Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Міністерства освіти і науки України
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Міністерства освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МИХАЙЛЕНКО ОЛЬГА ГЕННАДІЇВНА

УДК 339.5:338.43] 339.9 (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

МІЖНАРОДНА ТОРГІВЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРАМИ В ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Михайленко О. Г.

Науковий керівник – Стукало Наталія Вадимівна,
доктор економічних наук, професор

Ідентично з іншими примірниками
Вчений Секретар
спеціалізованої вченої ради Д 08.051.03
Скрипник Н.Є.

Дніпро – 2018

АНОТАЦІЯ

Михайленко О.Г. Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, 2018.

На сучасному етапі розвитку міжнародна торгівля посідає ключове місце в системі світогосподарських зв'язків, тому що опосередковує майже усі види міжнародного співробітництва та є однією з найважливіших форм міжнародних економічних відносин. Резолюцією Генеральної асамблеї ООН про порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 р. світова спільнота визнала міжнародну торгівлю механізмом здійснення та активізації глобального партнерства. Через прозорі, недискримінаційні та справедливі правила регулювання торгівлі, сприяння експорту країн, що розвиваються, безмитний та безквотний доступ на ринки найменш розвинених країн торгівля має сприяти всеохоплюючому розвитку, екологічній сталості та економічному зростанню. Суттєвою є роль торгівлі сільськогосподарськими товарами, оскільки вони забезпечують продовольчу безпеку та сприяють подоланню проблеми голоду, так як, за даними ООН, майже десята частина населення землі недоїдає, кожен восьмий з десяти бідних проживає у сільській місцевості, а щоб прогодувати населення в 9 млрд осіб, за прогнозами Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, необхідно збільшити обсяги сільськогосподарського виробництва до 2025 р. на 60%, крім того, у сільському господарстві формуються доходи третини населення світу.

Мета дисертаційної роботи полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку та розробці практичних рекомендацій щодо її реалізації за допомогою інструментів міжнародної

торговельної політики. Для досягнення визначеної мети було поставлено та вирішено такі завдання:

– визначити роль міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку та дати авторське трактування поняття «стала міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами»;

– ідентифікувати особливості та розширити класифікацію сільськогосподарських товарів для досягнення цілей сталого розвитку;

– надати характеристику інститутів та інструментів регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами;

– оцінити внесок міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами у досягнення цілей сталого розвитку;

– визначити вплив інструментів міжнародної торговельної політики на досягнення цілей сталого розвитку в країнах з різним рівнем доходу на душу населення;

– здійснити компаративний аналіз міжнародної торгівлі за окремими видами сільськогосподарських товарів та удосконалити науково-методичний підхід до формування критеріїв оцінки переваг різних видів сільськогосподарських товарів;

– запропонувати концепцію посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами та визначити інструменти міжнародної торговельної політики в досягненні цілей сталого розвитку з урахуванням рівня розвитку країн;

– удосконалити методичний підхід до оцінки розвитку світового ринку органічних сільськогосподарських товарів та виокремити національні стратегії країн, визначити напрями посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку;

– обґрунтувати напрями посилення ролі міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами в Україні в контексті забезпечення сталого розвитку.

Об'єктом дослідження є процес розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні засади міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в контексті досягнення цілей сталого розвитку.

Теоретичною базою та методологічною основою дисертаційної роботи є наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених в області дослідження сталого розвитку, міжнародної торгівлі, в т.ч. сільськогосподарськими товарами, та її регулювання. У процесі вирішення поставлених завдань застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: описово-аналітичний метод, системний підхід, аналізу і синтезу, метод систематизації, графічний метод, метод динамічних рядів і структурного аналізу, метод вартісного аналізу та синтезу, метод порівняння, метод усереднених бальних оцінок, метод наукового узагальнення.

У процесі дослідження одержано наукові результати, які розкривають особистий внесок автора в розроблення дослідженої проблеми та характеризують новизну роботи:

вперше:

- запропоновано концепцію посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку, яка базується на концептуалізації міжнародної торгівлі як фактору й механізму соціально-економічного розвитку та обміну, що опосередковує виробництво та споживання і розвиває торгівлю як форму міжнародних економічних відносин між суб'єктами виробничо-торговельної діяльності у певному економічному, соціальному, екологічному та інституційному середовищах; передбачено врахування переваг різних видів сільськогосподарських товарів, у першу чергу, органічних, та використання вдосконалених інструментів міжнародної торговельної політики, які сприятимуть досягненню соціально-економічних цілей сталого розвитку та екологізації міжнародної торгівлі; доведено, що міжнародний обмін органічними сільськогосподарськими товарами, у

порівнянні з іншими видами сільськогосподарських товарів, стає домінантним у досягненні цілей сталого розвитку;

удосконалено:

– трактування поняття «стала міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами», під якою запропоновано розуміти торгівлю як фактор й механізм соціально-економічного розвитку та обміну, що опосередковує виробництво та споживання; задовольняє, першочергово, екологічні потреби споживачів у сільськогосподарських товарах, вироблених та перероблених без шкоди навколишньому середовищу, не призводить до негативних соціальних наслідків, дозволяє розв'язувати сучасні проблеми суспільства з використанням інструментів міжнародної торговельної політики; враховує питання економічного, соціального та екологічного розвитку країн. Зазначено, що саме «стала міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами» опосередковує та формує нову філософію господарювання на засадах сталого розвитку, є «каталізатором» становлення та розвитку світового ринку органічних товарів;

– науково-методичний підхід до формування критеріїв оцінки переваг органічних та генетично модифікованих сільськогосподарських товарів у порівнянні з традиційними з метою урахування їх при розробці національних стратегій країн. Обґрунтовано переваги органічних сільськогосподарських товарів за економічним критерієм (рівень цін, врожайність, виробничі витрати, фінансові результати), екологічним (захист ґрунту, протистояння змінам клімату, забруднення вод, вплив на біорізноманіття, використання енергії та синтетичних матеріалів), частково – за соціальним (задоволення продовольчої безпеки, вирішення проблем голоду, розвиток сільських територій, пропозиція робочих місць); запропоновано інституційно-організаційний критерій в міжнародній торгівлі, який включає переваги у наявності інституцій та нормативно-правової бази регулювання міжнародного обміну, стандартів, сертифікації та маркування органічних сільськогосподарських товарів;

дістали подальшого розвитку:

– оцінка внеску міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягнення цілей сталого розвитку, визначених ПРООН. Доведено, що міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами виступає фактором економічного зростання; сприяє вирішенню питань подолання голоду; частково задовольняє попит на сировину для відновлюваних джерел енергії. У країнах з доходами нижче, вище середнього та середнім торгівля сприяє скороченню бідності, збереженню екосистеми завдяки торгівлі органічними товарами, яка має також наявний зв'язок із заходами по боротьбі зі зміною клімату та його наслідками;

– інструментарій міжнародної торговельної політики шляхом вдосконалення інструментів, які дозволять досягти соціально-економічних цілей сталого розвитку та екологізувати міжнародну торгівлю сільськогосподарськими товарами. Обґрунтовано, що залежно від рівня розвитку країн доцільно використовувати: для розвинених країн – екологічні стандарти, «зелені» субсидії; у країнах, що розвиваються, і найменш розвинених країнах – зниження (заборона) експортного стимулювання у розвинених країнах та запровадження (поширення) у правилах СОТ спеціальних товарів (SP) і спеціального захисного механізму (SSM); найменш розвинені країни повинні бути більш захищеними сільськогосподарськими тарифами. Країнам, незалежно від рівня розвитку, необхідно гармонізувати стандарти відповідно до цілей сталого розвитку;

– методичний підхід до оцінки розвитку світового ринку органічних сільськогосподарських товарів на основі розрахунку інтегрального показника, з урахуванням усереднених бальних оцінок розвитку сфер виробництва, споживання й обміну країн. У порівнянні з існуючими підходами це дозволить визначити рейтинг країн, характер і вид їх національних стратегій (торговельно-споживча, виробничо-споживча, торговельно-виробнича, в окремих країнах стратегія не сформована) на ринку органічних сільськогосподарських товарів, а також напрями посилення ролі міжнародної

торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку через вплив на пропозицію, попит та міжнародний обмін.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційної роботи мають як теоретико-методичне, так і практичне значення.

Основні положення дисертаційного дослідження були використані: Управлінням зовнішньоекономічної діяльності Дніпропетровської обласної державної адміністрації в процесі розробки проектів регіонального розвитку на 2018-2020 роки на виконання Комплексної стратегії розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року (довідка № 11-726/0/98-17 від 22.09.2017 р.); Управлінням агропромислового розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації під час підготовки документу планового характеру «Про Програму підтримки агропромислового комплексу Дніпропетровської області у 2017–2021 роках» (від 02 грудня 2016 р. № 120-7/VII) пропозиції щодо державної підтримки малих та середніх виробників органічної сільгосппродукції в Дніпропетровській області на 2017-2021 рр. із застосуванням дозволених у міжнародній практиці інструментів торговельної політики (довідка № 544/0/119-17 від 03.05.2017 р.); Управлінням Національного Банку України в Дніпропетровській області рекомендації щодо розвитку системи фінансово-кредитної підтримки банками товаровиробників у контексті переходу сільського господарства України на засади сталого розвитку та рекомендації щодо вдосконалення механізму доступу до фінансових ресурсів товаровиробників органічної сільськогосподарської продукції (довідка № 785/23-17 від 17.07.2017 р.); Дніпропетровською торгово-промисловою палатою для надання практичної допомоги підприємцям під час здійснення ними торговельно-економічних операцій на внутрішньому та зовнішньому ринках у контексті ефективного використання Україною наявних конкурентних переваг у сільському господарстві (довідка № 686/03-194-Н від 10.04.2017 р.); Дніпропетровською обласною організацією Всеукраїнської екологічної ліги методичний підхід щодо визначення рейтингу країни за допомогою інтегрального показника рівня розвитку ринку органічної

сільськогосподарської продукції країни при розробці Стратегії розвитку Дніпропетровської області до 2020 та проекту Національного плану дій на 2017-2020 роки із впровадження Стратегії сталого розвитку України до 2030 року (довідка № 76 від 13.10.2017 р.); ПП ВКФ «Імпторгсервіс» під час розробки стратегії розвитку компанії до 2020 рр. висновки щодо переваг органічних сільськогосподарських товарів та можливостей подолання нетарифних бар'єрів при здійсненні компанією зовнішньоекономічної діяльності, а також рекомендацій щодо переходу на виробництво органічної сільськогосподарської продукції, просування її на зовнішні ринки (довідка № 12-б від 10.05.2017 р.); ПАТ «Завод «Фрегат» для розробки стратегії розвитку економічної діяльності підприємства на 2017-2020 рр., в частині обґрунтування перспективних напрямів участі підприємства у створенні умов для виробництва органічної сільськогосподарської продукції і сприяння переходу на модель сталого розвитку (довідка № 491-Д від 10.07.2017 р.); Дніпровським національним університетом імені Олеся Гончара у навчальному процесі під час формування робочих програм, методичних розробок, проведення лекцій, практичних та семінарських занять із дисциплін «Міжнародний бізнес», «Міжнародна торгівля», «Міжнародна економічна діяльність» (довідка № 88-552-278 від 04.09.2017 р.).

Ключові слова: міжнародна торгівля, сільськогосподарські товари, цілі сталого розвитку, органічні сільськогосподарські товари, інструменти міжнародної торговельної політики.

ANNOTATION

Mihaylenko O.G. International agricultural trade in sustainable development goals achieving**.** – Manuscript.

A thesis for Academic Degree of Candidate of Economic Science in specialty 08.00.02 – World Economy and International Economic Relations. – Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, 2018.

At the present stageof development, international trade occupies an important place in the system of world economic relations, because it mediates almost all types of international cooperation, being one of the most important forms of international economic relations. By the resolution of the UN General Assembly on the agenda for sustainable development for the period up to 2030, the international community recognized international trade as a mechanism for the implementation and intensification of the global partnership. Through transparent, non-discriminatory and fair rules of trade regulation, the promotion of exports to developing countries, duty-free and quota-free access to the markets of the least developed countries, trade should contribute to comprehensive development, environmental sustainability and economic growth. The role of trade in agricultural products is particularly important as they provide food security and contribute to overcoming the problem of hunger, as according to the UN, almost one tenth of the population of the land is underage, every eighth out of ten poor lives in rural areas, and to feed the population of 9 billion people, according to Food and Agriculture Organization of the United Nations forecasts , it is necessary to increase the volume of agricultural production by 2025 by 60%, in addition, revenues of a third of the world's population are generated in agriculture.

The purpose of the dissertation work is theoretical and methodological substantiation of strengthening the role of international trade of agricultural products in achieving the goals of sustainable development and the development of practical recommendations for its implementation through the instruments of international trade policy. To achieve the stated goal, the following tasks were set and solved:

- to determine the role of international trade in agricultural products in achieving the goals of sustainable development and to give an author's interpretation of the concept "sustainable international trade in agricultural products";

- to identify peculiarities and expand the classification of agricultural products in order to achieve the goals of sustainable development;

- to provide a description of institutes and instruments for regulating international trade in agricultural products;

- to assess the contribution of international trade in agricultural products to the achievement of sustainable development goals;

- to determine the impact of international trade policy instruments on achieving sustainable development goals in countries with different income levels per capita;

- to carry out a comparative analysis of international trade in certain types of agricultural products and to improve the scientific and methodological approach to the formation of criteria for assessing the benefits of various types of agricultural commodities;

- to propose a concept for strengthening the role of international trade in agricultural commodities and to identify the instruments of international trade policy in achieving the goals of sustainable development, taking into account the level of development of countries;

- to improve the methodological approach to the assessment of the development of the world market of organic agricultural products and to identify the national strategies of the countries, to determine the directions of strengthening the role of international trade in agricultural products in achieving the goals of sustainable development;

- to substantiate the directions of strengthening the role of international trade in organic agricultural products in Ukraine in the context of ensuring sustainable development.

The object of the study is the development of international trade in agricultural products.

The subject of the study is theoretical, methodological and practical principles of international trade of agricultural products in the context of achieving the goals of sustainable development.

The theoretical basis and methodological basis of the dissertation work are the scientific works of the leading domestic and foreign scientists in the field of sustainable development research, international trade, including agricultural commodities, and its regulation. In the process of solving the tasks, general scientific and special methods of research were applied: descriptive-analytical method, system

approach, analysis and synthesis, method of systematization, graphical method, dynamic series and structural analysis method, cost analysis and synthesis method, comparison method, method of averaged score points, method scientific generalization.

In the research process, scientific results that reveal the author's personal contribution to the development of the investigated problem and characterize the novelty of the work have been obtained:

for the first time:

– proposed the concept to strengthen the role of international trade of agricultural products in order to achieve goals of sustainable development, which is based on the understanding of international trade as a factor and mechanism of socio-economic development and exchange that mediates production and consumption; recognized trade as a form of international economic relations between the subjects of production and trading activities in economic, social, environmental, and institutional environments; exchange is being implemented in regulated international markets. It is emphasized that the usage of advanced trade policy tools will contribute to the achievement of the socio-economic goals of sustainable development and "ecologization" of international trade, and that the international exchange of organic agricultural commodities is substantiated to be dominant within other agricultural commodities in achieving goals of sustainable development;

improved:

– the interpretation of concept "sustainable international trade of agricultural products", under which it is proposed to view trade as a factor and mechanism of socio-economic development and exchange, which mediates production and consumption; satisfies, first and foremost, consumers' ecological needs in agricultural products that were produced and processed without harm to environment, and that would not lead to negative social consequences, while allowing solving contemporary problems of society using the tools of international trade policy; takes into account issues of economic, social, and ecological development of countries. It is "sustainable international trade of agricultural products" that mediates and forms a new

philosophy of management on a basis of sustainable development, as well as becomes a «catalyst» for formation and development of global market of organic products;

– scientific and methodical approach to forming criteria for assessing advantages of organic and genetically modified agricultural products in comparison with traditional products in order to take them into account while developing national strategies of countries. Identified advantages of organic agricultural products according to economic criterion (price level, yield, production costs, financial results), to environmental criterion (ground protection, climate change resistance, water pollution, impact on biodiversity, use of energy and synthetic materials), and partially according to social criterion (satisfaction of food security, resolution of hunger, rural development, supply of jobs); proposed institutional and organizational criterion in international trade, which includes advantages of presence of standards, certification and labeling of organic agricultural products, institutions and legal framework for the regulation of international exchange;

got further development:

– determining the contribution of international trade of agricultural products to the achievement of sustainable development goals. It is proved that international trade of agricultural products has been a factor in economic growth; contributed to resolving issues of overcoming hunger; partially met the demand for raw materials for renewable energy sources. In countries with lower than average incomes, higher than average, and average trade contributed to poverty reduction, conservation of ecosystem through trade of organic products , which also has a link with measures to combat climate change and its consequences;

– a set of instrument of international trade policy by improving the tools that will allow to achieve the socio-economic goals of sustainable development and to “ecologize” the international trade of agricultural products. Depending on the level of development of countries it is expedient to use: for developed countries - environmental standards, "green" subsidies; for developing and less developed countries - the reduction (prohibition) of export incentives in developed countries and the introduction (expansion) of the WTO rules on special products (SP) and the

special safeguard mechanism (SSM); the least developed countries should be more protected by agricultural tariffs. Countries, regardless of their level of development, need to harmonize their standards in accordance with the goals of sustainable development;

– methodical approach to assessment of development of the world market of organic agricultural products on the basis of calculation of integral indicator with regards to the average score of development of production, consumption, and exchange of countries. In comparison to existing approaches, our approach will allow to determine the ratings of countries, character and type of their national strategies (trade-consumer, production-consumer, trade-production strategies are not formed in some countries) in the market of organic agricultural products and to establish ways to strengthen the role of international trade of agricultural products in achieving the goals of sustainable development through the impact on supply, demand and international exchange.

The practical significance of the obtained results is the implementation of methodological materials and recommendations: by Department of Foreign Economic Activity of the Dnipropetrovsk Regional State Administration, during designing of regional development projects for 2018-2020 for implementation of Complex Development Strategy of Dnipropetrovsk Oblast for the period up to 2020 (certificate № 11-726/0/98-17 of 22.09.2017); by Department of Agro-Industrial Development of Dnipropetrovsk Regional State Administration, during the preparation of the document «On the Program of Support of the Agro-Industrial Complex of Dnipropetrovsk Oblast in 2017-2021» (from December 2, 2016, №120-7/VII), proposals on state support of small and medium producers of organic agricultural products in the Dnipropetrovsk region for 2017-2021 with application of allowed by international trade policy instruments (certificate № 544/0/119-17 of 03.05.2017); by Office of the National Bank of Ukraine in Dnipropetrovsk region, recommendations on development of financial and credit system for banks to support producers in the context of transition of Ukrainian agricultural industry to the principles of sustainable development; and recommendations for improving the

access mechanism to financial resources for producers of organic agricultural products (certificate № 785/23-17 of 17.07.2017 p.); by Dnipropetrovsk Chamber of Commerce and Industry, to provide practical assistance to entrepreneurs in carrying out their trade and economic operations on the domestic and foreign markets in the context of effective use of Ukraine's competitive advantages in agriculture (certificate № 686/03-194-H of 10.04.2017); by Dnipropetrovsk region organization of the All-Ukrainian Ecological League, methodical approach to determining rating of a country by using the integral indicator of development level of market of organic agricultural products of a country in defining of the Strategy for development of Dnipropetrovsk region up to 2020 and the draft of National Action Plan for 2017-2020 with the implementation of the Strategy of Sustainable Development of Ukraine until 2030 (certificate № 76 of 13.10.2017); by PAT “Factory «Fregat», for development of economic activity strategy of the enterprise for 2017-2020, to justify decision to create conditions for growing organic agricultural products and promote transition to the model of sustainable development as perspective areas for the enterprise (certificate № 491-D of 10.07.2017); by PP VKP "Imptorgservice", for the development of the company's growth strategy up to 2020, conclusions on the benefits of organic agricultural products and the possibilities of overcoming non-tariff barriers when carrying out the foreign economic activity, as well as recommendations for the transition to organic production of agricultural products, and its promotion on foreign markets (certificate № 12-b of 10.05.2017); by the Oles Honchar Dnipro National University, in the educational process during the formation of work programs, methodological program, lectures, practical and seminar classes on disciplines «International business», «International economic activity», «International trade» (certificate № 88-552-278 of 04.09.2017 p.).

Key words: international trade, agricultural products, sustainable development goals, organic agricultural products, instruments of international trade policy.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Монографії, розділи в колективних монографіях:

1. Михайленко О. Г. Глобалізаційні чинники формування стратегії управління зовнішньоекономічною діяльністю агропромислового комплексу. *Глобалізація світогосподарського розвитку: Cui Bono?: колективна монографія.* Дніпропетровськ: Інновація, 2013. С. 267–289. (20,25 д. а., особисто автора 1,4 д. а.).

2. Михайленко О. Г. Регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією у контексті цілей сталого розвитку *Сучасна Україна в глобальному середовищі: стратегічні орієнтири економічного розвитку: колективна монографія.* Дніпропетровськ: Інновація, 2015. С. 52–68. (31,8 д. а., особисто автора 1,0 д. а.).

Статті у наукових фахових виданнях:

3. Михайленко О. Г. Державне регулювання сільського господарства в умовах глобалізації. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»*. 2014. Т. 22. № 10/2. Вип. 6. С. 31–39. (0,5 д. а.).

4. Михайленко О. Г. Місце і роль сільського господарства в національній економіці. *Економічний простір: зб. наук. праць*. 2014. № 82. С. 104–115. (0,75д. а.).

5. Михайленко О. Г. Розвиток органічного сільського господарства в системі євроінтеграційних процесів в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 6. Ч. 3. С. 40–45. (0,4 д. а.).

6. Михайленко О. Г. Роль державної фінансової підтримки у забезпеченні сталого розвитку сільського господарства. *Ефективна економіка*. 2014. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3108 (0,4 д. а.).

7. Михайленко О. Г. Розвиток світового ринку продукції органічного сільського господарства. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2014. Т. 19. Вип. 3/1. С. 87–91. (0,3 д. а.).

8. Михайленко О. Г. Особливості міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами у контексті сталого розвитку. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. Вип. 122. Ч. 1. С. 165–177. (0,75 д. а.).

9. Михайленко О. Г. Визначення підходів до трактування сутності сталого розвитку. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки».* 2014. Вип. 37. Ч. 1. С. 124–129. (0,3 д. а.).

10. Михайленко О. Г. Сучасні тенденції та проблеми розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією в контексті сталого розвитку. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2015. Т. 20. Вип. 5. С. 29–35. (0,44 д. а.).

11. Михайленко О. Г. Вплив змін правил міжнародної торгівлі в умовах сталості на розвиток сільського господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2015. Вип. 5. С. 110–116. (0,44 д. а.).

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз:

12. Михайленко О. Г. Сталий розвиток сільського господарства: теоретичні аспекти. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»*. 2015. Т. 23. № 10/2. Вип. 7. С. 48–59. (0,7 д. а.).

13. Михайленко О. Г. Аналіз світового ринку сільськогосподарської продукції різних видів виробництва в контексті вимог концепції сталого розвитку. *Агросвіт.* 2016. № 4. С. 43–52. (0,6 д. а.).

14. Михайленко О. Г. Генно-модифікована і органічна продукція сільського господарства: аналіз світових тенденцій у виробництві, торгівлі та споживанні. *Економічний простір: зб. наук. праць.* 2016. № 115. С. 18–31. (0,9 д. а.).

15. Михайленко О. Г. Стандартизація як фактор розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією в сучасному суспільстві. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2017. Вип. 1(49). Т. 1. С. 26–32. (0,4 д. а.).

16. Михайленко О. Г. Аналіз розвитку міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2017. Т. 22. Вип. 5 (58). С. 33–38 (0,4 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

17. Михайленко О. Г. Вплив санітарних та фітосанітарних норм на торгівлю сільськогосподарською продукцією з країнами ЄС. *Проблеми розвитку економіки: оцінка та перспективи вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 11–12 липня 2014 р.).* Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2014. С. 35–38. (0,25 д. а.).

18. Михайленко О. Г. Стан та світові тенденції розвитку виробництва біоенергії. *Розвиток бухгалтерського обліку, аналізу і контролю в умовах інтеграційних процесів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1–2 серпня 2014 р.).* Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. С. 99–102. (0,25 д. а.).

19. Михайленко О. Г. Аналіз цін на сільськогосподарську продукцію на міжнародних ринках. *Проблеми фінансово-економічного та соціального розвитку країн: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5–6 вересня 2014 р.).* Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. С. 106–109. (0,25 д. а.).

20. Михайленко О. Г. Вплив сільського господарства на економіко-екологічний стан країн в умовах сталого розвитку. *Теорія і практика сучасної*

економіки: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 19 листопада 2014 р.). Черкаси: ЧДТУ, 2014. С. 153–155. (0,2 д. а.).

21. Михайленко О. Г. Показники та методика оцінки експортноорієнтованої сільськогосподарської галузі. *Стратегії економічного розвитку країн в умовах глобалізації: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 26–27 березня 2015 р.)*. Дніпропетровськ: ТОВ «ДГТ», 2015. С. 90–93. (0,2 д. а.).

22. Михайленко О. Г. Вплив сільського господарства на навколишнє середовище. *Фактори сталого розвитку сучасної держави в умовах інноваційної економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 4–5 грудня 2015 р.).* Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2015. С. 27–30. (0,25 д. а.).

23. Михайленко О. Г. Аналіз соціальних, екологічних та економічних критеріїв добровільних стандартів, що сприяють сталому розвитку сільського господарства. *Наука та інновації як основні шляхи вирішення проблем модернізації економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18–19 грудня 2015 р.).* Одеса: ГО «Центр економічних досліджень та розвитку», 2015. С. 16–19. (0,25 д. а.).

24. Михайленко О. Г. Сучасний стан та проблеми розвитку світового ринку органічних продуктів харчування. *Глобальні детермінанти світогосподарського розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 14 квітня 2016 р.).* Дніпропетровськ: Друкарня «Сова», 2016. С. 81–86. (0,3 д. а.).

25. Михайленко О. Г. Інституціоналізація регулювання сталої міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами. *Економічні підсумки 2016 року: досягнення, тенденції та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18–19 листопада 2016 р.).* Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2016. С. 18–23. (0,4 д. а.).

26. Михайленко О. Г. Світовий ринок сільськогосподарської продукції: стан, тенденції, перспективи. *Integrated business structures: models, processes,*

technologies: materials of the International Scientific Conference (Chisinau, *Republic of Moldova, 25 November 2016).* Chisinau, Republic of Moldova: Baltija Publishing, 2016. P. 28–31. (0,25 д. а.).

27. Михайленко О. Г. Державна підтримка органічного сільськогосподарського виробництва та торгівлі в Україні. *Міжнародний досвід інвестиційної діяльності та його адаптація в Україні: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 травня 2017 р.)*. Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2017. С. 36–40. (0,3 д. а.).

28. Михайленко О. Г. Місце міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку. *Економіка, фінанси та управління: оцінка та перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 8 вересня 2017 р.).* Полтава: «Центр фінансово-економічних наукових досліджень», 2017. С. 9–11. (0,25 д. а.).

ЗМІСТ

ВСТУП 25

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРАМИ В ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 37

1.1 Роль міжнародної торгівлі в досягненні цілей сталого розвитку 37

1.2 Особливості та класифікація сільськогосподарських товарів у контексті екологізації міжнародної торгівлі 49

1.3 Інститути та інструменти регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку 74

Висновки до розділу 1 98

Список використаних джерел до розділу 1 100

РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРАМИ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 119

2.1 Оцінка внеску міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами у досягнення цілей сталого розвитку 119

2.2 Регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в умовах сталого розвитку 139

2.3 Компаративний аналіз міжнародної торгівлі за окремими видами сільськогосподарських товарів 158

Висновки до розділу 2 187

Список використаних джерел до розділу 2 189

РОЗДІЛ 3 КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ РОЛІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРАМИ В ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ 200

3.1 Концепція посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку 200

3.2 Рейтинг та національні стратегії країн на ринку органічних сільськогосподарських товарів 212

3.3 Стратегічні напрями посилення ролі міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами в Україні в контексті забезпечення сталого розвитку 233

Висновки до розділу 3 244

Список використаних джерел до розділу 3 245

ВИСНОВКИ 250

ДОДАТКИ 255

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АСЕАН	–	Асоціація країн Південно-Східної Азії (ASEAN – Association of South East Asian Nations)
АТЕС	–	Азіатсько-Тихоокеанське економічне співробітництво (APEC – Asia-Pacific Economic Cooperation)
ВВП	–	валовий внутрішній продукт
га	–	гектари
ГАТС	–	Генеральна угода з торгівлі послугами (GATS – General Agreement on Trade in Services)
ГАТТ	–	Генеральна угода з тарифів і торгівлі (GATT – General Agreement on Tariffs and Trade)
ГМО	–	генетично модифіковані організми
дол.	–	долари США
ЄАВТ	–	Європейська асоціація вільної торгівлі (EFTA – European Free Trade Association)
ЄС	–	Європейський Союз (European Union (EU)) - повтор
КСВ	–	Практика корпоративної соціальної відповідальності
МІНР	–	Міжнародний інститут з навколишнього середовища та розвитку
МКВЕД	–	Міжнародна класифікація видів економічної діяльності
млн	–	мільйон
млрд	–	мільярд
МСТК	–	Міжнародна стандартна торгова класифікація
МФСР	–	Міжнародний фонд розвитку сільського господарства – International Fund for Agricultural Development – IFAD)
МЦТР	–	Міжнародний центр з питань торгівлі та сталого розвитку
НАФТА	–	Угода про Північноамериканську зону вільної торгівлі (NAFTA – North American Free Trade Agreement)
ОЕСР	–	Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD – Organisation for Economic Co-operation and

		Development)
ООН	–	Організація Об’єднаних Націй
ПРООН	–	Програма розвитку ООН
р.	–	рік
рр.	–	роки
СОТ	–	Світова організація торгівлі (WTO – World Trade Organization)
с.-г.		сільське господарство
тис.	–	тисяча
ТРІМС	–	Угода про пов`язані з торгівлею інвестиційні заходи (TRIMS – Agreement on Trade-Related Investment Measures)
ТРІПС	–	Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (TRIPS – Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights)
трлн	–	трильйон
ФАО	–	Організація продовольства та сільського господарства Організації Об’єднаних Націй (Food and Agriculture Organization of the United Nations)
ЦСР	–	Цілі сталого розвитку (SDG - sustainable development goals)
ЮНЕП	–	Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP - United Nations Environment Programme)
ЮНІДО	–	Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (UNIDO - United Nations Industrial Development Organization)
ЮНКТАД	–	Конференція ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD – United Nations Conference on Trade and Development)
ЮНОПС	–	Управління ООН з обслуговування проектів (United Nations Office for Project Services, UNOPS)

ЮНСІТРАЛ	–	Комісія ООН з прав міжнародної торгівлі (UNCITRAL – United Nations Commission on International Trade Law)
CFS	–	Всесвітній Комітет із охорони продовольства
FIBL	–	Дослідний інститут органічного сільського господарства (Research Institute of Organic Agriculture)
IFOAM	–	Міжнародна Федерація органічного сільськогосподарського руху (International Federation of Organic Agriculture Movements)
IISD	–	Міжнародний Інститут Сталого розвитку *(*International Institute for Sustainable Development*)*
ISO	–	Міжнародна організація стандартизації (International Organization for Standardization)
ITC	–	Центр з міжнародної торгівлі *(*International Trade Centre*)*
МІНР	–	Міжнародний інститут з навколишнього середовища та розвитку
PRAI	–	Принципи відповідального інвестування (Principles for Responsible Agricultural Investment)
SAFA	–	Ініціатива оцінювання сталості продовольчих та сільськогосподарських систем (Sustainability Assessment of Food and Agriculture Systems)
SFI	–	Ініціатива збереження продовольства (Save Food Initiative)
SCOPE	–	Науковий комітет з проблем навколишнього середовища
UNEA	–	Асамблея Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (United Nations Environment Assembly)
UNFSS	–	Форум Організації Об'єднаних Націй з стандартів сталого розвитку (United Nations Forum on Sustainability Standards)

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку міжнародна торгівля посідає ключове місце в системі світогосподарських зв'язків, тому що опосередковує майже усі види міжнародного співробітництва та є однією з найважливіших форм міжнародних економічних відносин. Резолюцією Генеральної асамблеї ООН про порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 р. світова спільнота визнала міжнародну торгівлю механізмом здійснення та активізації глобального партнерства. Через прозорі, недискримінаційні та справедливі правила регулювання торгівлі, сприяння експорту країн, що розвиваються, безмитний та безквотний доступ на ринки найменш розвинених країн торгівля має сприяти всеохоплюючому розвитку, екологічній сталості та економічному зростанню. Суттєвою є роль торгівлі сільськогосподарськими товарами, оскільки вони забезпечують продовольчу безпеку та сприяють подоланню проблеми голоду, так як, за даними ООН, майже десята частина населення землі недоїдає, кожен восьмий з десяти бідних проживає у сільській місцевості, а щоб прогодувати населення в 9 млрд осіб, за прогнозами Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, необхідно збільшити обсяги сільськогосподарського виробництва до 2025 р. на 60%, крім того, у сільському господарстві формуються доходи третини населення світу.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних, методологічних та науково-практичних засад концепції сталого розвитку внесли вітчизняні науковці: Ю. Бабочкіна, О. Веклич, В. Волошин, В. Гришкін, М. Деркач, О. Джусов, Н. Дучинська, Д. Зеркалов, Л. Катан, М. Литвин, Н. Мешко, Ю. Орловська, В. Саричев, Н. Скрипник, Н. Стукало, І. Тараненко, В. Трегобчук, Н. Хміль, О. Шевцова та інші.

Теоретичним науковим спадком і надбанням у царині теоретичних засад і практичних рекомендацій щодо розв'язання проблем міжнародної торгівлі, в т.ч. сільськогосподарськими товарами, та її регулювання присвячені праці вітчизняних та іноземних учених: І. Акімової, Н. Андрєєвої, Х. Бинсвангера,

М. Бонда, В. Вейєнберга, С. Вогана, К. Воткінса, П. Гібона, С. Гора, Г. Дейлі, С. Джонсона, О. Дзяд, І. Іринчиної, Р. Каплінскі, К. Кита, Дж. Клея, Н. Краснікової, Р. Лі, О. Максимець, Т. Мельник, К. Молтке, Н. Нордстрома, В. Оліференко, Н. Робінса, В. Сабадаша, С. Сардака, Г. Солодковської, К. Стейнінгера, О. Усенко, Д. Фіндлея, С. Хамініч, П. Хейзелла, М. Хора, Т. Циганкової, Л. Цинга, Ю. Чириченка, К. Штайнінгера, М. Янга та інших.

Актуальні питання міжнародного обміну сільськогосподарськими товарами для досягнення екологічних цілей сталого розвитку у своїх працях досліджують: Л. Білозір, О. Бородіна, О. Буланий, А. Верт, Г. Віллер, Я. Горчаков, Д. Грін, Б. Ельзаккер, Т. Єрошина, Н. Френч, С. Зоря, О. Кадот, Е. Климов, Б. Лі, Я. Любоведський, М. Меньшикова, Дж. Моррісон, А. Портанський, Л. Ревенко, А. Саріс, Д. Сітарз, Ж. Соколова, Б. Шеферд, І. Шпильовий, О. Шубравська та інші.

Проте, аналіз наукових праць у цій сфері свідчить про недостатність теоретико-методичних узагальнень та практичних рекомендацій щодо посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку (ЦСР) з позиції дослідження переваг різних видів сільськогосподарських товарів за економічним, соціальним, екологічним та інституційно-організаційним критеріями та необхідність урахування їх при розробці національних стратегій країн з використанням інструментів торговельної політики. Означені проблеми зумовили вибір та спрямованість теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках трьох науково-дослідних тем кафедри міжнародної економіки і світових фінансів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара: «Концептуальні основи економічної політики країн світу в контексті досягнення цілей розвитку тисячоліття» (номер державної реєстрації 0115U002391, 2015-2017 рр.), де особисто автором виявлено проблеми та перспективи розвитку світового ринку різних видів сільськогосподарських товарів у контексті концепції сталого розвитку;

«Сучасні детермінанти світогосподарського розвитку» (номер державної реєстрації 0113U000601, 2013-2015 рр.), де автором визначено вплив міжнародної торговельної політики щодо сільськогосподарських товарів на досягнення цілей сталого розвитку в країнах з різним рівнем доходу; «Глобальні виклики сталого розвитку світового господарства» (номер державної реєстрації 0116U00335, 2016-2018 рр.), де наведено авторське трактування поняття «стала міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами» та визначені перспективи її розвитку.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у теоретико-методичному обґрунтуванні посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку та розробці практичних рекомендацій щодо її реалізації за допомогою інструментів міжнародної торговельної політики.

Для досягнення визначеної мети та відповідно до логіки дисертаційного дослідження (рис. 1) було поставлено та вирішені такі завдання:

– визначити роль міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку та дати авторське трактування поняття «стала міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами»;

– ідентифікувати особливості та розширити класифікацію сільськогосподарських товарів для досягнення цілей сталого розвитку;

– надати характеристику інститутів та інструментів регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами;

– оцінити внесок міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами у досягнення цілей сталого розвитку;

– визначити вплив інструментів міжнародної торговельної політики на досягнення цілей сталого розвитку в країнах з різним рівнем доходу на душу населення;

– здійснити компаративний аналіз міжнародної торгівлі за окремими видами сільськогосподарських товарів та удосконалити науково-методичний

підхід до формування критеріїв оцінки переваг різних видів сільськогосподарських товарів;

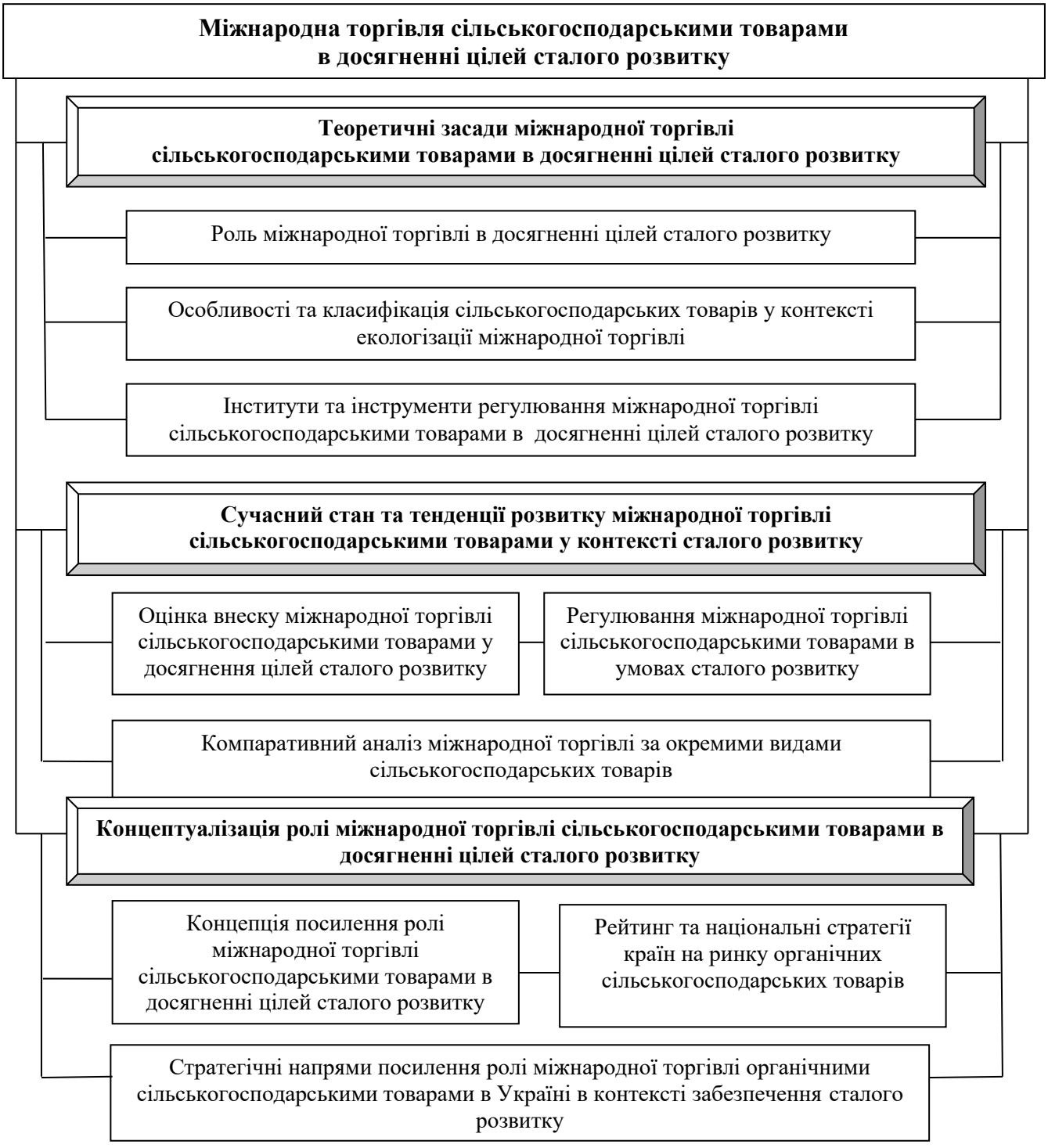

Рис. 1. Логіка дисертаційного дослідження

– удосконалити методичний підхід до оцінки розвитку світового ринку органічних сільськогосподарських товарів та виокремити національні стратегії

країн, визначити напрями посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку;

– обґрунтувати напрями посилення ролі міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами в Україні в контексті забезпечення сталого розвитку.

Об'єктом дослідження є процес розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні засади міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в контексті досягнення цілей сталого розвитку.

Методи дослідження. Теоретичною базою та методологічною основою дисертаційної роботи є наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних вчених в області дослідження сталого розвитку, міжнародної торгівлі, в т.ч. сільськогосподарськими товарами, та її регулювання. У процесі вирішення поставлених завдань застосовано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: описово-аналітичний метод, системний підхід (для трактування поняття «стала міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами» – п. 1.1, характеристики інститутів міжнародної торгівлі – п. 1.3), метод систематизації (для систематизації добровільних стандартів – п. 1.3), аналізу і синтезу (для визначення особливостей та класифікації сільськогосподарських товарів – п. 1.2), графічний метод (для аналізу тенденцій розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами та визначення внеску сільського господарства країн у формування їх ВВП – п. 2.1), метод динамічних рядів і структурного аналізу (для оцінювання динаміки міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами та темпів приросту обсягів світового експорту сільськогосподарських товарів і світового ВВП, а також структури міжнародної торгівлі різними видами сільськогосподарських товарів (традиційними, органічними, генетично модифікованими – п. 2.1, 2.3)), метод вартісного аналізу та синтезу (при визначенні ефективності міжнародної політики у торгівлі сільськогосподарськими товарами – п. 2.2), метод

порівняння (для визначення переваг і недоліків різних видів сільськогосподарських товарів у міжнародній торгівлі сільськогосподарськими товарами – п. 2.3 та виду, характеру національних стратегій країн на ринку органічних сільськогосподарських товарів – п. 3.2), метод аналізу та наукового узагальнення (обґрунтування концепції посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку – п. 3.1, визначення напрямів посилення ролі міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами – п. 3.2, 3.3), метод усереднених бальних оцінок (для аналізу розвитку світового ринку органічних сільськогосподарських товарів на основі розрахунку інтегрального показника з урахуванням усереднених бальних оцінок – п. 3.2).

Інформаційну базу дослідження сформували міжнародні торговельні угоди системи Світової організації торгівлі (СОТ), законодавчо-нормативні акти країн щодо торгівлі сільськогосподарськими товарами; офіційні статистичні дані Світового банку, СОТ, Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО), Дослідного інституту органічного сільського господарства (FIBL) та Міжнародної Федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), Федерації органічного руху в Україні, аналітичні й інформаційні матеріали, монографічні дослідження й наукові статті зарубіжних та вітчизняних авторів, матеріали науково-практичних конференцій з теми дослідження та ін.

Наукова новизна одержаних результатів. У процесі дослідження одержано наукові результати, які розкривають особистий внесок автора в розроблення дослідженої проблеми та характеризують новизну роботи:

вперше:

- запропоновано концепцію посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку, яка базується на концептуалізації міжнародної торгівлі як фактору й механізму соціально-економічного розвитку та обміну, що опосередковує виробництво та споживання і розвиває торгівлю як форму міжнародних економічних відносин

між суб'єктами виробничо-торговельної діяльності у певному економічному, соціальному, екологічному та інституційному середовищах; передбачено врахування переваг різних видів сільськогосподарських товарів, у першу чергу, органічних, та використання вдосконалених інструментів міжнародної торговельної політики, які сприятимуть досягненню соціально-економічних цілей сталого розвитку та екологізації міжнародної торгівлі; доведено, що міжнародний обмін органічними сільськогосподарськими товарами, у порівнянні з іншими видами сільськогосподарських товарів, стає домінантним у досягненні цілей сталого розвитку;

удосконалено:

– трактування поняття «стала міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами», під якою запропоновано розуміти торгівлю як фактор й механізм соціально-економічного розвитку та обміну, що опосередковує виробництво та споживання; задовольняє, першочергово, екологічні потреби споживачів у сільськогосподарських товарах, вироблених та перероблених без шкоди навколишньому середовищу, не призводить до негативних соціальних наслідків, дозволяє розв'язувати сучасні проблеми суспільства з використанням інструментів міжнародної торговельної політики; враховує питання економічного, соціального та екологічного розвитку країн. Зазначено, що саме «стала міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами» опосередковує та формує нову філософію господарювання на засадах сталого розвитку, є «каталізатором» становлення та розвитку світового ринку органічних товарів;

– науково-методичний підхід до формування критеріїв оцінки переваг органічних та генетично модифікованих сільськогосподарських товарів у порівнянні з традиційними з метою урахування їх при розробці національних стратегій країн. Обґрунтовано переваги органічних сільськогосподарських товарів за економічним критерієм (рівень цін, врожайність, виробничі витрати, фінансові результати), екологічним (захист ґрунту, протистояння змінам клімату, забруднення вод, вплив на біорізноманіття, використання енергії та

синтетичних матеріалів), частково – за соціальним (задоволення продовольчої безпеки, вирішення проблем голоду, розвиток сільських територій, пропозиція робочих місць); запропоновано інституційно-організаційний критерій в міжнародній торгівлі, який включає переваги у наявності інституцій та нормативно-правової бази регулювання міжнародного обміну, стандартів, сертифікації та маркування органічних сільськогосподарських товарів;

дістали подальшого розвитку:

– оцінка внеску міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягнення цілей сталого розвитку, визначених ПРООН. Доведено, що міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами виступає фактором економічного зростання; сприяє вирішенню питань подолання голоду; частково задовольняє попит на сировину для відновлюваних джерел енергії. У країнах з доходами нижче, вище середнього та середнім торгівля сприяє скороченню бідності, збереженню екосистеми завдяки торгівлі органічними товарами, яка має також наявний зв’язок із заходами по боротьбі зі зміною клімату та його наслідками;

– інструментарій міжнародної торговельної політики шляхом вдосконалення інструментів, які дозволять досягти соціально-економічних цілей сталого розвитку та екологізувати міжнародну торгівлю сільськогосподарськими товарами. Обґрунтовано, що залежно від рівня розвитку країн доцільно використовувати: для розвинених країн – екологічні стандарти, «зелені» субсидії; у країнах, що розвиваються, і найменш розвинених країнах – зниження (заборона) експортного стимулювання у розвинених країнах та запровадження (поширення) у правилах СОТ спеціальних товарів (SP) і спеціального захисного механізму (SSM); найменш розвинені країни повинні бути більш захищеними сільськогосподарськими тарифами. Країнам, незалежно від рівня розвитку, необхідно гармонізувати стандарти відповідно до цілей сталого розвитку;

– методичний підхід до оцінки розвитку світового ринку органічних сільськогосподарських товарів на основі розрахунку інтегрального показника, з

урахуванням усереднених бальних оцінок розвитку сфер виробництва, споживання й обміну країн. У порівнянні з існуючими підходами це дозволить визначити рейтинг країн, характер і вид їх національних стратегій (торговельно-споживча, виробничо-споживча, торговельно-виробнича, в окремих країнах стратегія не сформована) на ринку органічних сільськогосподарських товарів, а також напрями посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку через вплив на пропозицію, попит та міжнародний обмін.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційної роботи мають як теоретико-методичне, так і практичне значення.

Основні положення дисертаційного дослідження були використані: Управлінням зовнішньоекономічної діяльності Дніпропетровської обласної державної адміністрації в процесі розробки проектів регіонального розвитку на 2018-2020 роки на виконання Комплексної стратегії розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року (довідка № 11-726/0/98-17 від 22.09.2017 р.); Управлінням агропромислового розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації під час підготовки документу планового характеру «Про Програму підтримки агропромислового комплексу Дніпропетровської області у 2017–2021 роках» (від 02 грудня 2016 р. № 120-7/VII) пропозиції щодо державної підтримки малих та середніх виробників органічної сільгосппродукції в Дніпропетровській області на 2017-2021 рр. із застосуванням дозволених у міжнародній практиці інструментів торговельної політики (довідка № 544/0/119-17 від 03.05.2017 р.); Управлінням Національного Банку України в Дніпропетровській області рекомендації щодо розвитку системи фінансово-кредитної підтримки банками товаровиробників у контексті переходу сільського господарства України на засади сталого розвитку та рекомендації щодо вдосконалення механізму доступу до фінансових ресурсів товаровиробників органічної сільськогосподарської продукції (довідка № 785/23-17 від 17.07.2017 р.); Дніпропетровською торгово-промисловою палатою для надання практичної допомоги підприємцям під час здійснення ними

торговельно-економічних операцій на внутрішньому та зовнішньому ринках у контексті ефективного використання Україною наявних конкурентних переваг у сільському господарстві (довідка № 686/03-194-Н від 10.04.2017 р.); Дніпропетровською обласною організацією Всеукраїнської екологічної ліги методичний підхід щодо визначення рейтингу країни за допомогою інтегрального показника рівня розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції країни при розробці Стратегії розвитку Дніпропетровської області до 2020 та проекту Національного плану дій на 2017-2020 роки із впровадження Стратегії сталого розвитку України до 2030 року (довідка № 76 від 13.10.2017 р.); ПП ВКФ «Імпторгсервіс» під час розробки стратегії розвитку компанії до 2020 рр. висновки щодо переваг органічних сільськогосподарських товарів та можливостей подолання нетарифних бар'єрів при здійсненні компанією зовнішньоекономічної діяльності, а також рекомендацій щодо переходу на виробництво органічної сільськогосподарської продукції, просування її на зовнішні ринки (довідка № 12-б від 10.05.2017 р.).; ПАТ «Завод «Фрегат» для розробки стратегії розвитку економічної діяльності підприємства на 2017-2020 рр., в частині обґрунтування перспективних напрямів участі підприємства у створенні умов для виробництва органічної сільськогосподарської продукції і сприяння переходу на модель сталого розвитку (довідка № 491-Д від 10.07.2017 р.); Дніпровським національним університетом імені Олеся Гончара у навчальному процесі під час формування робочих програм, методичних розробок, проведення лекцій, практичних та семінарських занять із дисциплін «Міжнародний бізнес», «Міжнародна економічна діяльність», «Міжнародна торгівля» (довідка № 88-552-278 від 04.09.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним, самостійно виконаним дослідженням. Усі наукові висновки, результати та рекомендації, винесені на захист, одержані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження оприлюднені та обговорені на 12 науково-

практичних конференціях, семінарах, зокрема Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми розвитку економіки: оцінка та перспективи вирішення» (м. Дніпропетровськ, 11–12 липня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток бухгалтерського обліку, аналізу і контролю в умовах інтеграційних процесів» (м. Київ, 1–2 серпня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми фінансово-економічного та соціального розвитку країн» (м. Київ, 5–6 вересня 2014 р.); XV Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної економіки» (м. Черкаси, 19 листопада 2014 р.); XV Міжнародній науково-практичній конференції «Стратегії економічного розвитку країн в умовах глобалізації» (м. Дніпропетровськ, 26–27 березня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Фактори сталого розвитку сучасної держави в умовах інноваційної економіки» (м. Дніпропетровськ, 4–5 грудня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та інновації як основні шляхи вирішення проблем модернізації економіки» (м. Одеса, 18–19 грудня 2015 р.); Міжнародному науково-практичному семінарі «Глобальні детермінанти світогосподарського розвитку» (м. Дніпропетровськ, 14 квітня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні підсумки 2016 року: досягнення, тенденції та перспективи» (м. Одеса, 18–19 листопада 2016 р.); International Scientific Conference «Integrated business structures: models, processes, technologies» (c. Chisinau, Republic of Moldova, 25 November, 2016); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Міжнародний досвід інвестиційної діяльності та його адаптація в Україні» (м. Київ, 19 травня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, фінанси та управління: оцінка та перспективи розвитку» (м. Полтава, 8 вересня 2017 р.)

Публікації. Основні положення результати дослідження опубліковано дисертантом самостійно та у співавторстві у 28 наукових працях, з них: 2 колективні монографії, 9 – у наукових фахових виданнях України, 5 – у наукових фахових виданнях України, які включені до міжнародних

наукометричних баз даних, 12 – в інших виданнях. Загальний обсяг опублікованих праць, що належить особисто автору, становить 12,83 д. а.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 293 сторінки, у тому числі 198 сторінок основного тексту, 37 рисунків, 22 таблиці, список використаних джерел (280 найменувань на 35 сторінках), 21 додаток (на 39 сторінках).

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРАМИ В ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1.1 Роль міжнародної торгівлі в досягненні цілей сталого розвитку

Початок XXI століття характеризується принципово новою ситуацією у міжнародній торгівлі сільськогосподарськими товарами – згідно з концепцією сталого розвитку міжнародна торгівля визначена такою економічною діяльністю, яка покликана не тільки стимулювати економічне зростання та вирішувати проблему продовольчої безпеки, а й сприяти скороченню бідності, «пом’якшувати» негативний вплив людської діяльності на довкілля, запобігати змінам клімату на міжнародному, регіональному та національному рівнях [1, с. 108-120].

Термін «сталий розвиток» (анг. sustainable development) з’явився в документах ООН у середині 80-х років XX ст., але знайшов своє наукове та практичне закріплення після конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) [2]. В «Порядку денному на XXI століття» [3] визначено роль, задекларовано зв'язок зі сталим розвитком, встановлено напрями переходу на засади сталості через «здійснення лібералізації торгівлі» та наголошено на необхідності екологізації через «створення взаємодоповнюючих і взаємозміцнюючих умов у галузі торгівлі та навколишнього середовища».

Після Саміту тисячоліття, організованого ООН у вересні 2000 р., на якому представники всіх країн світу ухвалили «Декларацію тисячоліття ООН» [4], спрямовану на подолання бідності, скорочення злиднів до 2016 р., важливою ініціативою у сфері сталого розвитку став Йоганнесбурзький план виконання

рішень [5, с. 9], який закликав до підвищення міри узгодженості зусиль щодо здійснення «Порядку денного на XXI століття» на різних напрямках роботи, зокрема до внеску наукового співтовариства та залучення до співробітництва працівників сфери освіти.

Питання підвищення ролі міжнародної торгівлі у контексті економічного зростання було відображено у Цілі 8 «Формування глобального партнерства в цілях розвитку», а саме, завдання 8А наголошувало на подальшому створенні «відкритої, основаної на правилах, передбаченої, недискримінаційної торгової та фінансової системи»; завдання 8Б визначало необхідність надання широкого нетарифного, неквотованого доступу найменш розвинених країн (НРК) на ринки розвинених країн. Але головним недоліком стало те, що було визнано: міжнародна торгівля покращує економічний клімат, сприяє скороченню масштабів злиднів, зростанню зайнятості, вирішенню питань продовольчої безпеки, гендерної рівності, охороні здоров'я та екологічній стійкості», але при цьому роль міжнародної торгівлі як фактора сталого, всеохоплюючого розвитку не було визначено [6, с. 165-177].

У період підготовки до конференції ООН («Ріо+20») зі сталого розвитку в липні 2012 р. у Бразилії пройшла серія регіональних консультацій, обговорень у ЮНЕП з недержавним сектором, дискусій між урядовими, неурядовими та міжнародними структурами стосовно ролі торгівлі у забезпеченні сталого розвитку. Предметом дискусій стала ідея розробки «Цілей сталого розвитку», які б містили конкретні пропозиції щодо кількісних показників, а також рекомендації по досягненню всеохоплюючого економічного зростання, соціального розвитку та екологічної сталості. Обговорювалась важлива думка про закріплення пріоритетного значення у глобальній торговельній системі проблем за секторами країн, що розвиваються. Суттєвою перевагою було визнання того, що відкрита глобальна торговельна система у поєднанні з ефективною екологічною політикою може сприяти сталому розвитку, але при цьому висловлювалося занепокоєння тим, що можуть виникати необґрунтовані торговельні обмеження.

Подальша екологізація торговельної політики в галузі сільського господарства обговорювалася й у рамках Дохійського раунду переговорів СОТ (2001 р.), на якому розглядалися питання скорочення та відмови від субсидій сільському господарству і рибальству; лібералізації екологічних товарів та послуг; торгівлі промисловими товарами та послугами для «зеленої економіки», запобігання «зеленому протекціонізму». Необхідно відмітити, що на думку ряду експертів при екологізаціїї торгівельної політики необхідно визначати ємність товарного ринку [7, с. 86-91] та врегулювати міжнародний режим про захист прав інтелектуальної власності, включити більш широке обов'язкове ліцензування, що буде сприяти розвитку та поширенню інвестицій та інновацій у «зелену економіку» [6, с. 165-177].

На 6-й сесії Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД) (2014 р.), остаточно було визнано, що міжнародна торгівля допомагає створити економічні умови для досягнення цілей розвитку, однак «каталізатором… стануть умови, в яких вона ведеться, а також узгодженість торговельної політики з політикою в інших сферах» [8]. Йшла мова про використання сили торгівлі для сприяння сталому розвитку і розробки конкретних заходів екологічної політики.

Восени 2015 р. на Генеральній асамблеї ООН 193 країни прийняли Порядок денний цілей сталого розвитку на перспективу до 2030 р. (Додаток А). Роль міжнародної торгівлі у ЦСР визначена у Цілі 17: «Зміцнення механізмів здійснення та активізації глобального партнерства в цілях сталого розвитку» [9, с. 37-42].

Основні завдання міжнародної торгівлі будуть полягати у наступному:

1) забезпеченні прозорих, недискримінаційних та справедливих правил регулювання торгівлі у СОТ (ЦСР 17.а);

2) сприянні зростанню експорту країнам, що розвиваються (ЦСР 17.б);

3) у безмитному та безквотному доступі на ринки найменш розвинених країн (ЦСР 17.в).

На нашу думку, міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами опосередковано буде сприяти досягненню наступних цілей сталого розвитку:

- економічних цілей: поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній та ефективній зайнятості та гідній праці (ЦСР 8); забезпеченню переходу до раціональних моделей споживання та виробництва (ЦСР 12); забезпеченню доступу до недорогих, надійних, сталих та сучасних джерел енергії для всіх (ЦСР 7); створенню стійкої інфраструктури, сприянню всеохоплюючій та сталій індустріалізації й інноваціям (ЦСР 9);
- соціальних цілей: ліквідації зубожіння (ЦСР 1); ліквідації голоду, забезпеченню продовольчої безпеки та покращенню харчування, сприянню сталому розвитку сільського господарства (ЦСР 2); скороченню нерівності в країні та між країнами (ЦСР 10);
- екологічних цілей: забезпеченню наявності та раціонального використання водних ресурсів, санітарії для всіх (ЦСР 6); боротьбі зі змінами клімату та його наслідками (ЦСР 13); захисту та відновленню екосистем суші та сприянню їх раціонального використання, раціональному лісовикористанню, боротьбі з опустелюванням, припиненню і запобіганню процесам деградації земель та втрати біологічного різноманіття (ЦСР 15).

З операційної точки зору, міжнародна торгівля – вид економічної діяльності, (Розділ G «Оптова та роздрібна торгівля»: Підрозділ 46 «Оптова торгівля», окрім торгівлі автомобілями та мотоциклами, Підрозділ 47 «Роздрібна торгівля», окрім торгівлі автомобілями та мотоциклами згідно із Міжнародною класифікацією видів економічної діяльності (МКВЕД, версія 4,0, 2009) [10]), який супроводжується проходженням певних торгових процедур, потребує фінансового забезпечення, страхування, бухгалтерського обліку, логістичного обґрунтування.

За нашими оцінками, щонайменше кожен третій вид економічної діяльності пов’язаний із сільським господарством (виробництвом, обслуговуванням, переробкою сировини, торгівлею, наданням різноманітних послуг). Таким чином, сільське господарство має великий потенціал для

включення в систему глобального поділу праці через створення виробничо-збутових ланцюгів доданої вартості, у т. ч. у регіональних торговельних угодах [6, 165-177].

Сучасна роль міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку залежить від того, чи зможуть уряди країн узгодити економічні, соціальні, екологічні цілі, знайти компроміси з екологічних питань та захисту навколишнього середовища й торгівлі, «зорієнтувати їх на взаємну підтримку» [1, с. 108-120] та запровадити механізми їх реалізації. Зробити це на практиці досить непросто, оскільки виникають протиріччя між екологічним, соціальним та економічним вимірами сталого розвитку на різних стадіях відтворення сільськогосподарських товарів.

У роботі Т. Янга та М. Бартона [11] детально розглядається екологічний вимір сталого розвитку сільського господарства, екологічні ефекти торговельної лібералізації у сільському господарстві, відповідні торговельні політики для сталого розвитку сільського господарства.

Ми погоджуємося з думкою авторів, що найбільші протиріччя виникають між економічними та екологічними орієнтирами у торговельних відносинах. Вигоди від міжнародного обміну залежать від непередбаченості природно-кліматичних умов, причому суто ринкові механізми не здатні вирішувати екологічні питання, експортери сільськогосподарських товарів можуть нести «екологічні витрати».

З одного боку, сільськогосподарське виробництво енергоємне, генерує 10-12% викидів парникових газів (без урахування необроблюваних земель), з іншого - може переробляти або «очищати» атмосферу від вуглецю. Істотний внесок у пом’якшення змін клімату може вносити асортимент продукції – екологічно безпечні товари та послуги.

Зростаюче неефективне використання земельних сільськогосподарських угідь, води, руйнування біосистем призводить до того, що все більшого значення у торговельній політиці набувають саме екологічні питання, пов’язані з захистом навколишнього середовища. Для подолання негативних наслідків

політичні заходи країн можуть розглядатись як такі, що заважають міжнародній торгівлі. Наприклад, коли уряди підтримують певні сільськогосподарські практики, які відтворюють умови для відновлення біорізноманіття та утилізації відходів, вони можуть розцінюватись як додаткові бар'єри для виробників з третіх країн. Запровадження жорстких стандартів захисту тварин, рослин також можуть бути розцінені як «інструменти протекціонізму» внутрішнього ринку, як результат – викликати напруженість у міжнародній торговельній системі, ускладнити шляхи пошуку справедливого балансу між екологічною стійкістю та недискримінаційними торговими правилами.

Окрім проблем, пов'язаних із виробництвом товарів на засадах сталості, існують побоювання з приводу нееквівалентного обміну, тобто проблеми сфери розподілу та обміну товарами між суб'єктами міжнародної торгівлі. Побоювання базуються на: а) нерівномірності включення національних дрібних фермерів у виробничо-збутові ланцюги, де домінують багатонаціональні компанії – покупці товарів; б) складності у дотриманні міжнародних та приватних стандартів якості, відсутності та недоступності до систем сертифікації продукції, обмеженому доступі до оборотного капіталу.

Суттєвим чинником сталого розвитку самих торговельних підприємств є державна зовнішньоторговельна та валютна політика, особливо – надання державної допомоги у вигляді субсидій, встановлення квот, мита й інших заходів. Наприклад, дослідження В. Вейєнберг, Х. Баргави й Мак-Кінлі [12] показало, що скорочення з ініціативи МВФ споживчих субсидій у Беніні, Ефіопії, Малаві та Сьера Леоне призвело до зростання внутрішніх цін на продовольство більше, ніж у інших країнах. Аргументи, що фермери будуть скорочувати поставки за низькими цінами у країнах з низькими доходами та монотоварною залежністю економіки, не спрацьовують, можливості альтернативної зайнятості недоступні.

Р. Каплінскі [13] аналізує проблему асиметрії ринкової влади на ринку кави й доходить висновку, що державна політика посприяла роздробленості фермерських господарств, налагоджуванню обміну з трейдерами, експортерами

або агентами-монополістами (олігополістами) товарного ринку. Аналізуючи ринок какао Кот-д'Івуару, М. Вілкокс і П. Абот [14] виявили, що експортери отримали значну ринкову владу та надмірні прибутки за рахунок скорочення закупівельних цін виробників.

Зв’язок між економічним зростанням та екологізацією міжнародної торгівлі оцінюється неоднозначно. У працях Н. Андрєєвої [15, с. 142-153], С. Вогана [16, с. 24-45], С. Джонсона [17, с. 7-15], Р. Лі [18, с. 320-327], К. Молтке [19, с. 45-58], Х. Нордетрома [20, с. 54-85], Н. Робінса [21, с. 34-39] наведені умови позитивного впливу торгівлі на навколишнє середовище: економічне зростання внаслідок міжнародної торгівлі сприяє додатковому фінансуванню заходів захисту навколишнього середовища; обміну екологічними товарами, ресурсоощадними технологіями та наданню екологічних послуг; із урахуванням екологічних витрат міжнародний обмін сприяє реалізації концепції сталого розвитку.

Ю. Шпильова та І. Шпильовий вказують на прямий та опосередкований ефекти позитивного та негативного характеру. На їх думку, прямий ефект полягає у забрудненні навколишнього середовища у процесі транспортування товарів – предметів торгівлі. Опосередковані ефекти формуються через розширення торгівлі, що означає зростання господарської діяльності та, відповідно, у багатьох випадках збільшення навантаження на довкілля. Також торгівля створює дохід, який може бути використаний для екологічних цілей; так званий імпорт ефективності (новітніх технологій, методів і стандартів виробництва) може привести до зменшення витрат ресурсів на одиницю виробленої продукції й обсягів відходів. Режим торгівлі є чинником структурної перебудови економіки, коли введення певних торговельних обмежень обумовлює скорочення низькотехнологічного промислового виробництва, що в поєднанні з режимом максимального сприяння імпорту ресурсозберігаючого устаткування і технологій супроводжуватиметься зменшенням викидів у довкілля [1, с. 108-120].

Українська дослідниця О. Максимець запропонувала термін «екологічно відповідальна торгівля». Вона визначає її як таку, що приносить економічні та екологічні вигоди й не спричиняє негативних екологічних наслідків країнам, господарським одиницям та об'єднанням, між якими вона відбувається [22, с. 85-119].

На нашу думку, визначення авторки частково розкриває роль міжнародної торгівлі для сталого розвитку, але не враховує соціальні аспекти – подолання бідності, голоду, справедливого розподілу доходів серед суспільства.

Аналіз нормативно – правових актів міжнародних організацій, публікацій вітчизняних та зарубіжних вчених, який проводився з метою визначення нових або вдосконалених напрямів, заходів, які б сприяли екологізації міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами, дозволив визначити два основні підходи до міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку.

Перший і домінуючий підхід базується на документах організацій системи ООН, в яких при визначенні цілей та завдань сталого розвитку міжнародна торгівля на недискримінаційній основі розглядається як фактор та механізм соціально-економічного зростання. У науковому дискурсі найбільше уваги також приділяється міжнародній торгівлі як фактору економічного зростання та соціальної сталості.

Представники класичної школи, починаючи з А. Сміта та Д. Рікардо, вбачали, що товарне виробництво, як двигун зростання та диверсифікації, має спиратися на відносно багаті земельні та трудові ресурси, капітал, а країни-експортери спеціалізуються та постачають на світовий ринок товари, у виробництві яких мають відносні переваги порівняно із країнами-конкурентами. І хоча у подальшому теорії міжнародної економіки пояснювали роль капіталу, технічних, інноваційних та інших факторів для зростання доходів, автори вказували, що з часом відбуваються зміни умов торгівлі для товаровиробників [23, с.16].

Д. Грін, Б. Лі, Дж. Моррісон і А. Верт вказують на провідну роль торгівлі сільськогосподарськими товарами для сталого розвитку країн, що розвиваються [24, с. 15-40].

К. Воткінс, А. Махмуд у своїх дослідженнях відзначають, що криза Дохійського раунду свідчить про те, що СОТ не в змозі забезпечити перетворення міжнародної торгівлі у фактор економічного зростання через подовження практики субсидування експорту, надання внутрішньої допомоги та обмеження доступу на ринки розвинених країн. Проблематичними та конфліктними, на думку авторів, виступають питання уразливості країн, що розвиваються, від коливання цін на сільськогосподарську продукцію; сильні політичні й економічні інтереси та позиції промислово розвинених країн у збереженні високої внутрішньої підтримки виробництва і торгівлі сільськогосподарською продукцією; регіоналізація торгівлі; спори про взаємозв'язок між торгівлею та економічним зростанням і бідністю.

В. Віталіс вважає, що глобальна реформа сільськогосподарської політики сама по собі не може бути достатньою умовою для боротьби з бідністю, необхідне запровадження ефективних стратегій для переходу на засади сталого розвитку. Автор припускає, що СОТ у змозі вирішити питання скасування субсидій [25, с. 41-66].

Л. Цинг та М. Хор у дослідженні «Реформа торговельної системи для становлення сталого сільського господарства» розглядають міжнародні торговельні правила як інструмент переходу сільського господарства країн, що розвиваються, на засади сталого розвитку. Це, на їх думку, можливо через: структурні реформи в сільському господарстві та імпортну лібералізацію у країнах-партнерах; подолання дисбалансів у торговельних правилах регулювання сільськогосподарських товарів; ліквідацію домінуючих позицій ТНК у ланцюзі постачань товарів на світовий ринок; вирішення питань захисту навколишнього середовища; запровадження рамкових програм продовольчої безпеки та сталого розвитку [26, с. 251-262].

Другий підхід базується на тому, що торгівля через міжнародні ринки опосередковує «виробництво» та «споживання», причому предметом міжнародної торгівлі виступають товари, здатні задовольняти економічні, соціальні, екологічні потреби споживачів.

Відтворення сільськогосподарських товарів можна представити у вигляді рисунку 1.1.

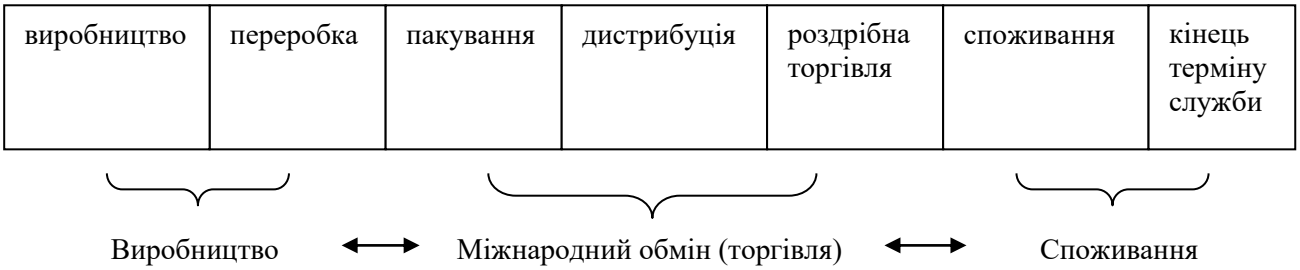

Рис. 1.1. Фази відтворення сільськогосподарських товарів

Джерело: авторська розробка.

Прискорення зростання доходів у багатьох країнах, у тому числі у країнах, що розвиваються, у поєднанні з триваючою урбанізацією стимулюють розширення ринкового попиту на продукти харчування. У той же час, потенціал розширення сільськогосподарських угідь, площі орних земель, сформована інфраструктура, зростаючі ціни на біопаливо, необхідність забезпечення стійкості навколишнього середовища визначають зростаючу динаміку цін на сільськогосподарські товари. Міжнародна торгівля дозволяє подолати торговельні дисбаланси та сприяє вирішенню проблеми глобальної продовольчої безпеки. Сучасні погляди на торговельні інструменти СОТ для забезпечення продовольчої безпеки подані у роботі Б. Чаттерджи, С. Мерфі, Ю. Д. Бонілла [27, с. 38-68]. Досліджуючи шляхи забезпечення продовольчої безпеки, К. Кит вказує на необхідність стабілізації ринків сільськогосподарських товарів через уникнення значного державного втручання у роботу ринків (наприклад, створення великих запасів, торгівлю ф'ючерсами); створення ефективної системи розподілу продовольства; діалог та корегування державних політик для запобігання дефіциту на ринках;

створення за необхідністю мінімальних приватних запасів продовольства для гуманітарних та надзвичайних потреб [28, с. 34].

Д. Грін звернув увагу на проблеми країн-експортерів тропічних товарів з позицій волатильності цін на товари та вказав на необхідність поєднувати макро- та мікроекономічні заходи, застосовувати підходи сталих товарів, національної, міжнародної координації та концентрації компаній [29, с. 93-128].

Дж. Клей розглядає питання зв'язку виробництва продовольчих товарів та бідності з позицій ланцюга постачань продукції, причому робить висновок, що багаторічні культури спричиняють найменший вплив на навколишнє середовище, виробництво менш механізовано з більшим терміном окупності інвестицій, що в довгостроковій перспективі сприяє скороченню бідності [30, с. 129-152].

П. Гібон встановив, що для сільськогосподарських ринків, окрім класичних ознак – волатильності цін та відносного їх падіння, характерна олігополістична ринкова структура. Для подолання асиметричності ринкової влади та збалансування інтересів постачальників та споживачів можуть бути вжиті наступні заходи: нарощування конкурентоспроможності та ринкової влади дрібних фермерів; підтримка позицій великих виробників (у т.ч. Півдня); введення нових зобов'язань прозорості – маркування товарів, зазначення точного складу товарів [31, с. 153-180].

Вважаємо, що урядам країн при розробці національних стратегій необхідно враховувати зовнішньоторговельні канали впливу на показники сталого розвитку. Домінуючий вплив національних стратегій на формування міжнародної торгівельної політики відмічали М. Вольфе [32, с. 5], Д. Фіндлей [33, с. 99], І. Акімова [34, с. 205-215], К. Штайнінгер [35, с. 23-42], М. Янг [36, с. 43-51]. Вони приводили наступні причини: будь-яке скорочення попиту під час економічної кризи в перехідний період до ринкової економіки може бути певною мірою полегшено завдяки доступу до нових ринків збуту; торгівля сприяє доступу споживачів до дешевої та більш якісної продукції; іноземна

конкуренція сприяє демонополізації виробництва; міжнародна торгівля сприяє трансферу технологій та виступає фактором економічного зростання.

Негативні соціально-економічні та екологічні наслідки лібералізації торгівлі наведені у роботах Г. Дейлі [37, с. 120-125], Х. Френча [38, с. 35-65], В. Сабадаш [39, с. 60-64]. Науковці зазначають, що транспортні витрати скорочують виграш від міжнародної торгівлі, підвищують залежність від джерел постачання, ринків, «звужують для громадян коло виробу способів заробляти»; зростаюча конкуренція може призвести до екстерналізації витрат за рахунок заниження стандартів, а не до зростання ефективності виробництва; існує висока ймовірність укладання неторгових угод для подолання бар'єрів у міжнародній торгівлі; відсутність жорстких екологічних стандартів в країнах виступає інструментом тиску на ті країни, де вони є задля їх пом'якшення; лібералізація торгівлі «призводить до географічного відокремлення благ виробництва від екологічних витрат, пов'язаних зі зростанням товаропотоку».

ЮНЕП дало визначення міжнародній торгівлі, яка сприятиме досягненню цілей сталого розвитку, як сталій міжнародній торгівлі. Але це трактування, на наш погляд, не є досконалим і потребує уточнення в напряму визначення впливу міжнародної торговельної політики на досягнення цілей сталого розвитку.

За визначенням ЮНЕП, «стала торгівля – це торгівля, яка не виснажує природні ресурси, не шкодить довкіллю або не погіршує соціальні умови, сприяє економічному зростанню». Таким чином, сталою можна вважати торгівлю, яка: має позитивні соціальні, економічні результати від міжнародного обміну товарами і послугами та не шкодить навколишньому середовищу; генерує економічні прибутки, скорочує бідність та соціальну нерівність, скорочує вплив на навколишнє середовище від пов'язаних із торгівлею видів економічної діяльності; сприяє відновленню природних ресурсів [40, с. 35-36].

На нашу думку, стала міжнародна торгівля відбувається між суб'єктами виробничо-торговельної діяльності у певному економічному, соціальному, екологічному та інституційному середовищах; обмін здійснюється на

міжнародних ринках, які регулюються торговельними правилами, нормами, традиціями; вона враховує питання економічного, соціального та екологічного розвитку країн [6, 165-177].

Поєднуючи вищеперелічені підходи до міжнародної торгівлі як фактору й механізму соціально-економічного розвитку та обміну, який опосередковує виробництво та споживання, пропонуємо авторське трактування поняття «стала міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами», під якою слід розуміти торгівлю як форму міжнародних економічних відносин, яка є фактором й механізмом соціально-економічного розвитку та обміну, що опосередковує виробництво та споживання; задовольняє, першочергово, екологічні потреби споживачів у сільськогосподарських товарах, вироблених та перероблених без шкоди навколишньому середовищу, не призводить до негативних соціальних наслідків, дозволяє розв'язувати сучасні проблеми суспільства з використанням інструментів міжнародної торговельної політики; враховує питання економічного, соціального та екологічного розвитку країн.

Саме «стала міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами» опосередковує та формує нову філософію господарювання на засадах сталого розвитку, є «каталізатором» становлення та розвитку світового ринку органічних товарів.

1.2 Особливості та класифікація сільськогосподарських товарів у контексті екологізації міжнародної торгівлі

Зростаюча роль сільськогосподарських товарів для країн та світу в цілому підтверджена поширенням концепції сталого розвитку на сферу сільського господарства.

Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами та продовольством має виняткову значущість, оскільки безпосередньо пов'язана з

глобальною проблемою людства – боротьбою з голодом. До сучасних світових тенденцій належить динамічне зростання населення землі, що спричиняє постійне збільшення споживання продовольства. За прогнозами ООН, до 2050 року народонаселення Землі збільшиться до 9 млрд чоловік. Це, безперечно, призведе до значного зростання попиту на продукти харчування, в тому числі й на рослинну сільгосппродукцію [41, с. 104-115].

Специфічними особливостями сільськогосподарських товарів є: сезонний характер виробництва, висока залежність від природно-кліматичних умов та наявність засобів виробництва у вигляді земельних угідь сільськогосподарського призначення.

З позицій обміну особливості сільськогосподарських товарів та ринків можна узагальнити таким чином:

- різноманіття сільськогосподарської продукції спричиняє різний вплив на економічний, соціальний та екологічний розвиток національних економік країн-експортерів та імпортерів – асортимент сільськогосподарської продукції може як пом’якшити, так і погіршити стан навколишнього середовища, біорізноманіття, природних ресурсів, у тому числі води;
- екологічні наслідки сільськогосподарського виробництва мають потенціал заважати міжнародній торгівлі, наприклад, за рахунок підтримки урядами певних сільськогосподарських практик;
- ринки сільськогосподарських товарів волатильні, ціни значно коливаються за рахунок залежності виробництва від сезонності, природно-кліматичних умов та нееластичності попиту на них, особливо продовольчих товарів у короткостроковому періоді; коливання цін на продукцію пов’язано з наявністю сільськогосподарської інфраструктури зі зберігання та переробки товарів, фазами циклів ділової активності та корелює зі змінами цін на мінеральну сировину;
- ціни прямо чи опосередковано регулюються урядами країн з огляду на те, що сільськогосподарські товари забезпечують продовольчу та частково енергетичну безпеку країн, на міжнародному рівні завдання глобальної

продовольчої безпеки може стати ще більш гострим, якщо ціни на енергоносії будуть зростати;

- зміна цін на сільськогосподарському ринку має суттєві соціальні наслідки, особливо у питаннях зайнятості, формування доходів у сільського населення, споживання та подолання бідності, збереження національної ідентичності та культурної спадщини;

- обсяги, географічна й товарна диверсифікація торгівлі залежать від змін клімату, які можуть посилити (послабити), змінити імпортну залежність та експортну орієнтованість країн;

- розвиток інноваційних технологій розширює можливості сегменту генетично модифікованої продукції, формує нові товарні сегменти світового ринку екологічних товарів, біопалива та суміжних ринків послуг, які швидко зростають та потребують правового та інституційного упорядкування;

- стан ринків сільськогосподарської продукції знаходиться під політичними тисками країн, формує зростання напруженості в міжнародній торговельній системі, має важливе значення для пошуку справедливого балансу між екологічною стійкістю та недискримінаційними торговими правилами;

- доступ на ринки сільськогосподарської продукції обмежується високими ставками мита, розвинена широка практика застосування нетарифних обмежень з боку розвинених країн;

- ринки сільськогосподарської продукції монополізовані (олігополізовані).

Класифікація сільськогосподарських товарів з використанням різних ознак наведена на рис. 1.2.

На нашу думку, наведені ознаки доцільно виділяти для того, щоб досягти поставленої в дисертаційній роботі мети, а саме, визначити, який вид сільськогосподарських товарів дозволить міжнародній торгівлі досягти екологічних цілей сталого розвитку. Ознаки, за якими здійснюється класифікація, не є єдиними, різні автори залежно від цілі дослідження виділяють й інші. Ми погоджуємося з думкою А. Capica [42], що сільськогосподарські товари відіграють важливу роль у процесі відтворення.

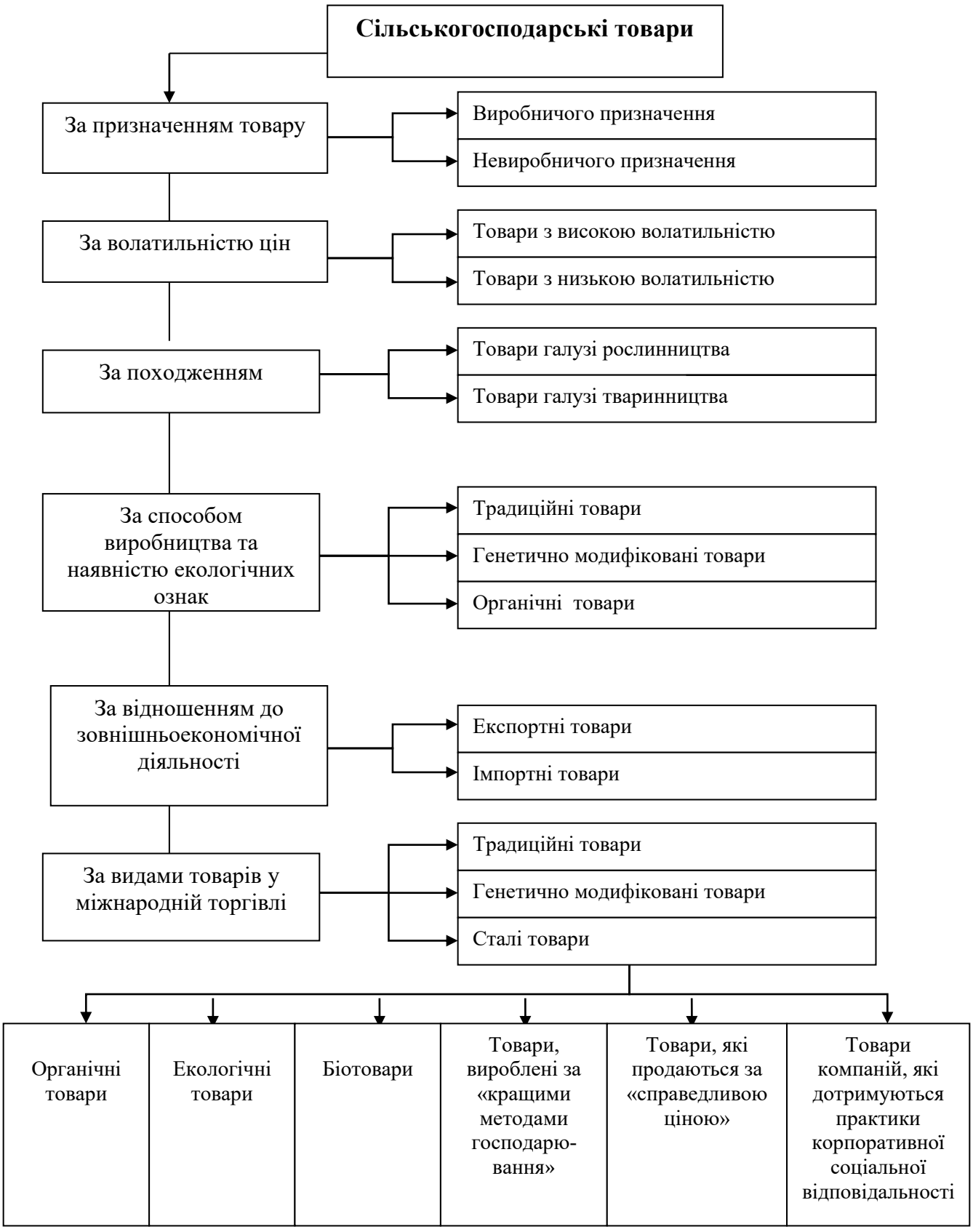

Рис. 1.2. Класифікація сільськогосподарських товарів
Джерело: розроблено автором.

Місцю та значенню міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в формуванні конкурентоспроможності та забезпеченні продовольчої

безпеки країни присвячені праці С. Хамініч [43, с. 13-17], Ю. Чириченка [44, с. 85-94]. Для країн, що розвиваються, збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції дозволяє сформувати джерело надлишкової робочої сили, заощаджень, додаткових витрат на купівлю промислових товарів, а й виступає сектором, який сприяє розвитку міст.

У звіті СОТ (2014) сільськогосподарські товари розглядаються з позицій стадій обробки як сировинні з високою ціновою волатильністю. За оцінками С. Тангермана та Т. Лідера, в останні вісім років міжнародні ринки сільськогосподарських товарів декілька разів постраждали від цінових шоків, у першу чергу його окремі сегменти, що погіршило динаміку економічного розвитку та глобальну продовольчу безпеку [45, с. 42].

Різні автори вказували на високу волатильність цін на сільськогосподарські товари. С. Гор, (2003) [46], М. Бонд, (1983) [47, с. 703-726] та Х. Бинсвангер (1989) [48, с. 231-258] – на нееластичність сукупної пропозиції сільськогосподарської продукції за ціною, причому, за їх розрахунками, еластичність продовольчих цін у короткостроковому періоді становить від 0,1 до 0,25, у середньостроковому – помірно зростає, найвища – у довгостроковому періоді.

Високу волатильність цін сільськогосподарських товарів окремі фахівці оцінюють не просто як «швидкоплинний епізод турбулентності», а як «довгостроковий тренд світових ринків» [49]. Нестабільність ринків пов’язують із зростаючою чисельністю населення, випереджаючими темпами зростання продуктивності праці у сільському господарстві, непоінформованістю фермерів про перспективи ринків, що мотивує виробників брати участь у програмах підтримки, які стимулюють виробництво та доходи, але ще більше чинять тиск на ціни світового ринку.

Сучасні дискусії про «проблему товару» і вплив волатильності ринку на країни, що розвиваються, у світовій економіці відбуваються на тлі наступних змін: а) зрушення в глобальному економічному балансі (Каплінські Р., 2006 [50, с. 981-995]); б) зростання фінансіалізації товарних ринків (ЮНКТАД, 2011

[51]); в) більшої доступності і різноманітності інструментів скорочення ризиків, а також ініціатив G20 (ФАО, 2011 [52] та ін.). П. Гійомон [53, с. 828-854] вважає, що краща поінформованість сприятиме поліпшенню розуміння причин і наслідків структурної економічної уразливості країн, що розвиваються, і найменш розвинених країн (1999). Р. Пребіш (1950) [54, с. 25-48] (1950) та Х. Зінгер (1950) [55, с. 473-485] встановили, що у країнах, що розвиваються, у довгостроковій перспективі бартерні умови торгівлі погіршуються за рахунок високої продуктивності праці та зміни продуктивності праці в експортоорієнтованих галузях країни-торговельного партнера, тому посилюються структурні дисбаланси, країни залишаються бідними. На думку Е. Райнерта (2008), від спеціалізації на виробництві продуктів харчування країни «приречені бути бідними» [56]. За оцінками Світового банку (2009) ефекти міжнародної спеціалізації залежать від виду товару та рівня його обробки [57], включення у виробничо-збутові ланцюги створення доданої вартості.

За способом виробництва та наявністю екологічних ознак сільськогосподарські товари можуть класифікуватися як традиційні, генетично модифіковані та органічні. У законі України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» наведено визначення традиційної сільськогосподарської продукції як продукції, «що виготовлена за загальноприйнятними технологіями виробництва сільськогосподарської продукції, де можна використовувати будь-які хімічні засоби захисту, синтетичні мінеральні добрива, консерванти, штучні барвники, стимулятори росту, гормони, антибіотики, ароматизатори, стабілізатори, підсилювачі смаку тощо відповідно до законодавства» [58].

Таким чином, вироблені традиційним способом товари містять хімічні добрива, гербіциди, пестициди, хімічні засоби захисту врожаю, передбачають утримання тварин і птахів промисловим способом, застосування промислових кормових сумішей (стимуляторів росту, синтетичних смакових приправ та консервантів), профілактичне застосування лікарських засобів (антибіотиків,

сповільнювачів), кормів, виготовлених із м’ясо-кісткового борошна (травоїдних тварин), гормональних засобів тощо. Це дозволяє досягти економічних цілей - отримати максимальну врожайність, скоротити витрати, підвищити ефективність праці та виробництва, одержати значні прибутки, але при цьому традиційне сільське господарство приводить до цілого ряду проблем – деградації сільськогосподарських земель, небезпечності продуктів харчування, забрудненню навколишнього середовища тощо, тобто досягнення екологічних цілей не ставиться за мету і вони не враховуються при здійсненні виробничого процесу.

Слід зауважити, що генетично модифіковані товари – це товари, у виготовленні яких використовуються генетично модифіковані/ інженерні організми, в яких генетичний матеріал був змінений за допомогою сучасних біотехнологій таким чином, як це не відбувається природнім шляхом множення та / або природної рекомбінації. Наприклад, рослині може бути введений генетичний матеріал риби, щоб збільшити морозостійкість. Передача генетичного матеріалу від одного організму до іншого вже давно відбулась через селекції, інші методи та новітні технології і це дозволяло лише здійснювати більш контрольовану передачу генів зовсім неспоріднених видів [59, с. 124, 60].

Але наслідки для життя, здоров’я людей, тварин та рослин такої продукції остаточно не визначені. Вплив генетично модифікованих товарів на сталий розвиток сільського господарства є неоднозначним і не до кінця вивченим. Безсумнівним є збільшення врожайності та, відповідно, обсягів зібраних культур, якими можна прогодувати більше населення землі. Однак вирощення генетично модифікованих рослин може негативно впливати на навколишній світ ще й через зміни властивостей комах та тварин, що харчуються такими рослинами. Вчені зазначають, що для докорінного вивчення цих впливів необхідний час, але весь цей час піддослідними залишаються люди, велика частка бідного населення світу, яка не може забезпечити себе іншими продуктами харчування.

Одночасно в чинному законодавстві України визначаються ознаки продукції, виробництво якої чітко відповідає екологічним цілям розвитку і дозволяє їх досягти. В Законі «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» приводиться наступне визначення: «виробництво органічної продукції - це виробнича діяльність фізичних або юридичних осіб (у тому числі з вирощування та переробки), де виключається застосування хімічних добрив, пестицидів, генетично модифікованих організмів (ГМО), консервантів тощо, та на всіх етапах виробництва (вирощування, переробки) застосовуються методи, принципи та правила, визначені цим Законом для отримання натуральної (екологічно чистої) продукції, а також збереження та відновлення природних ресурсів» [58].

Міжнародні Єдині Норми органічного виробництва ЄС (Регламент Ради (ЄС) №834/2007) поглиблюють економічну сутність цього поняття і дають таке визначення цієї дефініції: «органічне виробництво – цілісна система управління виробництвом сільськогосподарської продукції та продовольства, в якій поєднуються захист навколишнього середовища, високий рівень біодиверсіфікації, збереження природних ресурсів, високий рівень життя тварин, а також виробничий метод, відповідний бажанням певних груп споживачів отримувати продукцію, вироблену і перероблену природним шляхом» [61].

На Конференції ООН з торгівлі та розвитку ЮНКТАД було виділено ознаки органічних товарів та наведено таке визначення: «органічні сільськогосподарські товари – це товари, що виробляються в органічному сільському господарстві з дотриманням таких принципів: при виготовленні застосовуються місцеві, відновлювані джерела енергії; забезпечується ефективне використання сонячної енергії та виробничого потенціалу біологічних систем, підтримується і покращується родючість ґрунту; забезпечується максимальна рециркуляція поживних речовин для рослин і органічних речовин; не використовуються організми або речовини, чужі природі (наприклад, ГМО, хімічні добрива або пестициди); підтримується

різноманітність у виробничій системі; сільськогосподарським тваринам створюються умови життя, які відповідають їх екологічної ролі і не обмежують природну поведінку» [62].

За ознакою «види товарів у міжнародній торгівлі» сільськогосподарські товари можуть бути класифіковані на традиційні, генетично модифіковані та сталі.

Продовольча та сільськогосподарська організація ООН FAO **(**Food and Agriculture Organization) визначає, що сталі сільськогосподарські товари вироблені в сталому сільському господарстві, яке засноване на розвитку здорових екосистем і підтримці сталого управління земельними, водними і природними ресурсами, що забезпечить світову продовольчу безпеку.

На Конференції ООН з торгівлі та розвитку ЮНКТАД визнали, що сталі сільськогосподарські товари виготовлені з використанням екологічно безпечних методів ведення сільського господарства, які дозволяють здійснювати процес виробництва сільськогосподарських культур та худоби без шкоди екосистемі, що включає вплив на ґрунт, водопостачання, біорізноманіття або інші навколишні природні ресурси [63].

Професор Л. С. Ревенко, виділяючи ознаку «науково-технічний прогрес» у дослідженнях сучасного світового ринку продовольства, визначає три типи сільськогосподарських товарів – традиційні, генетично модифіковані та екологічно чисті [64]. У цілому погоджуємось з позицією автора, але вважаємо, що екологічно чисті товари – окремий випадок «сталих» товарів, тому на рис. 1.2 нами наведено екологічні товари як різновид сталих.

Дослідники та міжнародні організації до сталих товарів у міжнародному обміні відносять: органічні товари; екологічні товари й послуги, пов’язані з захистом навколишнього середовища; біотовари; товари, вироблені за «кращими методами господарювання»; товари, які продаються за «справедливою ціною»; товари компаній, які дотримуються практики корпоративної соціальної відповідальності (КСВ).

Кращі методи господарювання покликані забезпечити сталість сільського господарства. Результати дослідження (Кремен та Майлс, 2012) вказують, що диверсифіковані – сталі системи сільського господарства (кращі методи господарювання) здатні підтримувати значно більше біорізноманіття, якість ґрунту, води і використання енергоефективності, уловлювання вуглецю, бути стійкими до зміни клімату, ніж традиційні методи ведення сільського господарства [65]. Інші фактори, які відіграють ключову роль у екологізації сільського господарства, включають в себе управління водними ресурсами, захист сфери життєдіяльності (сфери проживання), зменшення викидів господарювання в переробних і транспортних галузях) та стале споживання.

Товари, які продаються за «справедливою ціною» (справедлива торгівля) це – товари, що продаються за цінами, які відображають «реальну» вартість товару на основі справедливих стандартів екологічного, соціально-трудового законодавства по відношенню до сертифікованих чи несертифікованих товарів з країн, що розвиваються, з урахуванням екологічної і соціальної компоненти та формуванням більш високих доходів.

На думку Б. Ельзаккера, Ф. Ейхорна (2010), товари не обов’язково повинні бути сертифіковані, щоб бути справедливими, але сертифікація підтвердить цілісність виробничого циклу та проінформує про це споживачів [66].

Основний стандарт Fairtrade International (FLO) включає вимоги до екологічно безпечних методів ведення сільського господарства, що відносяться до комплексного управління вирощуванням культур, використання пестицидів та інших небезпечних продуктів, стану лісів, води, екосистем високої екологічної цінності, наявності ерозії ґрунту, а також до поводження з відходами [67].

Постановою федерального NOP (7 CFR 205) у США визначено, що органічною вважається продукція, вироблена та оброблена без застосування синтетичних хімікатів, за винятком тих, що дозволені стандартами Organic Foods Production Act (OFPA). Ця сільськогосподарська продукція (за винятком

тваринницької) має бути вирощена на полях, що впродовж останніх 3-х років не оброблялися із застосуванням заборонених речовин, у тому числі синтетичних. Така продукція має відповідати вимогам, визначеним угодою між виробниками та сертифікаційною установою [68, с. 33-37] (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Стандарти маркування органічних товарів у США

Маркування	Пояснення
100 percent organic («USDA organic») - **100% органічний продукт**	Містить 100% органічних інгредієнтів (вироблених по органічним технологіям, за виключенням добавок солі та води). **Маркування: «**USDA organic» та (або) сертифікуючою організацією.
Organic («USDA organic» або «X – percent organic», «X – percent organic ingredients») - **Органічний продукт**	Містить не менше 95% органічних інгредієнтів (без урахування солі та води, не містить сульфіти, може містити до 5% інгредієнтів, вироблених не за органічними технологіями). **Маркування: «**USDA organic» та (або) сертифікуючою організацією.
Made with organic ingredients («Made with organic ___»[1], «X – percent organic», «X – percent organic ingredients») – **Продукт, виготовлений з використанням органічних інгредієнтів**	Містить не менше 70% органічних інгредієнтів (без урахування вмісту солі та води), не містить сульфіти (за виключенням вина, яке може включати добавки двоокису сери) та може містити до 30% інгредієнтів, вироблених традиційним способом , у т.ч. дріжджі. **Маркування:** сертифікуючих організацій, але не «USDA organic».
Claim that product has some organic ingredients («X – percent organic ingredients») - **Продукт містить декілька органічних інгредієнтів**	Містить менше 70% органічних інгредієнтів (без урахування вмісту солі та води). У разі, якщо органічні інгредієнти перераховані, то використовується маркування **(«**X – percent organic ingredients»). **Маркування** «USDA organic» та сертифікуючих органів не допускається.

Примітка:[1] Прописуються конкретні органічні інгредієнти або продовольчі групи

Джерело: [69, с. 17].

У деяких країнах існують власні національні стандарти органічного виробництва. Наприклад, органічною продукцією у Швейцарії вважається та, до складу якої входить не менше 90% сировини екологічно чистого виробництва за швейцарськими стандартами. Органічні сільськогосподарські товари в Японії мають бути вироблені на основі використання компостів із забороною сільськогосподарських хімікатів та добрив не менше, ніж за 2 роки перед висіванням та насадженням. Забороняється також використання сільськогосподарських хімікатів, добрив та ГМО на всіх виробничих стадіях [68, с. 33-37].

Вирішення природоохоронних проблем та визначення напрямів досягнення екологічних цілей розвитку серед країн-членів СОТ призвели до активного обговорення питань торгівлі екологічними товарами та послугами (або товарами, пов'язаними з захистом навколишнього середовища за термінологією А. П. Портанського) [77, с. 89-96]. За оцінками EBI (Environmental Business International), частка таких товарів та послуг у міжнародній торгівлі становила 10% [70]. Огляд визначень екологічних товарів та послуг товарів наведений у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Визначення «екологічних товарів та послуг»

Міжнародна організація	**Визначення**
ЮНКТАД	…обладнання, матеріали або технології, що використовуються для вирішення конкретної екологічної проблеми або як продукт, який сам по собі є "екологічно найліпшим" в порівнянні з іншими аналогічними продуктами через його більш доброякісний вплив на навколишнє середовище;
СОТ	…. перелік промислових товарів або технологій, які: (1) запобігають забрудненню (наприклад, фільтри для забрудненого повітря); (2) вимірюють міру забруднення (наприклад, метри із забрудненням повітря); або (3) знижують шкоду та забруднення навколишньому середовищу (наприклад, розливів нафти);
ФАО	…екологічні товари і послуги відносяться до категорії суспільних благ або до сукупності суспільних товарів, оскільки вони не є винятковими й не конкурентоспроможними або не є винятковими, але конкурентоспроможними. До першої категорії належать, наприклад, сонячне світло, погода, біорізноманіття, боротьба з повенями, послуги зі збереження лісів і коралових рифів. До другої категорії відносяться всі поновлювані природні ресурси, особливо ліси, води, дика природа, продукція рибальства. … ресурси використовуються як взаємозамінні ресурси відкритого доступу або ресурси спільної власності;
ОЕСР, Євростат	…товари та послуги, «зв'язані із захистом навколишнього середовища», є результатом роботи «індустрії навколишнього середовища», яка об'єднує продукти *(Products);* системи та послуги по управлінню процесами забруднення *(Systems and services for pollution management);* чисті технології та управління продуктами та ресурсами *(Cleaner technologies and products and resources management*). До таких товарів відносять: відновлювані види енергії (вітряна, сонячна, енергія приливів), управління відходами (твердими, токсичними, сточними водами), контроль за забрудненням повітря, ефективне споживання енергії, поглинання та утримання вуглецю (скорочення викидів від спалювання газу; енергоефективна продукція, біопаливо);
АТЕС	запропоновано перелік з 54 товарів та послуг (2012);
Група з 17 членів ВТО	запропоновано перелік з 300 товарів та послуг (2016).

Джерело: складено автором за даними [71, 72, 73, 74, 75, 76]

Професор А. П. Портанський розмежовує «екологічні» та «пов'язані з навколишнім середовищем» товари відповідно до предмету науки «екологія», науки про відносини живих організмів та їх співтовариств між собою та з навколишнім середовищем, у той час, коли другий термін відноситься тільки до навколишнього середовища. До «пов'язаних з навколишнім середовищем» він відносить безвідходні технології, альтернативні види енергії та транспорту, переробку відходів, очищення стічних вод, зрошення пустель, тобто ті товари та послуги, які слугують цілям захисту навколишнього середовища [77, с. 89-96].

У вузькому розумінні, екологічними товарами прийнято вважати технології та обладнання, необхідні для скорочення вмісту шкідливих речовин у готовій продукції, тобто на кінцевій стадії обробки товару. У широкому – це товари, які не чинять при виробництві негативного впливу на навколишнє середовище або мінімізують цей вплив також на стадіях обміну та споживання.

З позицій ЮНКТАД, у міжнародній торгівлі необхідно враховувати чотири фази розвитку екологічного ринку. Перша фаза ініційована проблемами забруднення повітря у великих містах автотранспортом та промисловими підприємствами. Друга фаза фокусується на проблемах доступу до водних ресурсів, зростає роль послуг водопостачання та водовідведення за рахунок національних та міжнародних постачальників (у т.ч. природних монополій) через підписання муніципальних контрактів. На третій фазі особливу роль відіграє утилізація, переробка, менеджмент відходів. Четверта фаза пов'язана з розширенням діяльності з реабілітації забруднених територій.

Ми погоджуємося з думкою науковців та експертів, що екологічні товари мають бути предметом окремих напрямів переговорів СОТ. Доцільним є скорочення тарифних обмежень у частині доступу на ринки промислових товарів (НАМА), вирішення питань про запровадження «зелених» державних закупівель, сприяння імпорту енерго- та ресурсоефективних видів техніки та технологій, надання пільг на поставку обладнання для пріоритетних інвестиційних проектів. У СОТ обговорюються питання про антимонопольну

політику (політику конкуренції), захисні заходи та субсидування, доцільності підписання багатосторонніх екологічних угод для сільськогосподарських товарів та інші. Складність їх вирішення обмежена не тільки різними позиціями сторін щодо сутності та класифікації екологічних товарів, а відсутністю оцінок про ємність міжнародного ринку у майбутньому, розширенням переліку порядку денного «неторговими питаннями» сталого розвитку, узгодженням глобальних угод системи СОТ, консультаціями між зацікавленими країнами та координацією роботи міжнародних організацій у сфері управління цілями сталого розвитку за участю СОТ та ООН.

За програмою сприяння розвитку біоторгівлі (BTFP) ЮНКТАД було визначено концептуальну основу поняття біоторгівлі. Під біоторгівлею розуміють таку торгівлю, що передбачає вирощування/виробництво, переробку та реалізацію товарів і послуг, отриманих з природного біорізноманіття (генетичні ресурси, види та екосистеми), які підпадають під критерії екологічної, соціальної та економічної сталості (наприклад, натуральні інгредієнти та товари для фармацевтичної, харчової, косметичної галузей, товари народних промислів, товари з крокодилової шкіри, екотуризм та інші).

Принципами біоторгівлі виступають: збереження біорізноманіття, стале використання біорізноманіття, справедливий розподіл вигод від використання біорізноманіття, соціально-економічна стабільність (управління, виробництво та маркетинг), дотримання національного та міжнародного законодавства, повага прав суб'єктів, що беруть участь у біоторгівлі [78].

Зусилля світової спільноти спрямовані на комплексне вирішення соціально-економічних та екологічних проблем, побудову «зеленої економіки», яка здатна створювати нові економічні можливості розвитку, сприяє зниженню бідності, не руйнує природні активи, не погіршує екологічний стан.

В економіці такого типу домінують «зелені товари». Під «зеленими товарами» в ЮНКТАД розуміють: а) товари та послуги, виробництво яких, кінцеве використання та / або утилізація мають менш негативний, або потенційно позитивний вплив на навколишнє середовище відносно

традиційних товарів, які виконують аналогічну функцію та містять подібну корисність, тобто «екологічно бажані» товари з кращими екологічними якостями порівняно із замінниками; б) екологічні послуги [79]. До їх числа ФАО відносить товари, виготовлені з використанням біодобрив і біопестицидів, органічного землеробства, біодинамічного землеробства, пермакультури, сталого сільського господарства, інтегрованих методів ведення сільського господарства (комплексна боротьба зі шкідниками і комплексне використання поживних речовин) [80]. ЮНЕП також включає найкращі сільськогосподарські методи та практики ведення бізнесу [81].

Таким чином, сталими сільськогосподарськими товарами у широкому сенсі в міжнародній торгівлі можна вважати органічні та біотовари, товари, вироблені та обмінені при дотриманні принципів справедливої торгівлі та корпоративної соціальної відповідальності, та екологічні послуги. Змістове навантаження термінів «зелені» та «сталі» сільськогосподарські товари збігається, тому їх можна ототожнювати. Виробництво, торгівля (у т.ч. міжнародна) та споживання сталих товарів відповідає екологічним, соціальним та економічним вимірам сталого розвитку, традиційні сільськогосподарські товари – тільки економічним та частково соціальним.

У вузькому сенсі сталими сільськогосподарськими товарами можна вважати лише органічні товари, оскільки вони представлені у матеріально-речовій формі, є результатом сільськогосподарського виробництва, подібно традиційним і генетично модифікованим товарам, мають всі властивості товару та задовольняють потреби споживачів. Частково цьому критерію відповідають біотовари (наприклад, аквакультура, натуральні інгредієнти та харчові товари), але чітко розмежувати їх з органічними неможливо, оскільки рослини та тварини дикої природи за певних умов можуть вирощуватися задля отримання економічних прибутків, бути задіяні у сільськогосподарському виробництві. Органічні та біотовари можуть сертифікуватись. Органічні товари виробляються за кращими практиками господарювання, вивчення та поширення яких потребує додаткових досліджень.

На відміну від органічних, екологічні товари не є результатом виробничого процесу у сільському господарстві. Вони або лише створюють умови, або сприяють вирішенню екологічних (соціальних) проблем, запобігають забрудненню та вимірюють його, знижують негативний вплив на навколишнє середовище, виступають як системи та послуги з управління виробничим процесом та обміном, тобто надаються як послуги. Торгівля товарами, які вироблені та продаються відповідно до принципів корпоративної соціальної відповідальності та справедливої торгівлі, потребує підтвердження відповідності, перш за все, сертифікації товарів, технології або виробників.

Для визначення сільськогосподарської продукції в якості предмету міжнародного обміну використовуються різні класифікації. Найбільш поширеною класифікацію товарів є узгоджена система опису і кодування товарів (ГС, 2007) Всесвітньої митної організації (ВМО), яка повністю корелює з іншими класифікаціями – Міжнародною стандартною торговою класифікацією (МСТК, остання версія 4,0) [82, с.11], Міжнародною класифікацією видів економічної діяльності (МКВЕД, версія 4,0, 2009).У міжнародній торгівлі використовується МСТК, де представлені товари відповідно до ступеня обробки товару; видів сировини, з якої вироблений товар; призначення товару; місця та ролі товарів у міжнародній торгівлі. Традиційну сільськогосподарську продукцію характеризують розділи МСТК 0, 1, 2, 4 за винятком підрозділів 27 і 28, у т. ч. продовольство (їжа і живі тварини, продукти, напої та тютюн, тваринні і рослинні масла, жири і віск, олійні та плоди, що містять олію (МСТК розділи 0, 1, 4 та підрозділ 22)) та сировинні неїстівні матеріали, крім палива (розділ 2 за винятком підрозділу 22). Неїстівними товарами вважаються: шкури, шкіряна сировина і хутро, необроблені; натуральний каучук (включаючи синтетичний каучук і регенеровану гуму); пробка та лісоматеріали; паперова маса і макулатура; текстильні волокна та їх відходи; сировинні тваринні і рослинні матеріали (МСТК підрозділи 21, 23, 24, 25, 26, 29) (додаток Б).

На нашу думку, властивості сільськогосподарських товарів у міжнародному обміні пов’язані з розширенням тлумачення змісту сталого розвитку галузі та включенням соціальних і екологічних питань. У міжнародній практиці сформувались три підходи щодо функцій сільського господарства: перший – сільське господарство забезпечує продовольчу безпеку та розвиток; другий – сільське господарство забезпечує продовольчу незалежність, третій – сільське господарство розглядається як багатофункціональний сектор національних економік.

Сучасний виклад концепції багатофункціональності сільського господарства було представлено у глобальному звіті ОЕСР «Міжнародна оцінка сільськогосподарських знань, науки та технологій для цілей розвитку», який був прийнятий і затверджений урядами 58 країн у 2008 р. [83].

Прихильники багатофункціональності вважають, що окрім виробництва сільськогосподарських (у т.ч. продовольчих) товарів, сільське господарство формує сировинну базу для переробної промисловості, забезпечує диверсифікацію виробництва, продовольчу безпеку, життєдіяльність сільських територій, сферу зайнятості населення, зберігає культурну спадщину, запобігає стихійним лихам, виконує рекреаційну функцію, зберігає біологічне різноманіття та навколишнє середовище.

Погоджуємось з позицією О. В. Бородіної – багатофункціональність породжує нову загальнонаціональну значимість сільського господарства і вимагає принципово нового підходу до забезпечення сільського розвитку на основі сталого розвитку, але не тільки на національному, а й на міжнародному рівні [84, с. 109-125]. Багатофункціональність сільського господарства повинна відповідати критеріям сталого розвитку: економічному, соціальному та екологічному, які пов’язані між собою та мають розглядатися у взаємозв’язку.

На основі класифікації сільськогосподарських товарів та враховуючи багатофункціональність сільського господарства, автор наголошує, що «стала міжнародна торгівля» органічними сільськогосподарськими товарами, у порівнянні з іншими видами сільськогосподарських товарів, дозволить досягти

не тільки економічних і соціальних, а й екологічних цілей сталого розвитку (рис. 1.3).

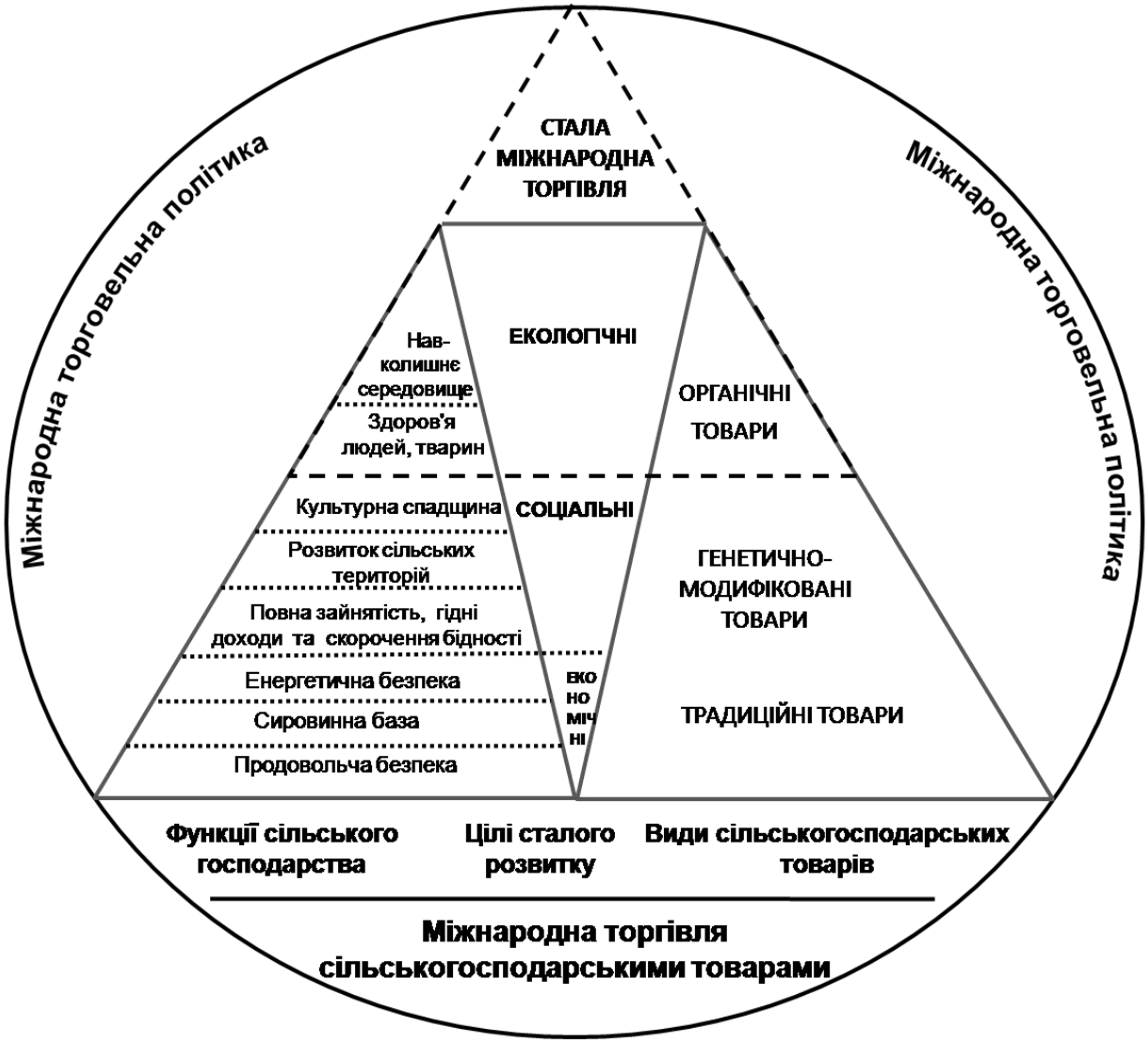

Рис. 1.3. Стала міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами
Джерело: розроблено автором.

В ході дослідження встановлено, що сучасна міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами покликана сприяти досягненню економічних цілей (забезпечення економічного зростання, продовольчої та енергетичної безпеки), які задовольняють всі сільськогосподарські товари; соціальних цілей (забезпечення повної зайнятості, формування гідних доходів сільського населення, скорочення бідності, розвиток сільських територій та покращення якості життя сільського населення, збереження культурної спадщини), які опосередковано задовольняють усі види сільськогосподарських товарів. Саме «стала міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами» опосередковує

та формує нову філософію господарювання на засадах сталого розвитку, є «каталізатором» становлення та розвитку світового ринку органічних товарів.

Поділяючи територіально-галузевий підхід, О. В. Шубравська вважає, що сільськогосподарське виробництво має безпосередній зв'язок із переробкою сільськогосподарської продукції та споживчим ринком. А проблема розвитку сільських територій поєднує питання забезпечення зайнятості сільського населення, гарантування йому гідного рівня доходів і соціальних благ, а також збереження і відновлення природних ресурсів у сільській місцевості [85, с. 182-187].

Відповідно до вищенаведеного визначення, необхідною і достатньою умовою виробництва сталих (органічних) сільськогосподарських товарів є стале сільське господарство. Стале сільське господарство вимагає системи глобального управління, що сприяє розв'язанню проблеми продовольчої безпеки в торгових режимах і торговій політиці, а також перегляду аграрної політики з метою сприяння місцевим і регіональним сільськогосподарським ринкам [86].

Вагомий внесок у розвиток теоретичних, методологічних та науково-практичних засад сталого розвитку, а також сільського господарства внесли вітчизняні науковці: В. Гришкін [87, с.17-25], С. Сардак [88, с. 144-145], О. Джусов [89], Н. Дучинська [90, с. 123-127], Л. Катан [91], Н. Мешко [92, с. 286-294, Ю. Орловська [93, с. 26-31], Н. Скрипник [94, с. 165-174], Н. Стукало [95, с. 33-41], І. Тараненко [96, 49-60] та інші.

Зарубіжні дослідники, наприклад, американський економіст Д. Сітарз, сталий розвиток сільського господарства розглядають як спосіб організації роботи галузі, коли сучасні технологічні інновації комбінуються з необхідними способами захисту природних ресурсів, навколишнього середовища та виробляють екологічно захищені якісні продукти харчування і сировину для харчової, переробної та легкої промисловості, що може забезпечувати виробникам більшу прибутковість [85, с. 182-187]. На нашу думку, сталий розвиток сільського господарства визначається тісно пов'язаними складовими -

економічною, соціальною та екологічною. Основними критеріями сталого економічного розвитку галузі є зростання виробництва безпечних продуктів харчування з метою задоволення потреб в них населення, забезпечення економічної ефективності виробництва, що дозволяє вести розширене відтворення. Соціальна складова сталого розвитку включає підвищення рівня та якості життя селян, стабілізацію демографічних та міграційних процесів на селі. Сталий екологічний розвиток сільського господарства визначається як розвиток, що забезпечує стабільне, зрівноважене природокористування, пов'язане із забезпеченням у даний час і в довгостроковому періоді сталість агросистем, поліпшення якості навколишнього середовища та збереження. Тільки при збалансованості економічної, соціальної та екологічної складових забезпечується сталий розвиток галузі протягом тривалого часу.

Таким чином, сталий розвиток сільського господарства - це керований, динамічний, складний, багаторівневий процес, який ґрунтується на єдності та збалансованому розвитку трьох складових і головною умовою якого є вирішення продовольчої проблеми на регіональному, державному та світовому рівнях за умови збереження та відновлення природного середовища [97, с. 124-129] (рис. 1.4).

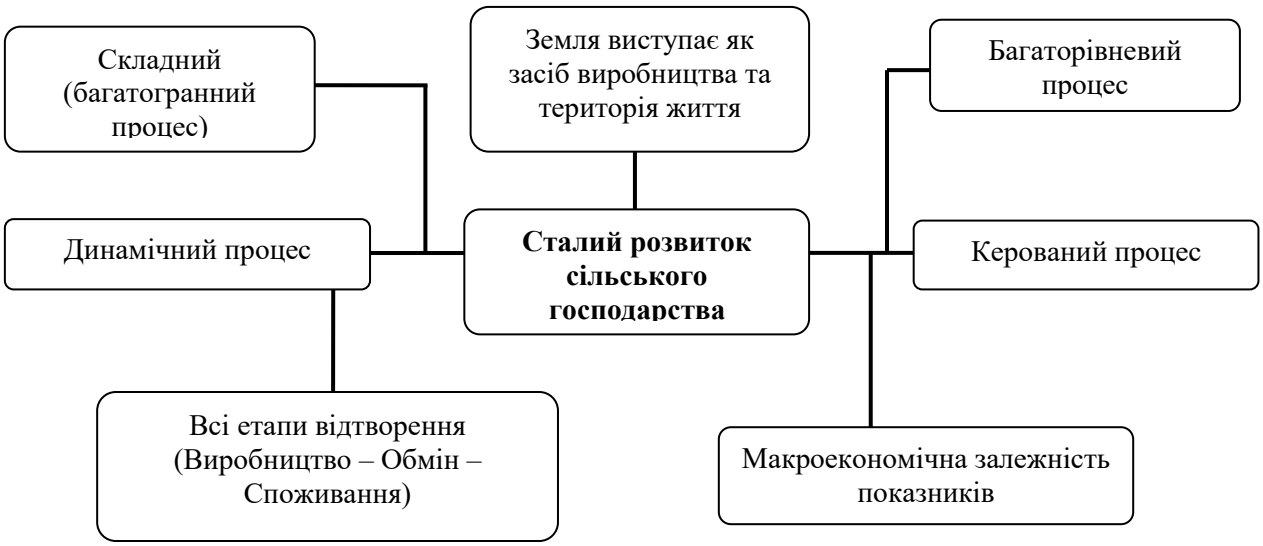

Рис. 1.4. Сутність сталого розвитку сільського господарства

Джерело: розроблено автором.

На необхідність розробки методичних засад оцінки сталого розвитку сільського господарства через виробництво сталих, екологічних, органічних,

біотоварів наголошують у своїх роботах науковці: Я. Горчаков, Л. Ревенко, Я. Любоведский, Е. Климов, М. Меньшикова, Лім Лі Цзин, Д. Грін, Б. Лі, Дж. Моррісон, А. Верт, Т. Лінс та інші [98, с. 48-59].

На Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 р. була прийнята програма «Порядок денний на XXI століття», де вперше було наголошено на необхідності визначення індикаторів сталого розвитку [3]. У 40-му розділі «Інформація для прийняття рішень» відмічено: «З метою створення надійної основи для процесу прийняття рішень на всіх рівнях і полегшення саморегульованої стійкості комплексних екологічних систем і систем розвитку необхідно розробити показники сталого розвитку». Необхідно розробити відповідні критерії та показники, тобто індикатори сталого розвитку, задля здійснення управління і контролю над досягненням визначених цілей, для того щоб оцінити ефективність та ступінь досягнення визначеної мети.

Сьогодні активно йде розробка критеріїв та показників сталого розвитку. Цим займаються такі міжнародні організації, як ООН, Світовий банк, Організація країн економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Європейська комісія, Науковий комітет з проблем навколишнього середовища (SCOPE) та інші. Проте ще немає єдиної думки та підходу до визначення цих показників. Існують наступні варіанти показників сталого розвитку: система показників сталого розвитку, запропонована Комісією ООН зі сталого розвитку, що складається з 132 показників; система екологічних та економічних національних рахунків, запропонована Статистичним відділом ООН і націлена на врахування екологічного фактору в національній статистиці; показник «реальних заощаджень», розроблений і розрахований Світовим банком, який відображає швидкість накопичення національних заощаджень після належного обліку виснаження природних ресурсів і збитків від забруднення навколишнього середовища; програма екологічних показників ОЕСР; набір екологічних показників для країн Східної Європи, Кавказу і Центральної Азії [99, с. 127-144]. Для сільського господарства сталий розвиток необхідно оцінювати на галузевому рівні, і в даному випадку потрібно використовувати

показники, які відповідають саме сільському господарству. Спираючись на три складові сталого розвитку, можна визначити три основні групи показників сталого розвитку сільського господарства, які наведено в таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Показники сталого розвитку сільського господарства

ЕКОНОМІЧНІ	- частка сільського господарства країни в структурі їх ВВП; - інвестиції в сільськогосподарський сектор; - середня заробітна плата працівників, зайнятих у сільськогосподарському секторі; - валовий випуск продукції; - міжнародна кооперація для прискорення сталого розвитку; - рентабельність; - продуктивність праці; - урожайність; - прибутковість, фермерський дохід; - співвідношення вигод і витрат виробництва; - питома вага виробництва с.-г. продукції на душу населення; - обсяги реалізації товарів; - обсяги експорту сільськогосподарських товарів.
СОЦІАЛЬНІ	- відсоток сільського населення; - середня тривалість життя сільського населення; - демографічна динаміка сільського населення; - достатність продовольчих товарів; - рівність в доходах і розподілі продовольства; - доступ до ресурсів і допоміжних послуг; - обізнаність про ресурсозбереження.
ЕКОЛОГІЧНІ	- частка сільськогосподарських земель від загальної площі країни; - частка розораних земель, показники раціонального використання земельних ресурсів; - кількість добрив/пестицидів, які використовуються на одиницю обробленої землі; - кількість поливної води, яка використовується на одиницю обробленої землі; - вміст поживних речовин у ґрунті; - глибина залягання ґрунтових вод; - якість підземних вод для зрошення; - ефективність використання води; - вміст нітратів у ґрунтових водах і культурах.
ПОРІВНЯЛЬНІ ПОКАЗНИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**	- обсяги експорту сільськогосподарських товарів на міжнародному ринку; - відсоток експорту сільськогосподарських товарів від загального обсягу експорту країни; - ступінь переходу на міжнародні стандарти якості сільськогосподарських товарів; - урожайність експортоорієнтованої продукції; - світова ціна на товари окремих товарних груп.

Джерело: складено автором [100, с. 73-101]

** розроблено автором.

Зазначені в таблиці 1.3 показники були використані автором роботи при визначенні інтегрального показника розвитку світового органічного ринку сільськогосподарських товарів різних країн.

Щодо оцінки сталості сільського господарства найбільш упорядкована та деталізована система представлена ФАО, причому вона містить 116 показників, об'єднаних у 58 субтем, систематизованих у 21 тему. Більш деталізований розподіл показників сталого розвитку сільського господарства представлено в довіднику із оцінювання сталого розвитку продовольчих та сільськогосподарських систем Sustainability Assessment of Food and Agriculture Systems (SAFA) [101, с. 20] (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Показники оцінки сталого розвитку сільського господарства відповідно до SAFA

Ефективністьуправління	Корпоративна етика
	Контроль та облік
	Участь
	Правове регулювання
	Глобальний менеджмент
Екологічність	Атмосфера
	Вода, земля
	Біологічне різноманіття
	Матеріали та енергія
	Турбота про тварин
Економічна сталість	Інвестування
	Вразливість
	Якість товару та інформація
	Місцева економіка
Соціальний добробут	Належний рівень життя
	Достойна праця
	Трудові права
	Рівність та справедливість
	Людське здоров'я та безпека
	Культура та її диверсифікація

Джерело: [101, с. 20].

Запропоновані показники поділені на чотири групи, тому їх можна розглядати як методичну базу для оцінки ефективності управління, екологічності, економічної сталості та соціального добробуту сільського господарства.

Надзвичайно актуальним є включення інвестицій та інвестування в перелік наведених показників, тому що Ш. Хаггблад та П. Хейзелл (1989) [102, с. 345-364], П. Хейзелл (1990) [103, с. 126-142] встановили, що інвестиції у сільськогосподарські товари мають високий мультиплікаційний ефект за рахунок суміжних та вторинних ефектів для несільськогосподарської діяльності, а його значення коливається від 1,2 до 1,8.

До переваг запропонованої методики слід віднести її універсальність, оскільки є можливість дослідити всі галузі сільського господарства (рослинництво, тваринництво, рибальство, лісівництво, аквакультура, тощо) на всіх етапах життєвого циклу товару; комплексність, з огляду на те, що всі складові сталого розвитку та система управління включені до методики. На нашу думку, незважаючи на те, що методика розрахована для оцінювання сталого розвитку галузі на всіх стадіях відтворення (від виробництва до споживання товару), для її використання необхідна значна кількість показників та велика база даних, а також є необхідність в залученні експертів для оцінки певних показників, і крім того, високий рівень агрегованості показників суттєво звужують практичну сферу її застосування.

Методичних підходів для оцінки розвитку сталої міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами не існує.

Циганкова Т. М., Петрашко Л. П., Кальченко Т. В. пропонують показники розвитку міжнародної торгівлі й виділяють 7 груп: обсягові (абсолютні), результуючі, структурні, інтенсивності, ефективності, динаміки та зіставлення [23, с. 33] (Додаток В). Вважаємо, що деякі показники, наприклад індекси концентрації експорту та диверсифікації експорту, використовуються тільки в міжнародних зіставленнях, інші — для оцінки розвитку як зовнішньої торгівлі, так і міжнародної торгівлі в цілому (обсяг експорту, імпорту, товарна та регіональна структури торгівлі тощо).

Для оцінки сталого розвитку сільського господарства застосовують методичні підходи, що вимагають застосування певних правил та принципів [104, с. 90-92]. Нами запропоновано загальний алгоритм методики оцінки

експортоорієнтованого сільського господарства країни, який дозволить визначити сталість міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами (рис. 1.5).

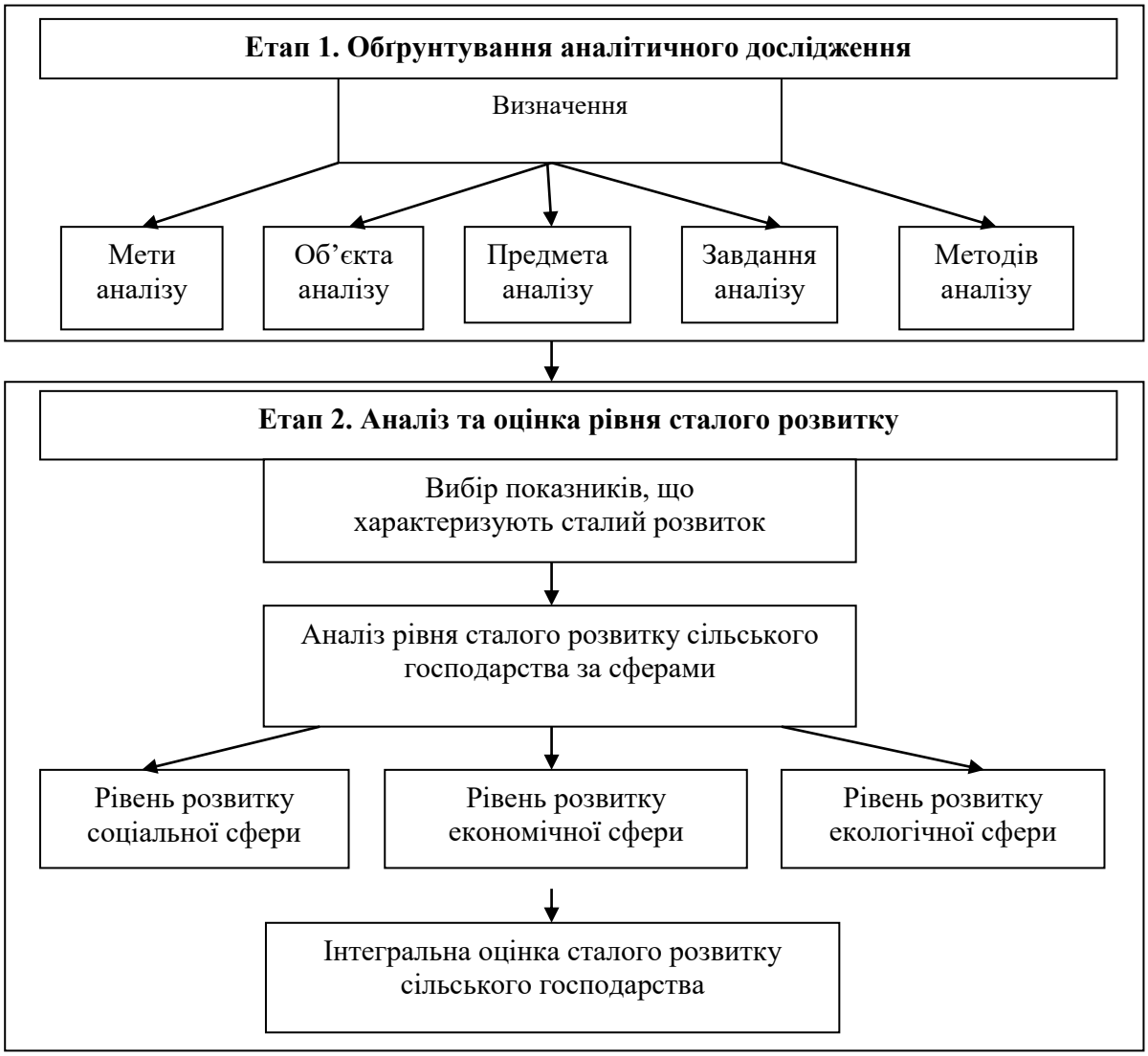

Рис. 1.5. Методика оцінки сталого розвитку сільського господарства
Джерело: розроблено автором.

На першому етапі необхідно визначити мету, об'єкт, предмет, завдання та методи аналізу. Метою має бути проведення аналізу і оцінювання сталого розвитку сільського господарства. Об'єктом є сільське господарство, предметом - рівень сталості розвитку сільськогосподарської сфери. Завдання дослідження полягає у визначенні показників, що характеризують сталий сільськогосподарський розвиток, їх розрахунок, визначення рівня сталого розвитку за допомогою відповідних показників, розробка висновків про ступінь сталості, висунення рекомендацій. Для аналізу можуть використовуватися такі

методи, як математично-статистичний аналіз, графічний метод, метод порівняння, аналіз і синтез, метод групування та інші.

На другому етапі здійснюється аналіз рівня сталості розвитку соціальної, економічної та екологічної сфери сільського господарства за допомогою відповідних показників, а потім визначається інтегральний показник сталого розвитку.

Таким чином, для формування методичних засад визначення рівня розвитку сталої міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами, необхідно обов'язкового враховувати екологічні цілі сталого розвитку. Прийняття резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 р. 70/1 «Перетворення нашого світу: порядок денний в сфері сталого розвитку на період 2030 р.» та результати Міжнародної конференції з фінансування розвитку (Аддіс-Абеба, 13-16 липня 2015 р. A / CONF. 227 / L.1.) [9, с. 37-42] остаточно закріпили акценти концепції сталого розвитку на екологічних та соціальних векторах, що на практиці відкриває нові горизонти для міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку. Роль міжнародної торгівлі традиційними та генетично модифікованими товарами розглядається в контексті подолання голоду в якості першочергової цілі (ЦСР 2) та в контексті сприяння економічному зростанню (ЦСР 8).

1.3 Інститути та інструменти регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку

Поява концепції сталого розвитку внесла зміни в традиційну економіку, відтіснивши її основу – необмежене економічне зростання на користь збалансованого розвитку з урахуванням екологічного та соціального компонентів, у тому числі й в міжнародній торгівлі [6, с. 165-177]. Але до завершення Уругвайського раунду переговорів ГАТТ міжнародні ініціативи з

питань торгівлі сільськогосподарськими товарами у більшій частині носили декларативний характер, не були науково та методологічно обґрунтованими, не мали системної інституційної бази.

Міжнародна спільнота усвідомлювала необхідність комплексного врегулювання таких сегментів, як економіка, довкілля та соціальний розвиток і розробки відповідних механізмів, які б сприяли досягненню їх балансу та ефективної взаємодії. Активними учасниками цього процесу виступили міжнародні організації, під егідою яких були розроблені і поступово впроваджуються міжнародні ініціативи у сфері торгівлі на засадах сталого розвитку [105].

На засіданнях Генеральної асамблеї ООН були проголошені цілі та завдання сталого розвитку і визначались завдання міжнародної торгівлі щодо їх досягнення; Асамблея Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕА) була покликана поставити екологічні проблеми в центрі глобального порядку денного; напрямок роботи Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (ФАО) - питання продовольчої безпеки; Програма ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) виявляє тенденції, проблеми та можливості для торгівлі сталими товарами, допомагаючи країнам в покращенні їх економічного, соціального та екологічного добробуту, переходу до «зеленої економіки»; ЮНКТАД розглядає окремі економічні аспекти розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами, ЮНІДО опікується тим, щоб допомогти країнам, що розвиваються, використати міжнародну торгівлю для цілей економічного зростання [105, с. 18-23].

Важливу роль у переході на засади сталого розвитку, особливо у країнах, що розвиваються, відіграють спеціалізовані установи ООН. Ініціатива «зеленої економіки» ЮНЕП об’єднує понад тридцять країн, що розвиваються, і найменш розвинених країн задля допомоги розробки та здійснення економічних реформ, залучення інвестицій в сектори, які прискорюють перехід до «зеленої економіки». Торговельні канали дозволяють країнам, що розвиваються, стати більш інтегрованими у світові ринки, в тому числі шляхом включення у

глобальні ланцюги створення доданої вартості. У широкому розумінні, важливим аспектом «зеленої економіки» в підході до торгівлі сталими товарами виступає пропаганда політики реформ та залучення інвестицій, які спрямовані на створення стійкого виробничо-збутового потенціалу, а також сприяння методам виробництва, які зберігають ресурси на основі біорізноманіття в довгостроковій перспективі, покращують життя в сільській місцевості [6, с. 165-177].

Ще один проект ЮНЕП – «Зелена економіка» і торговельні можливості (GE-TOP) [107] допомагає, по-перше, виявити торговельні можливості, пов'язані із переходом до «зеленої економіки», по-друге, визначити політику та заходи, які мають сприяти формуванню торговельних переваг при переході до «зеленої економіки», по-третє, надати допомогу урядам, приватному сектору та зацікавленим сторонам у формуванні торговельного потенціалу та його реалізації на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Проект доводить, що торгівля сталими товарами може мати позитивний вплив на економічну конкурентоспроможність, ефективність використання ресурсів і загальну соціальну та екологічну сталість, бути потужним стимулом для виробників і постачальників послуг, створити нові ринки для сталих товарів і послуг. Ініціатива також спрямована на підвищення обізнаності споживачів про сталі моделі виробництва та споживання, пояснення, як торгова практика може допомогти вирішити поточні екологічні та соціальні проблеми, а в деяких випадках надати країнам, що розвиваються, конкурентну перевагу для отримання економічної вигоди.

Спільна програма ФАО та ЮНЕП передбачає, що створення сталих продовольчих систем являє собою унікальне співробітництво у сфері продовольства, сільського господарства та навколишнього середовища. Мета програми - підвищити ефективність використання ресурсів, знизити інтенсивність забруднення навколишнього середовища харчовими відходами та забезпечити продовольчу безпеку.

Діяльність ФАО (Food and Agriculture Organization – FAO) [108] спрямована на зменшення гостроти проблеми бідності, винищення голоду в світі шляхом сприяння сталому розвитку сільського господарства, створення ефективних продовольчих систем та захисту доходів (коштів для існування) фермерів, вирішення проблеми продовольчої безпеки. Генеральний директор ФАО Граціано де Сільва у 2011 р. започаткував стратегію «Нульового голоду», яка передбачає участь малих соціально активних та менш активних підприємств у вирішенні продовольчої проблеми [109]. Найбільше значення у її реалізації мають такі ініціативи: «Ініциатива з дотримання принципів відповідального інвестування в сільське господарство, що поважає права, засоби до існування і ресурси» (Principles for Responsible Agricultural Investment that respects rights, livelihoods and resources – PRAI) [110, с. 3-20]; «Ініціатива збереження продовольства» (Save Food Initiative – SFI), «Ініціатива з оцінювання сталості сільськогосподарських та продовольчих систем» (Sustainability Assessment of Food and Agriculture Systems – SAFA) [101, с.2-7].

Принципи відповідального інвестування (PRAI) були розроблені Міжвідомчою робочою групою у складі ФАО, ЮНКТАД, МФСР (Міжнародний фонд розвитку сільського господарства – International Fund for Agricultural Development – IFAD) і Світовим банком. Вони обговорюються у Всесвітньому Комітеті з охорони продовольства (CFS) і визначають підходи щодо прав та засобів існування сільського населення, потреб фінансової підтримки розвитку сільських територій, найбільш успішної практики ведення господарства та оцінки її впливу на навколишнє середовище, корпоративної соціальної відповідальності у сільському господарстві.

SFI заснована на співробітництві та партнерстві між приватними й державними підприємствами з метою зменшення рівня втрат (марнотратства) продовольчих товарів. Збереженню продовольства покликані сприяти: підвищення рівня обізнаності підприємств приватного сектора про поточні проблеми втрат і марнотратства продовольства; співпраця, координація, утворення міжнародних партнерств задля скорочення рівня продовольчих

втрат; запровадження політики, стратегії, програм боротьби з проблемами втрат і марнотратства продовольства через використання навчально-виробничих практик країн, які одночасно допомагають визначити ефективні методи боротьби з голодом та забезпечити повернення інвестицій в галузь; підтримка інвестиційних програм і проектів, надання технічної та організаційної підтримки, підготовка нових кадрів в ланцюзі поставки продовольчих товарів.

SAFA – ініціатива з оцінювання рівня сталості компаній, у т.ч. торговельних, на всіх етапах їх діяльності, від виробництва до споживання сільськогосподарських товарів [101, с.2-7].

Міжнародний Інститут Сталого розвитку (IISD) є незалежною, некомерційною і неурядовою дослідницькою організацією, яка сприяє розвитку людського потенціалу та екологічної сталості на основі новітніх досліджень, комунікацій та партнерства. Звіт IISD (2014) містить інформацію про 16 ініціатив (добровільних стандартів) сталого розвитку десяти сільськогосподарських товарів, обсяги продажів яких у 2013 р. оцінювались у 31,6 млрд дол. США. Всі добровільні стандарти, в тій чи іншій мірі, сприяють сталому розвитку сільського господарства, які базуються на 3 складових (критеріях) - соціальній, екологічній, економічній. Кожна складова містить відповідні індекси та показники (додаток Д) [111, с. 69-70].

Цілям сталого розвитку сприяє діяльність Міжнародного центру з питань торгівлі та сталого розвитку (МЦТР), який формує платформу для обміну знаннями, інформацією, аналітичними матеріалами з питань міжнародної торгівлі та сталого розвитку.

Також на питаннях сталого розвитку сільськогосподарської галузі сконцентрована діяльність Міжнародного інституту з навколишнього середовища та розвитку (МІНР), екологічні та соціальні наслідки виробничої діяльності сільськогосподарського сектору дискутуються в ЮНКТАД, торговельні аспекти сільськогосподарської продукції розглядаються на Дохійському раунді СОТ, питання продовольчої безпеки залишаються у центрі уваги ФАО та ЮНЕП [98, с. 48-59].

Позитивним прикладом узгодження національних та міжнародної торгової політики для сільськогосподарських товарів є формування міжвідомчого кластера ООН з торгівлі та виробничого потенціалу. Міжнародна спільнота у складі ЮНКТАД, ЮНІДО, МОП, ФАО, ЮНСІТРАЛ, МТЦ, СОТ, ПРООН, п'яти регіональних комісій ООН, ЮНЕП та ЮНОПС (UNOPS [112]) з квітня 2008 року координує ініціативи допомоги торгівлі у контексті цілей сталого розвитку [113]. У звіті СОТ «Допомога розвитку торгівлі» вказано [114], що високі торгові витрати на сільськогосподарські товари перешкоджають економічному розвитку та торговельній інтеграції, соціальній участі жінок, розвитку середніх та малих підприємств та зростанню доходів бюджетів перш за все найбідніших країнам світу. З початку реалізації програми «Допомога розвитку торгівлі» міжнародні донори надали 264,5 млрд. дол. США у вигляді офіційної допомоги розвитку та 190 млрд. дол. США – додатково по лінії офіційного фінансування для країн, що розвиваються. За оцінками ОЕСР, скорочення торговельних витрат на 1% щонайменше збільшить глобальний дохід на 40 млрд. дол. США, причому дві третини суми – зростання доходу у країнах, що розвиваються. Для фінансування цілей сталого розвитку створений міжурядовий експертний комітет [115].

На Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992) було визнано - сприяння сталому розвитку відбуватиметься шляхом лібералізації торгівлі в межах ГАТТ, що підтверджено у статутних документах СОТ. Так, у Марракеській угоді (1995) зазначається, що відносини країн «у сфері торгівлі та економічна політика повинні бути спрямовані на підвищення рівня життя, забезпечення повної зайнятості та суттєвого і постійного зростання рівня реальних доходів та ефективного попиту, а також на розширення виробництва і торгівлі товарами й послугами при оптимальному використанні світових ресурсів у відповідно до цілей сталого розвитку, прагнення захистити та зберегти навколишнє середовище та поліпшити засоби для досягнення цього в такий спосіб, який є сумісним з їх відповідними потребами та інтересами на різних рівнях економічного розвитку» [116].

Підписання Марракеської угоди про створення СОТ не тільки розширило сферу регулювання, а й поширило принципи, сформувало уніфіковані міжнародні правила та визначило місце сільськогосподарських товарів у глобальній системі торгівлі, поширило цілі сталого розвитку на міжнародний обмін сільськогосподарськими товарами. Питання, пов'язані з сільським господарством та продовольством, мають особливий статус у СОТ. З одного боку, Угода про сільське господарство встановлює правила та зобов'язання, які застосовуються тільки до сільського господарства, з іншого, всі положення СОТ поширюються на сільськогосподарські товари за винятком випадків, вказаних в Угоді про сільське господарство.

Інститути, методи та інструменти регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку представлені на рис 1.6.

Угода про сільське господарство встановлює зобов'язання країн, що є невід'ємними частинами ГАТТ, та регулює три сфери (напрями): доступ до ринків; внутрішня підтримка вітчизняних виробників; обмеження (заборона) експортних субсидій стосовно сільськогосподарських товарів [117, с. 104]. Таким чином, перший напрям регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами – це питання доступу на ринок. Правилами СОТ передбачено, що країни поступово лібералізують торгівлю – скорочують тарифні ставки до встановленого граничного рівня відповідно до взятих зобов’язань, перераховують нетарифні захисні заходи у тарифний еквівалент та поступово відмовляються від нетарифних обмежень (квот, ліцензування тощо). Зазвичай, у кожній країні є товари, для яких фактичний рівень тарифу менший, ніж зв’язаний, що формує певний «простір політики», і чим більший розрив між ними, тим більший «простір» для підняття тарифних ставок без порушення зобов’язань країни у СОТ. Крім того, за певних обставин країна може не здійснити тарифікацію окремих товарів, але в цьому разі повинна передбачати можливість певного мінімального рівня імпорту такого товару щороку із застосуванням низького тарифу [118, с. 146-154].

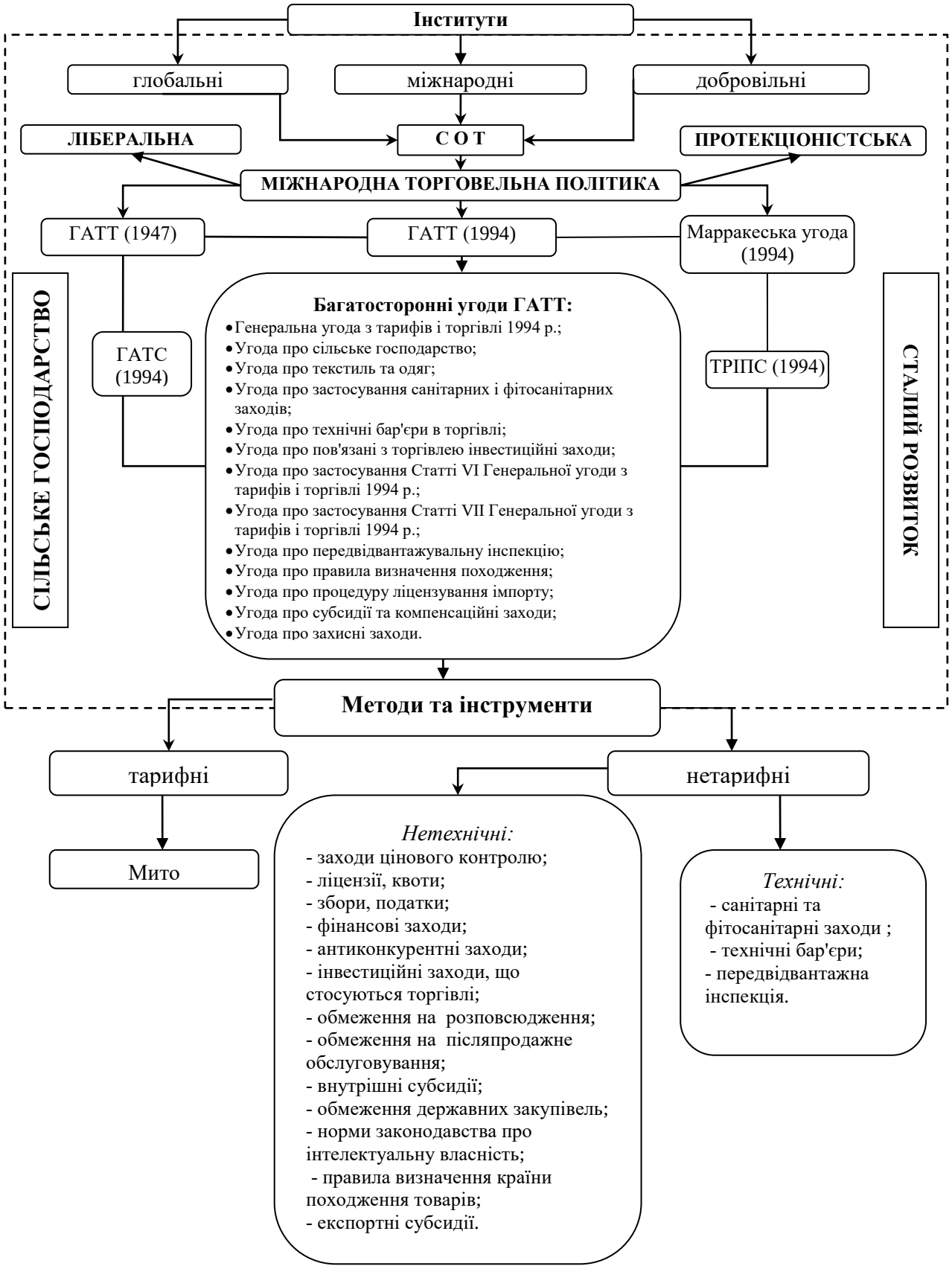

Рис. 1.6. Інститути, методи та інструменти регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в контексті сталого розвитку

Джерело: розроблено автором.

Другий напрям регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами формує внутрішня підтримка національних виробників. Угодою про сільське господарство передбачено три види субсидій, які залежно від того, який вплив вони спричиняють на торгівлю й виробництво, умови конкуренції та як співвідносяться із принципами діяльності СОТ, можуть буди дозволеними або забороненими у державній політиці країн [119].

В контексті досягнення цілей сталого розвитку в Угоді про сільське господарство країн - членів СОТ особливе місце займала державна підтримка у вигляді «зеленої скриньки» як така, що спричиняє мінімальний вплив на виробництво і торгівлю [120]. Однак, невирішеним є питання про критерії віднесення заходів підтримки до «зеленої скриньки», наскільки заходи сприятимуть сталому розвитку, поліпшуватимуть стан навколишнього середовища та протистоятимуть до змін клімату [119]. Детальний аналіз заходів «зеленої скриньки» свідчить, що не всі з них можуть спричинити позитивний вплив на розширення виробництва та торгівлі традиційними та сталими (органічними) товарами (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Заходи «зеленої скриньки» на підтримку виробництва й торгівлі сільськогосподарськими товарами

Статті витрат «зеленої скриньки»	**Заходи та вимоги**
1	**2**
2. Загальні послуги	- наукові дослідження, у т.ч. загального характеру, дослідження за природоохоронними програмами та програмами за конкретними продуктами; - боротьба з шкідниками та захворюваннями, у т.ч. загальні заходи боротьби за конкретними товарами, включаючи системи раннього попередження, карантин та знищення; - послуги з підготовки кадрів (у т.ч. приладдя для навчання); - інформаційно-консультативні послуги (у т.ч. з поширення інформації та результатів досліджень серед виробників та споживачів); - інспекційні послуги (включаючи загальні, перевірку конкретних товарів для цілей безпеки, охорони здоров'я, сортування по якості або стандартизації);

Продовження табл. 1.5

1	2
	- послуги з маркетингу та просування товарів на ринок (включаючи маркетингову інформацію, консультації щодо просування окремих товарів); - послуги з виробничого та транспортного інфраструктурного забезпечення (обладнання, капітальне будівництво загальнодоступних об'єктів транспорту, заходів із захисту навколишнього середовища за межами конкретного фермерського господарства).
7. Фінансова участь уряду в програмах страхування та забезпечення доходів	Платежі визначаються втраченим доходом від сільського господарства у розмірі 30% та вище величини валового доходу або еквіваленту чистого доходу за попередні три роки, або в середньому за 3 роки за попередній п'ятирічний період (виключаючи мінімальний та максимальний рівень), розмір платежів на рік, коли виробник має право отримувати компенсацію, не повинен перевищувати 70% від розміру втрат. Загальний сума виплат не може сумарно перевищувати 100% за п.7 та 8.
8. Прямі виплати або фінансова участь уряду в програмах страхування врожаю	Право на виплати виникає тільки після офіційного визнання стихійного лиха як такого, що нанесло виробничі збитки понад 30% середнього рівня виробництва за попередній трьохрічний період або середнього показника за три роки, розрахованого за попередній п'ятирічний період за виключенням мінімального та максимального рівня. Виплати надаються на втрати доходу, поголів'я скота, землі та інших факторів виробництва у розмірі не більше втрат (попередження або пом'якшення наступних втрат) та без прив'язки до конкретного виду та обсягів виробництва продукції в майбутньому. Загальна сума виплат не може сумарно перевищувати 100% за п.7 та 8.
11. Сприяння структурним змінам через стимулювання інвестицій	Права на здійснення таких платежів повинні визначатися на основі чітких критеріїв, викладених у державних програмах, спрямованих на сприяння фінансовій або фізичній реструктуризації діяльності виробника через об'єктивно виникаючі структурні порушення.
12. Платежі за програмами охорони навколишнього середовища	Право на виплати регулюється урядовою програмою з охорони та захисту навколишнього середовища та залежить від виконання конкретних умов програми, у т.ч. методів виробництва та витрат. Обсяг виплат повинен бути обмежений розміром додаткових витрат або втрат доходу у зв'язку з необхідністю задоволення вимог природоохоронних програм.
13. Виплати за програмами регіональної допомоги	Виплати надаються лише виробникам у несприятливих регіонах, які визначені на основі об'єктивних критеріїв, зафіксованих у законодавчо-нормативній базі. Сума виплат не залежить від обсягів виробництва, видів продукції та цін на них.

Джерело: складено автором за даними [119].

Заходи «блакитної скриньки» також не обмежують торгівлю, дозволяються правилами СОТ, але, на відміну від «зеленої скриньки», прямо пов'язані з обмеженням максимальних обсягів виробництва. Ці заходи передбачені у державних програмах (бюджетах), виглядають як прямі виплати,

засновані на: фіксованих площі й врожаї; здійснювані у відношенні не більш ніж 85% базового рівня виробництва; здійснювані в розрахунку на фіксоване поголів'я тварин.

Заходи «жовтої скриньки» спотворюють міжнародну торгівлю та підлягать скроченню. До їх числа відносять:

– дотації на продукцію тваринництва і рослинництва, на племінне тваринництво, не елітне насінництво, на комбікорми тощо;

– компенсації частини витрат на придбання мінеральних добрив і засобів хімічного захисту рослин, на енергоносії, на витрати по підвищенню родючості земель, а також компенсації вартості техніки, що була придбана шляхом зустрічного продажу сільгосппродукції;

– витрати лізингового фонду, витрати на ремонт і поточне утримання меліоративних систем, на створення сезонних запасів запчастин і матеріально-технічних ресурсів;

– капіталовкладення виробничого призначення, крім витрат на меліорацію та водне господарство;

– цінова підтримка: компенсація різниці між закупівельною та ринковою ціною на сільськогосподарську продукцію;

– надання виробнику товарів (послуг) за цінами нижче ринкових; закупівля у виробників товарів (послуг) за цінами вище ринкових;

– пільгове кредитування сільгоспвиробників за рахунок бюджетів різних рівнів, включаючи списання та пролонгацію боргів;

– пільги на транспортування продукції сільського господарства [119].

Угодою про сільське господарство встановлюється верхня межа сукупної внутрішньої підтримки (розрахованої як сукупний вимір підтримки – СВП), яку уряди можуть надавати національним виробникам. СВП розраховується на індивідуальній товарній основі, як різниця між фіксованою зовнішньою довідковою та застосовуваною регульованою ціною, помножена на обсяг виробництва продукції. Щоб отримати значення СВП, всі внутрішні субсидії, не пов'язані з конкретним товаром, додаються до загальної суми субсидій,

розрахованої на індивідуальній основі для кожного товару. На думку С. Зорі, негативний вплив скорочення внутрішньої підтримки полягає в тому, що можуть блокуватися ті реформи, які в даний момент здійснюються в країні [121, с. 58-67].

Третім напрямом міжнародної торговельної політики у сільському господарстві виступають експортні субсидії. Як указано у Преамбулі до Угоди про сільське господарство, надання експортних субсидій, які спотворюють конкуренцію на світовому ринку, потребує прийняття країною - членом СОТ конкретних зобов'язань. Відповідно до Угоди про сільське господарство під скорочення підпадають такі категорії експортних субсидій:

– надання урядом прямих субсидій, які залежать від показників експорту;

– продаж урядами некомерційних запасів (що перебувають у державній власності) сільськогосподарської продукції за ціною, нижчою за порівнянну, що призначається на аналогічний товар, коли він продається покупцям на внутрішньому ринку;

– виплати при експорті певного сільськогосподарського товару, які фінансуються за підтримки уряду, незалежно від того, чи мають місце витрати державних коштів чи ні, в тому числі виплати, які фінансуються за рахунок надходжень від зборів, стягнутих із такого самого сільськогосподарського товару, або з якого виробляється експортний товар;

– надання субсидії на скорочення витрат, пов'язаних зі збутом та експортом сільськогосподарської продукції (за винятком широкодоступних послуг зі сприяння експорту та консультаційних послуг), в тому числі витрати навантаження і розвантаження товару, підвищення якості та інші витрати на переробку, а також витрати на міжнародні перевезення та фрахт;

– витрати на внутрішні перевезення та фрахт за експортних поставок, які надаються або встановлюються урядом на умовах, сприятливіших, ніж для поставок на внутрішній ринок;

– субсидії на сільськогосподарську продукцію, які залежать від її включення до виробництва товарів на експорт.

Країнам, які не брали на себе зобов'язання щодо скорочення, заборонено застосовувати експортні субсидії на сільськогосподарську продукцію. Таким чином, в Угоді про сільське господарство зроблено спробу відокремити легальні програми допомоги виробництву сільськогосподарських товарів від субсидій, що впливають на міжнародну торгівлю.

За правилами СОТ підтримка виробників сільськогосподарської продукції, необхідність захисту споживачів проти політично вмотивованих ринкових коливань цін на продовольство набуває пріоритетності. Країни-експортери використовують різні форми податків, обмеження та заборони, які вводяться часто необачно та на разовій основі, що провокує «цінові піки» на ринку. Експерти [122] закликають ввести жорстку дисципліну для встановлення експортних бар'єрів, скорочувати ставки тарифів та розширювати імпортні квоти країнам-імпортерам, тобто сформувати «симетричні правила» міжнародної торгівлі для експортерів та імпортерів. Жорсткий порядок ідентифікації та умов введення експортних обмежень відповідно до ст. XI ГАТТ дозволить запобігти або скоротити дефіцит продовольства на світовому ринку. Для країн, що розвиваються, це означатиме можливість гарантованого отримання продовольчої допомоги у разі надзвичайних ситуацій.

У преамбулі Угоди про сільське господарство, для гарантування рівномірного розподілу переваг та вигод між країнами-членами від проведення реформи, вказано, що взяті ними зобов'язання мають враховувати:

– не пов'язані з торгівлею міркування, включаючи продовольчу безпеку;

– необхідність охорони довкілля;

– необхідність поширення спеціального і диференційного режиму на країни, що розвиваються;

– можливість негативних наслідків, до яких могло призвести виконання програми реформ, для менш розвинутих країн, які є нетто-імпортерами продовольства [119].

Вказані міркування безпосередньо стосуються досягнення цілей сталого розвитку, які, поряд із винятками з режимів найбільшого сприяння (РНС) та

національного режиму, щонайменше, можуть суттєво обмежувати доступ на ринки. На сільськогосподарські товари поширюються такі винятки: для скасування нетарифних заходів відповідно до положень ст. XX ГАТТ «Загальні винятки», наприклад, з питання необхідності захисту життя чи здоров'я людей, тварин, рослин; обмеження для збереження рівноваги платіжного балансу (ст. XII ГАТТ), загального скасування кількісних обмежень (ст. XIII ГАТТ) та інші [123].

Доступ на ринок сільськогосподарських товарів також може обмежуватись загальними (ст. XIX ГАТТ про надзвичайні дії щодо імпорту окремих товарів) та спеціальними (ст. 5.8 Угоди про сільське господарство) захисними заходами. Країни мають право вжити загальні захисні заходи у разі наявної серйозної шкоди та загрози її заподіяння національному виробнику, спеціальні – у разі падіння імпортних цін нижче певного рівня або зростання імпорту понад певний рівень. Обов'язковими умовами для прийняття спеціальних заходів є тарифікація товару та позначка («SSG» – Special Safequard) про спеціальні захисні заходи у національному розкладі країни [124, с. 7-15]. З прийняттям Міністерської Декларації у Гонконзі (2005) країнам, що розвиваються, дозволено використовувати додаткові інструменти захисту внутрішнього ринку – спеціальні товари (SP) та спеціальний захисний механізм (SSM).

Угода про сільське господарство поширюється далеко не на всі сільськогосподарські товари, а тільки на ті, що за гармонізованою системою опису та кодування товарів (ГС) відносяться до груп 1-24 за виключенням риби та рибопродуктів, тобто сталі сільськогосподарські товари у переважній більшості не підпадають під положення Угоди. Натомість, положення Угоди про санітарні та фітосанітарні заходи застосовуються до всіх сільськогосподарських товарів [125]. Санітарні та фітосанітарні норми призначені для охорони здоров'я населення, захисту тварин, скорочення ризиків у зв'язку з поширенням хвороб, їх носіїв, забруднюючих речовин, токсинів, хвороб, які переносять тварини, рослини або продукція з них. Як нетарифні заходи, на практиці норми часто перетворюються на спосіб обмеження доступу на внутрішній ринок та інструмент конкурентної боротьби, оскільки країнам, що розвиваються, важко

обґрунтувати, що їх встановлення порушує принципи недискримінації та національного режиму СОТ. Оскільки у ст. XX ГАТТ «Загальні винятки» зазначено, що ГАТТ «.. не повинна тлумачитися країною-учасницею як перешкода до прийняття і здійснення заходів, необхідних для захисту життя і здоров'я людини, тварин, рослин..» [123], то застосування санітарних і фітосанітарних норм на довгий час виявилося поза міжнародно-правовим наглядом. Країнам дозволяється встановлювати більш жорсткі санітарні та фітосанітарні національні норми на довгий термін за умови достатнього обґрунтування, а також тимчасові заходи – без достатнього обґрунтування.

Положення про винятки у ГАТТ відкривають можливості для торгівлі сталими (органічними) сільськогосподарськими товарами [126, с. 35]. Положення угод про санітарні та фітосанітарні норми, технічні бар’єри у торгівлі стосуються безпеки харчових продуктів і здоров'я людини, тварин і рослин, дозволяють регулюючі заходи з охорони навколишнього середовища, сприяють переходу до «зеленої економіки» за умови, що заходи не створюють додаткових (зайвих) обмежень у міжнародній торгівлі. Угода про субсидії та компенсаційні заходи ставить за мету запобігти надання субсидій, але залишає простір політики для поширення екологічно чистих технологій.

На 9-й конференції Міністрів СОТ (Балі, грудень 2013 р.) країни дійшли згоди щодо окремих питань торгівлі сільськогосподарськими товарами, а саме:

- надання послуг загального характеру, а саме [127]: уточнили перелік «дозволених» форм та методів внутрішньої підтримки сільського господарства (додаток 2), до яких увійшли: рекультивація земель, консервація ґрунту, контроль за повенями та посухами, програми зайнятості у сільській місцевості, надання прав власності та програми створення фермерських господарств;

- створення суспільних запасів продовольства для цілей продовольчої безпеки з відповідним механізмом повідомлення Комітету з сільського господарства СОТ [128, 129].

- управління тарифними квотами відповідно до ст. 2 Угоди про сільське господарство буде розглядатись як конкретний випадок імпортного

ліцензування [130]. При збереженні діючого порядку розподілу квот у Декларації Балі передбачено розгляд та розробку нового методу управління тарифними квотами для країн, що розвиваються, на 12-й Конференції міністрів СОТ у 2019 р.;

- моніторингу надання експортних субсидій через подання нотифікацій, тематичного анкетування стану експортної конкуренції країн-членів, щорічного обговорення стану субсидування у Комітеті з сільського господарства СОТ, проведення огляду експортної конкуренції на десятій конференції міністрів СОТ [131]. Питання залишилось одним з проблематичних, оскільки на десятій конференції міністри тільки підтвердили відданість цілям Гонконгської Декларації (2005), наміри скасувати експортні субсидії й аналогічні форми підтримки та намагатимуться їх скоротити до рівня, який нижче зобов'язань, взятих країнами-членами СОТ.

Незважаючи на те, що Індія заблокувала Угоду зі спрощення процедур у торгівлі, країнам вдалося узгодити питання сприяння торгівлі [132]: перегляду та спрощенню митних процедур, про спеціальний та диференційований режим для країн, що розвиваються, та найменш розвинених країн-членів СОТ, що можна вважати прогресом у переговорному процесі.

На 10-й конференції СОТ у Найробі (Кенія) у грудні 2015 р. розглядалися елементи пакету сільського господарства й наслідки для країн, що розвиваються, та найменш розвинених країн, та були прийняті рішення [133]:

1) щодо усунення експортних субсидій: серед розвинених країн відмітили демонтаж схем підтримки ринкових цін в ЄС, зобов'язали розвинені країни скасувати експортні субсидії на всі товари за винятком молочної продукції, свинини та продуктів їх переробки до 2020 р.; бажаючі можуть скористатися субсидіями за умови не збільшувати обсяги існуючих субсидій, не запроваджувати підтримку нових товарів та ринків, не субсидувати експорт до країн, що розвиваються; країни, що розвиваються, та найменш розвинені країни повинні поетапно (до 2018 р.) відмовитися від експортних субсидій, у разі,

якщо вони покривають маркетингові та транспортні витрати, то передбачено перехідний термін у п’ять років;

2) щодо діяльності державних торговельних підприємств: домовилися, що члени СОТ беруть зобов’язання не використовувати такі підприємства для обходу своїх зобов’язань по експортним субсидіям та іншим зобов’язанням;

3) щодо міжнародної продовольчої допомоги: розроблені нові принципи її надання, причому допомога надається у надзвичайних гуманітарних ситуаціях і не може виступати як замаскована експортна субсидія, продовольча допомога не «прив’язана» до комерційного експорту інших товарів та послуг, розвитку ринку або реекспорту; уряди не повинні її надавати у натуральній формі в ситуаціях, коли це негативно позначиться на місцевому чи регіональному рівні виробництва; передбачено «монетизацію» за умови «тільки очевидної необхідності», яка вимагає завершеного аналізу продовольчого ринку.

Вважаємо, що у правовому полі СОТ залишаються неврегульованими питання багатофункціональності сільського господарства, використання біотехнологій, потребують узгодження питання про застосування спеціального захисного механізму для сільськогосподарських товарів, порядку розрахунку внутрішніх сільськогосподарських субсидій із урахуванням інфляції при визначенні базової ціни та обрахунку розміру «жовтої скриньки» з урахуванням продовольчих закупівель за регульованими цінами; захисних заходів країн, що розвиваються, та найменш розвинені країни у разі підписання дво-, багатосторонніх і мета-регіональних торговельних угод тощо.

Торгівля сільськогосподарськими товарами регулюється урядами з метою забезпечення продовольчої безпеки та безпеки продуктів харчування, умотивована бажанням захистити підгалузі, де виробники можуть бути менш конкурентоспроможними на міжнародних ринках. Важливим аспектом міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами, у тому числі переробленими товарами, є олігопольна структура ринку, де декілька міжнародних компаній, у т.ч. торговельних, мають значну ринкову владу. Дрібні виробники та продавці можуть бути відсторонені від ринку або

поступово «маргіналізуватись», особливо у віддалених районах [134]. Правилами безпеки продуктів харчування передбачено надання інформації про походження товару, максимальні залишки пестицидів, стадії виробництва, переробки, перерозподілу товару задля захисту споживачів від біологічного, хімічного забруднення та забруднення навколишнього середовища. На міжнародному рівні країни керуються правилами та нормами СОТ, Кодексом Аліментаріус [135].

Для забезпечення продовольчої безпеки проводять аналіз ризиків критичних контрольних точок (HACCP). Дана система зосереджена на профілактиці компаніями фізичної, біологічної та хімічної небезпеки харчових продуктів на всіх стадіях їх виробництва, а не проведенні інспекції готової продукції. Система HACCP вимагає від компаній: аналізу всіх підконтрольних ризиків, пов'язаних з безпекою продукції; визначення критичних точок для контролю якості продуктів харчування; встановлення критичних меж для відповідних параметрів в критичних точках; встановлення процедури для безперервного контролю безпеки харчових продуктів; визначення коригувальних заходів при відхиленнях; регулярну перевірку системи та фіксацію проведених заходів [136].

За оцінками ЮНКТАД, суттєвий вплив на міжнародну торгівлю чинять нетарифні заходи, причому понад 50% експорту країн, що розвиваються, стикаються з технічними бар'єрами [137]. Цілком ймовірно, що для досягнення цілей сталого розвитку – забезпечення продовольчої безпеки, здорового способу життя та сталих екосистем – країни збільшуватимуть кількість технічних заходів. Проблема також полягає у тому, що використання таких заходів в одній країні збільшить вартість експорту в інших.

За оцінками О. Кадота [138], нетарифні обмеження для сільськогосподарських товарів (рослинництва та тваринництва) у тарифному еквіваленті становили 26-27%, причому санітарні та фітосанітарні заходи та технічні бар'єри – 20%. М. Мурина та А. Нісіта [139] на прикладі 21 товарної позиції імпортованих до ЄС сільськогосподарських товарів встановили

обтяжливість санітарних та фітосанітарних норм для імпортерів з країн з низькими доходами на душу населення, вказали на нездатність їх дотримуватись цих норм. Спотворюючий вплив санітарних та фітосанітарних заходів від експорту оцінюється приблизно у 3 млрд доларів США, або 14% від їх загального обсягу експорту сільськогосподарської продукції до країн ЄС, на додаток до зниження експорту через конкуруючих експортерів.

Нетарифні заходи щодо сільськогосподарських товарів часто приймають форму стандартів та технічних регламентів з вимогами до характеристик продукції, ліцензування, сертифікації, випробування, перевірки та карантинні вимоги. Угода про санітарні та фітосанітарні заходи СОТ передбачає заходи для захисту життя чи здоров'я людей, тварин і рослин та визначає ступінь, в якій країни можуть їх вжити. Угода СОТ про технічні бар'єри в торгівлі [140], відповідно до Додатку 1.2, визначає стандарт як: «документ, затверджений визнаним органом, який забезпечує загальне і багатократне використання правил, принципів, та характеристик продукції або пов'язаних процесів і методів виробництва, дотримання яких є необов'язковим. Він може також включати вимоги щодо термінології, позначок, пакування, маркування, як вони застосовуються до продукції, процесу чи способу виробництва».

Провідну роль у формуванні стандартів відіграє Міжнародна організація стандартизації (ISO). Це неурядова федерація національних органів, яка об’єднує більш ніж 160 країн. У контексті торгівлі сталими товарами набувають актуальності стандарти ISO 19011 (аудит систем екологічного менеджменту), ISO 14031 (оцінка екологічних показників), ISO 14020 (екологічне маркування), ISO 14064 (ведення обліку та перевірки парникових газів), ISO 14001 (системи управління навколишнім середовищем) [141, с. 26-32].

Слід зауважити, що взагалі економічна роль стандартів у міжнародній торгівлі неоднозначна. З одного боку, стандарти і технічні регламенти також можуть бути використані для орієнтування торговельних потоків таким чином, щоб покращити конкурентні позиції конкретного виробника або країни [142]. Правильно реалізовані стандарти можуть сприяти розвитку торгівлі,

покращенню якості товарів, підвищенню продуктивності праці та ефективності виробництва, вказують на характеристики товару, використання екологічно безпечних технологій. З іншого боку, стандартизація, сертифікація та маркування можуть представляти ряд проблем, зокрема для країн, що розвиваються. Попит на відповідність може, наприклад, стати особливо складним для дрібних виробників або постачальників, які не в змозі покривати витрати, або їм не вистачає технічних знань. Крім того, в той час як дотримання стандартів може допомогти побудувати або зберегти частку на ринку, є побоювання, що стандарти поступово стають умовою доступу до ринку. Дотримання зазвичай вимагає ноу-хау, стратегії управління ризиками, обладнання та інвестицій, чого більш дрібним виробникам часто не вистачає [141, с. 26-32].

В останні роки спостерігається істотне зростання добровільної стандартизації та сертифікації сільськогосподарської продукції як інструменту для заохочення і дотримання принципу сталого виробництва та споживання. На різних етапах ланцюжка поставок продуктів харчування «від ферми до столу» сертифікація може охоплювати весь ланцюжок або частину. Схеми можуть працювати на рівні (B2B) «бізнес-для-бізнесу», де супермаркет або переробні підприємства виступають кінцевим одержувачем інформації про товар, або (B2C) «бізнес для споживача», де вони демонструють споживачу, що виготовлені товари відповідають стандартам. Компанії можуть також використовувати логотипи, які вказують на сертифікацію. За Індексом Ecolabel, у 2013 р. використовувалось понад 435 етикеток [143], які вказували на поширення сталих товарів у міжнародній торгівлі.

Додатковою проблемою для експортерів може бути взаємне визнання або узгодження стандартів, сертифікації та маркування на ринках інших країн. З позицій міжнародної торгівлі множинність стандартів може бути шкідливою, збільшувати вартість товарів та робити обмін неефективним (за UNFSS 2013[144]). Проблема ускладнюється тим, що не тільки країни розробляють

національні стандарти та схеми сертифікації, а й громадські організації використовують добровільні стандарти [145].

Так, у міжнародній торгівлі сталими сільськогосподарськими товарами учасники керуються понад двадцятьма добровільними стандартами (табл. 1.6 – 1.8), які, на нашу думку, можна систематизувати за стадіями виробничого циклу та способами оцінки сталості; видами товарів; сферою охоплення в міжнародній торгівлі.

Таблиця 1.6

Систематизація стандартів за стадіями виробничого циклу та способами оцінки сталих сільськогосподарських товарів

Стадії **Критерії**	**стадії виробничого циклу**		
	Виробництво	Виробництво, переробка	Виробництво, переробка, торгівля
Добровільні стандарти сталості (приклади)	4C Association, Global G.A.P., ProTerra, Sustainable Agriculture Network	RSB, IFOAM	FLO, SEDEX, LEAF
Оцінювання життєвого циклу товару	-	-	Social-LCA (UNEP-SETAC, 2009), ISO 14040, ISO 14044, TSC, Ecolnvent, GABI
Самооцінка	BROA, People 4 Earth, SAI Platform, Soil and More Foundation Sustainability Flower Quck Assessment	-	GFSI (Global Food Safety Initiative), ISO 22000 (for food safety), ISO 26000 (CSR)
Корпоративне оцінювання	Unilevel Sustainable Agriculture Code (2010).	Wal Mart Sustainability Index	SAM
Оцінка впливу	COSA, RISE	-	ISO 14040, ISO 14044, SMART, FiBL

Джерело: складено автором [101, с.10-11, 210-213; 111, с. 36; 146, с. 3]

Як свідчать дані табл. 1.6, більшість добровільних стандартів оцінюють сталість виробництва або виробництва та переробки сталих сільськогосподарських товарів. На всіх етапах відтворення товарів добровільна стандартизація, переважно, можлива за міжнародними стандартами ISO.

На основі добровільних стандартів можна дати оцінку сталому розвитку сільського господарства та оцінити досягнення продовольчої безпеки. Не всі сталі товари підпадають під стандартизацію (тільки органічні та товари, вироблені та продаються за ініціативою Fairtrade Standards (FLO), що наведено

в табл. 1.7. Для органічних товарів використовуються національні стандарти (EU Organic Scheme, USDA) та ініціатива IFOAM.

Таблиця 1.7

Систематизація стандартів за видами сільськогосподарських товарів

Сільське господарство в цілому	**Сталі товари у т.ч.**			**Продовольча безпека**
	Органічні товари	Справедлива торгівля	Конкретні культури	
AFS, EISA, Canada EFP, Food Alliance, Global G.A.P., IOBC, LEAF, Protected Harvest, SAN, SCS 001	EU Organic Scheme, IFOAM, USDA NOP	Fairtrade Standards (FLO)	Basel Criteria, 4C, RSPO, RTRS, UTZ Certified (coffee)	BRC, OFFS, IFS, QS System, SQF 2000 Code

Джерело: складено автором [101, с.10-11, 210-213; 111, с. 36; 146, с. 3]

Як підтверджують дані табл. 1.8, 100% ініціатив містять єдині правила та процедури стандартизації, 64% - регулюють маркетинг та маркування**,** 36% - містять сертифікацію та верифікацію та в 29% - акредитацію.

Таблиця 1.8

Систематизація стандартів за сферою охоплення в міжнародній торгівлі (всього 14 ініціатив)

Охоплення стандартами (100%)	**Маркетинг та маркування (64%)**	**Сертифікація (36%)**	**Верифікація (36%)**	**Акредитація (29%)**
4C Association, BCI, Bonsucro, CmiA, ETP, Fairtrade, Global G.A.P., IFOAM, ProTerra, RSB, RSPO, RTRS, SAN/RA, UTZ	Bonsucro, CmiA, Fairtrade, IFOAM, ProTerra, RSB, RSPO, SAN/RA, UTZ	Bonsucro**, Fairtrade, Global G.A.P., IFOAM, ProTerra, RSB, RSPO, RTRS, SAN/RA, UTZ	4C Association, BCI, CmiA, ETP, IFOAM, SAN/RA	Bonsucro, GlobalG.A.P., IFOAM, RSB, RSPO, RTRS

*IFOAM, ProTerra здійснюють управління або нагляд схем сертифікації, але не виступають в якості органів з сертифікації. Міжнародна акредитаційна служба (ACI) проводить акредитацію для органів RSPO і RSB сертифікації. IFOAM акредитує IFOAM – сумісні органи з сертифікації, які повинні керуватися стандартами або правилами IFOAM. IFOAM також затверджує Гарантійні системи, які проводять свою власну перевірку (верифікацію). RSB також управляє системою сертифікації, яка проводиться і перевіряється (верифікується) третьою стороною.

** частково відповідають

Джерело: складено автором [101, с.10-11, 210-213; 111, с. 36; 146, с. 3]

Необхідно підкреслити, що проблема гармонізації добровільних стандартів у міжнародній торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами продовжує бути актуальною. Вона теж відбувається на багатосторонній основі, на основі міжнародних угод або двосторонній основі, у межах регіональних та міжрегіональних торговельних угод. За результатами дослідження Б. Шеферда [147], потенційні виграші країн від гармонізації

залежать від рівня доходу на душу населення в країні та від того, на якій основі – багато- або двосторонній – відбувається гармонізація стандартів. За його розрахунками, у регіональних торгових угодах (РТУ) зростання гармонізованих міжнародних стандартів на 1% збільшує експорт країн, що розвиваються на 0,3%, а поширення національних стандартів на 1% скорочує експорт країни-партнера на 0,7%. За абсолютними значеннями два ефекти більші для країн, що розвиваються, що доводить важливість міжнародної гармонізації стандартів для них [148].

Для просування органічних товарів експортерам доцільно дотримуватися національних або добровільних стандартів IFOAM, країнам – гармонізувати національні та добровільні стандарти.

Значущість технічних вимог у регіональних торговельних угодах типу «Північ-Південь», на думку А. Дісдіера, О. Кадота, Л. Фонтегне́ [149, с. 1-26], зростає: прийняття жорстких умов розвинених країн приводить до зростання витрат та падіння конкурентоспроможності країн Півдня.

Сертифікація допомагає виробникам ідентифікувати свої товари у конкурентному середовищі, на що вказує той факт, що у 2011 р. в світі налічувалось 576 сертифікаційних органів, причому в Азії їх вперше було більше, ніж в Європі [150] (Г. Віллер, Д. Лерноуд, Р. Хоме 2013).

За даними опитування Науково-дослідного інституту органічного сільського господарства (FIBL), у 87 країнах діють національні органічні стандарти, 17 країн розробляють законодавчу базу (FIBL & IFOAM 2017 [151, с. 31]), причому на 8 країн ЄС і США припадає близько 95% продажів органічних товарів у світі.

Позитивним прикладом гармонізації й еквівалентності у сфері нормативних документів органічного землеробства (МФТ) стала діяльність International Task - групи, яка розробила нормативний керівний документ - «Міжнародні вимоги до органічних органів з сертифікації», котрий дозволяє визнавати органи акредитації та результати за межами національних систем. На думку А. Джексона, міжнародним еталоном для довіри стандартам є консенсус

кодексів доброї практики, який забезпечить «дорожню карту» та розробку надійних та ефективних стандартів [152].

В Угоді «Кодекс доброї практики» (Code of Good Practice) визначається порядок підготовки, прийняття і застосування добровільних стандартів, які є одними з найбільших ефективних засобів досягнення сталого розвитку в сільському господарстві [141, с. 26-32].

Враховуючи швидке зростання сертифікації за результатами спільних зусиль 5-ти органів ООН – ЮНКТАД, ЮНЕП, ФАО, ЮНІДО та Центру з міжнародної торгівлі (ITC), у березні 2013 р. був створений Форум Організації Об'єднаних Націй по сталості стандартів (UNFSS). Діяльність організації розглядається як інформаційна платформа для країн, приватного сектору, неурядових організацій для кращого розуміння ролі, значення добровільних стандартів сталих товарів у контексті сталого розвитку.

Таким чином, важливе завдання міжнародної стандартизації - це перетворення різних показників (продуктивність, ефективність, економія, якість, екологічна безпека, надійність) у конкретні характеристики сільськогосподарської продукції та різних послуг. Тобто, конкретним виробникам, урядам і всьому світовому співтовариству у вигляді стандартів пропонується вирішення складних технічних і економічних проблем [141, с. 26-32].

Зростаючі побоювання з приводу зміни клімату та навколишнього середовища спонукали багато урядів розробити більш «дружню» до навколишнього середовища сільськогосподарську політику запроваджувати принципи сталого розвитку сільського господарства. Важливого значення набувають процеси та методи виробництва сільськогосподарських товарів (природа викидів при виробництві товарів), національні екологічні стандарти та стандарти безпеки харчових продуктів. Встановлення екологічних податків на імпортовані товари може розцінюватись як порушення принципу недискримінації у міжнародній торгівлі, у той час коли ст. XX ГАТТ дозволяє країнам використовувати такі інструменти.

Визнання серед країн багатофункціональності сільського господарства, перехід на формулу «здорового способу життя», консенсус країн щодо сутності «сталих товарів» прискорить практичну реалізацію концепції сталого розвитку сталими товарами.

Висновки до розділу 1

1. Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами покликана не тільки стимулювати економічне зростання, вирішувати завдання продовольчої безпеки, сприяти ліквідації злиднів, бідності, а й формувати «здоровий спосіб життя» населення та раціональне ставлення до використання водних, земельних ресурсів, опосередковано гальмувати процес деградації земельних угідь, боротися з наслідками зміни клімату, тобто прямо або опосередковано сприяти досягненню не тільки економічних та соціальних цілей, а й екологічних цілей сталого розвитку. Вплив сільського господарства на навколишнє середовище, здоров'я людини, а також взаємовплив між сільським господарством та змінами клімату зазвичай ігноруються при формуванні міжнародної торговельної політики. Стала міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами – це торгівля, яка є фактором й механізмом соціально-економічного розвитку та обміну, що опосередковує виробництво та споживання; задовольняє, першочергово, екологічні потреби споживачів у сільськогосподарських товарах, вироблених та перероблених без шкоди навколишньому середовищу, не призводить до негативних соціальних наслідків, дозволяє розв'язувати сучасні проблеми суспільства з використанням інструментів міжнародної торговельної політики; враховує питання економічного, соціального та екологічного розвитку країн. Вона є «каталізатором» становлення та розвитку світового ринку органічних сільськогосподарських товарів.

2. Класифікація сільськогосподарських товарів за різними ознаками (за призначенням, походженням, волатильністю цін, відношенням до зовнішньоекономічної діяльності, видами товарів у міжнародній торгівлі, способом виробництва та наявністю екологічних властивостей) переконливо свідчить, що поділ за останньою ознакою дозволить посилити міжнародну торгівлю сільськогосподарськими товарами в досягненні екологічних цілей сталого розвитку. Поглиблена класифікація сільськогосподарських товарів за ознакою – види товарів у міжнародній торгівлі – дозволила виділити: традиційні, генетично модифіковані та сталі товари, до сталих в міжнародній торгівлі можна віднести: органічні; екологічні товари й послуги, пов'язані з захистом навколишнього середовища; біотовари; товари, вироблені за «кращими методами господарювання»; товари, які продаються за «справедливою ціною»; товари компаній, які дотримуються практики корпоративної соціальної відповідальності. В міжнародних торгових класифікаціях екологічні властивості сільськогосподарських товарів не враховуються, а це гальмує облік, аналіз та оцінку їх впливу на досягнення цілей сталого розвитку.

3. Інститути регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами представлені глобальними (Генеральна асамблея ООН, Асамблея ООН з навколишнього середовища (ЮНЕА), ФАО, ЮНЕП, ЮНКТАД, ЮНІДО), міжнародними (СОТ, Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР), Міжнародний центр з питань торгівлі та сталого розвитку (МЦТР), Міжнародний Інститут Сталого розвитку (МІСР), Міжнародний інститут з навколишнього середовища та розвитку (МІНР) та іншими міжнародними організаціями, добровільними ініціативами (Ініціатива з дотримання принципів відповідального інвестування в сільське господарство, що поважає права, засоби до існування і ресурси, Ініціатива збереження продовольства, Ініціатива з оцінювання сталості сільськогосподарських та продовольчих компаній). Системоутворюючим інститутом у глобальній торговельній системі виступає СОТ. Правові засади для регулювання

міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами формують угоди ГАТТ/СОТ, екологічні питання регулюються відповідно до ст. XX ГАТТ (загальні винятки). Традиційні, генетично модифіковані та органічні товари у законодавстві СОТ не розмежовуються, тому на них поширюються єдині правила міжнародної торговельної політики. Першочергового значення для досягнення екологічних цілей набувають Угоди про санітарні та фітосанітарні заходи, технічні бар'єри. В міжнародній торгівлі для традиційних та генетично модифікованих сільськогосподарських товарів застосовують тарифні та нетарифні інструменти регулювання, тоді як для органічних – національні, добровільні стандарти.

Добровільні стандарти для сталих сільськогосподарських товарів систематизовані за стадіями виробничого циклу й способами оцінки; видами товарів та їх «внеском» у цілі сталого розвитку; сферою охоплення в міжнародній торгівлі. Більшість добровільних стандартів поширюється на виробництво та переробку сільськогосподарських товарів, а не на міжнародний обмін. Для просування органічних товарів експортерам доцільно дотримуватися національних або добровільних стандартів IFOAM, країнам – гармонізувати національні та добровільні стандарти.

Основні результати дослідження, викладені в цьому розділі, відображено в працях: [6, 41, 97, 98, 104, 105, 120, 141].

Список використаних джерел до розділу 1

1. Шпильова Ю. Б., Шпильовий І. М. Сталий розвиток роздрібної торгівлі України. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2012. Вип. 1 (11). С. 108–120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Vsuem_2012_1_15 (дата звернення 03.05.2014).

2. Комплексне порівняльно-правове дослідження відповідності законодавства України acquis communautaire у сфері торгівлі та сталого розвитку, у тому числі соціальна політика та захист довкілля. 2011. URL: http://www.minjust.gov.ua/file/23509 (дата звернення 11.02.2014).

3. Порядок денний на XXI століття. Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку. 1992. URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.html (дата звернення 25.06.2013 р.).

4. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй. Резолюція 55/2 Генеральної Асамблеї ООН. 2000. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_621 (дата звернення 09.07.2015).

5. План виконання рішень Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку. Йоганнесбург, 4 вересня 2002 р. 83 с. URL: http://www.un.org/ru/events/pastevents/pdf/plan_wssd.pdf (дата звернення 27.03.2015).

6. Михайленко О. Г. Особливості міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами у контексті сталого розвитку. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр.* Київ: КНУ імені Тараса Шевченка. 2014. Вип. 122. Ч. 1. С. 165–177.

7. Сардак С. Э. Методология определения емкости товарного рынка. *Актуальні проблеми економіки*. 2004. №1. С. 86–91.

8. Роль міжнародної торгівлі в порядку денному в області розвитку на період після 2015 року. Записка секретаріату. Рада з торгівлі та розвитку Комісії з торгівлі та розвитку (шоста сесія). 2014. URL: http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/cid33_ru.pdf (дата звернення 11.01.2015).

9. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. *Міжнародна конференція з фінансування розвитку. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 25 сентября 2015 года*. A/RES/70/1. Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development, UN, New York. 2015. С. 37–42.

10. Про Концепцію побудови національної статистики України та Державну програму переходу на міжнародну систему обліку і статистики: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.05.1993 р. № 326. URL: http://merega.kiev.ua/menu/kved.php (дата звернення 16.06.2016).

11. Young T., Burton M.P. Agricultural Sustainability: Definition and Implications for Agricultural and trade police. Rome: FAO. 1992. URL: https://books.google.com.ua/books?id=iNKs8W3wP_IC&printsec=frontcover&hl=ru&sou #v=onepage&q&f=false (дата звернення 17.04.2015).

12. Waeyenberge Van E., Bargawi H., McKinley T. Standing in the way of development? A critical survey of the IMF's crisis response in low income countries. A Eurodad and Third World Network report in cooperation with the Heinrich Böll Foundation. 2010. URL: http://twnside.org.sg/title2/finance/docs/n.papers/Standing.in.the.way.of.development_FINAL.PDF (дата звернення 21.05.2015).

13. Kaplinsky R. Competition Policy and the Global Coffee and Cocoa Value Chains: United Nations Conference for Trade and Development. 2004. URL: http://www.acp-eu-trade.org/library/files/Kaplinsky-aphael_EN_052005_IDS_Competitionpolicy-and-the-global-coffee-and-cocoa-value-chains.pdf (дата звернення 09.09.2016).

14. Wilcox M. D. and Abbott P. C. Market Power and Structural Adjustment: The Case of West African Cocoa Market Liberalization. Paper presented at Agricultural & Applied Economics Association (AAEA). Annual Meeting Denver. Colorado. August 1-4. 2004. 87 p.

15. Андреева Н. М., Харичков С. К. Влияние экологического фактора на формирование современной системы международных экономических отношений. Регіональна економіка. 2004. № 2. С. 142–153.

16. Nordstrom H., Vaughan S., Abhyankar S., Sørensen J. Trade and Environment. Special Studies 4. WTO. 1999. 196 p.

17. Johnson S. Environment and free trade. *Ecological Economy*. 1992. № 7. P. 7–15.

18. Lee R. Process and product: making the link between trade and the environment. *Environmental Affairs*. 1994. №. 6. P. 320–347.

19. Moltke K. Trade and Environment. The linkages and the politics. Canberra, 1999. 85 p.

20. Nordstrom H., Vaughan S. Trade and Environment. Report of World Trade Organization. WTO, 2000. 127 p.

21. Robins N., Roberts S. Environmental responsibility in world trade. Materials of the British Council International Conference. London, 1998. P. 34–39.

22. Максимець О. Екологічно відповідальна торгівля та її значення для сталого лісо господарювання. Міжнародна економічна політика. 2006. С. 85–119. URL: http://iepjournal.com/journals/5/2006_2_Maksimets_ukr.pdf (дата звернення 03.10.2015).

23. Циганкова Т. М., Петрашко Л. П., Кальченко Т. В. Міжнародна торгівля: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2001. 488 с.

24. Green D., Lee B., Morrison J., Werth A. Sustainable Development, Poverty and Agricultural Trade Reform. *Agricultural Commodities, Trade and Sustainable Development* / ed. by Thomas Lines. 2005. Based on two global strategic dialogues in 2004 and 2005 hosted by the International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and the International Institute for Environment and Development (IIED). Ch.2. P. 15–40.

25. Watkins K., Mahmood A. WTO Negotiations on Agriculture: What Can Be Achieved? *Agricultural Commodities, Trade and Sustainable Development* / ed. by Thomas Lines. 2005. Based on two global strategic dialogues in 2004 and 2005 hosted by the International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and the International Institute for Environment and Development (IIED). Ch.2. P. 41–66.

26. Ching L. L., Khor M. The importance of international trade, trade rules and market structures. *Trade and environment review of United Nations*. 2013. P. 251–262.

27. Agriculture and Food Security Group. Proposals and Analysis. *ICTSD*. 2013. P. 38–68, P.47-68 URL: https://issuu.com/ictsd/docs/ag_proposals_analysis (дата звернення 10.08.2014).

28. Keith K. W., Glauber J. Food Security: New Market Variables and Rational Public Policy Choices. International Food & Agricultural Trade Policy Council. 2013. URL: http://www.agritrade.org/Publications/GrainReservesand FoodSecurity.html (дата звернення 15.11.2015).

29. Green D. Conspiracy of Silence: Old and New Directions on Commodities. *Agricultural Commodities, Trade and Sustainable Development* / ed. by Thomas Lines. 2005. Based on two global strategic dialogues in 2004 and 2005 hosted by the International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and the International Institute for Environment and Development (IIED). Ch.2, P. 93–128.

30. Clay J. Commodity Production and Trade: Public Policy Issues. *Agricultural Commodities, Trade and Sustainable Development* / ed. by Thomas Lines. 2005. Based on two global strategic dialogues in 2004 and 2005 hosted by the International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and the International Institute for Environment and Development (IIED). Ch.2. P. 129–152.

31. Gibbon P. Commodity Policy in an Era of Liberalized Global Markets. *Agricultural Commodities, Trade and Sustainable Development* / ed. by Thomas Lines. 2005. Based on two global strategic dialogues in 2004 and 2005 hosted by the International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) and the International Institute for Environment and Development (IIED). Ch.2. P. 153–180.

32. Wolfe M. Trade expansion remains the engine of growth. *Financial Times*. 1999. № 29. P. 5.

33. Findlay D. Comparative advantage. *The World of Economics*. New York: WW, Norton, 1991. P. 99.

34. Акімова І. Експортна орієнтація та її вплив на реструктуризацію підприємств країни. *Украна на шляху до Європи* / за ред. Л. Хоффмана, Ф. Мьоллерса. Київ: Фенікс, 2001. С. 205–215.

35. Steininger K. Reconciling trade and environment: towards a comparative advantage for long-term policy goals. *Ecological Economics*. 1994. № 9. P. 23–42.

36. Young M. Ecologically accelerated trade liberalisation: a set of disciplines for environment and trade agreements. *Ecological Economics*. 1994. № 9. P. 43–51.

37. Дейли Г. Економічна теорія сталого розвитку. Київ: Інтелсфера, 2002. 312 с.

38. French H. Costly Tradeoffs: Reconciling Trade and the Environment. Washington, DC, USA: Worldwatch Institute, 1993. 74 p.

39. Сабадаш В. В. Охрана окружающей среды и торговые процессы. Экономические инструменты решения экологических проблем на региональном и межрегиональном уровне. *Экологическая экономика и управление*: труды участников образовательной программы экологического менеджмента для работников местных администраций Украины. Сумы: Мрия-1 ЛТД, 1997. С. 60–64.

40. Green Economy & Trade: Trends, Challenges and Opportunities. *UNEP*. 2013. С. 35–36. URL: http://www.genevaenvironmentnetwork.org/?q=en/events/green-economy-trade-trends-challenges-and-opportunities (дата звернення 11.11.2015).

41. Михайленко О. Г. Місце і роль сільського господарства в національній економіці. *Економічний простір*. 2014. № 82. С. 104–115.

42. Sarris A. Agricultural taxation under structural adjustment. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 1994. URL: http://www.fao.org/docrep/v3600e/V3600E04.htm (дата звернення 21.07.2015).

43. Хамініч С. Ю. Конкурентоспроможність як економічна категорія: реалії сьогодення. *Академічний огляд: економіка та підприємництво*. 2006. №. 1. С. 13–17.

44. Чириченко Ю. В. Генезис парадигм світової продовольчої політики. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Економіка»*. 2010. № 2. С. 85–94.

45. A new role for commodities in development strategies. Trade and development: recent trends and the role of the WTO. Word trade report. *WTO Publications*. 2014. 42 p. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/ wtr14-2d_e.pdf (дата звернення 17.02.2016).

46. Gore C. Globalization, the International Poverty Trap and Chronic Poverty in the Least Developed Countries. CPRC Working Paper N. 30. *UNCTAD*. 2003. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1754435 (дата звернення 12.02.2015).

47. Bond M. Agricultural Responses to Prices in Sub-Saharan African Countries. *Staff Papers (International Monetary Fund)*. 1983. Vol. 30. No. 4. P. 703–726.

48. Binswanger H. The policy response of agriculture. *Proceedings of the Annual Conference on Development Economics. Supplement to The World Bank Economic Review*. 1989. P. 231–258.

49. A Post-Bali Food Security Agenda / prepared by Stefan Tangermann, Theme Leader of the Agriculture and Food Security group. Bali, December, 2013. 238 p.

50. Kaplinsky R. Revisiting the Revisited Terms of Trade: Will China Make a Difference? *World Development*. 2006. Vol. 34 (6). P. 981–995. URL: https://pdfs.semanticscholar.org/0efd/2f31bbb0f0704fcd9359da1ba62b651570d6.pdf (дата звернення 10.03.2016).

51. Price Formation in Financialized Commodity Markets: The Role of Information. Study prepared by the secretariat of the United Nations Conference on Trade and Development. *United Nations New York and Geneva*. 2011. URL: http://unctad.org/en/docs/gds20111_en.pdf (дата звернення 27.05.2013).

52. Price Volatility in Food and Agricultural Markets: Policy Responses. Policy Report with including contributions from FAO, IFAD, IMF, OECD,

UNCTAD, WFP, the World Bank, the WTO, IFPRI and the UN HLTF. WFP UNCTAD. Rome. 2011. URL: http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/Volatility/Interagency_Report_to_the_G20_on_Food_Price_Volatility.pdf (дата звернення 13.06.2014).

53. Guillaumont P. Assessing the economic vulnerability of small island developing states and the least developed countries. *Journal of Development Studies*. 1999. № 46. P. 828–854.

54. Prebisch R. The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems. New York: United Nations, 1950. 66 p.

55. Singer H. U.S. foreign investment in underdeveloped areas: The distribution of gains between investing and borrowing countries. *American Economic Review*. 1950. No. 40. P. 473–485.

56. Reinert E. How Rich Countries Got Rich and Why Poor Countries Stay Poor. London: Constable & Robinson, 2008. 367 c. URL: https://www.amazon.com/How-Rich-Countries-Poor-Stay/dp/1586486683 (дата звернення 03.08.2014).

57. Global Economic Prospects: Commodities at the Crossroads. The International Bank for Reconstruction and Development. *The World Bank*. 2009. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTGEP2009/Resources/10363_Web PDF-w47.pdf (дата звернення 22.06.2013).

58. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 20-21. Ст. 721.

59. The FAO Glossary on Organic Agriculture. 2009. 163 p. URL: http://www.fao.org/fileadmin/templates/organicag/files/Glossary_on_Organic_Agriculture.pdf (дата звернення 12.12.2013).

60. Усанин А. ГМО-технологии: предоставление доступа к пище. URL: http://usanin.com/blog/gmo-texnologii-predostavlenie-dostupa-k-pishhe (дата звернення 17.09.2014).

61. Council Regulation (EC) No 8 34/2007 of 28 June 207 on organic production and labeling of organic products and repealing Regulation (EEC) No 2092/91. *Official Journal of the European Union*. 20.07.2007.

62. United Nations Environment Programme. Best Practices for Organic Policy What developing country Governments can do to promote the organic agriculture sector. United Nations Conference on Trade and Development – New York and Geneva. 2008. URL: http://www.unep.ch/etb/publications/UNCTAD_DITC_TED_2007_3.pdf (дата звернення 15.02.2014).

63. United Nations Conference on Trade and Development. *Trade and Environment Review*. 2006. URL: http://unctad.org/en/Docs/ditcted200512ch3p1_en.pdf (дата звернення 20.04.2015).

64. Ревенко Л. С. Мировой рынок продовольствия в эпоху «генной» революции. Москва: Экономика, 2002. 302 с.

65. Kremen C., Miles A. Diversified farming systems: what is known about benefits, costs and tradeoffs among food production and ecosystem services? *Ecology and Society, Special Issue on DFS*. 2012. URL: http://ucanr.edu/sites/PSU/files/173243.pdf (дата звернення 24.10.2014).

66. Elzakker B., Eyhorn F. The Organic Business Guide, Developing sustainable value chains with smallholders. *IFOAM and collaborating organisations*. Helvetas, Agro Eco Louis Bolk Institute, ICCO, UNEP, 2010. URL: http://unep.ch/etb/publications/Organic%20Agriculture/Organic%20Business%20Guide%20publication/Organic_Business_Guide_Eng.pdf (дата звернення 29.10.2015).

67. Fairtrade Labelling Organizations International. URL: http://www.fairtrade.net/361.html (дата звернення 26.03.2016).

68. Єрошина Т. В. Екологічно чиста продукція АПК: суть поняття, суспільно-географічні підходи до дослідження. *Український географічний журнал*. 2012. Вип. 2. С. 33–37.

69. Соколова Ж. Е. Развитие мирового рынка продукции органического сельского хозяйства : автореф. дисс. на соискание наук. степени докт. экон. наук : спец. 08.00.14 «Мировая экономика». Москва, 2013. 46 с.

70. Environmental Business International, cited from Environmental Priorities and Trade Policy for Environmental Goods: A Reality Check. ICTSD Environmental Goods and Services Series, by Veena Jha, issue paper 7. September 2008. URL: http://unctad.org/en/docs/ditcted2011d1_en.pdf (дата звернення 13.05.2013).

71. United Nations Conference on Trade and Development. Environmental goods and services in trade and sustainable development. Commission on Trade in Goods and Services, and Commodities Expert Meeting on Definitions and Dimensions of Environmental Goods and Services in Trade and DevelopmentGeneva. 9-11 July 2003. URL: http://unctad.org/en/Docs/c1em21d2_en.pdf (дата звернення 19.03.2015).

72. Friends of the Earth. Glossary of terms – World Trade Organisation. URL: http://www.foe.co.uk/sites/default/files/downloads/glossary.pdf (дата звернення 03.07.2016).

73. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Training materials for agricultural planning Chapter 1. Why caring for the environment. Rome. 2002. URL: http://www.fao.org/docrep/005/y4256e/y4256e04.htm (дата звернення 08.12.2014).

74. Офіційний сайт Європейської Комісії (European Statistical Office, Eurostat). URL: http://ec.europa.eu/eurostat/ (дата звернення 15.08.2016).

75. Экономики-участницы АТЭС либерализуют торговлю экологическими товарами и содействуют «зеленому» росту. *Мосты*. 2012. № 5. URL: http://www.ictsd.org/bridges-news/ (дата звернення 18.11.2015).

76. Группа членов ВТО готовится к последнему рывку на переговорах по экологическим товарам. *Мосты*. 2016. 17жовтня. URL: http://ru.ictsd.org/bridges-news/ (дата звернення 11.04.2014).

77. Портанский А. П. Торговля товарами и услугами, связанными с окружающей средой. *Российский внешнеэкономический вестник*. 2014. Вип. 7. С. 89–96.

78. The business of biotrade: using biological resourses sustainably and responsibly. *The United Nations Conference on Trade and Development*. 2014. URL:

http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcbcc20094_en.pdf (дата звернення 23.06.2015).

79. United Nations Conference on Trade and Development. National Green Export Reviews. URL: http://unctad.org/en/Docs/NGERs%20explanation%20 short.pdf (дата звернення 21.09.2014).

80. Офіційний сайт Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (Food and Agriculture Organization of the United Nations). Term Portal – 2016. URL: http://www.fao.org/faoterm/en/?defaultCollId=2 (дата звернення 02.02.2017).

81. Офіційний сайт Програми ООН з навкóлишнього середóвища (United Nations Environment Programme, UNEP). URL: http://www.unep.org/ outreach/ (дата звернення 23.12.2016).

82. Международная стандартная торговая классификация. Четвертый пересмотренный вариант. Организация Объединенных Наций. 2008. URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_34rev4r.pdf (дата звернення 22.01.2014).

83. Agriculture at a Crossroads. The International Assessment of Agricultural Knowledge, Science, and Technology for Development (IAASTD): global report / edited by Beverly D. McIntyre [et al.]. 2009. 606 p.

84. Бородіна О. В. Державна підтримка сільського господарства: концепція, механізми, ефективність. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 1. С. 109–125. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/19803 (дата звернення 13.12.2014).

85. Нєсвєтов О. О. Теоретичні аспекти сталого розвитку сільського господарства. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2011. Вип. 4. С. 182–187.

86. Офіційний сайт Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (Food and Agriculture Organization of the United Nations). 17 Sustainable Development Goals (SDGs) of the 2030 Agenda for Sustainable Development.

25 September 2015. URL: http://www.fao.org/post-2015-mdg/14-themes/ sustainable-agriculture/en/ (дата звернення 23.02.2016).

87. Гришкін В. О., Сімахова А. О. Оцінка зовнішньоекономічного потенціалу України в контексті забезпечення сталого розвитку. *Економічний простір*. 2016. № 112. С. 17–25.

88. Сардак С. Е. Глобальна регуляторна система розвитку людських ресурсів: дис… д-ра екон. наук. спец. 08.00.02. «Світове господарство і міжнародні економічні відносини». Дніпропетровськ, 2013. 586 с.

89. Джусов О. А., Сазонець І. Л., Сазонець О. М. Міжнародна інвестиційна діяльність: підруч. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 304 с.

90. Дучинська Н. І**.,** Бондаренко Н. М., Лядова К. А. Ефективність сільськогосподарського виробництва: сутність та шляхи підвищення. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2013. Т. 21. Вип. 7 (2). С. 123–127.

91. Катан Л. І. Економічне забезпечення сталого розвитку аграрної сфери: монографія. Суми: Довкілля. 2012. 412 с.

92. Мешко Н. П. Глобальні та локальні наслідки інноваційного розвитку світової економіки. *Вісник Львівського університету*. 2008. Вип. 25. С. 286–294.

93. Орловская Ю. В. Глобальные проблемы качества экономического роста в реализации модели устойчивого развития общества. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2006. № 3. С. 26–31.

94. Скрипник Н. Є. Детермінанти процесу забезпечення сталого розвитку національних суб’єктів господарювання в умовах геоекономічної нестабільності. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Економіка»*. 2014. Т. 22. Вип. 8 (3). С. 165–174.

95. Стукало Н.В. Глобальні виміри сталого розвитку. *Збірник наукових праць ЛНТУ. Серія «Економічна теорія та економічна історія»*. 2010. Т. 7. Вип. 28. С. 33–41.

96. Тараненко І. В. Імплементація імперативів сталого розвитку в стратегії інноваційної конкурентоспроможності країн. *Економічний простір*. 2015. №. 95. С. 49–60.

97. Михайленко О. Г. Визначення підходів до трактування сутності сталого розвитку. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 37. Ч. 1. С.124–129.

98. Михайленко О. Г. Сталий розвиток сільського господарства: теоретичні аспекти. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»*. 2015. Т. 23. Вип. 7. С. 48–59.

99. Тарасова Н., Кручинина Е. Индексы и индикаторы устойчивого развития. *Устойчивое развитие природа – человек – общество: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* 2006. Т. 1. С. 127–144. URL: http: www.ustoichivo.ru/ i/docs/18/tarasova.pdf (дата звернення 13.01.2013).

100. Hayati D., Ranjbar Z., Karami E. Measuring Agricultural Sustainability. 2010. P. 73–101. URL: http://www.springer.com/ cda/ content/ document/cda_downloaddocument/9789048195121-c2.pdf?SGWID=0-0-45-1121047-p174009162 (дата звернення 24.09.2014).

101. SAFA. Sustainability Assessment of Food and Agriculture systems guidelines. Version 3.0. Food and Agriculture Organization of the United Nations. Rome. 2013 267 p. URL: http://www.fao.org/fileadmin/templates/nr/ susta inability_pathways/docs/SAFA_Guidelines_Final_122013.pdf (дата звернення 14.03.2014).

102. Haggblade S., Hazell P. Agricultural technology and farm-nonfarm growth linkages. *Agricultural economics*. 1989. Vol. 3. P. 345–364.

103. Hazell P. Agricultural Growth Linkages and the Alleviation of Rural Poverty: Importance and Applications for Agricultural and Macro Models, Chapter 5. *Macroeconomic Policy Reforms, Poverty, and Nutrition: Analytical Methodologies*. Ithaca: Cornell University, 1990. P. 126–142.

104. Михайленко О. Г. Показники та методика оцінки експортноорієнтованої сільськогосподарської галузі. *Стратегії економічного розвитку країн в умовах глобалізації: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 26–27 березня 2015 р.)*. Дніпропетровськ: ТОВ «ДГТ», 2015. С. 90–93. (0,2 д. а.).

105. Михайленко О. Г. Інституціоналізація регулювання сталої міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами. *Економічні підсумки 2016 року: досягнення, тенденції та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18–19 листопада 2016 р.).* Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2016. С. 18–23.

106. Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development. Johannesburg. September 4. 2002. URL: http://www.un.org/russian/conferen/wssd/docs/plan_wssd.pdf (дата звернення 25.04.2014).

107. Steiner A. Promoting sustainable trade for a green economy. *International Trade Centre UNCTAD/WTO*. 2013. URL: http://www.intracen.org/article/promoting-sustainable-trade-for-a-green-economy/ (дата звернення 22.11.2015).

108. Офіційний сайт Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO – Food and Agriculture Organization of the United Nations). URL: http://www.fao.org (дата звернення 02.03.2013).

109. Voluntary Standards for Sustainable Food Systems: Challenges and Opportunities. A Workshop of the FAO/UNEP Programme on Sustainable Food Systems. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 2013. URL: http://www.fao.org/3/a-i3421e.pdf (дата звернення 14.04.2014).

110. Principles for Responsible Agricultural Investment that respects rights, livelihoods and resources. 2010. 22 p. URL: Principles_Extended.pdf (дата звернення 02.08.2014).

111. Potts J., Lynch M., Wilkings A. The State of Sustainability Initiatives Review 2014. Standards and the Green Economy. International Institute for Sustainable Development and the International Institute for Environment and

Development. 2014. 350 p. URL: https://www.iisd.org/pdf/2014/ssi_2014.pdf (дата звернення 15.04.2015).

112. United Nations Office for Project Services (UNOPS). Офіс проектних послуг ООН. URL: https://www.unops.org/english/Pages/Home.aspx (дата звернення 10.07.2014).

113. United Nations Inter-Agency Cluster on Trade and Productive Capacity: Delivering Aid for Trade. 2014. URL: http://unctad.org/en/ Pages/TC/TC_United-Nations-Inter-Agency-Cluster.aspx (дата звернення 06.01.2015).

114. Aid for Trade at a Glance 2015. Reducing Trade Costs for Inclusive, Sustainable Growth. OECD Publishing, Paris. 2015. URL: http://www.oecd-ilibrary.org/development/aid-for-trade-at-a-glance-2015_aid_glance-2015-en (дата звернення 16.09.2016).

115. Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing A /69/315. *United Nations General Assembly*. 2014. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/69/315&Lang=E (дата звернення 27.10.2015).

116. Марракешское соглашение об учреждении ВТО. 1994. URL: http://www.ved.gov.ru/files/images/item/WTO/marakesh.doc (дата звернення 09.03.2013).

117. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: монографія / наук. ред. Т.М. Циганкова. Київ: КНЕУ, 2003. 660 с.

118. Білозір Л. М. Деякі аспекти до вимог ГАТТ/СОТ щодо лібералізації і протекціонізму у сфері зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією. *Економіка АПК*. 2005. № 8. С. 146–154.

119. Угоди ВТО. Угода про сільське господарство. 1994. URL: http://www.ved.gov.ru/mdb/vto/soglashenia_vto (дата звернення 07.02.2014).

120. Михайленко О. Г. Державне регулювання сільського господарства в умовах глобалізації. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»*. 2014. Т. 22. Вип. 6. С. 31–39.

121. Зоря С. Оцінка підтримки сільського господарства України в міжнародному порівнянні. *Економіка України*. 2005. № 10. С. 58–67.

122. Міжнародний центр з торгівлі та сталого розвитку (ICTSD). URL: http://ictsd.org.ru (дата звернення 19.05.2013).

123. Генеральное соглашение по тарифам и торговле (ГАТТ). 1947. URL: http://www.ved.gov.ru/mdb/vto/soglashenia_vto (дата звернення 05.06.2014).

124. Буланий О. О. Світовий досвід сучасного митно-тарифного регулювання та застосування його в Україні. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 9. С. 7–15.

125. Угоди СОТ. Угода про застосування санітарних та фітосанітарних заходів. 1994. URL: http://www.ved.gov.ru/mdb/vto/soglashenia_vto (дата звернення 11.11.2014).

126. Green Economy and Trade Opportunities Project: Synthesis Report. United Nations Environment Programme. *UNEP*. 2016. P. 35. URL: http://www.unep.org/greeneconomy/sites/unep.org.greeneconomy/files/publications/getopsynthesisreport_web_0.pdf (дата звернення 12.02.2017).

127. World Trade Organization. Ministerial Conference Ninth Session Bali, 3-6 December 2013. General Services. Ministerial Decision – WT/MIN (13)/37, WT/L/912. *WTO Publications*. 2013. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/desci37_e.htm (дата звернення 20.09.2014).

128. World Trade Organization. Ministerial Conference Ninth Session Bali, 3-6 December 2013. Public stockholding for food security purposes. Ministerial Decision – WT/MIN (13)/38, WT/L/913. *WTO Publications*. 2013. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/desci38_e.htm (дата звернення 20.09.2014).

129. General council: decision of 28 November 2014 WT/L/939. *WTO Publications*. 2014. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/nov14stockholding_e.htm (дата звернення 23.01.2015).

130. World Trade Organization. Ministerial Conference Ninth Session Bali, 3-6 December 2013. Tariff quota administration. Understanding on tariff rate quota

administration provisions of agricultural products, as defined in Article 2 of the Agreement on Agriculture. Ministerial Decision of 7 December 2013 – WT/MIN (13)/39, WT/L/914. *WTO Publications*. 2013. URL: https://www.wto.org/english/ thewto_e/minist_e/mc9_e/desci39_e.htm (дата звернення 20.09.2014).

131. World Trade Organization. Ministerial Conference Ninth Session Bali, 3-6 December 2013. Export competition. Ministerial Decision of 11 December 2013 – WT/MIN (13)/40, WT/L/915. *WTO Publications*. 2013. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/desci40_e.htm (дата звернення 20.09.2014).

132. World Trade Organization. Ministerial Conference Ninth Session Bali, 3-6 December 2013. Agreement on Trade Facilitation. Ministerial Decision of 7 December 2013 – WT/MIN (13)/36, WT/L/911. *WTO Publications*. 2013. URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/mc9_e/desci36_e.htm (дата звернення 20.09.2014).

133. Хупберн Дж. Оценка принятых в Найроби решений по сельскому хазяйству. *Мосты*. 2016. Т. 9. № 2. 25 марта. URL: http://www.ictsd.org/ bridges-news/ (дата звернення 24.08.2016).

134. United Nations Environment Programme (UNEP). Avoiding Future Famines: Strengthening the Ecological Foundation of Food Security through Sustainable Food Systems. October 2012. URL: http://www.unep.org/ publications/ebooks/avoidingfamines/portals/19/UNEP_Food_Security_Report.pdf (дата звернення 05.10.2014).

135. Международные стандарты на пищевые продукты. Кодекс Алиментариус. URL: http://www.fao.org/fao-who-codexalimentarius/about-codex/ru/ (дата звернення 17.11.2015).

136. Basic principles of HACCP. Manual on the application of the HACCP system in Mycotoxin prevention and control. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 2012. URL: http://www.fao.org/docrep/005/y1390e/ y1390e09.htm (дата звернення 13.06.2013).

137. Non-Tariff Measures to Trade: Economic and Policy Issues for Developing Countries. Developing Countries in International Trade Studies. United Nations Conference on Trade and Development. *United Nations New York and Geneva*. 2013. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditctab 20121_en.pdf (дата звернення 21.01.2014).

138. Cadot O., Asprilla A., Gourdon J. Deep regional integration and non-tariff measures: A methodology for data analysis. Policy issues in international trade and commodities research study series № 69. *United Nations New York and Geneva*. 2015. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/itcdtab71_en.pdf (дата звернення 23.04.2016).

139. Murina M., Nicita A. Trading with conditions: the effect of sanitary and phytosanitary measures on lower income countries' agricultural exports. Policy issues in international trade and commodities research study series № 68. *United Nations New York and Geneva*. 2014. URL: http://unctad.org/en/Publications Library/itcdtab70_en.pdf (дата звернення 17.01.2015).

140. Угоди СТО. Угода про технічні бар'єри в торгівлі. 1994. URL: http://www.ved.gov.ru/mdb/vto/soglashenia_vto (дата звернення 25.01.2015).

141. Михайленко О.Г. Стандартизація як фактор розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією в сучасному суспільстві. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2017. Вип. 1(49). Т. 1. С. 26–32.

142. World Bank. Trade and Standards. *World Bank webpages*. 2008. URL: http://go.worldbank.org/NNH7VQY1Z0 (дата звернення 07.02.2013).

143. Ecolabel Index. URL: http://www.ecolabelindex.com (дата звернення 17.03.2014).

144. United Nations Forum on Sustainability Standards (UNFSS). Voluntary Sustainability Standards, Today's landscape of issues & initiatives to achieve public policy objectives. 2013. URL: http://unfss.files.wordpress.com/2013/02/ unfss_vss-flagshipreportpart1-issues-draft1.pdf (дата звернення 21.08.2014).

145. Global outlook on SCP policies: Taking action together. The following is a preview of the report. *United Nations Environment Programme Division of Technology, Industry and Economics*. 2012. URL: http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx1387xPA-GlobalOutlookon SCP Policies.pdf (дата звернення 26.01.3013).

146. Agriculture Standards Benchmark Study. 2009. P. 3.

147. Shepherd B. Product standards, harmonization, and trade: evidence from the extensive margin. *Policy Research Working Paper Series. World Bank*. 2007. № 4390. P. 31–37.

148. Dzyad O. Assessment of market access for agricultural goods in the EU regional trade agreements. *Технологический аудит и резервы производства*. – 2016. № 1/3. С. 9-14. URL: http://journals.uran.ua/tarp/article/view/60483/56885 (дата звернення 13.12.2016).

149. Disdier A.C., Fontagné L., Cadot O. North-South standardharmonization and international trade. *World Bank Economic Review*. 2014. P. 1–26.

150. Willer H., Lernoud J., Home R. The World of Organic Agriculture - Statistics and Emerging Trends 2012. Research Institute of Organic Agriculture and International Federation of Organic Agriculture Movements. 2013. URL: http://www.organic-world.net/fileadmin/documents/yearbook/2013/web-fibl-ifoam - 2013-25-34.pdf (дата звернення 13.05.2014).

151. FIBL AND IFOAM. The World of organic agriculture. *STATISTICS & EMERGING TRENDS*. 2017. 340 с. URL: https://www.fibl.org/fileadmin/ documents/ shop/ 3503-organic-world-2017.pdf (дата звернення 21.02.2017).

152. Jackson A. ISEAL Credibility Principles. 2012. URL: http://www.isealalliance.org/online-community/resources/draft-iseal-credibility-principles-v02-andcomment-submission-form-september-2012 (дата звернення 03.02.2013).

РОЗДІЛ 2
СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРАМИ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

2.1 Оцінка внеску міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами у досягнення цілей сталого розвитку

Міжнародна торгівля є однією з найдавніших форм міжнародних відносин. Вона виявляється, по-перше, у перерозподілі результатів людської праці від однієї стадії виробництва до іншої, і, по-друге, у передачі товарів від виробників до споживачів.

Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами виступає стратегічним напрямком розвитку будь-якої країни світу і має ряд особливостей: по-перше, попит на продукти харчування та його зростання мають певні межі, які обумовлені фізіологічними межами споживання їх людиною; по-друге, зі збільшенням доходів населення попит на сільськогосподарські товари відносно падає, і, навпаки, з падінням доходів попит відносно зростає; по-третє, не існує однозначної оцінки цінової еластичності й еластичності попиту по доходу на продукти харчування [1, с. 29-35].

Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами розвивається з врахуванням особливостей щодо пропозицій на агропродовольчому ринку: по-перше, пропозиція і обсяги виробництва не тотожні, тому що частина продукції, виробленої в сільському господарстві, залишається для внутрішнього споживання; по-друге, для сільськогосподарської продукції характерні значні природні втрати; по-третє, у формуванні пропозиції бере участь сільськогосподарська продукція з різним технологічним циклом: одна

виробляється безперервно протягом року (яйця, молоко), інша - сезонно (зерно, овочі), третя взагалі не виробляються в даній місцевості [2, с.16-17].

Динаміка розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарськими та продовольчими товарами за 1990-2016 рр. свідчить про наявність позитивних тенденцій зростання обсягів як експорту, так і імпорту, але з різними темпами, за винятком 2009 р., 2012 р., 2015 р., що пов'язано з подоланням наслідків світової фінансової кризи 2008 р. та нестабільною економічною ситуацією (рис. 2.1, 2.2).

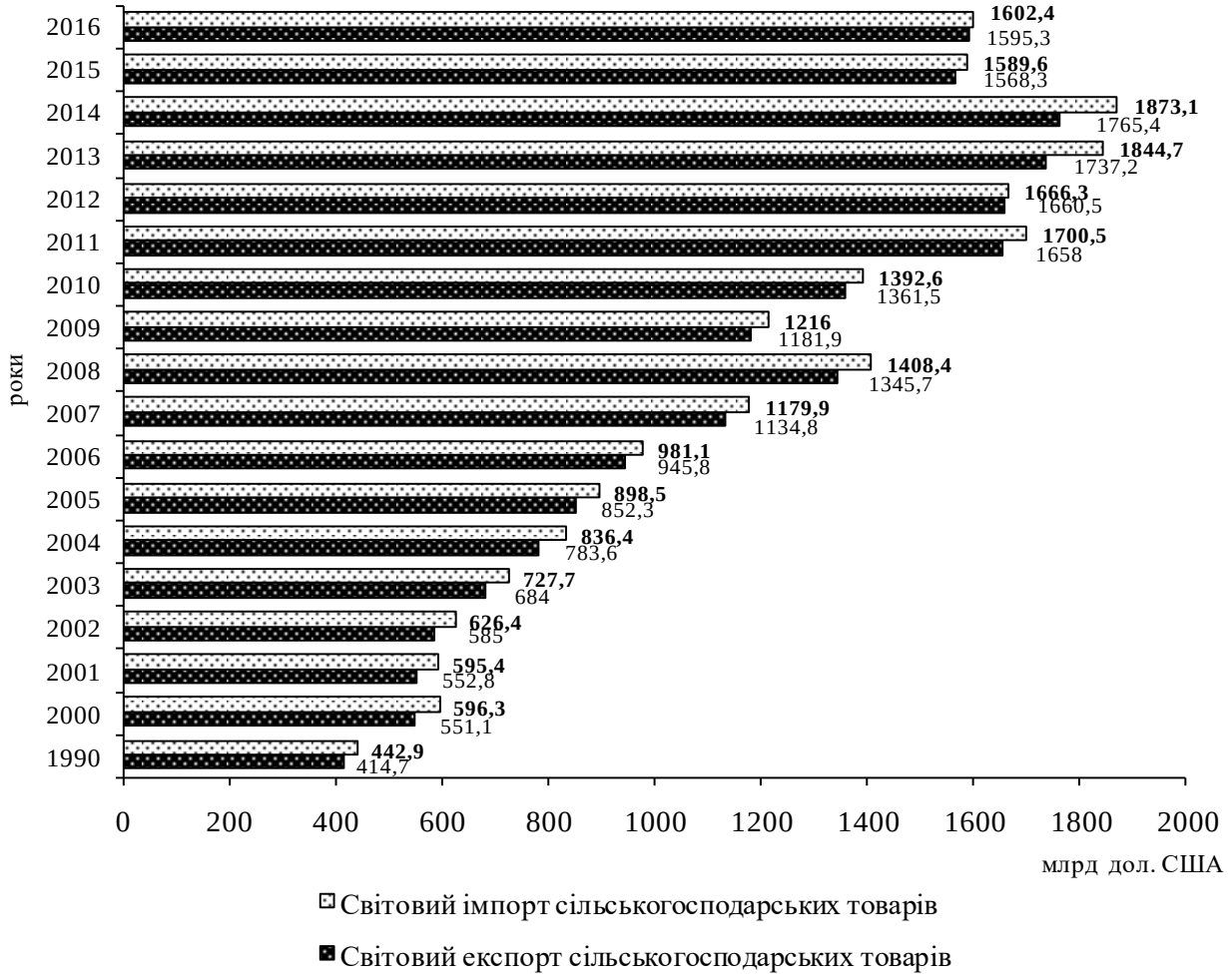

Рис. 2.1. Динаміка світової торгівлі сільськогосподарськими товарами за 1990-2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [3].

За досліджуваний період відбулося зростання експорту сільськогосподарських товарів у 3,8 рази або на 1180,6 млрд дол. США, тоді як імпорту - на 1159,5 млрд дол. США або в 3,6 рази.

По продовольчим товарам спостерігаються значно вищі темпи росту: експорт збільшився в 4,3 рази або на 1043,5 млрд дол. США, а обсяги світового імпорту продуктами харчування зросли в 4 рази або на 1013,4 млрд дол. США.

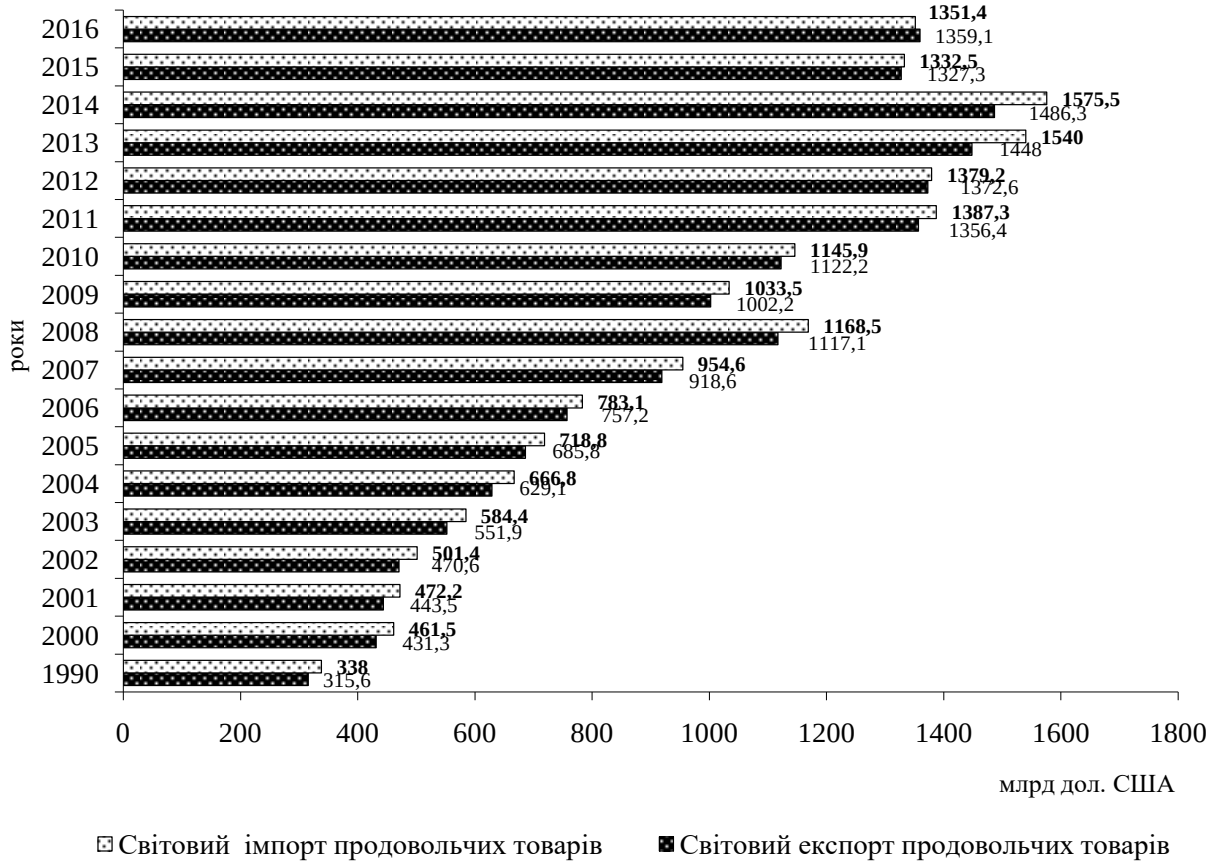

Рис. 2.2. Динаміка світової торгівлі продовольчими товарами за 1990-2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [3].

Фінансова криза 2008-2009 рр. та нестабільна економічна ситуація в 2012 р., 2015 р. вплинули як на міжнародну торгівлю в цілому, так і на світові об'єми експорту та імпорту сільськогосподарських товарів (рис. 2.3), а також призвели до зростання інфляції, скорочення обсягу іноземних і внутрішніх інвестицій, зниження ділової активності, зменшення купівельної спроможності населення,

скорочення промислового виробництва та зменшення попиту на сировинні матеріали.

Але попит на продовольчі товари залишається відносно стабільним. У структурі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами домінують продовольчі товари, їх частка у 2016 р. становила 84%. Зростаючу роль міжнародної торгівлі для вирішення питання голоду (ЦСР 2) підкреслює й той факт, що при зростанні обсягів торгівлі сільськогосподарськими товарами у 3,8 рази з 1990 р. по 2016 р., частка продовольства зросла на 8% (рис. 2.3).

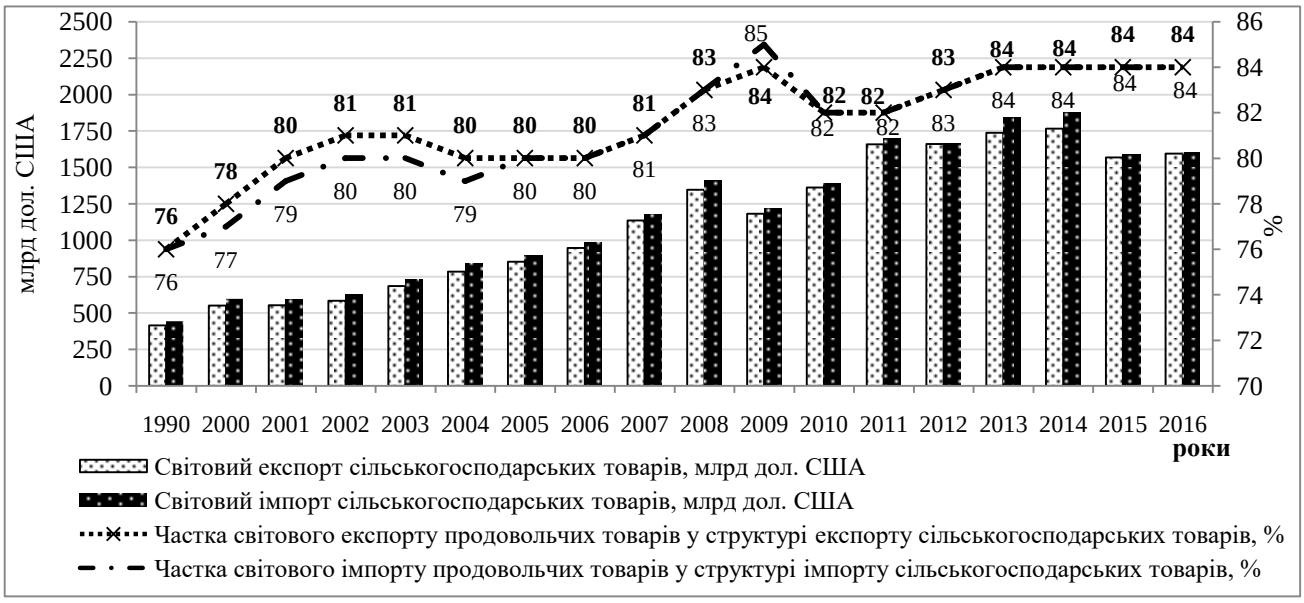

Рис. 2.3. Частка продовольчих товарів у структурі світового експорту та імпорту сільськогосподарських товарів за 1990-2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [3].

Скорочення виробництва в 2009, 2012, 2015 рр. та зменшення попиту на більшість товарних груп привело до зменшення обсягів міжнародної торгівлі. За ці роки відбувся перерозподіл між основними товарними групами на користь сільськогосподарських товарів за рахунок скорочення експорту та імпорту промислових та паливно-енергетичних товарів. Аналіз зростаючих обсягів міжнародної торгівлі в 2000-2016 рр. демонструє, що частка сільськогосподарських товарів у структурі світового експорту та імпорту товарів залишається стабільно високою, в 2016 р. вона становила 9,8 та 10% відповідно (або 1595,3 млрд дол. та 1602,4 млрд дол.) (рис. 2.4).

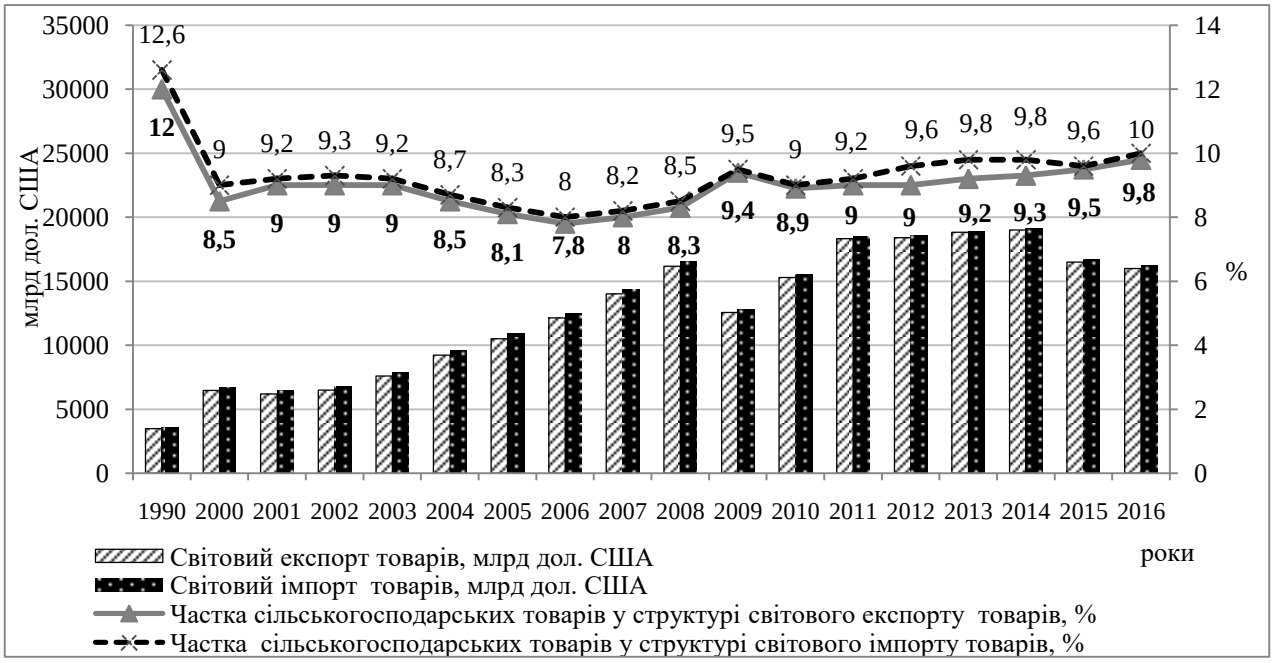

Рис. 2.4. Частка сільськогосподарських товарів у структурі світового експорту - імпорту товарів протягом 1990 -2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [3].

Упродовж 1990–2008 рр. відмічаються позитивні тенденції зростання обсягів світової торгівлі. Але в 2009 р. під впливом світової фінансової кризи 2008 р. обсяги світової торгівлі зменшились на 11,5% в порівнянні з попереднім роком, аналогічно експорт сільськогосподарських товарів та продуктів харчування знизився відповідно на 12% і 10%, імпорт сільськогосподарських товарів та продовольчих товарів - на 14% і 12%. Криза в зоні євро в 2011-2012 рр. теж позначилася на обсягах світової торгівлі сільськогосподарськими товарами, які незначно збільшились в 2012 р в порівнянні з попереднім роком (на 2,5 %), в 2015 р. ланцюговий темп приросту склав 2,4%.

Починаючи з 2010 р., відмічається наявність позитивної тенденції зростання експорту та імпорту сільськогосподарських товарів та продуктів харчування. Але в результаті кризових явищ у 2015 р. світовий експорт товарів, в порівнянні з 2014 р. зменшився на 13%, світовий експорт сільськогосподарських товарів - на 11% та обсяги продовольчих товарів - на 10%. Аналогічно відбулося зменшення обсягів світового імпорту товарів на 12 %, світовий імпорт сільськогосподарських товарів та продуктів харчування -

на 15%. Негативна тенденція мала місце і в 2016 р.: ланцюговий темп спаду обсягів світового експорту товарів склав 3,2% (527 млрд дол. США), а світовий імпорт товарів - 3,0% (500 млрд дол. США) (рис. 2.4).

Головними причинами зменшення обсягів світової торгівлі в 2015-2016 рр. є: по-перше, падіння цін на нафту (з 115 дол. США за барель до 30-35 дол. США). В 2016 р. середня ціна на нафту склала 42,96 долара США за барель, в 2017 році - 50,64 долара США за барель і буде залишатися незмінною в середньостроковій перспективі [4, с.12].

По-друге, обвал фондового ринку Китаю в 2015 р., що призвело до уповільнення розвитку його економіки. В цей період були введені санкції Європи проти Росії, відбувалися воєнні конфлікти в Сирії та інших точках Сходу, було введено ембарго Російської Федерації щодо імпорту певних продовольчих товарів. Крім того, останні роки позначились значним коливанням курсу національних валют відносно долару США.

Темпи приросту обсягів світового експорту сільськогосподарських товарів та світового ВВП за досліджуваний період наведено на рис. 2.5.

Показовою є тенденція перевищення щорічних темпів зростання обсягів експорту сільськогосподарських товарів над обсягами їх виробництва та світового ВВП. Можна виділити три періоди становлення міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами:

перший період – 2002-2008 рр. – період зростання, який характеризується наявністю позитивних тенденцій росту експорту та імпорту сільськогосподарськими товарами й суттєвим перевищенням темпів зростання ВВП;

другий період – 2009-2011 рр. – посткризовий період, який характеризується подоланням наслідків світової фінансової кризи 2008 р., що позначились на зменшенні обсягів експорту та ВВП відповідно на 12,2 та 1,7 % в 2009 р. в порівнянні з 2008 р., та різкому зростанні зазначених показників з перевищенням їх докризового рівня, в 2011 р. вони становили 21,9 та 3,1 % відповідно;

третій період – 2012 – 2015 рр. – період уповільнення, який характеризується наявність негативних тенденцій у міжнародній торгівлі сільськогосподарськими товарами: тільки у 2013 р. відмічається незначне зростання показників у порівнянні з попереднім роком на 4,6 та 2,5 %.

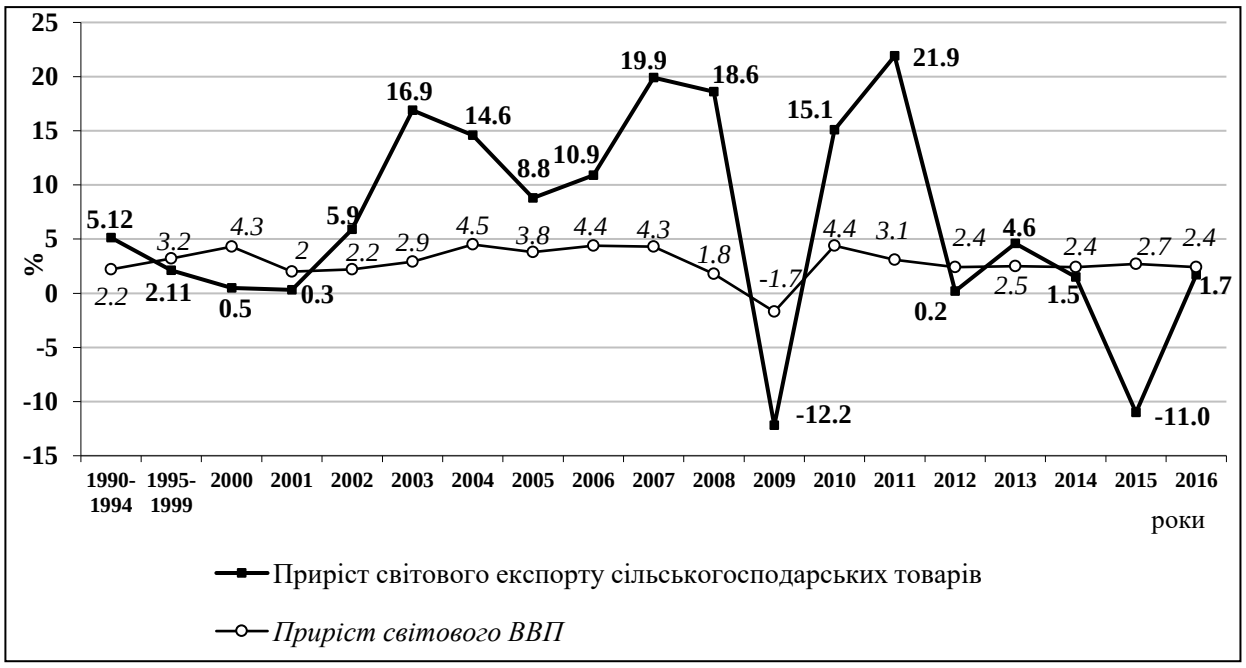

Рис. 2.5. Темпи приросту обсягів світового експорту сільськогосподарських товарів та світового ВВП протягом 1990-2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [3, 5].

Таким чином, за методом аналогій можна стверджувати, що міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами протягом 2002-2008, 2010-2011, 2013 рр. виступає фактором економічного зростання для світової спільноти (ЦСР 8). У 2009 р. темпи світового експорту сільськогосподарськими товарами скоротились на фоні світової фінансової кризи, у 2012 та 2015 рр. зростання ВВП було пов'язано з іншими факторами. Сучасна особливість міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами полягає у суттєвому падінні темпів експорту на 11,0 % відповідно у 2015 р. в порівнянні з 2014 р. при помірному зростанні світового ВВП на 2,7%. Темпи приросту світового експорту сільськогосподарських товарів та світового ВВП корелюють, але динаміка експорту більш волатильна. Це означає, що в сучасних умовах з певним лагом

торгівля сільськогосподарськими товарами, як і торгівля товарами, перестають бути чинником економічного зростання (ЦСР 8).

Цьому сприяють довготривала рецесія в ЄС та уповільнене зростання промислово розвинених країн, падіння світових цін на нафту, протекціоністська торговельна політика країн, введення санкцій щодо Росії тощо [6, с.9-12].

Але вже в 2016 р. відбувається незначне збільшення обсягів світового експорту та ВВП відповідно на 1,7 та 2,4 % в порівнянні з 2015 р.

Найбільш значущими факторами, що сприяють збільшенню попиту на продовольство, є зростання чисельності світового населення (рис. 2.6), особливо в країнах, що розвиваються, та підвищення рівня доходів у розвинутих країнах (попит на м'ясо і оброблену їжу підвищується з ростом багатства) (Додаток Е, рис. Е. 1).

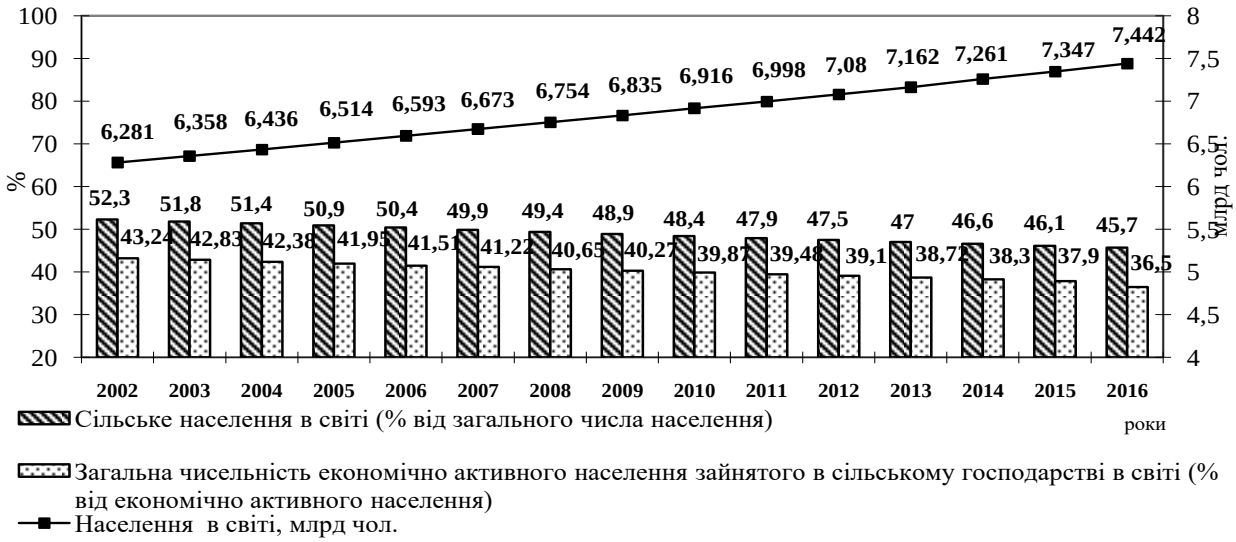

Рис. 2.6. Динаміка загальної чисельності населення світу, сільського населення та економічно активного населення, зайнятого в сільському господарстві

Джерело: побудовано автором за даними [5, 7].

Аналіз наведених даних на рис. 2.6 показує, що населення світу за 2002-2016 рр. зросло на 1,161 млрд. чол. або на 15%. Сільське населення в світі за цей період зменшилось на 6,6% при тому, що загальна чисельність

економічного активного населення, занятого в сільському господарстві в світі ще більше знизилась, а саме на 6,74%. Це пояснюється тим, що в країнах, що розвиваються, сільське населення все більше мігрує в міста та приміські райони, що впливає на потребу в продовольстві та систему поставок з поля до столу, тому що міські мешканці відрізняються вживанням більшої частки оброблених продуктів [8, с. 51] (Додаток Е, рис. Е. 2.).

В даний час населення планети перевищує 7 млрд. чоловік, з яких 793 млн недоїдає [9, с. 6], та за прогнозами (ФАО) до 2050 р. досягне 8,5 – 9 млрд. осіб, також очікується підвищення доходів на душу населення в 20 разів у Індії і в 14 разів у Китаї (за даними GoldmanSachs, 2007 р.). Перспектива зростання народонаселення на майже одну третину до 2050 р. пов'язана з очікуваним підвищенням подушного попиту на м'ясо, молочні та овочеві продукти [8, с. 50-51]. Беззаперечним є факт наявності позитивної тенденції в зростанні чисельності населення в світі та наявності негативної тенденції щодо зменшення обсягів експорту сільськогосподарських товарів, який знаходиться під впливом кризових явищ та нестабільної ситуації в світі, що відображається на продовольчій безпеці та економіці країн (рис. 2.7).

Рис. 2.7. Динаміка світового експорту сільськогосподарських товарів та чисельності населення в світі протягом 2002-2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [3, 5].

З урахуванням того, що на нашій планеті проживатиме 7,442 млрд. чол., а більше 80% - це жителі бідних країн, виробництво сільськогосподарської продукції в них має бути значно збільшено: зерна - вдвічі, а м'яса - навіть втричі. При досягненні таких показників можливий рівень виробництва на душу населення в бідних країнах сягатиме 330-350 кг зерна, 55-60 кг м'яса і 120-150 кг молока [10, с.1-2].

На сьогоднішній день масштаби поширення недоїдання залишаються порівняно високими. Найбільш гостро це відчувають країни Африки на південь від Сахари (понад 20 % від загальної чисельності населення), Південна Азія, якщо не брати до уваги Індію - 37% населення, Західна Азія –30% населення [9, с.5].

Для подолання проблем голоду важливе місце займає аграрна політика в галузі сільськогосподарського виробництва як для бідних, так і для багатих країн. Якщо для перших аграрна політика сфокусована на тому, що сільське господарство - це галузь економіки, яка є основним виробником продуктів харчування, то для інших значення галузі полягає в тому, що вона є однією зі складових економіки держави і держава, розуміючи місце галузі в підвищенні конкурентоспроможності та забезпеченні продовольчої безпеки держави, здійснює фінансову підтримку, виділяючи аграріям значні фінансові ресурси. Наприклад, в країнах ЄС діє єдина аграрна політика, відповідно з якої загальний обсяг підтримки сільськогосподарського виробництва в 2013-2014 рр. склав майже 60 млрд євро, а це близько 525 євро/га або 20% від валової продукції сільського господарства. Розміри державної підтримки сільського господарства різні залежно від країн: у Нідерландах та Бельгії – близько 500 євро/га, Польщі - 345 євро/га, Україні - 10-20 євро/га. Коливається і загальний обсяг державної підтримки товаровиробника в сільському господарстві, а саме в країнах ЄС 21% валової сільськогосподарської продукції компенсується державою за рахунок різних програм державної підтримки, Туреччині – 23%, Канаді – 11%, США – 7%, в той час як в Україні – 1-1,5% [11, с.5].

Додана вартість у сільському господарстві на одного працівника з 1990 по 2016 рр. збільшилась на 874 дол. США або на 7% і досягла 2024 дол. США (рис. 2.8) Зростання продуктивності праці у сільському господарстві також не може задовольнити випередження зростання чисельності населення планети.

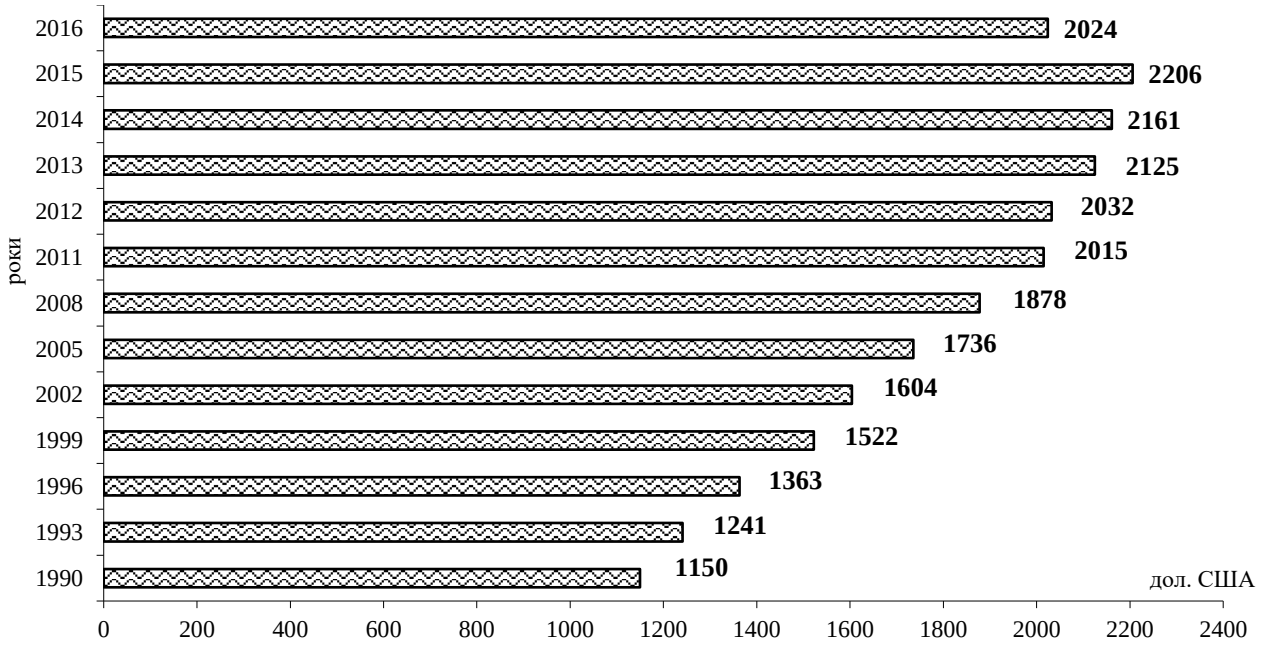

Рис. 2.8. Динаміка доданої вартості у сільському господарстві на одного працівника (в постійних цінах 2010р., дол. США)

Джерело: побудовано автором за даними [5].

В сучасному світі високий рівень сільськогосподарського виробництва визначається загальним рівнем економічного розвитку країн. У високорозвинених країнах з інтенсивним типом ведення сільського господарства при незначній частці зайнятих у ньому працівників забезпечується виробництво великого обсягу сільськогосподарської продукції.

Простежується пряма залежність між рівнем розвитку країни та обсягом виробленої сільськогосподарської продукції на одного працівника, тобто в країнах з високим рівнем доходу на душу населення додана вартість у сільському господарстві на одного працівника вище, ніж в країнах з низьким та середнім рівнем доходу на душу населення (рис. 2.9).

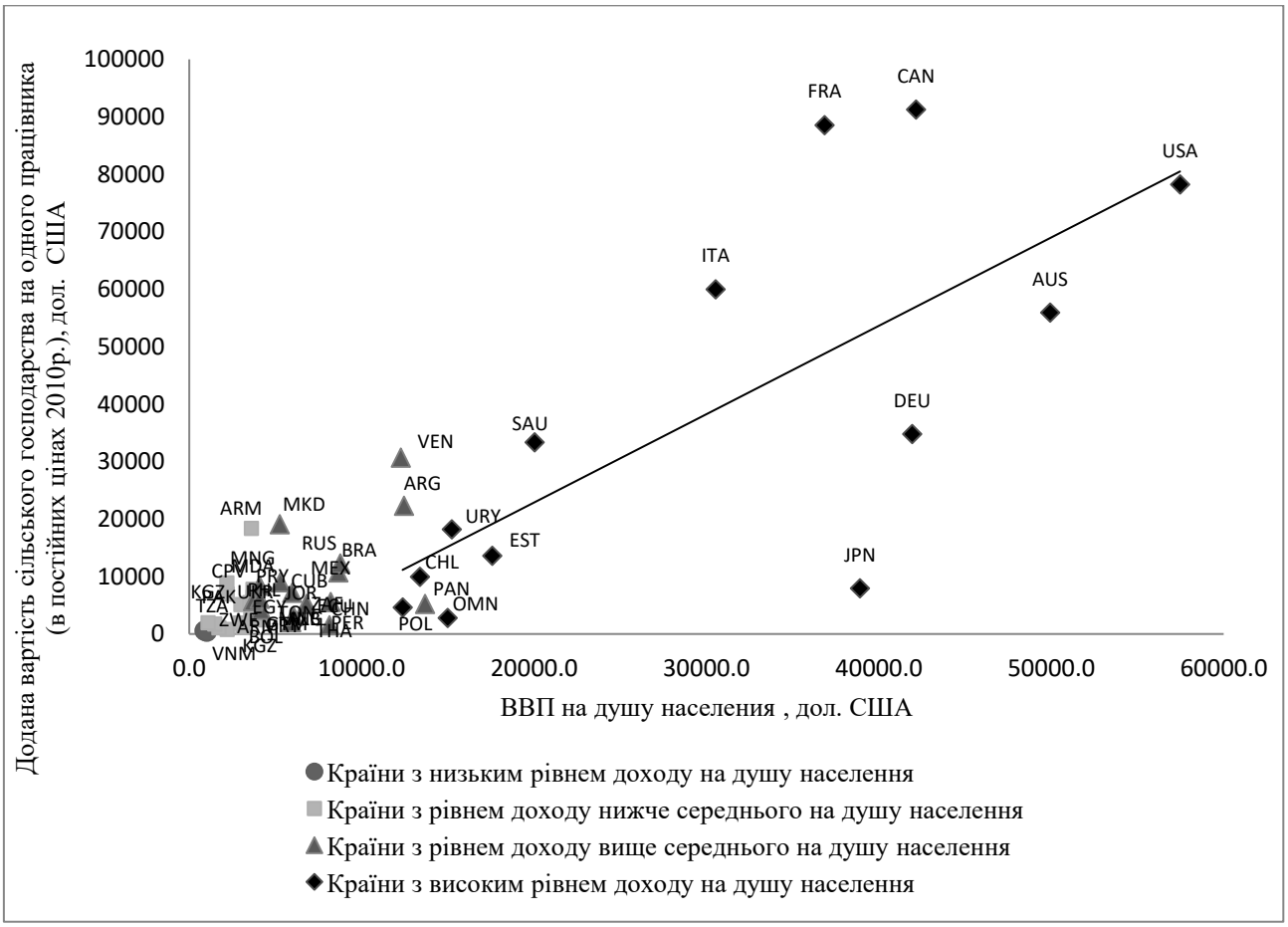

Рис. 2.9. Залежність між рівнем економічного розвитку країни та обсягом виробленої сільськогосподарської продукції на одного працівника**,** 2016 р. (в постійних цінах 2010 р., дол. США.)

Примітки: 1. *Джерело*: побудовано автором за даними [5]. 2. Для аналізу були обрані країни, які представлені в додатку Ж (табл. Ж. 1, Ж. 2)

У сільському господарстві закладений величезний потенціал скорочення бідності (ЦСР 1). Значна частка сільського населення та робочої сили в країнах, що розвиваються, зайнята в сільському господарстві. Згідно з оцінками, внесок сільського господарства у зростання доходів найбідніших у 2,5 рази вище вкладу не аграрних галузей в країнах, що розвиваються.

Експерти (Ірз Х., Лін Л., Тіртл С., Віггінс С.) виявили, що на кожні 10% збільшення врожаю на фермах припадає 7% скорочення бідності в Африці і більше 5% скорочення бідності в Азії [12, с.449-466].

Зростання несільськогосподарського виробництва і послуг не чинить подібний вплив на скорочення бідності. Світовий банк (2010 р.) повідомив, що збільшення ВВП завдяки підвищенню продуктивності праці в сільському господарстві в середньому було в 2,9 рази більш ефективним у підвищенні доходів найбіднішої частини населення в розвинених країнах, ніж еквівалентне збільшення ВВП, отримане з несільськогосподарської продуктивності праці [8, с. 44]. Підтвердження вищезазначеного можна побачити на рис. 2.10.

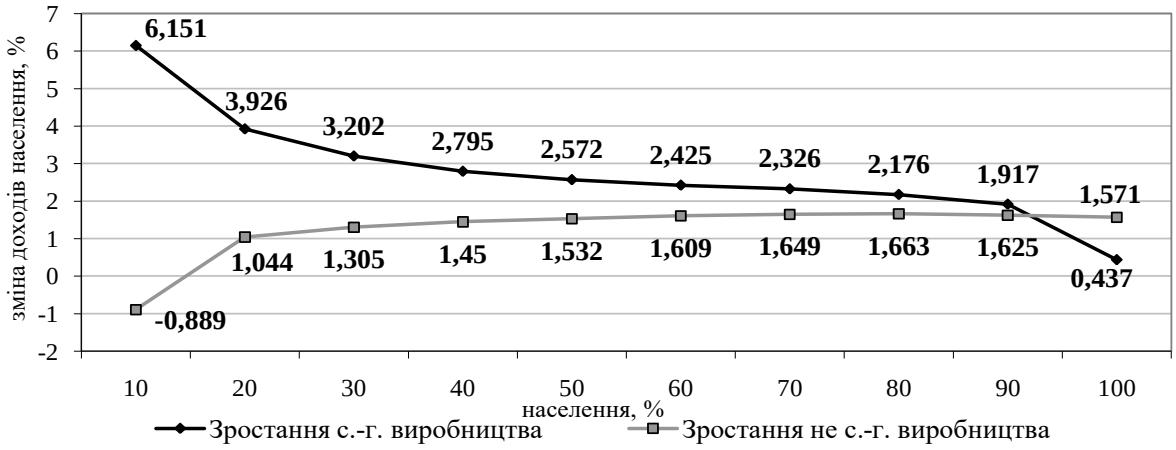

Рис. 2.10. Динаміка темпів приросту доходів населення у сільськогосподарському і несільськогосподарському виробництві

Джерело: побудовано автором за даними [13, с. 20].

Згідно з дослідженнями Е. Лігона та Е. Садоулет [13, с. 24] зростання сільськогосподарського виробництва має більш потужний вплив на найменш забезпечені верстви населення на відміну від зростання несільськогосподарського виробництва (рис. 2.10).

Так, наприклад, зростання сільськогосподарського виробництва призводить до збільшення доходів 10% найбіднішого населення на 6,151%, в той же час аналогічне зростання несільськогосподарського виробництва навіть зменшує доходи цієї частини населення на 0,889% [13, с. 20].

Аналіз регіональної світової структури експорту сільськогосподарських товарів у 2016 р. показав: найбільшим експортером є Європа, на яку припадає 40% світового експорту сільськогосподарських товарів, або 641,1 млрд дол.

США у грошовому еквіваленті, далі йдуть Азія із 23% (367,0 млрд дол. США), Північна Америка - 16% (253,8 млрд дол. США). На Південну та Центральну Америку припадає 12% (195,5 млрд дол. США), п'яте місце належить країнам Африки – 4% (58,9 млрд дол. США), передостаннє місце посідають країни СНД – 4% (55,4 млрд дол. США), найменша частка експорту – у країн Середнього Сходу – 1% (21,5 млрд дол. США) (рис. 2.11).

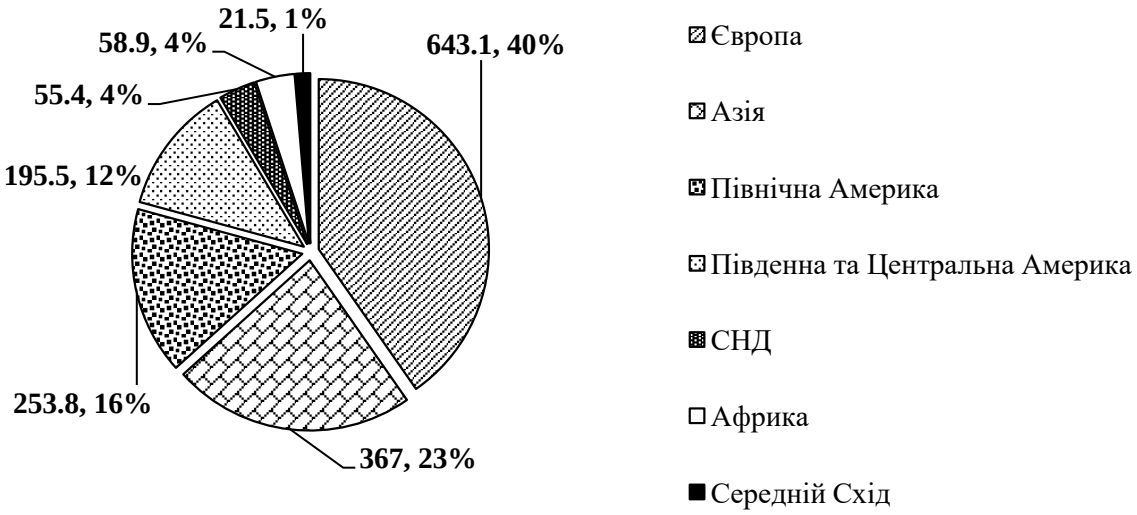

Рис. 2.11. Регіональний розподіл світового експорту сільськогосподарських товарів, 2016 р., млрд дол., %

Джерело: побудовано автором за даними [3; 14, с. 76].

Частка в світовому експорті сільськогосподарських товарів ТОП-10 експортерів у 2000 р. складала 76,9%, а в 2016 р. - 73% (-3,9%) [15, с.114; 16, с.104]. Країни ЄС залишаються лідерами в експорті та імпорті сільськогосподарських товарів протягом багатьох років. Частка світового експорту сільськогосподарських товарів за 2000-2016 рр. зросла в Бразилії на 2,1%, Китаї – 1,8%, Індії – 1,1%, Індонезії – 1,0%, Таїланді та Аргентині по 0,1%. Але зменшилась в країнах ЄС на 4,2%, США – 2,6%, Канаді – 2,3%, Австралії – 0,7% (Додаток З).

Частка в світовому імпорті сільськогосподарських товарів ТОП-10 імпортерів у 2000 р. складала 76,5%, а в 2016 р. – 71,1% (-5,4%) [15, с.114; 16, с. 104]. Частка світового імпорту сільськогосподарських товарів за цей

період зросла в Китаї на 6,2%, Індії – 1,1%, Російській Федерації – 0,3%. Але зменшилась в країнах ЄС на 5,9%, США – 1,8%, Японії – 5,8%, у Гонконзі (Китай) – 0,8%, Канаді – 0,3%, Корейській Республіці – 0,2% та Мексиці на 0,1% (Додаток И).

Усі країни так чи інакше залежать від міжнародної торгівлі. Але міра залежності в них є різною. Рівень експортної залежності (експортної квоти) характеризує значимість експорту окремих видів товарів для економіки країни. Зростання ролі міжнародної торгівлі в економіці більшості країн знаходить своє відображення в збільшенні експортної квоти. З 2000 по 2016 рр. експортна квота збільшилась в таких країнах, як Україна, В'єтнам, Парагвай, Вірменія, Грузія, Бразилія, Мексика, Тонга, Уругвай, Польща, Італія, Німеччина (Додаток К). Збільшення рівня експортної залежності свідчить як про інтенсивність зовнішньої торгівлі країни, про зростаючу участь країни в міжнародному поділі праці, так і про підвищення конкурентоспроможності виробленої нею продукції [17, с. 4-45]. Також експортна квота характеризує рівень експортної орієнтації крани та є фактором економічного росту.

Імпортна квота на сільськогосподарські товари характеризує ступінь залежності країни від закордонних поставок даного товару. В 2016 році імпортна квота для основних країн-імпортерів сільськогосподарських товарів становила: Китай – 1,4%, США – 0,9%, Німеччина – 3,1%, Японія – 1,5%, Нідерланди – 9,0%, Великобританія – 0,2%, Франція – 2,6%,%, Італія – 2,9%, Бельгія – 8,7%, Російська Федерація – 2,1%, Іспанія – 3,2%, Канада – 2,5%, Південна Корея – 2,4%, Мексика – 2,6%, Гонконг – 1,8% (Додаток К). Комбінація експортної та імпортної квоти в сільському господарстві дає уявлення про масштаби зв’язку національних економік із світовим ринком сільськогосподарських товарів.

В структурі експорту сільськогосподарських товарів значних структурних змін за період 1995-2016 рр. не відбулось, але дещо змінилась їх частка. Головне місце у світовому експорті в 2016 р., як і у 1995 р., займають фрукти та овочі 23% (+2,0%). Друге місце – зернові культури та продукти з них – 14,4%

(- 1,8%), далі йдуть м'ясо, м’ясопродукти та продукти з них – 12,7% (- 0,3%), риба, ракоподібні та молюски – 13,2% (- 1,3%), кава, чай, какао, прянощі – 10,1% (+ 0,4%), молочні продукти, яйця птахів – 7,2% (- 1,7%), корми для тварин (за винятком нерозмеленої крупи) – 6,8% (+ 0,6%), різні харчові продукти – 8,0% (+3%), на останньому місці – цукор, продукти з нього та мед – 4,6% (- 0,9%) [18] (Додаток Л).

На розвиток світового попиту на сировину за останні десять років вплинуло непередбачене явище, яке не має відношення до зростання населення світу і доходів: бум на біопаливо в Сполучених Штатах і Європейському Союзі, тому що ціна альтернативного палива на 200-250% нижче, ніж на газ. Основною сировиною для виробництва біопалива є соєві боби, кукурудза, ріпак, цукровий очерет, цукровий буряк, просо, ріпак, пальмова олія, гриби, тваринний жир.

Виробництво біопалива може по-різному впливати на продовольчу безпеку: з одного боку - провокувати зростання цін на продовольство, особливо в умовах дефіциту орних земель і при невисокій врожайності сільськогосподарських культур в країнах, що розвиваються; збільшення цін на сировинні товари, з іншого боку - стимулювати сільськогосподарське виробництво фермерських господарств, підвищувати інтерес аграріїв до вирощування сільськогосподарських енергетичних культур [19, с. 99-102]. Розвиток нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії стали одним із важливих критеріїв сталого розвитку (ЦСР 7).

Сільськогосподарське виробництво і міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами є життєво важливими компонентами економіки будь-якої країни, оскільки пов'язують в собі такі поняття, як забезпечення продуктами харчування населення, забезпечення робочих місць, підвищення рівня доходів, якості життя селян, стабільне та збалансоване природокористування, освоєння і розвиток нових територій [20, с.29-35].

Частка сільського господарства у відсотках до ВВП в середньому становить 29 - 30% для країн з низьким рівнем доходу, 16 - 17% для країн з

доходом нижче середнього, 7 – 9% для країн з рівнем доходу вище середнього і 1-2% для країн з високим рівнем доходу (дод. М, рис. 2.12). Приблизно 2,6 млрд. осіб залежать від сільськогосподарської продукції у своїх засобах до існування (за даними ФАО) [8, с.46].

Частка сільськогосподарського сектору у ВВП країни показує стадію розвитку, на якій знаходиться країна (аграрна економіка, індустріальна чи постіндустріальна). Отже, зниження частки сільського господарства не означає зниження виробництва такої продукції. Так, у ВВП США частка сільського господарства складає 1,5% (2016 р.), і при цьому країна виробляє великий обсяг сільськогосподарської продукції, що дозволяє задовольняти потреби не тільки 321 млн американців, а й ще 150 млн чоловік інших країн, оскільки США є великим експортером цієї продукції [5] (рис. 2.12).

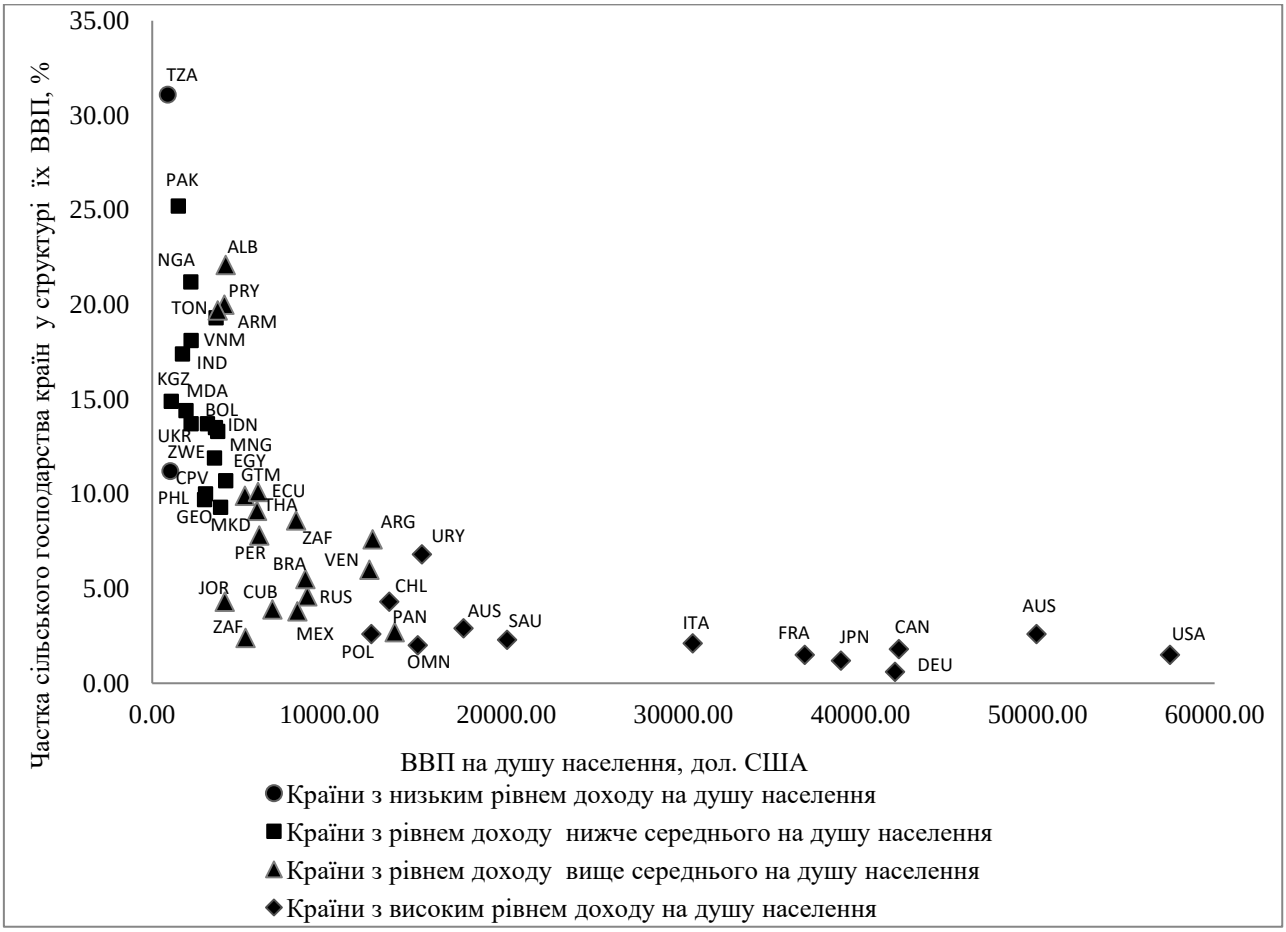

Рис. 2.12. Залежність між економічним розвитком країн та часткою сільського господарства у структурі їх ВВП, 2016 р.

Примітки: 1. Джерело: побудовано автором за даними [5]. 2. Для аналізу були обрані країни, які представлені в додатку Ж (табл. Ж. 1, Ж. 2)

Теоретичні залежності підтверджуються і статистикою сучасних економік світу (рис. 2.12). Уругвай з 6,8% дещо видається із загальної залежності, до речі в Уругваї найбільша частка сільського господарства із країн з високим рівнем доходу. Досить низькі показники в Південній Африці – 2,4%, Панамі – 2,7%, Йорданії – 4,3%, що обумовлено кліматичними умовами. В Україні частка сільського господарства у ВВП з 24 % у 1991 рр. скоротилася до 10,4 % у 2005 р., але вже в 2016 р. збільшилась до 13,7 %. У галузевій структурі нових індустріальних країн ця частка коливається в межах 7-10 % [5].

Сільське господарство є одним із напрямів екологічного впливу на навколишнє середовище, а саме, щорічне збільшення об'ємів викидів в атмосферу парникових газів [21, с. 27-30]. В даний час сільське господарство виробляє 14% викидів загальносвітових парникових газів (6,8 мільярда тонн CO_2). Викиди парникових газів призводять до зростання температури на планеті, тому проблема має не тільки внутрішнє негативне значення для окремих країн, але й стає міжнародною проблемою [22, с. 299-307].

Виробництво сільськогосподарської продукції та продовольства в країнах, що розвиваються, буде відчувати несприятливий вплив зміни клімату, особливо в країнах, які вже є кліматично уразливими (схильні до засух, повеней і циклонів) і мають низькі доходи та високий рівень голоду і бідності. Очікується зростання загальносвітової середньої поверхневої температури до 2100 року в діапазоні від 1,8°C до 4,0°C. % [23, с. 27-30]. Фактичне зростання буде залежати від ступеня скорочення викидів. Стабілізація глобального потепління на рівні нижче 2°C представляється необхідною для того, щоб уникнути особливо небезпечного впливу зміни клімату. Вирішення цього завдання вимагатиме скорочення викидів CO_2 до 2050 року майже на 70%. Без участі секторів сільського господарства утримати зміни клімату буде неможливо [24, с.1; 25].

Найбільше всього викидів у сільському господарстві в Азії – 46%, Америці – 24%, Африці – 15%, Європі - 11%, Океанії – 4% [26, 27, с. 153-155]. Значні сільськогосподарські викиди (за даними ФАО) в Китаї, який є

найбільшим виробником добрив, - 711786,82 Гг, Індії - 626864,14 Гг, Бразилії - 441905,04 Гг, США - 351475,08 Гг, Індонезії - 165614,25 Гг, Пакистані - 150340,77 Гг, Австралії - 141847,16 Гг (рис. 2.13).

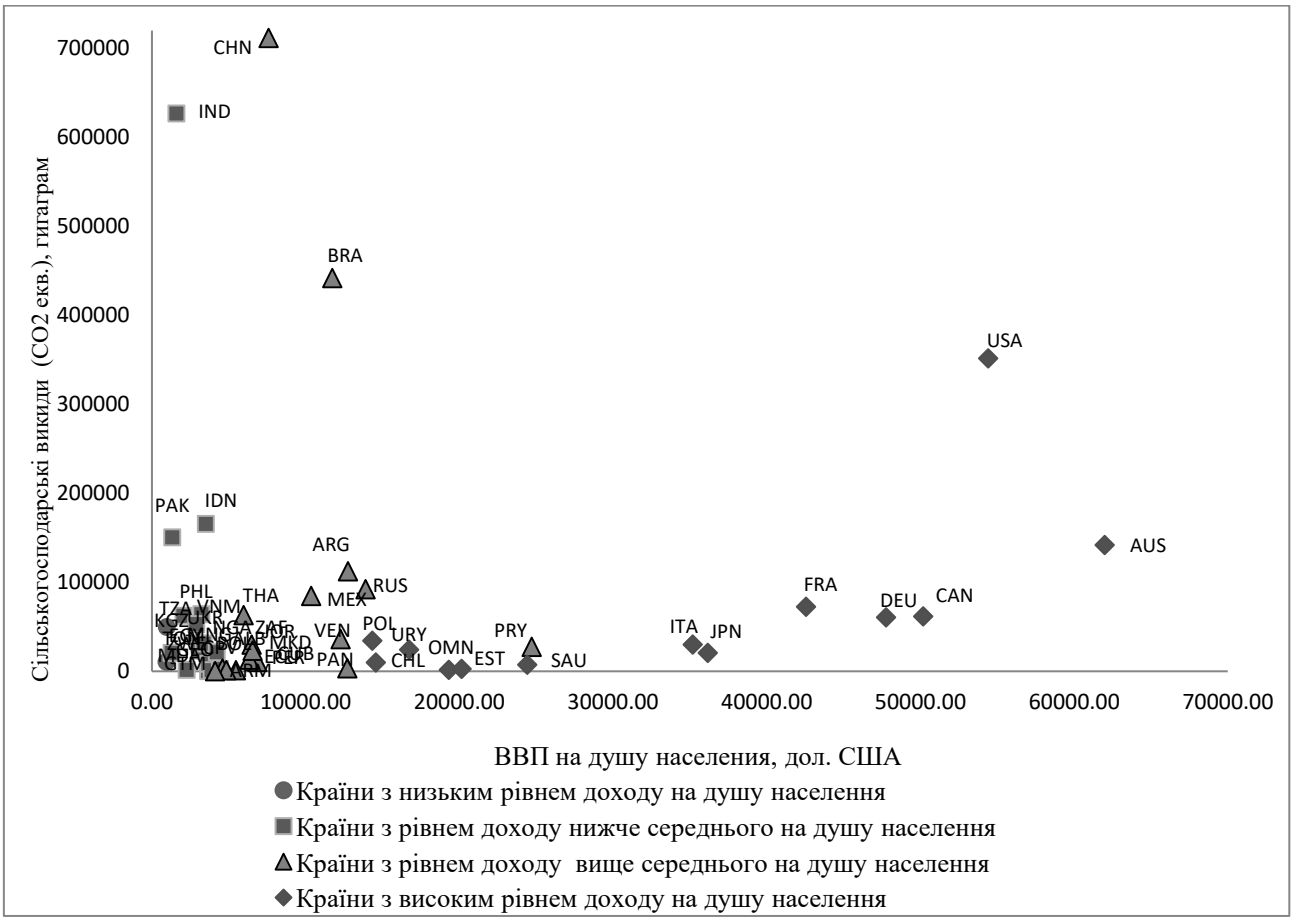

Рис. 2.13. Сільськогосподарські викиди вуглекислого газу в сільському господарстві в деяких країнах світу, 2016 р.

Примітки: 1. Джерело: побудовано автором за даними [5, 6]. 2. Для аналізу були обрані країни, які представлені в додатку Ж (табл. Ж. 1, Ж. 2)

Зміна клімату несприятливо впливає на продовольчу безпеку у країнах, що розвиваються, особливо в Африці, і збільшує залежність багатьох з цих країн від імпорту продовольства. Підраховано, що зміна клімату зменшить потенційний обсяг сільськогосподарських товарів до періоду 2080-2100 рр. на 15-30% в різних країнах з різним рівнем доходу [24, с. 2].

До 2050 р. через зміни клімату зменшиться врожай пшениці (як головної сільськогосподарської культури) в країнах третього світу на 13-15%, а рису - на 15-20%. В Африці врожай кукурудзи у тих же часових рамках впаде на 10 - 25%. Також у тваринництві проблемами можуть стати: погіршення якості

кормів, ерозія ґрунтів, дефіцит води на напівзасушливих пасовищних угіддях. Збільшення бідного населення буде найбільш помітним в цих країнах; частково це пояснюється тим, що населення означених країн більшою мірою залежить від сільського господарства [25].

Досягнення ЦСР 2 буде залежати від результатів досягнення інших цілей сталого розвитку, а саме, забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів, санітарії (ЦСР 6); захисту та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціонального лісовикористання, боротьби з опустелюванням, припиненням і запобіганням процесам деградації земель та втраті біологічного різноманіття (ЦСР 15).

В результаті діяльності людини рівень концентрації парникового газу з кожним роком збільшується, через що зростає парниковий ефект. Щоб цього уникнути, потрібно впровадження екологічно чистих технологій, підвищення ефективності використання енергоресурсів, а також застосування альтернативних (поновлюваних) джерел енергії (біоенергії), що може істотно вплинути на тенденцію зміни клімату [24, с.3].

Важливість сільського господарства обумовлюється низкою функцій, які воно виконує, для країн з різним рівнем доходу. Продукція сільського господарства становить головне джерело задоволення життєвих благ населення. Ця продукція не може бути відтворена в інших сферах або замінена іншими видами продукції. Не всі країни мають можливість вирощувати сільськогосподарські товари, а якщо вона є, то в недостатній кількості. Тому для стабільного забезпечення населення продовольчими товарами в необхідній кількості країни повинні їх завозити з інших країн. Збільшення чисельності населення, особливо в країнах, що розвиваються, а також тенденція до зростання доходів спричиняють збільшення попиту на сільськогосподарську продукцію.

Рівень розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами є важливою складовою економічного розвитку країни. Проте для позитивного впливу необхідно утримувати обсяги і структуру зовнішньоекономічної

діяльності в сільському господарстві в певних рамках, які будуть покращувати економічний клімат, насичувати ринок потрібними сільськогосподарськими товарами, приносити дохід у бюджет, не завдавати шкоди національним виробникам, скорочувати масштаби убогості, збільшувати зайнятість, забезпечувати продовольчу безпеку, екологічну стійкість [20, с. 29-35].

2.2 Регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в умовах сталого розвитку

За оцінками британського державного відомства з питань науки (GO-Science), суспільство протягом наступних років очікують зміни, які відбуватимуться під впливом низки «двигунів». Це диктує переосмислення розвитку як глобальної продовольчої системи взагалі, так і сільського господарства зокрема:

- з боку споживання – до 2050 р. населення землі зросте з 7 до 8,5 – 9 млрд.; певна кількість людей підвищить свій добробут, відповідно з'явиться необхідність у більш якісному раціоні споживання, який потребуватиме для свого виробництва додаткових ресурсів;
- з боку виробництва – буде продовжуватись конкурентна боротьба за землю, воду та енергію в той час, коли зміни клімату стануть помітно значними.

Необхідність зменшувати викиди в навколишнє середовище стане більш актуальною, а глобалізація, що буде продовжуватись, піддаватиме світове сільське господарство новим економічним та політичним впливам [28, с. 34].

В цих умовах перед світовим господарством постає задача не тільки прогодувати всіх жителів планети, а й зробити це сталим чином. Тобто, використовувати ресурси темпами, які не перевищують можливостей Землі відтворювати спожите. Така постановка питання постає з огляду на те, що на рубежі століть, за оцінками спеціалістів, економіка планети взагалі споживала в

4 рази більше енергії планети, ніж віддавала (до речі, саме в сільському господарстві) [29, с. 156].

Можна виділити виклики майбутнього, від ефективного розв'язання яких буде залежати можливість подальшого сталого розвитку:

1. Збалансований сталий розвиток попиту та пропозиції – для забезпечення доступності продовольства та можливості виробництва альтернативної енергії;

2. Забезпечення адекватної стабільності продовольчих ресурсів і захист найбільш уразливих (найменш еластичних) від волатильності. Оскільки попит на ті сільськогосподарські товари, що задовольняють базові потреби споживачів та виробників, не може вільно змінюватись відповідно до змін цін на них, то, в першу чергу, від збільшення ціни будуть страждати найменш забезпечені верстви населення та найбідніші країни (можливо навіть виникнення в певних випадках ефекту Гіффена, коли попит на товари збільшуватиметься зі зростанням ціни на нього, що буде посилювати негативний ефект);

3. Управління вкладом сільськогосподарської системи в пом'якшенні наслідків зміни клімату, в тому числі активізація виробництва органічних сільськогосподарських товарів;

4. Підтримка біорізноманітності.

Оскільки можливості вирощування різноманітних сільськогосподарських культур на території різних країн світу сильно різняться, зауважимо, що торгівля відіграє ключову роль у пом'якшенні цих обставин і наслідків нерівномірного розвитку країн. Саме стала міжнародна торгівля повинна сприяти адаптації до умов, що постійно змінюються, і стати ефективною відповіддю вищезазначеним викликам майбутнього [30, с. 52-68].

При цьому міжнародна торгівля не є і, напевно, не може бути абсолютно вільною від інструментів захисту внутрішніх ринків країн, що беруть в ній участь. Але в деяких випадках, особливо в торгівлі сільськогосподарськими товарами, обмеження мають дуже високу соціальну ціну, оскільки можуть

звести нанівець позитивні світові наміри розв'язати базові проблеми розвитку всієї планети. Згідно даними, запропонованими в таблиці 2.1, серед 10-ти товарних груп, які найчастіше захищаються від імпорту, лідирує продукція сільського господарства, садівництва та городництва. Крім того, продовольчі товари займають 6,8 та 10 місця в рейтингу.

Таблиця 2.1

Кількість захисних заходів, що були застосовані з листопада 2008 р. до вересня 2013 р. та на 01 січня 2017 р., за секторами

Рейтинг	Сектор економіки	Кількість введених дискримінацій-них (червоних) заходів, вересень 2013р.	Кількість введених дискриміна-ційних (червоних) заходів, січень 2017 р.	Кількість дискриміна-ційних (червоних) заходів, вересень 2013 р.	Кількість дискриміна-ційних (червоних) заходів, січень 2017 р.
1	2	3	4	5	6
1	Продукція сільського господарства, садівництва та городництва	233	568	179	476
2	Основні хімічні речовини	225	592	198	403
3	Транспортне обладнання	193	614	163	330
4	Машинобуду-вання спеціального призначення	182	512	157	273
5	Основні метали	179	941	162	506
6	М'ясо, риба, овочі, фрукти, масла та жири	153	378	118	310
7	Універсальні механізми	141	380	125	243
8	Живі тварини та продукція тваринництва	133	321	104	205
9	Вироби з металу, окрім машин та обладнання	138	634	128	408
10	Борошняні вироби, крохмалі та інші продо-вольчі товари	122	317	90	267

Джерело: складено за даними [31].

Отже, торгівля сільськогосподарськими товарами в світі має більше обмежень, ніж торгівля несільськогосподарськими товарами. Про це свідчить як кількість захисних заходів у цьому секторі, так і більш високі ставки простого середнього рівня мита практично для всіх країн світу (рис. 2.14).

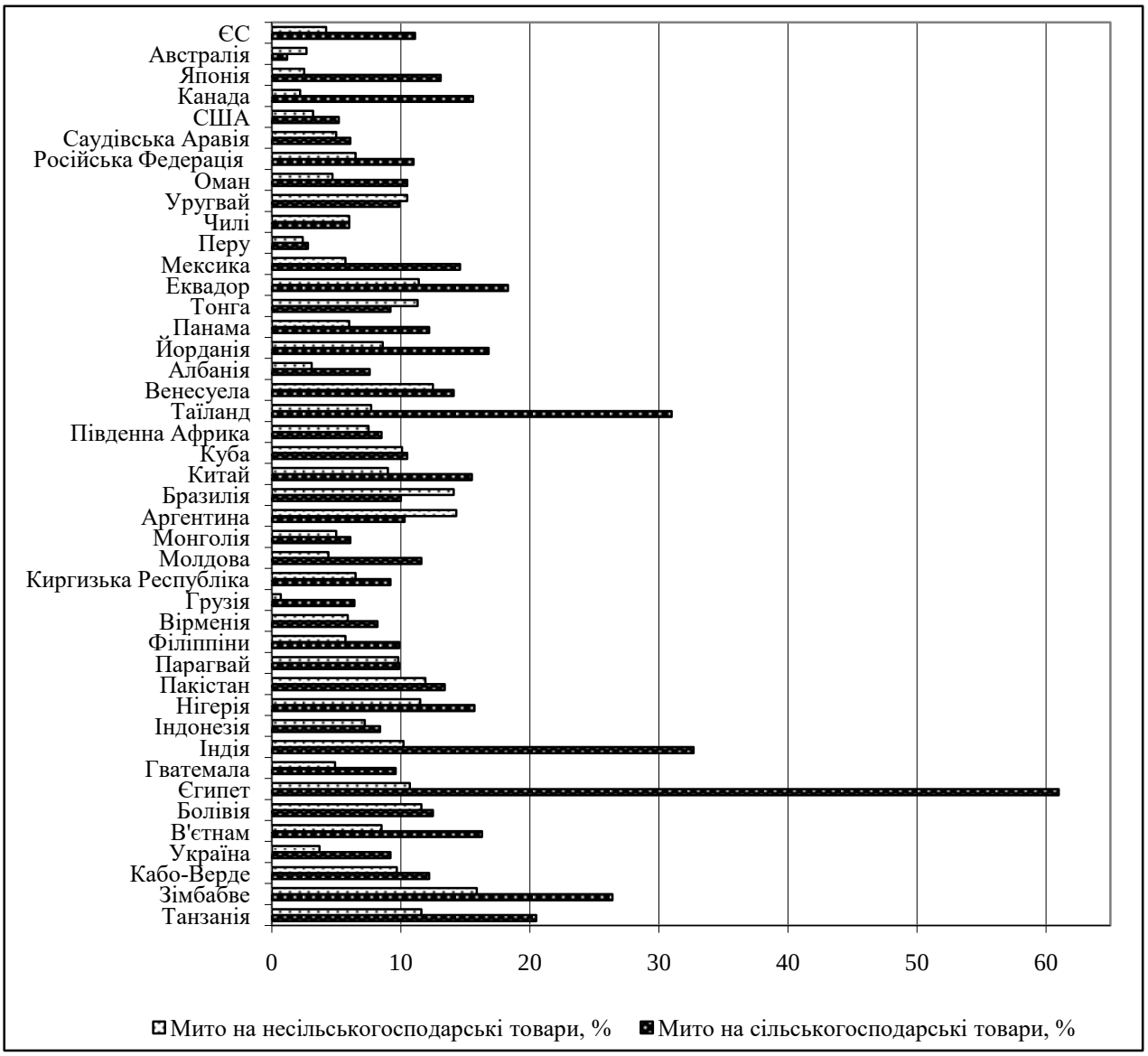

Рис. 2.14. Ставки мита на сільськогосподарські та несільськогосподарські товари у деяких країнах світу, 2016 р.

Джерело: побудовано автором за даними [32 , с. 34-183].

Є виключення: Парагвай (середній рівень мита на сільськогосподарські товари і несільськогосподарські товари становить 9,9 та 9,8% відповідно), Аргентина (10,3 та 14,3%), Бразилія (10,0 та 14,1%), Тонга (9,2 та 11,8%), Уругвай (9,9 та 10,5%), Австралія (1,2 та 2,7%) [29, с. 39, 41, 54, 138, 168, 176].

Найвищий рівень мита на сільськогосподарські товари в Єгипті (61 %), Індії (32,7%), Таїланді (31,0%), Зімбабве (26,4%), Танзанії (20,5%), Йорданії (16,8%), В'єтнамі (16,3%). Вражаюча різниця між рівнями мита на сільськогосподарські та несільськогосподарські товари: у Грузії (перевищення в 9 разів), Канаді (7,6 разів) Єгипті (6,4 разів), Японії (5,2 рази), Індії (3 рази), Мексиці (2,7 разів).

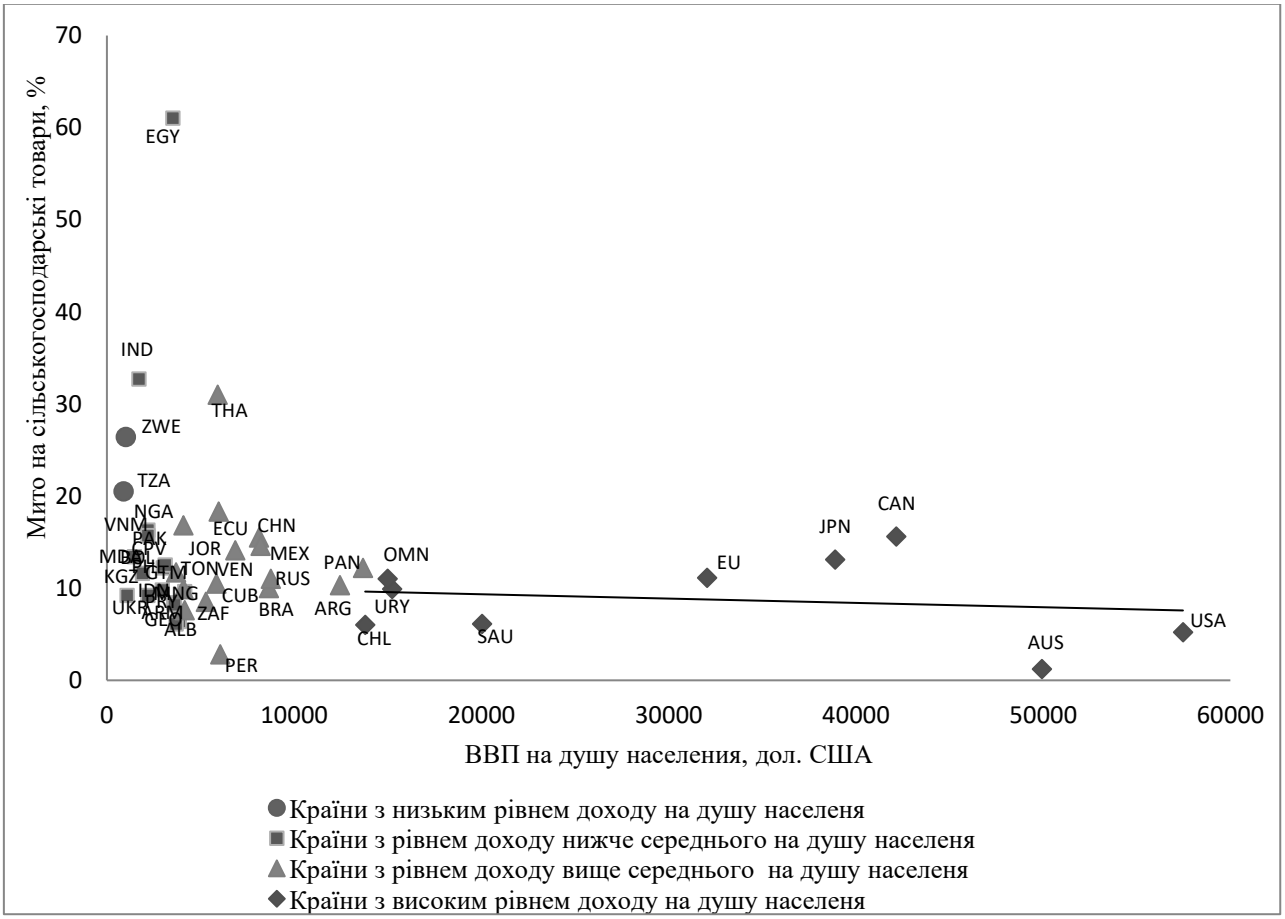

Рис. 2.15. Залежність між рівнем розвитку країн та рівнем захисту в них сільськогосподарського виробництва, 2016 р.

Джерело: складено автором за даними [5, 32, с. 34-183].

Простежується певна залежність між рівнем розвитку країни (її ВВП на душу населення) та митним захистом в ній. Тобто, чим більш розвинена країна, тим нижче середній рівень тарифного захисту. Але слід зазначити, що в розвинених країнах при інколи навіть низькому середньому рівні мита на сільськогосподарські товари, як, наприклад, у США (5,2%), зберігаються селективні мита розміром до 350%. В ЄС, Канаді та Японії максимальні мита сягають відповідно 605%, 551% та 692% відповідно.

Крім того, з огляду на активізацію використання нетарифних інструментів захисту внутрішнього ринку, тепер митні тарифи використовуються скоріше лише як селективні і достатньо ефективні інструменти захисту від особливо загрозливих товарних ліній. Розвинені країни сьогодні активно використовують для загального захисту галузей економіки взагалі й сільського господарства зокрема нетарифні інструменти захисту, і все частіше вони носять прихований характер. Крім того, нетарифні інструменти не відображаються в середньому розмірі мита по країні й взагалі важко піддаються обліку [30, с. 52-68].

Внаслідок аналізу основних інструментів регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами було виявлено, що їх можна розділити на дві групи: «дешеві» та «дорогі».

До «дешевих» (тобто таких, що не вимагають істотних коштів з боку держави при їх реалізації) слід віднести: спеціальний режим оподаткування; списання та реструктуризацію заборгованостей по сплаті податків і боргів до бюджетів всіх рівнів; податковий кредит; встановлення внутрішніх цін; встановлення митних тарифів; розробку цільових програм розвитку сільськогосподарського виробництва та інше. В свою чергу, «дорогі» інструменти – це субсидії; дотації; пільгове кредитування; компенсації частини витрат на страхування врожаю і т.п. Інструменти «дорогої підтримки» використовують більшою мірою розвинені країни [33 , с. 267-289]. Це, з одного боку, обумовлено наявністю фінансової можливості, а з іншого боку - досвідом ефективної реалізації такого захисту.

Щодо застосування нетарифних обмежень: таблиця 2.2 демонструє на прикладі 5-ти їх базових категорій (за допомогою коефіцієнта частоти), що для сільськогосподарського сектору заходи санітарного, фітосанітарного та цінового контролю в світі в рази перевищують показники несільськогосподарської продукції. Таке збільшення санітарних та фітосанітарних заходів дає змогу зменшити кількість імпортованих товарів до країни, через обґрунтування такого зменшення захистом здоров’я населення

країни та невідповідність цих товарів міжнародним стандартам або ж законодавчо закріпленим нормам, при цьому маючи на меті укріплення своїх позицій в міжнародній торгівлі. Технічні бар'єри та передвідвантажувальні заходи [34, с.4] також частіше застосовуються у сільськогосподарському секторі у порівнянні з не сільськогосподарським, хоча і не з такою значною перевагою.

Таблиця 2.2

Коефіцієнти частоти п'яти категорій нетарифних заходів у всіх секторах економіки

Сектор	Санітарні та фітосанітарні стандарти	Технічні бар'єри	Передвідван-тажувальні заходи	Ціновий контроль	Кількісний контроль
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
Живі тварини	71,3	36,2	21,3	5,7	33,4
Рослинні продукти	69,2	31,7	24,0	3,6	27,1
Жири та олії	51,1	26,8	12,9	8,0	20,7
Харчові продукти	57,0	41,7	17,7	3,6	20,3
Мінеральні продукти	9,8	25,5	8,1	0,6	10,9
Хімічні товари	11,3	35,8	6,8	1,7	19,6
Гуми і пластмаси	1,2	24,1	5,7	0,8	6,3
Необроблені шкури і шкіра	12,8	23,7	9,9	0,0	12,9
Дерево	26,2	30,2	12,4	0,8	15,2
Папір	1,7	18,4	8,2	0,6	11,4
Текстиль	1,8	34,3	15,6	4,7	16,3
Взуття	0,7	38,8	16,7	3,3	17,9
Камінь і цемент	3,1	19,0	9,7	1,1	6,3
Кольорові метали	1,6	21,0	9,6	1,2	12,2
Машини та електрообладнання	1,1	20,8	8,2	0,8	13,1
Автомобілі	0,3	26,2	8,4	0,7	22,5
Оптичні та медичні інструменти	0,4	20,0	7,9	0,2	8,1
Інші товари	1,6	23,0	7,2	4,1	7,2

Джерело: [34, с.11].

Необхідно наголосити на загальній тенденції у нетарифному регулюванні: за аналізом ЮНКТАД, за 10 років (з 1999 по 2010 рр.) технічні бар'єри є найчастішими, і частота їх застосування за ці роки зросла в 1,4 рази; частота заходів кількісного контролю (що посідають друге місце за частотою

застосувань), навпаки, скоротилась більш ніж удвічі. При цьому, у країнах з високим рівнем доходу частота використання технічних бар'єрів у 8 разів перевищує частоту використання заходів кількісного контролю, а за коефіцієнтом покриття таке перевищення складає взагалі 13 разів [34, с. 6, 12].

Проведений аналіз кореляції між середньозваженим рівнем мита та кількістю нетарифних заходів за товарними групами демонструє стійку позитивну залежність і виділяє групи товарів, а саме сільськогосподарську продукцію (живі тварини, рослинні продукти, жири та олії) та харчові продукти, які розміщуються на графіку в області високих показників у нетарифній сфері (рис. 2.16).

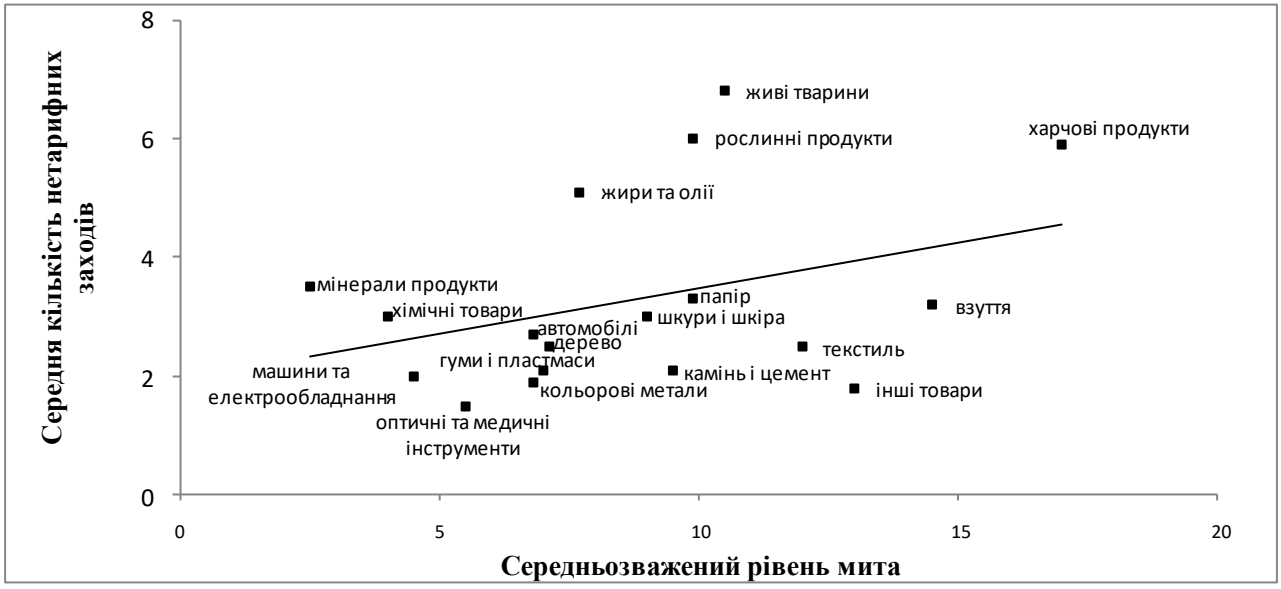

Рис. 2.16. Співвідношення нетарифних заходів з тарифами (за видами товарів)

Джерело: [34, с.13].

За показником, що вимірює у відсотках загальний рівень тарифних та нетарифних обмежень (OTRI), знову лідирують країни з високим рівнем доходу (рис. 2.17).

З представленного рисунку 2.17 видно, що тарифна складова OTRI для країн з високим рівнем доходу незначна, але менша, ніж у інших групах країн, а нетарифна складова суттєво перевищує рівень нетарифного захисту в країнах з низьким рівнем доходу. Відповідно протилежному до OTRI показнику, що вимірює загальний рівень тарифних та нетарифних обмежень, які використовуються проти країни (MA-OTRI), застосовується майже однаковий

рівень захисту по відношенню до експорту з усіх груп країн на достатньо високому рівні, що відповідає рівню OTRI країн з середнім рівнем доходу. Така ситуація демонструє відсутність «дзеркального» рівня захисту, що його застосовують проти імпорту країни з низьким рівнем доходу (найнижчий OTRI 20%), і тим супротивом, з яким зустрічається їх експорт (теж найнижчий MA-OTRI 26%, але різниця в захисті складає +6%). Для розвинених країн та для країн з середнім рівнем доходу різниця між MA-OTRI та OTRI складає -1%. Цікавим є виявлений факт меншої частки тарифної складової в показнику MA-OTRI в порівнянні з часткою в OTRI для всіх груп країн, що демонструє вплив преференційних угод на торговельні потоки.

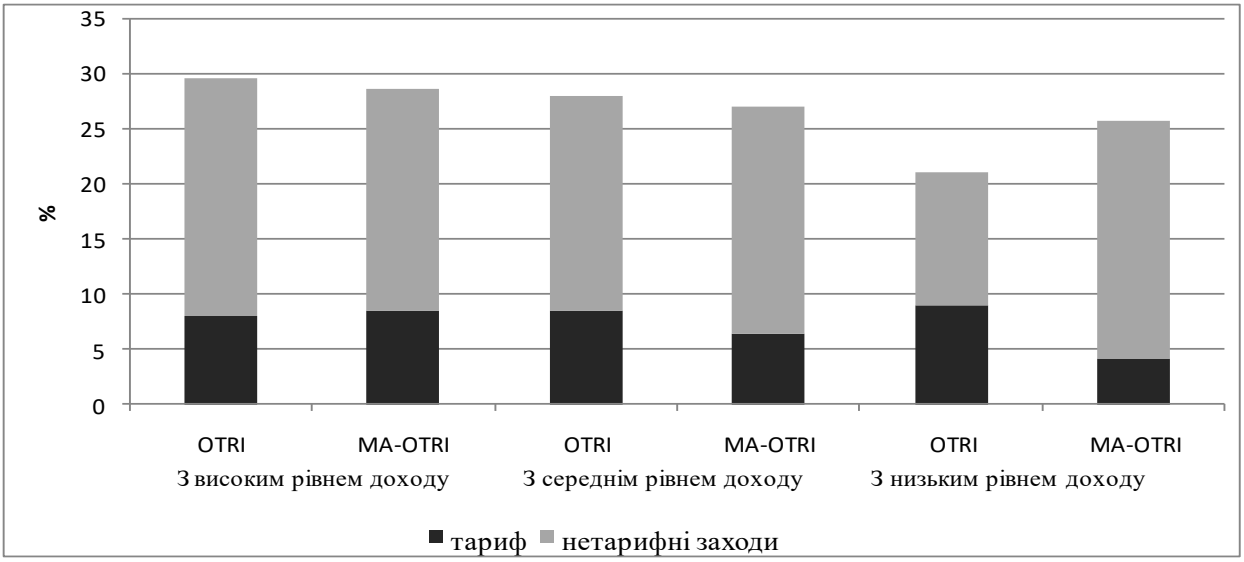

Рис. 2.17. Загальний рівень обмежень імпорту (OTRI) та експорту (MA-OTRI) в країнах з різним рівнем доходу на душу населення

Джерело: побудовано авторм за даними [34 , с.14, 15]

Додатково зауважимо, що кількісний спосіб обліку нетарифних інструментів за частотою хоча й використовується в міжнародній статистиці, але не повністю відображає рівень захисту. З одного боку, він враховує тільки процент товарних позицій, до яких застосовується щонайменше один нетарифний захід (тобто різні країни можуть мати однаковий коефіцієнт частоти, але застосовувати суттєво різну кількість нетарифних заходів до тієї самої кількості товарних позицій); з іншого боку, різні заходи, які

обраховуються однаково, можуть мати абсолютно різний охват, тривалість та використовувати фінансові ресурси в абсолютно різному обсязі.

Треба підкреслити, що в роботі було визначено доцільність аналізу статистики простої кількості заходів регулювання торгівлі.

За даними кризового періоду для світової економіки, що лакмусує загальні тенденції застосування протекціоністських заходів у світі, на основі статистики світової агенції, що проводить постійний незалежний моніторинг політики, яка впливає на світову торгівлю – Global Trade Alert (GTA) визначено: найбільшого поширення набули заходи державної підтримки, на частку яких припадає близько 19% всіх захисних заходів; більшість із них, а саме 1834 (86,7%), відносяться до «червоної скриньки», тобто є такими, що спотворюють міжнародну торгівлю; майже 74,3% антидемпінгових, компенсаційних, захисних заходів теж належать до «червоної скриньки» (рис. 2.18)

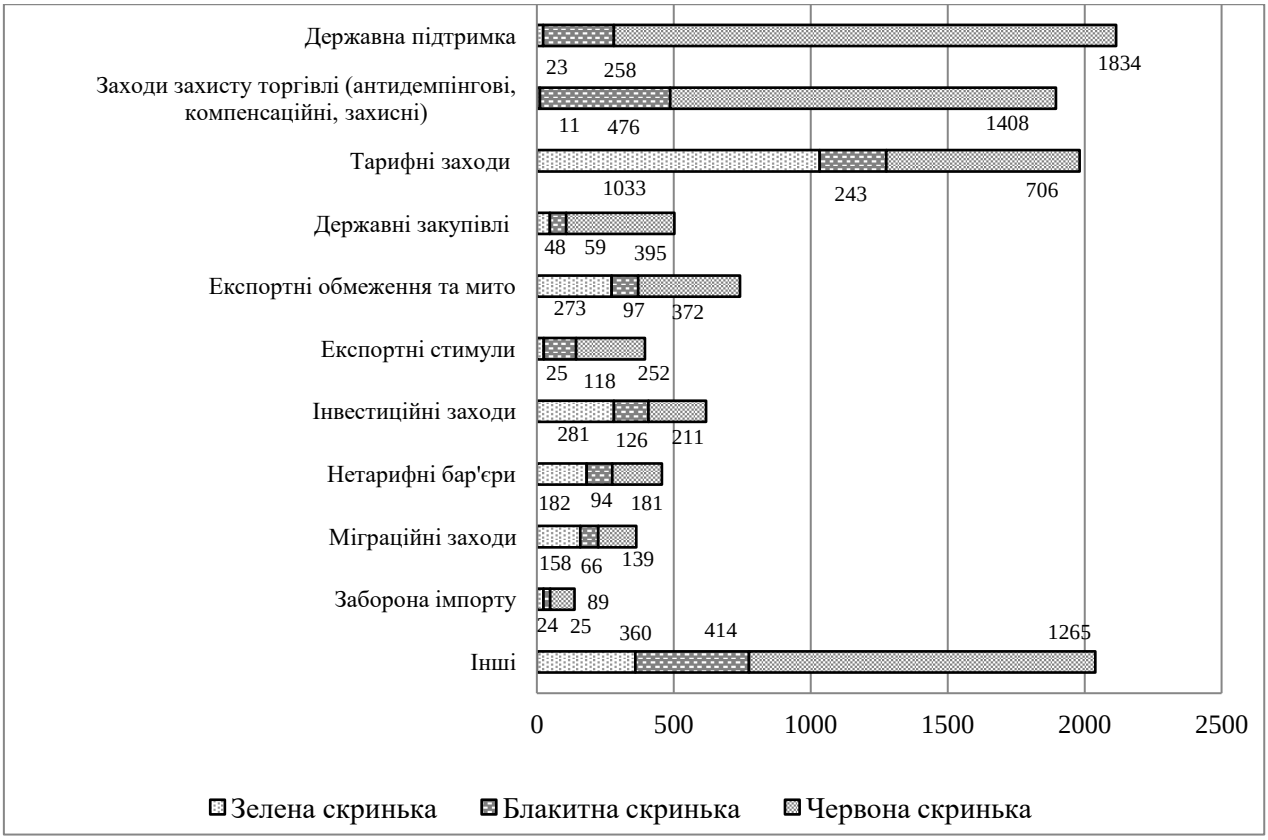

Рис. 2.18. Протекціоністські заходи за характером впливу на міжнародну торгівлю, кількість заходів (січень, 2017 р.)

Джерело: побудовано автором за даними [31].

Показовою є ситуація в сфері експортних стимулів. Більшою мірою експортні стимули складаються з експортних субсидій. Але оскільки субсидії заборонені в чистому вигляді, то країни долучаються до їх використання у вигляді експортних стимулів, що інколи практично не відрізняє їх від експортних субсидій. Експортні стимули складають лише 3,5% (395) від сукупної суми всіх захисних заходів (рис. 2.18), та саме стимули домінують у переліку заходів, котрі справляють найбільший вплив на торгових партнерів (табл. 2.3). Їх впроваджує лише 60 країн, але вплив від цього відчувають на собі 220 країн світу, як і у випадку застосування державної підтримки – 78 країн користується даним видом захисту ринку, а потерпає від цього 214 країн.

Таблиця 2.3

Протекціоністські заходи за впливом на торгових партнерів (листопад 2008 р. - січень 2017 р.)

Вид заходу	Кількість країн, котрі реалізували захисний захід «червоної скриньки»	Кількість країн, котрі постраждали від захисного заходу «червоної скриньки»	Загальна кількість заходів / частка заходів «червоної скриньки» від загальної їх кількості
Експортні стимули	60	220	395/0,63
Державна підтримка	78	214	2115/0,87
Тарифні заходи	97	201	1982/0,36
Нетарифні бар'єри	68	196	457/0,40
Експортні обмеження та мито	84	194	742/0,50
Інвестиційні заходи	57	170	618/0,34
Державні закупівлі	27	161	502/0,79
Міграційні заходи	46	157	363/0,38
Заборона імпорту	68	147	138/0,64
Заходи захисту торгівлі (антидемпінгові, компенсаційні, захисні)	78	107	1895/0,74

Джерело: складено автором за даними [31].

Тобто, перші дві сходинки в списку протекціоністських заходів займають заходи «дорогої» категорії, котрі виявляються набагато ефективнішими, ніж «дешевої». І лише на четвертому місці нетарифні захисні заходи. Можна зауважити, що «дорогі» заходи мають менш селективний рівень захисту в порівнянні з «дешевими». Розглянемо детальніше кількість експортних

стимулів, виділених країнами, та скільки їх торгових партнерів відчувають на собі вплив таких дій (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Кількість введених в дію експортних стимулів країн світу та торгові партнери, на котрих вони впливають (листопад 2008 р. - січень 2017 р.)

Країна	Кількість експортних стимулів	Експортні стимули			Кількість торгових партнерів, котрі відчувають вплив
		«зеленої скриньки»	«блакитної скриньки»	«червоної скриньки»	
США	1422	172	224	1026	157
Аргентина	506	67	67	372	158
Німеччина	429	79	90	260	204
Франція	392	77	87	228	195
Казахстан	368	140	49	179	137
Польща	366	76	77	213	193
Угорщина	330	72	73	185	192
Туреччина	253	58	25	170	164
Японія	251	12	47	192	158
Австралія	201	20	47	134	94
Мексика	146	35	15	96	87
Киргизстан	53	24	5	24	52
Бангладеш	34	14	5	15	103
Зімбабве	16	6	3	7	18
Танзанія	12	3	1	8	102
Афганістан	5	1	1	3	4
Чад	2	0	1	1	0

Джерело: складено автором за даними [31].

Наведені дані слугують додатковим аргументом до тези, що експортні стимули («дорогий» інструмент) користуються найбільшою популярністю саме в країнах з високим рівнем доходу на душу населення.

Думка про те, що міжнародна торгівля взагалі та торгівля сільськогосподарськими товарами зокрема є активним каналом впливу на розвиток країн, не є новою. З часів Адама Сміта традиційна теорія міжнародної торгівлі спрямовує зусилля на обґрунтування вигід від розвитку міжнародної торгівлі для окремих країн та для світового ринку в цілому. Активне прагнення скористатись цим каналом розвитку створило сьогодні таку картину, що

зовнішня торгівля складає істотну частину економіки навіть найменш розвинених країн світу.

Так, середній показник співвідношення обсягів торгівлі до ВВП в цих країнах зріс з 27% (1986-1990 рр.) до 60% (2008-2012 рр.) [35, с.4]. Але рівень зубожіння в цих країнах так і залишається дуже високим (більше ніж 40% населення), в той час як в країнах, що розвиваються, цей рівень складає не більше 10%. Тобто, зростання економічних показників відбувається одночасно з погіршенням соціальних параметрів країн (а саме: частки сільського господарства в ВВП країни; виробництва сільськогосподарської продукції на душу населення; середньої заробітної плати працівників, зайнятих у сільськогосподарському секторі; відсотка сільського населення; середньої тривалості життя сільського населення; демографічної динаміки сільського населення; рівності в доходах і розподілі продовольства та ін.), що абсолютно не відповідає стратегії сталого розвитку. Саме така диспропорція між можливостями та результатами розвитку потребує аналізу умов торгівлі сільськогосподарськими товарами, що складаються по відношенню до найменш розвинених країн світу, а також країн, що розвиваються.

Результати такого аналізу викладено у наступних узагальненнях за інструментами регулювання.

1. *Рівень тарифного захисту сільськогосподарських ринків*. Хоча сьогодні середні рівні мита в країнах значно нижчі, ніж, наприклад, у 1990 році, сільське господарство залишається тим сектором, де досі існують серйозні проблеми з доступом на ринки. На ринках розвинених країн «тарифні піки» та тарифна ескалація формують значні проблеми для експорту з інших країн. Показовим також є те, що при середньому рівні мита в розвинених країнах в інших галузях економіки в 1 % для сільського господарства зберігається середній рівень мита 8% [36, с. 5].

2. *Рівень нетарифного захисту*. Все більше зростає значення нетарифних обмежень вільного доступу на ринки сільськогосподарських товарів. Тобто, внутрішньодержавні заходи, такі, як фітосанітарні та санітарні, технічні

стандарти та інші, все ефективніше обмежують потоки експорту сільськогосподарської продукції. З урахуванням тарифного еквіваленту нетарифних бар'єрів середній рівень захисту сільськогосподарського сектору розвинених країн складає 27% [34, с. 25].

Таким чином, для експорту у розвинену країну сільгоспвиробник з іншої країни змушений конкурувати з стимульованим виробництвом. Для цього він має отримати всі необхідні дозволи, пройти прикордонний контроль та перевірку в країні призначення, забезпечити відповідність товара національним стандартам країни призначення та інше. В такій ситуації просте зниження мита може бути позбавлене сенсу. Держави, що експортують сільськогосподарські товари, можуть вплинути на розширення власного експортного потенціалу двома способами: 1) шляхом допомоги національним виробникам у вирішенні проблем з витратами, що виникають при забезпеченні відповідності товару іноземним стандартам; 2) збільшенням потенціалу країни у розробці національних стандартів, у тому числі розширенням участі країни у міжнародних органах по встановленню стандартів.

3. *Стимулювання*. Стимулюють власне сільське господарство більшою мірою розвинені країни. В OECD порахували, що за кризовий 2009 р. загальні стимули у країнах OECD склали 252 млрд дол. США (22% від сільськогосподарського ВВП цього року. Безумовно, такі суми можна обґрунтовувати впливом кризи на виробників сільськогосподарської продукції і, відповідно, збільшенням необхідності у допомозі. Але до кризи у 2006-2008 рр. загальний рівень був майже таким самим, а стосовно окремих країн ще і вищим: ЄС – 27%, Японія – 49%, Швейцарія – 60%, Норвегія – 62%). Також надто високим виявився і рівень підтримки окремих товарів цими країнам. Наприклад, підтримка виробництва рису становила 60% [38, с. 32].

Такий високий рівень підтримки у розвинених країнах викликає щонайменше 3 ефекти для країн, що розвиваються: 1. Унеможливлюється експорт на стимульовані розвиненими країнами ринки; 2. Надзвичайно ускладнюється конкуренція на ринках третіх країн, оскільки ціни в розвинених

країнах будуть викривлено заниженими; 3. Підвищується конкуренція на внутрішньому ринку таких країн внаслідок експорту із розвинених країн.

Слід зазначити, що зміни, які відбуваються останнім часом у регулюванні стимулювання на рівні СОТ, не сприяють реальному зниженню стимулювання у розвинених країнах. Така ситуація стає можливою тому, що в правилах СОТ скорочення стимулів спрямовується на «зв'язаний» (тобто, максимально можливий) рівень стимулювання, але воно в дійсності навіть залишає за країнами можливості збільшення реального рівня стимулювання. Наприклад, США у 2009 р. згодились скоротити рівень стимулювання на 70% (з поточного 48,3 млрд дол. США до 14,5 млрд. дол.), але цей рівень майже вдвічі вищий за рівень реальної підтримки сільського господарства цієї країни у 2007 р. (7-8 млрд дол. США). Аналогічно, ЄС скоротить рівень підтримки на 80% (з 110,3 млрд євро до 22 млрд євро), але на 2014 р. було заплановано на початку сільськогосподарської реформи підтримка у 12 млрд євро. Тобто, очевидним є факт скорочення стимулювання розвиненими країнами тільки «на папері». Розв'язанням такої ситуації є запровадження двох додаткових інструментів у правилах СОТ для країн, що розвиваються: SP – спеціальні продукти та SSM – спеціальний захисний механізм.

4. *Експортні обмеження*. Врожайність продукції рослинництва в світі не однакова. Тобто, деякі країни можуть збирати гарні врожаї на фоні світових неврожаїв або неврожаїв в інших країнах. Саме міжнародна торгівля повинна сприяти збільшенню рівномірності розповсюдження продукції рослинництва, зокрема, і сільськогосподарської продукції взагалі. Вона слугує інструментом своєрідної взаємодопомоги в критичних ситуаціях і знижує ризики недоїдання. Таким чином, перепони для міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією у вигляді експортних обмежень в країнах, які зібрали гарний врожай, негативно впливають на розв'язання проблеми забезпечення продовольством і на сталий розвиток взагалі.

5. *Угоди про вільну торгівлю*. На 2014 р. в світі укладено понад 300 угод про вільну торгівлю, що робить світову торговельну систему більш складною

та фрагментарною, ніж в час створення Світової організації торгівлі (з 1994р. кількість угод про вільну торгівлю збільшилась удвічі). Угоди про вільну торгівлю та інші дво- та багатосторонні угоди з обмеженою кількістю учасників викривлюють міжнародну торгівлю, роблячи її більш вигідною для учасників угоди і практично унеможливлюючи доступ на ринок третіх країн. Тобто, створюються певні конгломерати країн, які прагнуть до інтеграції і за допомогою зовнішніх торговельних бар'єрів для третіх країн протидіють лібералізаційним спрямуванням у торгівлі, наприклад, сільськогосподарською продукцію. Зазначені угоди мають, в першу чергу, комерційний характер. Лише незначна їх частка стосується найменш розвинених країн, відповідно, міжнародна торгівля сільськогосподарською продукцію в разі існування таких Угод про вільну торгівлю, абсолютно не сприятиме покращенню забезпечення продовольством найменш розвинених країн світу.

6. Інше. Введення додаткового вуглецевого податку на товари, що виробляються в країнах, які не забезпечують достатнього регулювання викидів парникових газів. Деякі експерти вважають: такий податок слугуватиме торговим інтересам розвинених країн - імпортерів у найбільш «брудних» галузях (металургії, хімічній та цементній промисловостей) під виглядом захисту навколишнього середовища [39, с. 29-31]. Ініціюють введення такого податку розвинені країни, які вже мають більш досконале в екологічному і технологічному сенсі виробництво в «брудних» галузях, а крім того, об'єктивно володіють більшими фінансовими та технологічними можливостями щодо необхідного зниження викидів парникових газів таких виробництв на відміну від бідніших країн. Отже, отримавши легітимну можливість захищати свої ринки від «брудної» продукції, вони зможуть зберегти власні конкурентні переваги на внутрішньому та третіх ринках.

Потрібно звернути увагу на те, що регулювання зовнішньої торгівлі сільськогосподарськими товарами - один з головних факторів, що впливає на розв'язання важливих завдань (проблем) розвитку міжнародної торгівлі сталими сільськогосподарськими товарами.

Наведемо найбільш значні з них.

1. *Розв'язання проблеми голоду*. З попереднього аналізу випливає, що рівень середнього мита не має стійкої прямої залежності від рівня розвитку країни (він більшою мірою залежить від періоду вступу в СОТ, можливостей лобіювання своїх інтересів у цій організації, досвідом країни у використанні селективно високих тарифів на критичні товарні групи при відсутності мита взагалі на більшість товарних груп, ввіз яких до країни є бажаним або некритичним). Але самий процес лібералізації рівня тарифного регулювання сільськогосподарських товарів може істотно впливати на можливість власного виробництва таких товарів в країнах з нижчим рівнем розвитку. Це, з одного боку, пояснюється тим, що країни з нижчим рівнем розвитку зазвичай не мають досвіду селективного регулювання вкупі з відсутністю можливостей відстоювання власних інтересів в СОТ, з іншого боку – тим, що багатші країни мають більше фінансових можливостей підтримувати власних сільгоспвиробників за допомогою «дорогих» нетарифних інструментів регулювання. Така ситуація активно стимулює викривлення цін на сільськогосподарські товари на світовому ринку і призводить до того, що бідніші країни не тільки втрачають можливості експортувати свою продукцію, а й зменшують внутрішнє виробництво, тому що не витримують конкуренції із стимульованим імпортом. Оскільки саме бідніші країни стоять перед базовою проблемою – прогодувати своє населення, збільшується їх залежність від зовнішнього ринку, погіршується ситуація з зайнятістю населення, і, як наслідок, країни продовжують біднішати. Світ опиняється в ситуації, коли міжнародна торгівля здавалося б більш дешевою сільськогосподарською продукцією не допомагає країні, а навпаки, шкодить їй. Продовольча залежність формується там, де її можна було б уникнути. Крім того, більш низька ціна стимульованого імпорту не є результатом вільного ринку, вона виникає як наслідок неефективного перерозподілу коштів: у найбільш розвинених країнах за рахунок стимулів використовуються менш придатні землі для виробництва тієї ж продукції, чим ті, на яких її можна було б

виробити в бідних країнах. Отже, ми вважаємо, що розвиток міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами, що виготовляються з використанням стимулів, не є сталим.

Тобто, коли багаті країни вимагають тарифної лібералізації торгівлі в світі та при цьому продовжують використовувати експортні стимули, для власного сільськогосподарського виробництва, вони наносять шкоду світовій економіці і не наближують, а віддаляють її від розв'язання проблеми голоду.

Наведемо приклад Гани, яка у 1970 р. за рахунок власного виробництва повністю забезпечувала себе рисом власного виробництва. На вимогу СОТ вона лібералізувала рівень тарифного захисту продукції сільського господарства. Це призвело до того, що у 2002 р. вона забезпечувала себе рисом лише на 64% від потреби. Решту рису імпортували до Гани Сполучені Штати Америки, які тоді активно стимулювали своє виробництво (середні витрати на виробництва рису в США були – 415 дол. за тонну, а експортували вони рис за ціною – 274 дол. за тонну, що на 34% нижче за виробничі витрати).

2. *Власне виробництво продовольчих товарів із власної сировини*. Аналогічно попередньому прикладу з сировинними товарами (рис у Гані), лібералізація в бідних країнах впливає на зменшення власного виробництва перероблених в них сільськогосподарських товарів. Так, Сенегал та Буркіна-Фасо зменшили власне виробництво томатної пасти на 50% у зв'язку зі збільшенням імпорту; Ямайка та Чилі ще більше знизили власне виробництво олії; в Кенії взагалі припинилось власне виробництво молочних продуктів після того, як їх імпорт збільшився у 52 рази.

3. *Виробництво альтернативної енергії.* Можливість виробництва такого виду енергії є гостро необхідною в світовому масштабі. Сільське господарство було теж залучено в цей процес завдяки виробництву сировини для біопалива. Лідери його виробництва в світі – ЄС та Бразилія. Але регулювання енергетичних продуктів сільського господарства не є однозначним в контексті сталої міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами. Так, хоча США та ЄС і виступили ініціаторами лібералізації по 43 товарних позиціях, для яких

існує певний позитивний зв'язок між збільшенням обсягів торгівлі та поліпшенням ситуації зі зміною клімату, але не включили в нього етанол. Етанол, до речі, є єдиним продуктом, який вже продемонстрував свій позитивний ефект з точки зору зміни клімату, на чому наголошує Бразилія. США та ЄС мають істотні обмеження на імпорт етанолу, розвивають його національне виробництво і, відповідно, не зацікавлені в лібералізації торгівлі ним. Крім того, СОТ посилює свої позиції у питанні регулювання сучасної торгівлі в галузі енергетики. Це питання було включено до порядку денного після вступу у 2005 р. в СОТ Саудівської Аравії – потужного виробника енерготоварів. Вважається, що після вступу до СОТ Росії, Казахстану, Ірану, Іраку, Лівії та Алжиру енергетика стала однією з ключових тем цієї організації. Сьогодні системна проблема полягає в класифікації секторів та підсекторів послуг в енергетичній галузі. Іноді незрозуміло, до категорії товарів чи послуг належать деякі енергоносії, наприклад, електрика. Також назріла проблема доступу на ринки чистих енергетичних технологій, товарів і послуг з екологічної точки зору. Особливо актуальними еколого-енергетичні питання є на переговорах щодо сільського господарства, коли певні сільгосптовари використовуються для виробництва біоетанолу. Отже, обмеження міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами енергетичного призначення та зволікання у впорядкуванні класифікації таких товарів гальмує сталий розвиток міжнародної торгівлі сільгосптоварами.

4. *Підтримка екологічної сталості*. Сучасне інтенсивне механізоване сільське господарство, в якому використовуються хімічні добрива, яке вимагає іригації та використання палива, шкодить навколишньому середовищу, включаючи пришвидшення втрат біорізноманіття і стабільності екосистеми, що необхідне для виробництва харчових продуктів та води. В свою чергу, зміни клімату можуть вплинути на ресурсну базу, від якої залежить сільське господарство. Таким чином, сільське господарство має поратись зі зростанням мінливості клімату та екстремальними погодними умовами. Так, середнє підвищення температури на 1-3 градуси впливатиме на продуктивність різних

культур у тропічних та посушливих районах, а збільшення температури більш як на 3 градуси буде мати негативний ефект у всіх регіонах.

Але вплив сучасного сільськогосподарського виробництва на навколишнє середовище є неоднозначним. Одні дослідники вважають, що генетично-модифіковані продукти (стійкі до пошкодження комахами та толерантні до гербіцидів) покращують сільське господарство і зменшують викиди, а також, покращують стан продовольчої безпеки в глобальному масштабі. На думку інших, ГМ рослини є джерелом біологічних і екологічних ризиків для людини, тварин, також вони значно більше забруднюють навколишнє середовище, враховуючи ґрунти, воду та повітря, ніж звичайні рослини. У 2015 р. землі для вирощування ГМО продукції займали 3,5% від землі, котра оброблялась за традиційним типом землекористування.

Всупереч, або завдяки цим явищам, вплив сільського господарства на навколишнє середовище та здоров'я людини, а також взаємовплив між сільським господарством та змінами клімату, зазвичай ігноруються при формуванні правил міжнародної торгівлі.

Таким чином, є нагальна потреба в переосмисленні та вдосконаленні регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами як частини глобальної продовольчої системи.

2.3 Компаративний аналіз міжнародної торгівлі за окремими видами сільськогосподарських товарів

Використання запропонованої в роботі класифікації сільськогосподарських товарів за різними ознаками дозволило визначити, що необхідною умовою формування сталого розвитку сільського господарства є виробництво органічних товарів поряд з традиційними та генетично модифікованими. У зв'язку з цим набуває актуальності проведення

порівняльного аналізу визначення переваг та недоліків сільськогосподарських товарів для міжнародної торгівлі, який дозволить торгівлю визначати як сталу міжнародну торгівлю, тому що саме вона забезпечує досягнення цілей сталого розвитку.

Розвиток органічного виробництва є досить важливим на сьогодні через низку явних екологічних, економічних та соціальних переваг [40, с.87-91]. При цьому способі виробництва заборонено використання хімічно синтезованих мінеральних добрив, пестицидів, ветеринарних препаратів, генетично модифікованого насіння та активно використовуються натуральні препарати з метою збільшення родючості ґрунту, резистентності рослин та тварин до хвороб [41, с. 81-86; 42, с. 9].

Практика органічного землеробства поширена в 179 країнах світу, де ведеться статистика щодо виробництва та міжнародної торгівлі органічного продовольства. У всьому світі для органічного виробництва використовується 50,9 млн га земель, які з 1999 по 2015 рр. збільшилися в 4,6 рази [43, с.80]. Регіоном з найбільшою площею органічних сільськогосподарських земель протягом багатьох років є Океанія, де площа органічних земель у 2015 р. склала 22,8 млн га (45% від органічних сільськогосподарських земель у регіонах світу), далі йде Європа - 12,7 млн га (25%), Латинська Америка - 6,7 млн га (13%), Азія – 4,0 млн га (8%), Північна Америка - 3,0 млн га (6%), Африка - 1,7 млн га (3%) [43, с. 39, 47] (Додаток Н, рис. Н.1).

Кількість виробників органічних сільськогосподарських товарів зростає з кожним роком. У 1999 р. їх кількість складала 200 тисяч, а вже в 2015 р. - 2,4 млн виробників. Близько чверті всіх сільськогосподарських угідь світу (12,8 млн га) та більше 84% виробників (2,1 млн) розташовані в країнах, що розвиваються: 35% - в Азії, 30% - в Африці, 19% - у Латинській Америці. Далі йде Європа - 5%, Північна Америка та Океанія по 0,5% [43, с. 26, 74] (Додаток Р). Щодо України, то в 2016 р. налічується майже 360 виробників органічної сільськогосподарської продукції, більшість яких розташовані в Львівській,

Вінницькій, Закарпатській, Одеській, Херсонській, Полтавській, Тернопільській, Житомирській областях [44, с. 40-45].

Основними культурами, що вирощують на органічних землях, є зернові (включаючи рис) – 39% (3,9 млн га, що складає 0,5% від загальної площі зернових), фуражні культури - 25% (2,5 млн га), олійні культури - 12% (1,2 млн га, текстильні культури - 4% (0,44 млн га), бобові - 3% (0,40 млн га), овочі - 3% (0,4 млн га) [43, с. 83, 99] (Додаток Н, рис. Н.1).

Світовий ринок органічних сільськогосподарських товарів у 1999 р. складав 15,2 млрд дол. США, а в 2015 р. досяг 81,6 млрд дол., доходи з продажу збільшилися більш ніж у 5 разів. Але слід зауважити, що попит на органічні сільськогосподарські товари у різних країнах знаходиться не на однаковому рівні, що спричинене різною купівельною спроможністю населення платити більш високу ціну за органічну продукцію порівняно з традиційною. Попит на органічні продукти харчування здебільшого формується у країнах, які досягли певного рівня економічного розвитку і де утворився прошарок населення, який не тільки вірить у корисність такого продовольства для людського організму, але й здатний платити вищу ціну за його екологічну чистоту [43, с. 23].

До країн з найбільшими ринками споживання органічних продовольчих товарів належать: Сполучені Штати Америки – 47% від загальносвітових (35,78млн євро), Німеччина –11% (8,6 млн євро), Франція – 7% (5,5 млн євро), Китай – 6% (4,7 млн євро), Канада – 4% (2,8 млн євро), Велика Британія – 4% (2,6 млн євро), Італія – 3% (2,3 млн євро), Швейцарія – 3% (2,1 млн євро) [43, с. 70-71]) (Додаток П, рис. П.1). Найбільше поширення така продукція має серед економічно розвинених країн з достатнім рівнем суспільного благополуччя та високим ВВП на душу населення [43, с. 70].

Серед регіонів найвищий рівень споживання на душу населення органічних продовольчих товарів у Північній Америці - 107,7 євро/чол., на другому місці Європа – 36,4 євро/чол. (Додаток Р). Найбільший рівень споживання на душу населення спостерігається в таких країнах Європи, як Швейцарія, Данія, Люксембург та Швеція - більш ніж 170 євро на душу

населення (Додаток П, рис. П.2). Стосовно України, то споживання на душу населення органічних продовольчих товарів складає 3 євро/чол. [43, с. 71, 73].

Слід зазначити, що порівняти статистичні дані по країнам залишається досить проблематичним через відсутність офіційної статистичної інформації та конфіденційності даних урядів, організацій приватного сектору, компаній про розвиток торгівлі органічними продовольчими товарами, тому наведемо дані по деяким країнам світу (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Ринок органічних продовольчих товарів в деяких країнах світу

Країни	Роздрібний продаж органічних продовольчих товарів (ринок споживання), млн євро	Частка роздрібного продажу органічних продовольчих товарів, %	Споживання на душу населення органічних продовольчих товарів, євро/чол.	Об'єми експорту органічних продовольчих товарів, млн євро
Австралія (2013)	962	-	42	248
Австрія (2011)	1065	6,5	127	80
Канада (2015)	2757	2,8(2013)	77	420
Китай (2015)	4712	-	3	467
Франція(2015)	5534	2,9	83	435
Індія (2015)	130(2012)	-	0,1(2012)	269
Італія (2015)	2317	2,5	38	1650
Ефіопія (2015)	13	-	0,1	181
Мексика (2013)	14	-	0,01	373
Данія (2015)	1079	8,4	191	266
Люксембург (2015)	94	7,5	170	-
Нідерланди (2015)	1072	4,3	63	928 (2013)
Нова Зеландія (2015)	124	-	27	151
Іспанія (2015)	1498	1,5	32	778
Швеція (2015)	1726	7,3	177	-
Швейцарія (2015)	2175	7,7	262	18
США(2015)	35782	5,0	111	2409 (2014)
Україна (2015)	18	-	3	50
В'єтнам (2015)	5	-	0,05	817

Джерело: складено автором за даними [43, с. 64-65, 72-73, 245-146]

Найбільшу частку на ринку органічних продовольчих товарів має Данія – 8,4% від світового ринку органічних сільськогосподарських товарів, Швейцарія – 7,7%, Люксембург – 7,5%, Швеція – 7,3%, Австрія – 6,5% [43, с. 69]. Найбільший ринок споживання органічної продукції в розвинених країнах з достатнім рівнем доходу.

Найбільшими експортерами органічних продовольчих товарів, у вартісному вираженні, протягом багатьох років залишається США – 2409 млн євро, Італія - 1650 млн євро, Нідерланди - 928 млн євро, В'єтнам – 817 млн євро, Іспанія – 778 млн євро, Китай – 467 млн євро, Франція – 435 млн євро, Канада – 420 млн євро, Мексика – 373 млн євро, Індія – 269 млн євро [43, с.72-73].

Аналізуючи структуру експорту сільськогосподарських товарів у 30 країнах, які були обрані для аналізу (додаток Ж) та є експортерами органічних сільськогосподарських товарів, виявлено, що органічний ринок знаходиться на стадії розвитку (2.19).

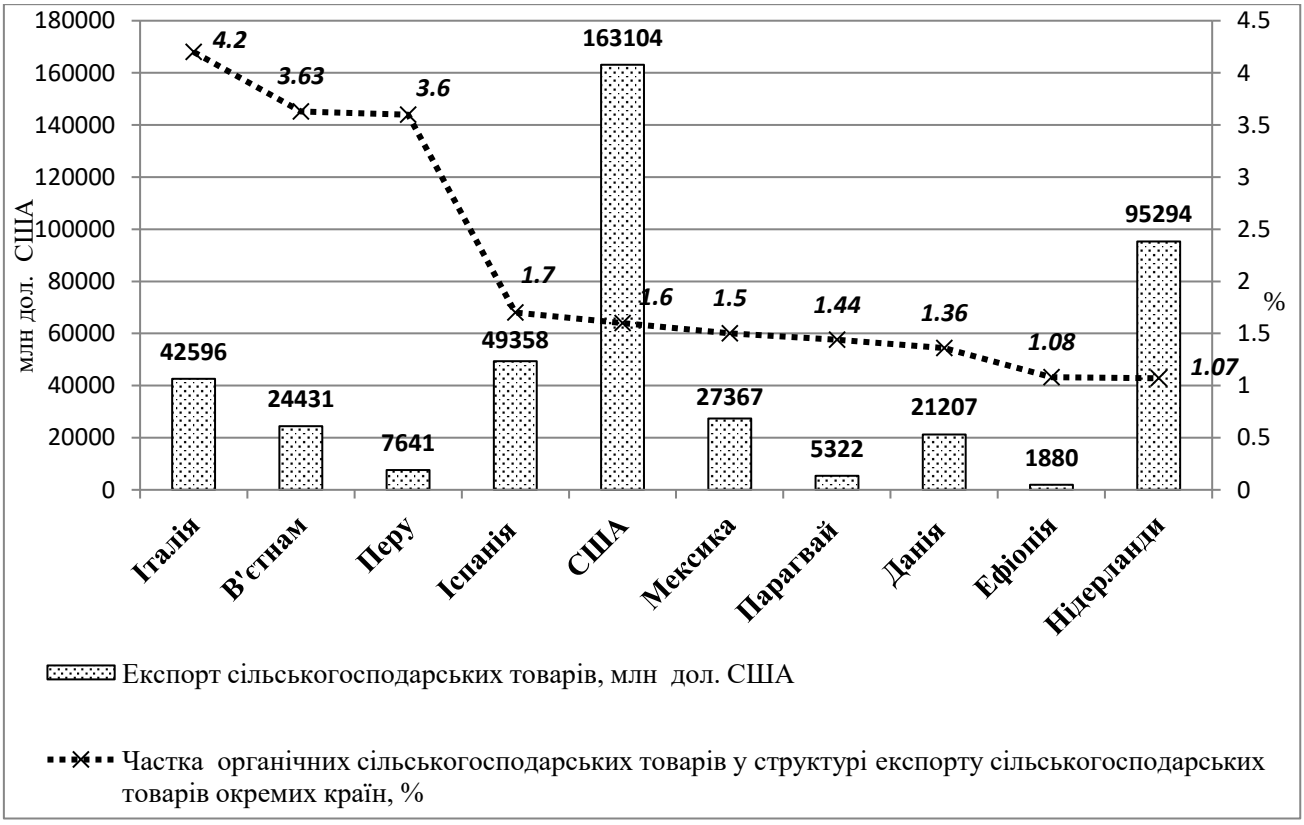

Рис. 2.19. Частка органічних товарів у структурі експорту сільськогосподарських товарів окремих країн, 2015 р.

Джерело: складено автором за даними [3, 43, с. 72-73]

Експорт сільськогосподарських товарів у 30 країнах склав 1118006 млн дол. США, а експорт органічних сільськогосподарських товарів 11034,21 млн дол. США, тобто 28%. Основними експортерами органічних сільськогосподарських товарів є Італія – 4,2% від експорту сільськогосподарських товарів, В'єтнам – 3,63%, Перу – 3,6%, Іспанія – 1,7%, США – 1,6%, Мексика – 1,5%, Парагвай – 1,44%, Данія – 1,36%, Ефіопія – 1,08%, Нідерланди – 1,07%.

Незважаючи на те, що у провідних експортерів частка органічних товарів у структурі експорту сільськогосподарських товарів складає від 1% до 4%, значення органічних сільськогосподарських товарів зростає з кожним роком.

У більшості регіонів Африки, Азії та Латинської Америки органічна сільськогосподарська продукція виробляється виключно на експорт. Навіть у Новій Зеландії, В'єтнамі, Ефіопії, Мексиці, де багато виробників органічної сільськогосподарської продукції мають високу експортну орієнтацію [41, с.81-86].

Попит на органічні продовольчі товари спостерігається у населення віком 40-49 років (4,58 млн чол.) та сімей з дітьми до 7 років (7,25 млн чол.). Ці групи людей мають краще матеріальне становище і більш відповідально ставляться до здоров’я. Споживачі органічної продукції розраховують, що ці товари корисні для здоров’я та екологічно безпечні, мають кращу якість і вищі смакові якості, не містять генетично модифікованих організмів, токсичних та шкідливих речовин [44, с. 40-45; 45].

Узагальнену картину світового ринку органічних сільськогосподарських товарів представлено в таблиці 2.6.

Згідно з даними FAOSTAT, FiBL & IFOAM та Світового банку 37,5% від площі землі займають сільськогосподарські землі. З них майже 4% (185,2 млн га) – землі для виробництва генетично модифікованих культур та 1,1% (50,9 млн га) – органічного землекористування [5, 33, 46].

Таблиця 2.6

Ключові показники та країни-лідери на ринку органічного сільського господарства

Показники	Світ	Країни-лідери
Країни, котрі представляють дані про сертифіковане сільське господарство	2015 р.: 179 країн (2010 р.: 160 країн, (1999 р.: 86 країн)	Нові країни: Бруней, мис Верде, Гонконг, Кувейт, Монако, Сьєрра-Леоне, Сомалі
Загальна площа земель, зайнятих під органічне сільське господарство	2015 р.: 50,9 млн. га (2010 р.: 37,0 млн. га, 1999 р.: 11 млн. га)	Австралія (22,7 млн. га) Аргентина (3,1 млн. га) США (2,0 млн. га)
Частка земель органічного сільського господарства від загальної площі земель сільськогосподарського призначення	2015 р.: 1,1% (2010 р.: 0,9%)	Ліхтенштейн (30,9%) Австралія (19,4%) Швеція (16,9%)
Кількість господарств з виробництва органічної сільськогосподарської продукції	2015 р.: 2,4 млн. (2010 р.: 1,6 млн., 1999 р.: 200 000)	Індія (585200) Ефіопія (203602) Мексика (200039)
Доходи з продажу органічних сільськогосподарських товарів	2015 р.: 81,6 млрд. дол. США чи 75,7 млрд. євро (2010 р.: 59,1 млрд. дол. США чи 44,5 млрд. євро; 1999 р.: 15,2 млрд. дол. США)	США (39,7 млрд. дол. США, 35,8 млрд. євро) Німеччина (9,5млрд. дол. США, 8,6 млрд. євро) Франція (6,1 млрд. дол. США, 5,5 млрд. євро)
Споживання органічних сільськогосподарських товарів на душу населення	2015 р.: 11,1 дол. США чи 10,3 євро (2010 р.: 8,6 дол. США чи 6,5 євро)	Швейцарія (291 доларів США, 262 євро) Данія (212 доларів США, 191 євро) Швеція (196 доларів США, 177 євро)
Кількість країн з законодавством щодо органічного виробництва	2015 рік: 87 країн (2010 рік: 74 країни)	

Джерело: [43, с.23].

Площа сільськогосподарських земель, що використовується для виробництва генетично модифікованих культур, щорічно зростає і є значно більшою, ніж площа під органічними культурами. З 2000 р. по 2016 р. площа для вирощування ГМ культур збільшилась майже на 140 млн га, а площа органічних культур – тільки на 36,0 млн га (рис. 2.20). У 2016 р. 18 мільйонів агровиробників вирощували біотехнологічні культури в 26 країнах. Більше половини світових посівних площ

для виробництва генетично модифікованих культур (54%), що еквівалентно 99,6 млн га, припадає на 19 країн, що розвиваються. Інші 46% (85, 6 млн га) – на розвинені країни [42; 47, с. 28-31].

Рис. 2.20. Площа сільськогосподарських земель для виробництва генетично модифікованих та органічних культур

Джерело: побудовано автором за даними [43, 46, 48].

На рис. 2.21 наведеного співвідношення площ, зайнятих генетично модифікованими та традиційними культурами в 2016 р. Аналіз даних свідчить: генетично модифіковані культури займають найбільшу частку: соя – 78% (91,3 млн га з 117 млн га), бавовна – 64% (22,4 млн га з 35 млн га), кукурудза – 33% (61 млн га з 185 млн га), ріпак – 24% (8,5 млн га з 36 млн га).

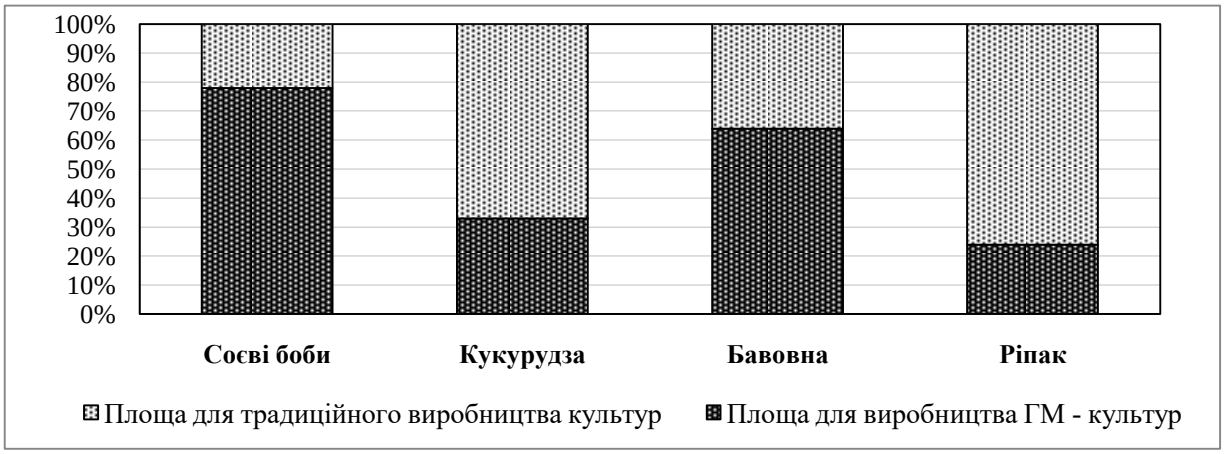

Рис. 2.21. Співвідношення площ, зайнятих генетично модифікованими та традиційними культурами, 2016 р.

Джерело: побудовано автором за даними [46].

Країнами-лідерами з виробництва генетично модифікованих сільськогосподарських культур є США – 39% (72,9 млн га), Бразилія – 26% (49,1 млн га), Аргентина – 13% (23,8 млн га), Канада – 7 % (11,6 млн га), Індія – 6% (10,8 млн га). Інші країни значно відстають від лідерів, до них належать: Парагвай, Пакистан, Китай, Південна Африка, Уругвай, Болівія, Філіппіни, Австралія (рис. 2.22).

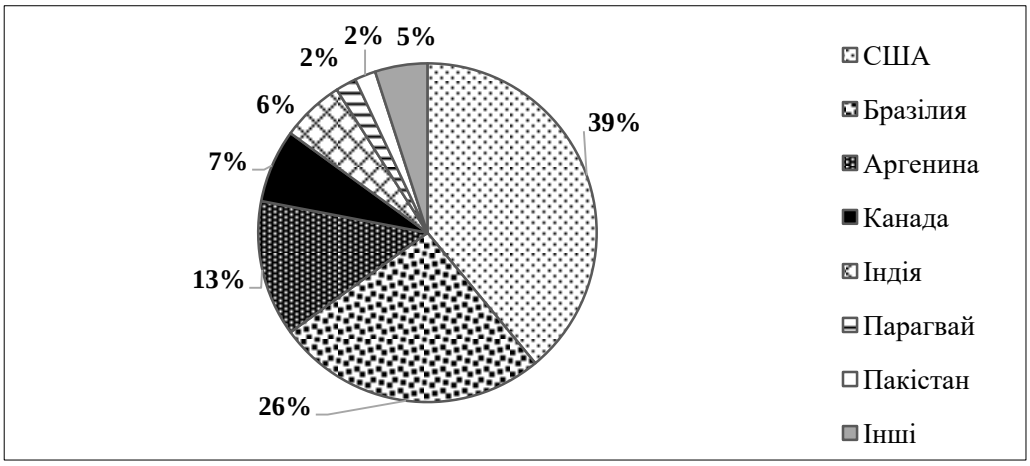

Рис. 2.22. Частка країн світу у виробництві генетично модифікованих культур, 2016 р.

Джерело: побудовано автором за даними [46, 49]

США є основним виробником генетично модифікованої культур у світі та показує зростаючу динаміку в цій сфері виробництва. Основними ГМ культурами, що вирощують у Сполучених Штатах, є соя, кукурудза, бавовна, ріпак, цукрові буряки. Відповідно до проведених досліджень, американські фермери обирають ГМ культури через їх вищу урожайність, а також з метою економії власного часу, коштів на використання пестицидів та прагнуть приділити більше уваги іншим видам діяльності [48].

Деякі вчені вважають: якщо ЄС та країни Африки зможуть збільшити посівні площі ГМ кукурудзи до того ж рівня, як це зробили США та Канада, значні обсяги земель будуть використовуватись набагато ефективніше, скоротяться викиди парникових газів та знизяться ціни на продукти харчування. Це справить позитивний вплив на бідні верстви населення. На думку вчених, збільшення світових посівів ГМ культур звільнило б також

частину сільськогосподарських земель для інших видів діяльності і значно поліпшило б стан продовольчої безпеки в глобальному масштабі. Темпи розвитку цієї сфери виробництва сповільнюють високі витрати на впровадження ГМ технологій, невизначене правове регулювання такого виду діяльності, створення нових сортів першого та другого покоління [50, 51].

Дані таблиці 2.7 показують, що витрати по впровадженню технології виробництва ГМ культур досить великі, але цей факт повністю компенсується подальшим зростанням прибутку. Для початку такої діяльності необхідним є значний капітал для запровадження правильної технології виробництва.

Генетично модифіковані зернові культури загалом збільшують прибуток агровиробників усього світу через зростання врожайності та покращення ефективності функціонування господарства. В 2015 р., після 19 років вирощування ГМ культур, їх доходи склали 15,4 млрд. дол. Це еквівалентно 5,2% від світового виробництва чотирьох основних культур – сої, кукурудзи, ріпаку та бавовни [52, с. 10]. За 1996 -2015 рр. прибуток фермерів збільшився на 167,7 млрд. дол. (табл. 2.7).

Але треба зазначити: в цілому думки вчених усього світу про безпеку генетично модифікованих організмів (ГМО) розходяться. Одні дослідники вважають, що вони нешкідливі, на думку інших, вони є джерелом біологічних і екологічних ризиків для населення, тварин і навколишнього середовища. Деякі фахівці вважають: введення в харчовий ланцюжок людини або тварини трансгенних структур може призвести до непередбачуваного впливу на їхнє здоров'я.

Токсичність також є великою проблемою при використанні хімічних пестицидів та гербіцидів, зазвичай потрібних для ГМ культур, - на додаток до притаманної токсичності самих культур такого типу. Ці рослини можуть бути токсичними не лише для комах чи вірусів, на які націлений їх ген, але і для інших представників фауни та флори: бджіл, метеликів, птахів, тощо [53].

Таблиця 2.7

Прибуток від виробництва генетично модифікованих культур, млн дол. США

ГМ культури	Вартість технології, 2015 р.	Збільшення прибутку господарств, 2015 р.	Загальна вигода від використання технології для господарств, 2015 р.	Прибуток господарств у 2015 році, % від загального виробництва ГМ даних культур	Збільшення прибутку господарств з 1996 – 2015 рр.
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
HT соєві боби	1990,3	3821,7	5812,0	4,3	50039,7
HT та IR соєві боби	411,9	1226,8	1638,7	2,4	2405,2
HT кукурудза	1051,3	1787,9	2839,2	2,4	11103,8
HT бавовна	252,2	116,7	368,9	0,5	1772,7
HT ріпак	104,3	655,0	759,3	8,1	5479,6
IR кукурудза	1858,5	4464,0	6322,5	6,0	45958,1
IR бавовна	567,1	3266,6	3833,7	13,5	50274,8
Інші	70,4	65,8	136,2	-	717,3
Всього	**6306,0**	**15404,5**	**21710,5**	**5,2**	**167751,2**

Примітки: 1. Джерело: побудовано автором за даними [52, с. 10, 12].

2. HT – толерантний до гербіцидів; IR – стійкий до комах.

До того ж, довгострокові ефекти від вирощування ГМ культур не однозначні. Адже ДНК таких рослин змінювали для того, щоб вони були стійкими до впливу комах та вірусів, але з часом шкідники можуть адаптуватись до таких рослин і захисний ефект зникне, а негативний вплив на довкілля залишиться [54].

На додаток до проблеми ґрунтів, зрощування ГМ культур природним чи штучним шляхом призводить до того, що агрохімія та добрива потрапляють у підземні води, а потім і в повітря. Це створює значні проблеми для всіх комах, тварин, рослин та, звичайно ж, людей [53, с. 50]. Однак слід зазначити: починаючи з 1996 р., при виробництві генетично модифікованих культур,

знизилось використання пестицидів на 8,1% (618,7 млн кг), що призвело до зменшення загального впливу на навколишнє середовище на 18,6% (табл. 2.8)

Таблиця 2.8

Зміни у використанні гербіцидів та інсектицидів при виробництві ГМ культур, 1996-2015 рр.

ГМ культура	Зміна у використанні активних речовин, млн. кг	Зміна EIQ*	Зміна у використанні активних речовин для ГМ культур, %	Зміна в екологічному впливі, котрий спричинений гербіцидами та інсектицидами, що використовувались для ГМ культур, %
HT соя	+15,3	-8112	+0,5	-13,9
HT та IR соєві боби	-3,6	-348	-1,4	-4,3
HT кукурудза	-226,3	-7315	-8,4	-12,7
HT ріпак	- 25,0	-854	-18,1	-29,9
HT бавовна	-25,1	-629	-7,6	-10,2
IR кукурудза	-87,1	-3891	-53,3	-57,7
IR бавовна	-268,7	-11949	-29,1	-31,5
HT цукрові буряки	+1,8	-1,3	+24,9	-0,9
Всього	**-618,7**	**-33100**	**-8,1**	**-18,6**

Примітки: 1. Джерело: побудовано автором за даними [52, с. 10, 12, 14] 2. HT – толерантний до гербіцидів; IR – стійкий до комах.

*Environmental Impact Quotient (EIQ) (коефіцієнт впливу на навколишнє середовище) - універсальний індикатор, де різні екологічні наслідки окремих пестицидів інтегровані в одне значення поля з гектара. Це значення EIQ множиться на кількість активного інгредієнта пестициду, використовуваного на гектар, щоб визначити значення для всього поля.

Майже всі генетично модифіковані культури вказаних типів у процесі росту вимагають менше активних речовин, таких як гербіциди та інсектициди. Винятком є соєві боби та цукрові буряки по технології HT, при виробництві яких внесення активних речовин навпаки збільшилось майже на 15,3 млн кг та 1,8 млн кг відповідно (табл. 2.8). Підвищення врожайності спостерігається в усіх країнах, котрі вирощують ГМ культури з використанням біотехнології (HT та IR), порівнюючи середню врожайність при використанні традиційних та ГМ технологій. Покращення показників за останні роки демонструють всі без виключення посіви ГМ культур [53, с. 43-52].

На рисунках 2.23 та 2.24 можливо простежити врожайність сої та кукурудзи традиційного, органічного та генетично модифікованого виробництва.

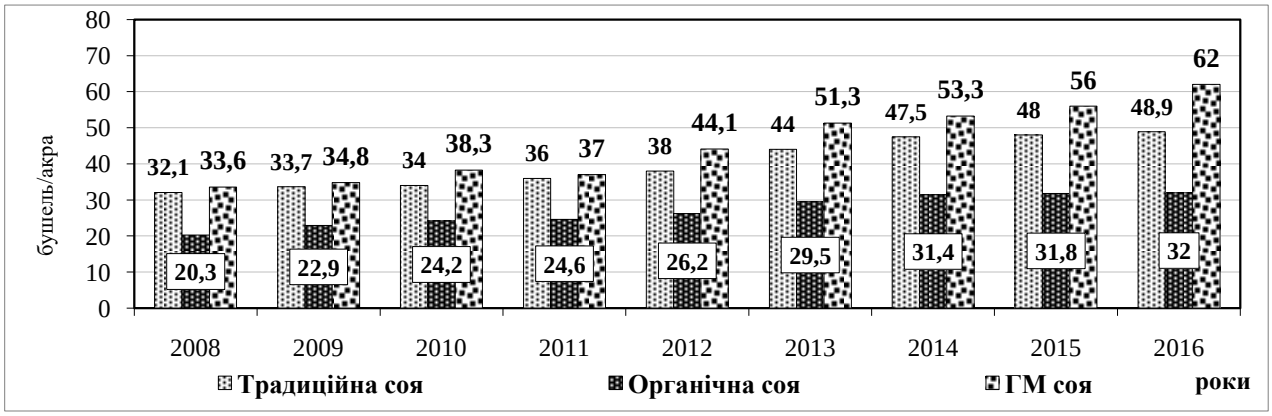

Рис. 2.23. Динаміка врожайності традиційної, органічної та ГМ сої

Джерело: побудовано автором за даними [56, с. 2-6; 57 ; 58; 59, с. 1-4; 60; 61].

Врожайність сої з 2008 по 2016 роки зросла за всіма видами виробництва: органічним, традиційним та генетично модифікованим, відповідно на 11,7; 16,8 та 28,4 бушелів/акра (на 47%, 52%, 84% відповідно) [55, с. 18-31]. Також можна відмітити, що врожайність вище в ГМ сої, ніж при традиційному та органічному виробництві (рис. 2.23).

Аналогічна ситуація склалася на ринку кукурудзи (рис. 2.24).

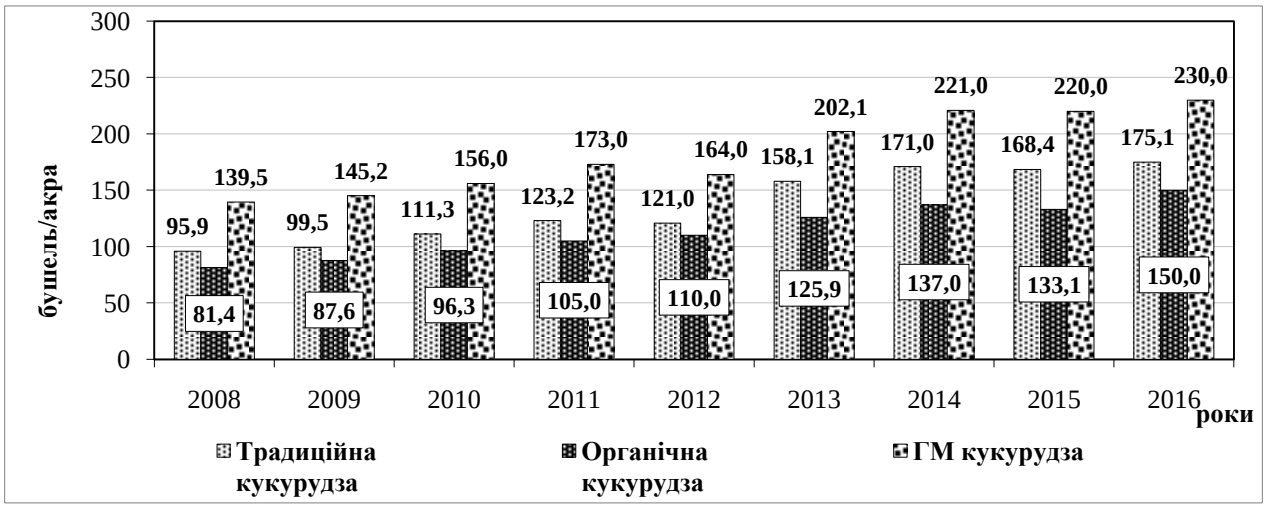

Рис. 2.24. Динаміка врожайності традиційної, органічної та ГМ кукурудзи

Джерело: побудовано автором за даними [62, с. 2-6; 63, с. 2; 64; 65].

Врожайність кукурудзи з 2008 по 2016 роки зросла за всіма видами виробництва: на органічну кукурудзу +68,6 бушелів/акра, традиційну

кукурудзу +72,9 бушелів/акра та ГМ кукурудзу +90,5 бушелів/акра, відповідно на 84%, 82%, 64%. Також можна відмітити, що врожайність в ГМ кукурудзи вище, ніж при традиційному та органічному виробництві, але при органічному - зростає швидше ніж при традиційному та ГМ [55, с. 18-31] (рис. 2.24).

В 2016 р. врожайність пшениці при традиційному виробництві становила 45,5 бушелів/акр, а при органічному виробництві - 37,3 бушелів/акр, тобто врожайність традиційної пшениці вища, ніж на органічну. За 2008-2016 рр. врожайність на органічну пшеницю зросла на 1 бушель/акра, а на пшеницю традиційного виробництва на 2,8 бушелів/акра [66].

Взагалі, на противагу високій врожайності ГМ культур, при використанні органічної технології вирощування врожайність дещо нижча, ніж при традиційному виробництві.

Важливо відмітити, що показники врожайності органічного сільського господарства досить нестабільні. А головним є те що, висока врожайність досягається лише в довгостроковому періоді за умови, що дотримуються правильного сівозміну (20-25% культур, які відновлюють ґрунт (горох, соя, конюшина, люцерна та ін.) та частка зернових культур у структурі зернових площ не менш 50% і агрохімія на даних земельних площах не використовується [67, 68].

Особливістю органічного ринку є високі ціни на товари, які враховують ряд факторів, що не відіграють ролі у формуванні ціни на традиційні товари. А саме: охорона навколишнього середовища та поліпшення екологічних умов (прагнення уникнути майбутніх витрат на боротьбу із забрудненням навколишнього середовища); більш високі вимоги до вирощування худоби; боротьба з ризиками для здоров'я фермерів, пов'язаними з неправильним використанням пестицидів (а також прагнення уникнути майбутніх витрат на медичні послуги); розвиток сільських районів шляхом створення додаткових робочих місць у фермерських господарствах та забезпечення високого доходу виробників [69, с.106-109].

Висока ціна органічних товарів має низку причин: попит значно перевищує їх виробництво; вони мають обмежений термін зберігання, вимагають спеціальної переробки та транспортування; маркетинг та доставка є дорожчими через їх невеликі об'єми та довгі ланцюжки посередників. Крім того, спостерігається і природне коливання цін протягом року, в першу чергу воно спричинене сезонністю врожаю. Також у ціну закладається вартість сертифікації, інспекції (рис. 2.25, 2.26) [70, с.8].

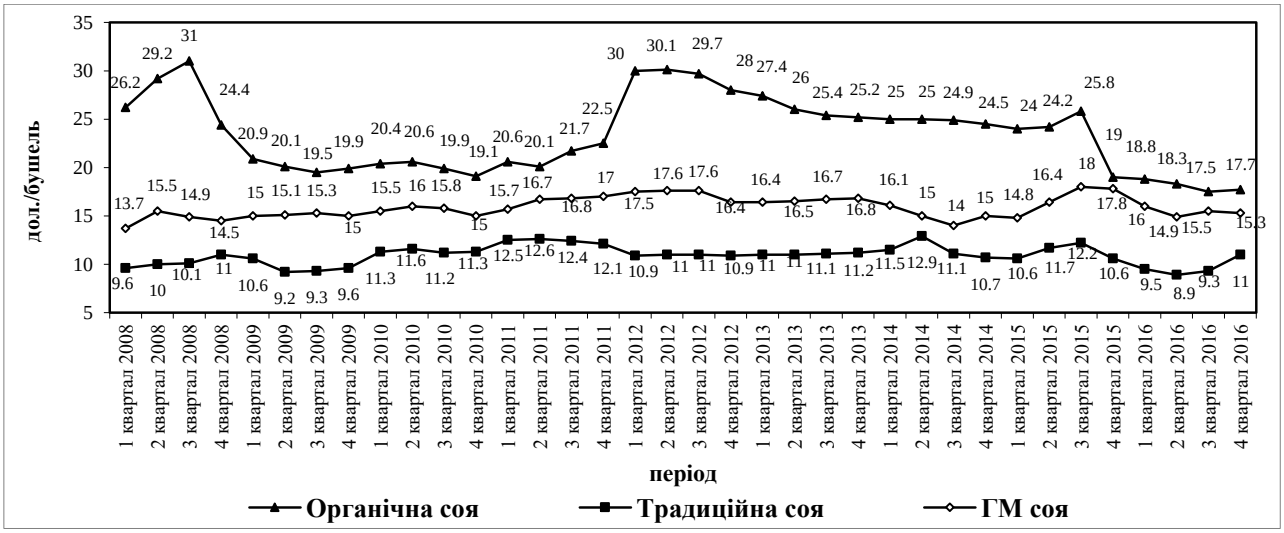

Рис. 2.25. Динаміка рівня цін на органічну, традиційну та ГМ сою

Джерело: побудовано за даними [71; 72; 73, с. 13; 74, с.20-22; 75, с. 1].

Наприклад, у 2016 р. ціни на органічну пшеницю склали 10,43 дол./бушель, на пшеницю традиційного виробництва - 3,49 дол./бушель. Отже, ціни на органічну пшеницю вищі, ніж за традиційну, на 6,94 дол. за бушель (1 бушель = 27,216 кг). Але за 2008-2016 рр. ціни за органічним виробництвом пшениці знизились на 4,65 дол./бушель (30%) та традиційним – на 6,56 дол./бушель (60%) [76, с.32; 77, с. 9; 78].

Ціни на соєві боби з 2008 по 2016 роки знизились за органічним та традиційним виробництвом, відповідно на 33%, 3%, а за ГМ виробництвом збільшилися на 13%. З представленого рисунка 2.24 ми бачимо, що ціни на органічні соєві боби вищі (2016р.), ніж за традиційну та ГМ сою на 7,7 і 2,3 дол. за бушель відповідно (1 бушель = 27,216 кг).

З наведеного нижче рисунка 2.26 ми бачимо, що ціни на кукурудзу за 2008-2016 рр. знизились за всіма видами виробництва: органічним,

традиційним та генетично модифікованим, відповідно на 21%, 18%, 11%. Ціни на органічну кукурудзу вищі (2016 р.), ніж за традиційну та ГМ кукурудзу на 4,4 і 1,3 дол. за бушель відповідно (1 бушель = 25,40 кг).

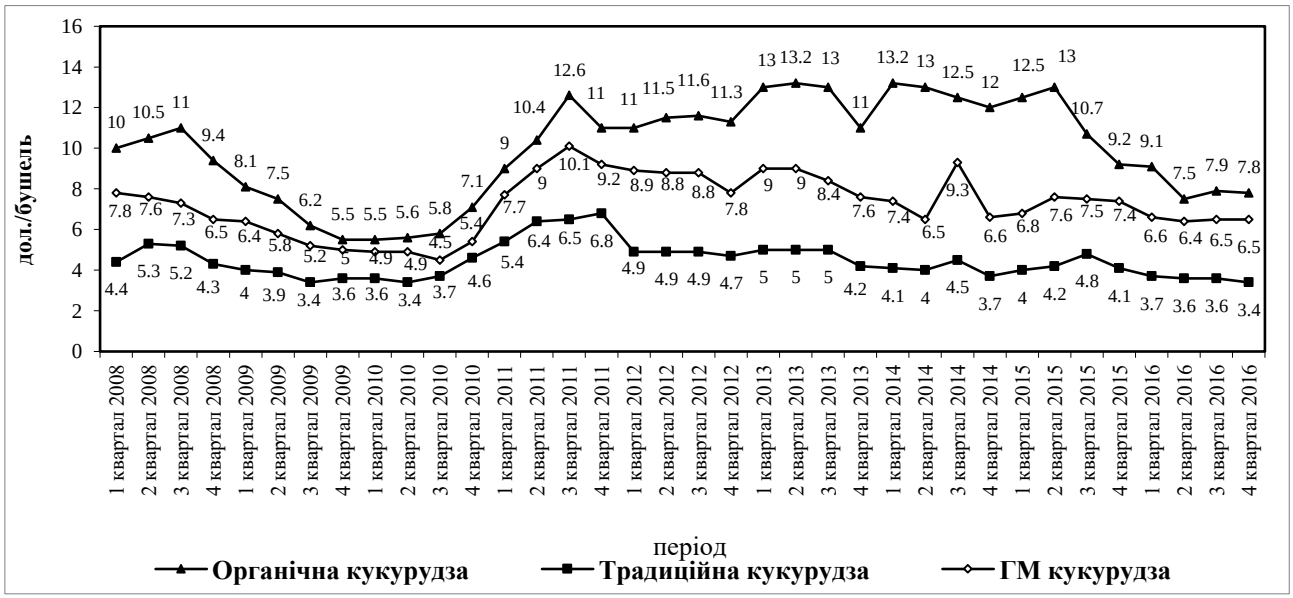

Рис. 2.26. Динаміка рівня цін на органічну, традиційну та ГМ кукурудзу

Джерело: побудовано автором за даними [71-75].

Виробничі витрати органічного сільського господарства значно нижчі, ніж при традиційному виробництві. Більшість європейських вчених сходяться на думці, що змінні витрати органічного виробництва нижчі на 60-70%, але фіксовані витрати на 45% більші в порівнянні з традиційним сільським господарством. Але в кінцевому результаті витрати органічного виробництва все ж таки нижчі, ніж у господарств традиційного типу [69].

Органічні сільськогосподарські товари мають меншу врожайність, ніж традиційні, але цей факт компенсується тим, що, ціни на органічні товари значно вищі, як показано вище. Багато вчених аргументують тезу, що без урахування різниці в цінах на органічні та традиційні товари господарства органічного типу отримують більші прибутки, ніж традиційні, за рахунок нижчих змінних витрат. Врахування високого рівня цін та державної допомоги органічним сільським фермерським господарствам призводять до зростання прибутку з 85 до 110%, та у сфері кормовиробництва – з 35 до 40% [69].

Індо-швейцарська дослідницька група порівнювала функціонування 60 органічних та 60 традиційних господарств протягом двох років та дійшла

висновку, що бавовна, вирощена органічним шляхом, є більш прибутковою: змінні витрати менші на 13-20%, початкові витрати менші на 40%, врожайність на 4-6% вища за ці два роки, та як наслідок валовий прибуток був на 30-43% вищим. Культури, що вирощувались у сівозміні з бавовною, були реалізовані з більшим прибутком для органічних господарств у порівнянні з традиційними на 10-20%. Також в Андхра-Прадеш (пн.-сх. Індія) було помічено, що вирощування органічної бавовни значно прибутковіше - традиційна бавовна не приносила жодного прибутку (прибуток був +13 доларів проти -30 доларів) [69].

Органічні господарства помітно впливають на розвиток та зміцнення сільських територій. Фермери стикаються з нагальною потребою розширення досвіду, впровадження нової техніки й сучасних технологій. Створення різних організацій для співпраці та поєднання зусиль диктує їх керівникам необхідність оптимального управління трудовими та іншими ресурсами для збереження екосистеми, максимізації виробництва і створення надійних умов збуту продукції [80, с.8].

Органічне виробництво сільськогосподарської продукції значною мірою впливає на соціальну складову сільських територій завдяки створенню додаткових робочих місць. Органічні господарства часто змушені компенсувати неможливість використання синтетичних добрив та хімікатів, наймаючи більше робітників. Кількість такої додаткової робочої сили варіює для різних регіонів, господарств та культур, але загалом робочий штат для господарств органічного типу, як правило, на 10-20% більший, ніж для традиційних Також позитивним є той факт, що виробники органіки застосовують метод сівозміни зернових культур, планують їх посіви та обробку впродовж усього року для збереження цілісності екосистеми та здоров’я ґрунту. А це створює всі умови для постійного працевлаштування, а не сезонного, як у традиційному сільському господарстві [81].

Отже, органічне виробництво сільськогосподарських товарів є стимулом до економічного розвитку, розвитку сільських територій, створює додаткові робочі місця та підвищує доходи сільського населення.

Крім того, органічний тип виробництва не залишається поза вирішення проблеми нестачі продовольчих товарів. Враховуючи факт відсутності потреби в значних видатках на агрохімію, воно вважається більш доступним для невеликих фермерських господарств і робить їх самоокупними та незалежними.

Пріоритетом традиційного сільського господарства є висока врожайність, але без урахування впливу на навколишнє середовище. Це призводить до зміни клімату, забруднення ґрунтів, води, негативного впливу на біорізноманіття місцевості. На противагу цьому, органічне сільське господарство використовує такий підхід до управління ґрунтами, що зберігає цілісність екосистеми.

Збереження ґрунтів є основою ведення органічного сільського господарства, що сприяє розвитку ґрунтової флори і фауни, покращує склад і структуру ґрунту, створює більш стабільні екосистеми (ЦСР 6, 15) [81].

Органічне сільське господарство здійснює свій внесок у боротьбу з парниковим ефектом і процесом глобального потепління. Органічний тип виробництва сільськогосподарських культур здатний знижувати викиди CO_2 на 48-66% в порівнянні з традиційним сільським господарством. Це відбувається завдяки високому вмісту органічних речовин у ґрунті, які дозволяють утримувати та перетворювати CO_2 в ґрунті, знижуючи з часом його викиди, та доводить здатність органічного виробництва сільськогосподарської продукції [80, с.5].

Значний вміст органічних речовин у ґрунті забезпечується завдяки мінімальній обробці, поверненню рослинних залишків врожаю в ґрунт, вирощуванню покривних культур, сівозмінам. Господарства з виробництва органічної продукції знижують викиди N_2O завдяки значно меншому його споживанню, ніж при традиційному типі виробництва (ЦСР 13) [74, с.5]. Також, органічне сільське господарство дбає про збереження всіх тварин, комах та рослин, властивих даній екосистемі (ЦСР 15) [81].

Одним з альтернативних джерел енергії є біологічне паливо. Для його виробництва найчастіше сировиною служить сільськогосподарська продукція, також застосовують цукровий очерет, солому, деревні відходи [82]. А саме органічне сільське господарство здійснити свій внесок у пом'якшення наслідків зміни клімату, впливу забруднення повітря на основі вирощування органічної продукції, яка служить сировиною для виробництва сучасних джерел енергії та більш ефективного їх використання (ЦСР 7) [83, с. 99-102].

Органічне сільське господарство впливає і на продовольчу безпеку. Вироблення органічної продукції покращує доступ до їжі шляхом зменшення ризику різноманітних захворювань. Питання ж врожайності в довгостроковому періоді вирішується на користь органічного виробника. Такий тип господарства є більш стабільною системою, тому що забезпечує здоров’я довкілля, і це не можна не враховувати при будь-яких сільськогосподарських вимірюваннях (ЦСР 2).

Поступове і всеосяжне економічне зростання є однією з необхідних умов сталого розвитку, яка сприяє поліпшенню умов життя людей. А саме розвиток органічного сільського господарства призводить до економічного зростання, до появи нових і більш привабливих можливостей для працевлаштування. Крім того, швидке зростання органічного сільського господарства, особливо в найменш розвинених країнах і країнах, що розвиваються, може допомогти скоротити розрив у рівнях оплати праці в порівнянні з розвиненими країнами і тим самим зменшити прояви нерівності між багатими і бідними (ЦСР 8).

Отже, розвиток органічного сільського господарства та розвиток міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами, сприятиме досягненню Цілей сталого розвитку (1, 2, 6, 7, 8, 12, 13 та 15) (Додаток А)

У світі існує три основні системи стандартів органічних сільськогосподарських товарів. На їх основі створюються державні норми та правила органічного виробництва.

На міжнародному рівні Комісія «Кодекс Аліментаріус», заснована ФАО і Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), розробила міжнародні стандарти виробництва, переробки, маркування та реалізації органічних продуктів харчування, вироблених органічним способом, а також для захисту споживача від обману і шахрайства.

Аналогом такого документу на рівні приватного сектора, є документ «Міжнародні стандарти на виробництво і обробку органічних продуктів», створений Міжнародною Федерацією органічних сільськогосподарських рухів (IFOAM). Даний документ включає стандарти вирощування рослин, худоби, бджіл і виробництво продуктів їх життєдіяльності, а також положення щодо поводження, зберігання, обробки, пакування і транспортування продуктів, у тому числі перелік речовин, допустимих до застосування під час виробництва та обробки органічних харчових продуктів. Перші «Базові стандарти IFOAM щодо органічного виробництва й переробки» сформульовані ще в 1980 р, стали основою для створення державних стандартів і систем сертифікації в усьому світі. Сьогодні вони гармонізовані з «Кодексом Аліментаріус» [84].

Базові стандарти IFOAM фактично виконують функцію «стандартів для стандартів» та покладені в основу багатьох стандартів як для приватного сектору, так і для державного регулювання в різних країнах, зокрема в основу Директиви ЄС № 834/2007 [85, с. 26-32].

Директива ЄС (EU Regulation) - європейська система регулювання у сфері органічного сільського господарства. Загальноєвропейська система сертифікації органічної продукції регулюється Директивою Ради ЄС №834/2007. Ці директиви служать основою для розробки та вдосконалення національних стандартів країн ЄС, сертифікація за якими дає можливість розміщувати на продукті європейське маркування «Європейський листок», що символізує природу та стабільність [86].

Бізнесові стандарти та/або правові норми покладаються в основу сертифікації органічних товарів. Правові норми встановлюють обов’язкові вимоги, що використовуються для державного регулювання, а стандарти, це

добровільні угоди, які є результатом досягнення певного консенсусу споживачів та виробників товарів і послуг [85, с. 26-32].

Змішаним варіантом є державне регулювання, що базується на бізнесових стандартах. У сучасному світі переважає тенденція до заміни правових норм щодо органічної продукції стандартами, оскільки останні простіші у застосуванні та легше піддаються міжнародній гармонізації, а також через політику дерегулювання, що здійснюється в багатьох країнах [84].

Використання добровільних стандартів залежить від багатьох факторів – від глобальних пріоритетів до місцевих умов. Різноманітність у сфері економіки, географії, промислової та правової інфраструктури, соціальних норм та соціального захисту, з якою стикаються сільськогосподарські виробники в усьому світі, свідчить, що застосування однакових стандартів не завжди може бути ефективним для максимізації результатів сталого розвитку Добровільна стандартизація швидко розвивається протягом останнього десятиліття в плані виробництва і географічного охоплення [87, с. 27-30].

Аналіз міжнародних аспектів регулювання торгівлі сільських товарів різних видів виробництва дозволив дійти висновку: на ринку генетично модифікрваних товарів інструменти регулювання знаходяться на стадії розвитку - відсутня достатня кількість стандартів, сертифікації та загальноприйнятого маркування, а також міжнародних інституцій, які б займалися розробкою потрібної документації. Картахенський протокол передбачав деякі засади регулювання міжнародного обміну даним видом товарів, але він досі не ратифікований всіма державами, які підписали його в 2000 р. Внаслідок цього даний ринок контролюється безпосередньо в кожній країні, відповідно до національного законодавства, а в багатьох країнах взагалі відсутня окремо сформована політика регулювання ринку генетично модифікованих товарів. Зараз тільки 64 країни прийняли на рівні національного законодавства закони про обов'язковість такого маркування [89].

На відміну від цього світовий ринок органічних товарів має достатньо розвинену гарантійну систему, яка забезпечує відповідність органічним

стандартам усього процесу аграрного виробництва та переробки сільськогосподарської сировини до рівня кінцевої продукції, включно з її упаковкою та маркуванням [85, с. 26-32].

Більшість національних стандартів (наприклад, в країнах ЄС, Японії, Аргентині, Індії, Тунісі, США) входять до складу регулюючих документів, вони взаємопов'язані на офіційному рівні. В деяких країнах (наприклад, у Німеччині) користуються місцевими добровільними стандартами, які є більш суворими, ніж загальні діючі стандарти. Зазвичай це пов'язано з наявністю специфічних споживчих вимог. Як правило, добровільні стандарти відповідають Цілям сталого розвитку.

Поки в Україні не розроблені відповідні підзаконні акти, вітчизняні виробники проходять процедуру органічної сертифікації свого виробництва за діючими міжнародними стандартами, частіше за все - це норми Європейського Союзу [44, с.40-45]. Наявність сертифікату, виданого сертифікаційною установою, акредитованою в ЄС, є обов’язковою вимогою при експорті органічних сільськогосподарських товарів до ЄС. Станом на 2016 р. в Україні налічується 14 сертифікуючих організацій, які можуть сертифікувати виробництво органічної продукції, серед них є одна українська – «Органік Стандарт». Але такі організації в Україні не можуть бути визнані офіційно органічними, оскільки законодавча база не приведена до європейських вимог, не розроблені нормативно-правові документи, які б визначали процедуру господарської діяльності [88, с. 35-37].

У 2015 р. в органічному сільському господарстві 50,9 млн га було сертифіковане, що становить 1,1% відсотка від світових земель сільськогосподарського призначення. IFOAM/Organic є найбільшим добровільним стандартом з точки зору площі (43,16 млн га) і стандартом з найбільшою різноманітністю товарів. Далі за величиною охоплення площі йдуть стандарти Rainforest Alliance (3,20 млн га), GLOBALG.A.P. (3,09 млн га), RSPO (2,62 млн га) [91, с. 16-19].

Виробництво товарів, які відповідають стандартам, зростає з кожним роком. Як правило, добровільні стандарти застосовані до товарів, які зосереджені на виробництві та реалізації, а саме відповідають цілям сталого розвитку [90, с. 4]. Значну частину світового виробництва, яке відповідає стандартам, займають в 2014 р. кава – 47% та какао – 37%, пальмова олія – 24%. За 2008-2014 рр. зросла частка виробництва майже за всіма товарами, що відповідають добровільним стандартам від світового виробництва даного товару. А саме: какао на 34%, кави - 32%, пальмової олії - 22%, чаю - 13%, бавовни – 6,7%, бананів - 5%, цукру - 0,13%, зменшилась тільки частка виробництва соєвих бобів на 0,6%. Частка експорту, яка відповідає добровільним стандартам, складає по каві 12%, какао 10%, чаю 9%, пальмовій олії 8%, соєвим бобам 1,3% від світового експорту, що являє собою значно меншу частину світового виробництва сертифікованих даних товарів. Перш за все це пов’язано з попитом на дані товари) [90] (Додаток С).

Потенційний вплив ГМО на навколишнє середовище та здоров'я людини є однією з найбільш суперечливих проблем у суспільстві на сьогоднішній день. Існують різні точки зору на цю проблему: половина добровільних стандартів дозволяє використання ГМО, а інші - забороняють. Все більш і більш важливим питанням для стандартів, які прагнуть забезпечити ринок не-ГМ товарами, є той факт, що не-ГМ насіння зустрічаються все рідше в тих секторах, де виробництво з ГМО стало переважаючим (наприклад, бавовна і соя) [53, с. 43-52]. Зростаюча перешкода, що стоїть на шляху не-ГМО стандартів, полягає в забезпеченні продуктами харчування. Ця проблема - прямий результат тісного взаємозв'язку навколишнього середовища і всіх сільськогосподарських систем, які в неї входять. По суті досвід використання ГМО показує на те, як відрізняються системи виробництва (або навіть відрізняються стандарти), які можуть впливати на здатність інших систем виробництва досягати бажаних цілей.

Біотехнології - це унаочнення взаємодії, коли вільне використання добровільних стандартів навряд чи буде ефективним інструментом у разі постійно конкуруючих між собою поглядів.

У випадку, коли розвиток виробництва та торгівлі трансгенних культур може спричинити обмежений доступ до не-ГМ товарів, уряд повинен врегулювати стандарти так, щоб захистити фонд не-ГМ насіння і виробництво не-ГМ товарів як на внутрішньому, так і на міжнародному рівнях [93, с.253].

Через недослідженість ГМ продукції, відсутність об'єктивної інформації про можливі їх наслідки, багато країн частково або повністю заборонили ГМ товари (Додаток Т), і виявляють більшу зацікавленість у постачанні сільськогосподарських товарів та сировини з країн, де офіційно заборонено використання ГМО і розвивається виробництво сертифікованих органічних продуктів.

Врахування вище наведених фактів дає підстави запропонувати науково-методичний підхід формування критеріїв оцінки переваг органічних та генетично модифікованих сільськогосподарських товарів у порівнянні з традиційними за економічним, соціальним, екологічним критеріями, а в міжнародній торгівлі - за інституційно-організаційним (табл. 2.9).

В групі економічних критеріїв розглядався рівень цін на органічні та ГМ товари порівняно з традиційними. Аналіз показав, що сільськогосподарські товари традиційного виробництва значно дешевші, ніж органічні чи генетично модифіковані (рис. 2.25, 2.26). Проте, надто високі ціни на органічні продовольчі товари обумовлені високою якістю, безпечністю та екологічною чистотою, тому попит на органічні товари значно перевищує її виробництво та постійно зростає.

Показник врожайності досить дискусійний. На противагу високій врожайності ГМ культур, при використанні органічної технології виробництва врожайність дещо нижча, ніж при традиційному виробництві культур (рис. 2.23, 2.24).

Таблиця 2.9

Порівняння органічних та генетично модифікованих сільськогосподарських товарів з традиційними за економічним, соціальним, екологічним та інституційно-організаційним критеріями

Показники	Групи товарів	
	Органічні товари	Генетично модифіковані товари
Економічний критерій		
Рівень цін	–	–
Врожайність	–	+
Виробничі витрати	+	–
Фінансові результати роботи господарств	+	+
Соціальний критерій		
Задоволення продовольчої безпеки, вирішення проблем голоду	=	+
Розвиток сільських територій	+	=
Пропозиція робочих місць	+	=
Екологічний критерій		
Захист ґрунту	+	–
Протистояння змінам клімату	+	=
Забруднення прісних вод	+	–
Вплив на біорізноманіття	+	–
Використання енергії	+	=
Використання синтетичних матеріалів	+	=
Інституційно-організаційний критерій		
Інституції та правова база регулювання міжнародного обміну	+	–
Наявність стандартів	+	–
Сертифікація сільськогосподарських товарів	+	–
Маркування товарів	+	–
Підсумкова оцінка	**14 +**	**3 +**

Оцінка:
+ показник кращий, ніж у традиційному сільському господарстві;
– показник гірший, ніж у традиційному сільському господарстві;
= показник тотожний традиційному сільському господарству.

Джерело: розроблено автором.

Важливо відмітити, що показники врожайності органічного сільського господарства досить дискусійні. Висока врожайність досягається лише в довгостроковому періоді, при умові, що дотримуються сівозмін та агрохімія майже не використовується, що дозволяє суттєво підвищити родючість ґрунтів.

Сільське господарство традиційного типу та ГМ виробництва орієнтоване на отримання максимальної врожайності за допомогою широкого застосування хімічно синтезованих засобів хімізації, яке вимагає значних витрат робочої сили і техніки, а також пального. Собівартість одиниці продукції є високою і постійно збільшується через підвищення цін на паливо, а в першу чергу зменшується родючість ґрунту, відбувається його деградація.

Витрати по впровадженню технології вирощування ГМ культур досить великі, але цей факт повністю компенсується подальшим зростанням прибутку (табл. 2.7). Виробничі витрати органічного сільського господарства значно нижчі, ніж при традиційному та генетично модифікованому виробництві за рахунок нижчих змінних витрат, але тут врожайність не така висока. Господарства органічного типу виробництва отримують більші прибутки, ніж традиційні, за рахунок високого рівня цін, нижчих змінних витрат та державної допомоги органічним сільським фермерським господарствам.

Оскільки попит на органічні сільськогосподарські товари зростає (Додаток П, рис. П.2), технологічні інновації та підвищення ефективності за рахунок зростання масштабів виробництва (Додаток Р) приведуть до того, що витрати на виробництво, обробку, транспортування і маркетингове просування органічних продуктів будуть знижуватися.

В кінцевому результаті, органічні товари та генетично модифіковані отримують по 2 плюси.

Основними соціальними критеріями були: рівень забезпечення населення продовольством та вирішення проблеми голоду, розвиток сільських територій, а також вплив на пропозицію робочих місць, тобто піднімається проблема безробіття і бідності, особливо у сільській місцевості та можливості отримання додаткових доходів від господарювання.

Оскільки врожайність генетично модифікованих культур значно перевищує показники як органічних посівів, так і традиційних, то відповідно до першого показника перевагу тут отримує саме він. Але у довгостроковій перспективі органічне виробництво, створюючи умови для місцевого виробництва та споживання, підвищує продуктивність та забезпечує можливість зробити продукти харчування більш доступними, також зберігаючи біорізноманіття й зменшуючи ризики, пов'язані з хворобами.

Однак аналіз за іншими двома показниками виявив, що виробництво органічної продукції краще впливає на вирішення проблеми розвитку сільських територій та безробіття. Органічні господарства мають значний вплив на зміцнення та розвиток сільських територій. Для того, щоб залишатись конкурентоспроможними, керівники таких компаній змушені адаптуватись до місцевих умов шляхом правильного управління робочою силою, земель та ресурсів з метою максимізації результатів виробництва, за умови турботливого ставлення до навколишнього середовища. Це вимагає постійних експериментів з технологіями, технікою та досвіду. Також фермери часто співпрацюють один з одним, утворюючи кооперативи чи іншого роду організації, поєднуючи знання та вміння задля досягнення кращого доступу на ринок.

При органічному виробництві фермери відмовляються від застосування мінеральних добрив, хімічних засобів захисту рослин, завдяки цьому залучають додаткову робочу силу, що розширює пропозицію робочих місць і збільшує доходи сільського населення. Також необхідно постійно планувати та готувати сівозміни, розподіляти терміни посіву, прагнучи зберегти біорізноманіття та оздоровити ґрунт, що приводить до цілорічного працевлаштування.

Отже, при аналізі соціального критерія перевагу отримують органічні товари (2+), тоді як генетично модифіковані товари мають 1 плюс.

За екологічним впливом генетично модифіковані товари значно поступаються органічним за всіма показниками, а саме: захист ґрунту, протистояння змінам клімату, забруднення прісних вод, вплив на

біорізноманіття, використання енергії та синтетичних матеріалів у процесі вирощування рослин.

У наукових працях вчених всього світу доведено, що ГМ рослини значно більше забруднюють навколишнє середовище, враховуючи ґрунти, воду та повітря, ніж звичайні рослини. Не варто забувати також і той факт, що самі рослини є токсичними, так як при їх виробництві використовують синтетичні матеріали.

Вирощуванню генетично модифікованих культур властива монокультурність, яка в традиційному землеробстві є неприйнятною, а тим більше в органічному. Недотримання сівозміну виснажує ґрунт та робить його сухим і непридатним для вирощування інших рослин.

Також постає проблема комах та птахів-запилювачів, котрі опиняються під загрозою від постійно зростаючих посівних площ генетично модифікованих культур та втрачають середовище існування, що приводить до порушення біологічного балансу та загрожує зникненню рослин.

Органічне сільське господарство сприяє збереженню біорізноманіття. Фермери-органіки саме в навколишній природі знаходять засоби для запилення, боротьби з шкідниками та підтримання родючості ґрунту. Це об'єднує потреби людини з потребами природи - покращує місцезростання птахів, комах і ґрунтових мікроорганізмів. Страхуючись від неврожаю, в органічному господарстві засівають поля генетично різнорідними культурами. При цьому відбирається найменш вразливий, найбільш урожайний в довгостроковій перспективі насіннєвий матеріал і одночасно зберігається різноманітність генофонду.

Розглядаючи недоліки та переваги виробництва органічних, традиційних та генетично модифікованих товарів, можна зробити висновок, що органічне сільське господарство є досконалим для збереження екосистеми. Саме тому за екологічним критерієм перевагу отримують органічні сільськогосподарські товари (6+), ГМ - жодного.

Аналіз сільськогосподарських товарів у розрізі інституційно-організаційного критерію,який сприяє міжнародній торгівлі, проводився за такими показниками: наявність інституцій регулювання міжнародного обміну, стандартів, сертифікації та маркування.

Світовий ринок органічних товарів має достатньо розвинуту гарантійну систему, яка забезпечує відповідність органічним стандартам усього процесу аграрного виробництва та переробки сільськогосподарської сировини до рівня кінцевої продукції, включно з її упаковкою та маркуванням й компанії, що проводять інспекції та сертифікації. Активними учасниками її створення виступили міжнародні організацій, під егідою яких були розроблені й поступово впроваджуються відповідні міжнародні ініціативи у сфері торгівлі на засадах сталого розвитку [85, с. 26-32].

На ринку генетично модифікованих товарів інструменти регулювання знаходяться на стадії розвитку - відсутня достатня кількість стандартів, система сертифікації та загальноприйнятого маркування, а також міжнародних інституцій, які б займалися розробкою потрібної документації. Саме тому даний ринок контролюється окремо в кожній країні, відповідно до національного законодавства, а в багатьох країнах взагалі відсутня політика регулювання ринку трансгенних товарів [85, с. 26-32].

Проаналізувавши інституційно-організаційний критерій виробництва та реалізації органічних та ГМ товарів, варто відмітити, що при виробництві генетично модифікованих товарів регулювання знаходиться на стадії розвитку, тоді як регулювання ринку органічних товарів активно розвивається та має явні результати. Отже, за даним критерієм органічні сільськогосподарські товари мають 4 плюса, а ГМ - жодного.

Отже, при порівнянні органічних та генетично модифікованих товарів з традиційними за економічним, екологічним, соціальним та інституційно-організаційним критеріями, доведено що органічні сільськогосподарські товари мають 14 перваг, а генетично модифіковані – 3.

Перехід сільськогосподарських товаровиробників на органічні методи господарювання може бути можливим лише за умови їхнього усвідомлення переваг органічного виробництва порівняно з традиційним. Органічне сільськогосподарське виробництво має переваги як у цілому для суспільства, так і для виробника та споживача органічних сільськогосподарських товарів. Така форма господарювання є надзвичайно сприятливою для соціально-економічного та екологічного розвитку.

Саме тому, на підставі приведених даних, можна зробити висновок, що органічний тип ведення сільськогосподарського виробництва та міжнародна торгівля даними товарами відповідає Цілям сталого розвитку (на перспективу до 2030 р.).

Висновки до розділу 2

1. Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами сприяла досягненню економіко-соціальних цілей сталого розвитку, тоді як екологічні цілі були поза пріоритету. Для усіх країн міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами протягом 2002-2008, 2010-2011 та у 2013 рр. виступає фактором економічного зростання (ЦСР 8); сприяє вирішенню питань подолання голоду (ЦСР 2); частково задовольняє попит на сировину для відновлюваних джерел енергії (ЦСР 7). У країнах з доходами нижче середнього, середнім та вище середнього торгівля сприяє скороченню бідності (ЦСР 1), збереженню екосистеми завдяки торгівлі органічними товарами (ЦСР 6, 15), що має також наявний зв’язок із заходами по боротьбі зі зміною клімату та його наслідками (ЦСР 13).

2. Сучасна міжнародна торговельна політика негативно впливає на досягнення цілей сталого розвитку через застосування країнами, що розвиваються, тарифних («дешевих») та розвиненими країнами – нетарифних («дорогих») заходів торговельної політики для сільськогосподарських товарів. Використання розвиненими країнами експортних стимулів вказує на

міжнародну торгівлю, яка не сприяє досягненню цілей сталого розвитку – «подолання голоду» в країнах, що розвиваються, та найменш розвинених країнах, призупиняє виробництво продовольства з власної сировини, скорочує зайнятість та національне виробництво в цілому, що потребує еквівалентних заходів для країн з різним рівнем доходів. Для досягнення цілей сталого розвитку роль СОТ повинна полягати у спрощенні правил доступу на ринки країн та захисті інтересів країн, що розвиваються, в умовах економічних, екологічних та соціальних загроз, переорієнтуванні країн на дозволені заходи внутрішньої підтримки національних виробників («зеленої скриньки»), прийнятті рішень щодо заборони надання експортних стимулів та не створенню додаткових бар'єрів у торгівлі сільськогосподарськими товарами через їх стандартизацію, маркування, сертифікацію та акредитацію.

3. Науково-методичний підхід до формування критеріїв оцінки переваг органічних та генетично модифікованих сільськогосподарських товарів у порівнянні з традиційними дозволяє визначити переваги органічних сільськогосподарських товарів за економічним критерієм (рівень цін, врожайність, виробничі витрати, фінансові результати), екологічним (захист ґрунту, протистояння змінам клімату, забруднення вод, вплив на біорізноманіття, використання енергії та синтетичних матеріалів), частково – за соціальним (задоволення продовольчої безпеки, вирішення проблем голоду, розвиток сільських територій, пропозиція робочих місць), а в міжнародній торгівлі – інституційно-організаційним критерієм, який включає переваги у наявності інституцій та нормативно-правової бази регулювання міжнародного обміну, стандартів, сертифікації та маркування органічних сільськогосподарських товарів. Цей підхід дозволив сформувати гіпотезу про домінантну роль органічних товарів у досягненні, в першу чергу, екологічних, а також економічних та соціальних цілей сталого розвитку, а міжнародну торгівлю можна розглядати як сталу.

Основні результати дослідження, викладені в цьому розділі, відображено в працях: [1, 6, 19, 20, 21, 23, 27, 30, 33, 40, 41, 44, 47, 53, 55, 69, 83, 85, 87, 88, 91].

Список використаних джерел до розділу 2

1. Михайленко О. Г. Сучасні тенденції та проблеми розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією в контексті сталого розвитку. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2015. Т. 20. Вип. 5. С. 29–35.

2. Егоров А. Ю. Формирование и развитие рынка органической агропродовольственной продукции (на примере ЦФО): дис. канд. экон. наук : 08.00.05 / Егоров Алексей Юрьевич. Москва, 2014. 224 с.

3. Офіційний сайт Всесвітньої організації торгівлі (WTO – World Trade Organization). URL: https://www.wto.org (дата звернення 13.03.2014).

4. Перспективы развития мировой экономики. Пониженный спрос. Симптомы и лечение. Октябрь 2016. *International Monetary Fund*. 2016. 313 с.

5. Офіційний сайт Світового банку (World Bank). URL: http://data.worldbank.org/indicator (дата звернення 16.04.2013).

6. Михайленко О. Г. Місце міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку. *Економіка, фінанси та управління: оцінка та перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 8 вересня 2017 р.)*. Полтава: «Центр фінансово-економічних наукових досліджень», 2017. С. 9–11.

7. Офіційний сайт Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO – Food and Agriculture Organization of the United Nations): Statistics Division. URL: http://faostat3.fao.org/ (дата звернення 23.07.2014).

8. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. 2011. 631 p.

9. Мониторинг продовольственной безопасности и питания в поддержку осуществления Повестки дня в области устойчивого развития на период до 2030 года: подведение итогов и планы на будущее. Рим, ФАО. 124 с.

10. Кундеева Л. К теории управления продовольственной безопасностью государства. URL: http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/ 123456789/17116/1/18.Pdf (дата звернення 27.05.2016).

11. Данилишин Б. Нова державна підтримка агропромислового комплексу – шлях в нікуди. URL: https://ukr.lb.ua/economics/2016/04/07/ 332278_nova_derzhavna_pidtrimka.html (дата звернення 21.06.2016).

12. Irz X., Lin L., Thirtle C., Wiggins S. Agricultural Growth and Poverty Alleviation. *Development Policy Review*. 2001. Vol. 19 (4). P. 449–466.

13. The World Bank. URL: http://siteresources.worldbank.org/ INTWDR 2008/Resources/2795087-1191427986785/LigonE&SadouletE_EstimatingEffects OfAggAgGr.pdf (дата звернення 25.03.2015).

14. World Trade Organization. International Trade Statistics. 2015. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2015_e/its2015_e.pdf (дата звернення 23.02.2016).

15. World Trade Statistical Review 2017. URL: wts2017_e.pdf (дата звернення 14.03.2017).

16. World Trade Statistical Review 2016. URL: wts2016_e.pdf (дата звернення 07.09.2016).

17. Архірейська Н.В., Панасейко І.М. Сучасні проблеми забезпечення та оцінки рівня зовнішньоекономічної безпеки України. *Бізнес Інформ*. 2015. № 1. С. 40–45.

18. KNOEMA: World Exports and Imports of Agricultural products. URL: http://knoema.ru/cduhihd/world-exports-and-imports-of-agricultural-products (дата звернення 22.04.2015).

19. Михайленко О. Г. Стан та світові тенденції розвитку виробництва біоенергії. *Розвиток бухгалтерського обліку, аналізу і контролю в умовах інтеграційних процесів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1-2 серпня 2014 р.)*. Київ: ГО «Київський економічний науковий центр». С. 99–102.

20. Михайленко О. Г. Сучасні тенденції та проблеми розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією в контексті сталого розвитку. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2015. Т. 20. Вип. 5. С. 29–35.

21. Михайленко О. Г. Вплив сільського господарства на навколишнє середовище. *Фактори сталого розвитку сучасної держави в умовах інноваційної економіки*: *матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 4–5 грудня 2015 р.).* Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2015. С. 27–30.

22. Хумаров О. А. Обґрунтування необхідності реалізації проектів. Спільне впровадження в Україні. *Економічні інновації*. 2013. Вип. 52. С. 299–307.

23. Михайленко О. Г. Вплив сільського господарства на навколишнє середовище. *Фактори сталого розвитку сучасної держави в умовах інноваційної економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 4–5 грудня 2015 р.).* Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2015. С. 27–30.

24. Задачи, стоящие перед продовольствием и сельским хозяйством в связи с изменением климата и биоэнергией. Экспертный форум высокого уровня на тему: «Как прокормить население мира в 2050 году». *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 2009. URL: http://www.fao.org/fileadmin/templates/wsfs/docs/Issues_papers/Issues_papers_RU/2050IP_Climate_Ru_LR.pdf (дата звернення 23.01.2013).

25. Положение дел в области продовольствия и сельского хозяйства: изменение климата, сельское хозяйство и продовольственная безопасность. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 2016. URL: http://www.fao.org/3/a-i6030r.pdf (дата звернення 27.01.2017).

26. New FAO updates on GHG emissions from AFOLU. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 2016. URL:

New_FAO_updates_GHG_emissions_from_AFOLU_Jacobs.pdf (дата звернення 20.02.2017).

27. Михайленко О. Г. Вплив сільського господарства на економіко-екологічний стан країн в умовах сталого розвитку. *Теорія і практика сучасної економіки: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 19 листопада 2014 р.).* Черкаси: ЧДТУ, 2014. С. 153–155.

28. Будущее продовольствия и сельского хозяйства: Цели и альтернативы глобального устойчивого развития. Государственное ведомство по вопросам науки. Великобритания, Лондон, 2011. URL: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/288129/11-926-future-of-food-and-farming-summary-russian.pdf (дата звернення 19.02.2015).

29. Основи економічної теорії: підруч. / А.С. Гальчинський та ін. Київ: Вища школа, 1995. 471 с.

30. Михайленко О. Г. Регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією у контексті цілей сталого розвитку. *Сучасна Україна в глобальному середовищі: стратегічні орієнтири економічного розвитку: колективна монографія*. Дніпропетровськ: Інновація, 2015. С. 52–68.

31. Global Trade Alert. Independent monitoring of policies that affect world trade. URL: http://www.globaltradealert.org/site-statistics/table/10 (дата звернення 14.06.2014).

32. World Trade Organization, the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) and the International Trade Centre (ITC). World Tariff Profiles. 2016. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/tariff_ profiles 16_e.pdf (дата звернення 10.01.2017).

33. Михайленко О. Г. Глобалізаційні чинники формування стратегії управління зовнішньоекономічною діяльністю агропромислового комплексу. *Глобалізація світогосподарського розвитку: Cui Bono?: колективна монографія.* Дніпропетровськ: Інновація, 2013. С. 267–289.

34. Non-Tariff Measures to Trade: Economic and Policy Issues for Developing Countries. Developing Countries in International Trade Studies. United Nations Conference on Trade and Development. *United Nations New York and Geneva*. 2013. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditctab 20121_en.pdf

35. Преобразование нашего мира: Повестка дня в области устойчивого развития на период до 2030 года. *Міжнародна конференція з фінансування розвитку. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 25 сентября 2015 года*. A/RES/70/1. Addis Ababa Action Agenda of the Third International Conference on Financing for Development, UN, New York. 2015. С. 37–42.

36. The business of biotrade: using biological resourses sustainably and responsibly. *The United Nations Conference on Trade and Development*. 2014. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcbcc20094_en.pdf (дата звернення 23.06.2015).

37. Глобальное партнерство в целях развития: стоящие перед нами задачи. Доклад Целевой группы по оценке прогресса в достижении ЦРТ. *United Nations*. 2013. URL: http://www.un.org/ru/millenniumgoals/GAP_ Report _ 013.pdf (дата звернення 17.12.2014).

38. Wake up before it is too late. Make agriculture truly sustainable now for food security in a changing climate. Trade and environment review. United Nations Conference on Trade and Development. *United Nations*. 2013. URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/ditcted2012d3_en.pdf (дата звернення 11.06.2015).

39. Понизова О. БРИКС и «зеленая экономика». *Мосты*. Международный центр по торговле и устойчивому развитию. 2014. Вып. 5. С. 29–31.

40. Михайленко О.Г. Розвиток світового ринку продукції органічного сільського господарства. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2014. Т. 19. Вип. 3/1. С. 87–91.

41. Михайленко О. Г. Сучасний стан та проблеми розвитку світового ринку органічних продуктів харчування. *Глобальні детермінанти світогосподарського розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару*

(м. Дніпропетровськ, 14 квітня 2016 р.). Дніпропетровськ: Друкарня «Сова», 2016. С. 81–86.

42. Якимчук О.К. Сталий розвиток: проблеми законодавчого забезпечення в Україні. URL: http://gisap.eu/ru/node/483 (дата звернення 24.07.2014).

43. FIBL AND IFOAM. The World of organic agriculture. *Statistics & Emerging Trends*. 2017. 340 c. URL: https://www.fibl.org/fileadmin/ documents/ shop/ 3503-organic-world-2017.pdf (дата звернення 21.02.2017).

44. Михайленко О. Г. Розвиток органічного сільського господарства в системі євроінтеграційних процесів в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 6. Ч. 3. С. 40–45.

45. Органик 3.0 – будущее органического сельского хозяйства. *Агрокультура*. 2014. Апрель. URL: http://agracultura.org/news/organic-3-0-buduschee-organicheskogo-selskogo-hozjajstva.html (дата звернення 09.12.2014).

46. Biotech Crop Highlights in 2016. URL: http://isaaa.org/resources/ publications/pocketk/16/default.asp (дата звернення 07.02.2017).

47. Михайленко О. Г. Світовий ринок сільськогосподарської продукції: стан, тенденції, перспективи. *Integrated business structures: models, processes, technologies: materials of the International Scientific Conference. (Chisinau, Republic of Moldova, 25 November 2016)*. Chisinau, Republic of Moldova: Baltija Publishing, 2016. P. 28–31.

48. Low Levels of Genetically Modified Crops in International Food and Feed Trade: FAO International Survey and Economic Analysis. URL: http://www.fao.org/docrep/019/i3734e/i3734e.pdf (дата звернення 21.10.2015).

49. James C. Briefs Global Status of Commercialized Biotech. *GM Crops: 2017. Executive Summary*. ISAAA Resources Publication. 2017. URL: http://isaaa.org/resources/publications/briefs/52/executivesummary/default.asp (дата звернення 27.03.2017).

50. Genetically Engineered Crops in the United States. *Economic Research Service*. USDA. 2014. 60 p.

51. GMOs and Global Food Security. URL: http://www.geneticliteracyproject.org/2014/12/18/gmos-and-global-food-security/ (дата звернення 25.03.2015).

52. GM crops: global socio-economic and environmental impacts 1996-2015. PG Economic Ltd, UK, 2015. 189 p.

53. Михайленко О. Г. Аналіз світового ринку сільськогосподарської продукції різних видів виробництва в контексті вимог концепції сталого розвитку. *Агросвіт*. 2016. № 4. С. 43–52.

54. The Environmental Impact of GMOs. URL: http://www.onegreenplanet. org/animalsandnature/the-environmental-impact-of-gmos/ (дата звернення 16.01.2016).

55. Михайленко О. Г. Генно-модифікована і органічна продукція сільського господарства: аналіз світових тенденцій у виробництві, торгівлі та споживанні. *Економічний простір*. 2016. № 115. С. 18–31.

56. Quarterly U.S. Rural Economic Review – 2016. URL: http://www.cobank.com/~/media/Files/Searchable%20PDF%20Files/Knowledge%20Exchange/2016/Quarterly%20US%20Rural%20Economic%20Review%20Q32016%20%20Sep%202016.pdf (дата звернення 27.01.2017).

57. United States Department of Agriculture. Background. URL: http://www.ers.usda.gov/topics/crops/soybeans-oil-crops/background.aspx (дата звернення 03.03.2016).

58. Missouri Crop Resource Guide. URL: http://crops.missouri.edu/audit/ soybean.htm (дата звернення 11.02.2016).

59. National Organic Grain and Feedstuffs – Bi-Weekly – 2016. URL: https://www.ams.usda.gov/mnreports/lsbnof.pdf (дата звернення 17.02.2017).

60. States Department of Agriculture Economic Research Service. URL: http://www.ers.usda.gov/topics/crops/soybeans-oil-crops/related-data-statistics/ (дата звернення 26.08.2016).

61. National Weekly Non-GMO/GE Grain Report. URL: https://www.ams.usda.gov/mnreports/gl_gr112.txt (дата звернення 26.08.2016).

62. 2016 Product Brochure – Foundation Organic Seeds. 2016. URL: http://www.foundationorganicseed.com/2016_Foundation_Seed_Guide.pdf (дата звернення 05.01.2017).

63. Calendar of Events – North Dakota Corn Growers Association – 2016. URL: http://www.ndcorn.org/uploads/useruploads/corntalk_dec_jan2016-1.pdf (дата звернення 23.01.2017).

64. Reese C. West Central Research and Outreach Center (WCROC) – 2016. URL: http://wcroc.cfans.umn.edu/9-corn (дата звернення 13.02.2017).

65. United States Department of Agriculture National Agricultural Statistics Service – 2016. URL: https://www.nass.usda.gov/Newsroom/2016/08_12_2016. php (дата звернення 23.01.2017).

66. National Organic Grain and Feedstuffs – Bi-Weekly. URL: www.ams.usda.gov/mnreports/lsbncor.pdf (дата звернення 23.01.2017).

67. Is Organic Farming more Profitable? URL: http://www.organicagcentre.ca/NewspaperArticles/na_profitability_jw.asp (дата звернення 10.02.2015).

68. Noem Nemes Comparative Analysis of Organic and Non-organic Farming System: a Critical Assessment of Farm Profitability. FAO of UN. Rome. 2009. 39 p. URL: ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/011/ak355e/ak355e00.pdf (дата звернення 23.10.2015).

69. Михайленко О. Г. Аналіз цін на сільськогосподарську продукцію на міжнародних ринках. *Проблеми фінансово-економічного та соціального розвитку країн: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5–6 вересня 2014 р.).* Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. С. 106–109.

70. Воскобійник Ю.П. Ємність ринку органічної продукції в Україні. *Агроінком.* 2013. № 4-6. С. 7-10. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agroincom_2013_4-6_4 (дата звернення 05.02.2016).

71. Season-Average Price Forecasts Using Futures Prices to Forecast the Season-Average Price and Price Loss Coverage (PLC) Payment Rate for Corn,

Soybeans, and Wheat. URL: http://www.ers.usda.gov/data-products/season-average-price-forecasts.aspx (дата звернення 14.11.2015).

72. United States Department of Agriculture National Agricultural Statistics Service Prices Received: Soybean Prices Received by Month, US. URL: https://www.nass.usda.gov/Charts_and_Maps/Agricultural_Prices/pricesb.php (дата звернення 16.12.2015).

73. National Agricultural Statistics Service (NASS), Agricultural Statistics Board, United States Department of Agriculture (USDA) Agricultural Prices – 2016. URL: http://usda.mannlib.cornell.edu/usda/current/AgriPric/AgriPric-10-31-2016.pdf (дата звернення 13.02.2017).

74. The Profit Potential of Certified Organic Field Crop Production – 2015. URL: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=8&ved=0ahUKEwjmp5mC_ZHQAhVDXSwKHduyBOcQFghJMAc&url=http%3A%2F%2Fwww.ers.usda.gov%2Fwebdocs%2Fpublications%2Ferr188%2F53409_err188.pdf&usg=AFQjCNFXVW9FvOQp2Dkv7AxOr8pm50QCcA&bvm=bv.137904068,d.bGg&cad=rja (дата звернення 13.09.2016).

75. USDA Livestock, Poultry & Grain Market News – 2016. URL: https://www.ams.usda.gov/mnreports/lsddgr.pdf (дата звернення 12.01.2017).

76. Understanding Organic Prices: An Analysis of Organic Price Risk and Premiums. URL: https://vtechworks.lib.vt.edu/bitstream/handle/10919/71677/McKay_SM_T_2016.pdf?sequence=1 (дата звернення 28.12.2016).

77. USDA. Grains and Oilseeds Outlook. URL: http://www.usda.gov/oce/forum/2016_speeches/GO_AOF2016_FINAL.pdf (дата звернення 11.01.2017).

78. Index Mundi. Wheat Monthly Price. URL: http://www.indexmundi.com/commodities/?commodity=wheat&months=120 (дата звернення 24.10.2016).

79. United States Department of Agriculture Economic Research Service. Prices Received: Corn Prices Received by Month, US. URL: https://www.nass.usda.gov/Charts_and_Maps/Agricultural_Prices/pricecn.php (дата звернення 23.05.2016).

80. Органическое сельское хозяйство и право / Морджера Э., Буллон Каро К., Дюран Грасия М. Рим. Продовольственная и сельскохозяйственная Организация Объединенных Наций, 2015. 237 с. URL: a-i2718r.pdf (дата звернення 01.02.2018).

81. Morgera E., Caro C., Durán G. Organic agriculture and the law. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. 2012. URL: http://www.fao.org/docrep/016/i2718e/i2718e.pdf (дата звернення 15.11.2014).

82. Аналіз сучасного стану альтернативної енергетики та рекомендації по екологізації паливно-енергетичного комплексу України. *Промислова екологія*. 2011. URL: http://eco.com.ua/content/analiz-suchasnogo-stanu-alternativnoi-energetiki-ta-rekomendatsii-po-ekologizatsii-palivno-e (дата звернення 11.12.2015).

83. Михайленко О. Г. Стан та світові тенденції розвитку виробництва біоенергії. *Розвиток бухгалтерського обліку, аналізу і контролю в умовах інтеграційних процесів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1–2 серпня 2014 р.).* Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. С. 99–102.

84. Сертифікація та маркування. *Федерація органічного руху України*. 2010. URL: http://organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-44-34 (дата звернення 23.04.2013).

85. Михайленко О.Г. Стандартизація як фактор розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією в сучасному суспільстві. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2017. Вип. 1(49). Т. 1. С. 26–32.

86. Федун А. Органіка: до лідерства через перепони. *Юридична газета*. 2015. URL: http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/organika-do-liderstva-cherez-pereponi.html (дата звернення 21.07.2016).

87. Михайленко О.Г. Роль добровільних стандартів в міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією в контексті сталого розвитку. *Міжнародна практика соціально-економічного розвитку країни: проблеми та перспективи*:

матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18-19 грудня 2015 р.). Киев: Аналітичний центр «Нова Економіка». 2015. С. 27–30.

88. Михайленко О. Г. Вплив санітарних та фітосанітарних норм на торгівлю сільськогосподарською продукцією з країнами ЄС. *Проблеми розвитку економіки: оцінка та перспективи вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 11–12 липня 2014 р.).* Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2014. С. 35–38.

89. Щеголева А. М. История разработки и принятия Картахенского Протокола по биобезопасности 2000 г.: Travaux préparatoires. *Вестник РУДН*. 2014. URL: http://www.intlaw-rudn.com/research/publications/environment/istoriya-razrabotki-i-prinyatiya-kartahenskogo-protokola-po-biobezopasnosti-2000 -g.-travaux-preparatoires (дата звернення 21.03.2015).

90. The State of Sustainable Markets. Statistics and Emerging Trends 2015. URL: The-State-of-Sustainable-Markets-2015.pdf (дата звернення 12.12.2015).

91. Михайленко О. Г. Аналіз соціальних, екологічних та економічних критеріїв добровільних стандартів, що сприяють сталому розвитку сільського господарства. *Наука та інновації як основні шляхи вирішення проблем модернізації економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18–19 грудня 2015 р.)*. Одеса: ГО «Центр економічних досліджень та розвитку», 2015. С. 16–19.

92. Potts J., Lynch M., Wilkings A. The State of Sustainability Initiatives Review 2014. Standards and the Green Economy. International Institute for Sustainable Development and the International Institute for Environment and Development. 2014. 350 p. URL: https://www.iisd.org/pdf/2014/ssi_2014.pdf (дата звернення 15.04.2015).

РОЗДІЛ 3
КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ РОЛІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРАМИ В ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

3.1 Концепція посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку

На сучасному етапі одним з важливіших напрямів міжнародної торгівлі є розвиток торгівлі сільськогосподарськими товарами. Для країн, що розвиваються, це можливість подолати бідність, збільшити обсяги сільськогосподарського виробництва та підвищити рівень зайнятості, а для розвинених країн - це можливість підвищити якість сільськогосподарських товарів, що експортуються та імпортуються. Але існує ряд питань, які гальмують розвиток торгівлі. Саме їх вирішення повинно допомогти розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами, яка має вплив на досягнення цілей сталого розвитку.

Створення максимально сприятливих умов і рівних прав у світовій торгівлі, як відомо, ставить своєю метою Світова організація торгівлі. Це найбільше на сьогоднішній день економічне об'єднання - на початок травня 2017 р. членами СОТ є 164 держави. Основним нормативним документом, що регулює торгівлю продовольством в рамках СОТ, є Угода про сільське господарство СОТ (Agreement on Agriculture), що набула чинності з 1 січня 1995 р. [1].

В рамках Світової організації торгівлі продовжується також подальша глобалізація світових торгівельних відносин, однією з цілей якої є створення єдиного ринку товарів, у тому числі сільськогосподарських.

Сьогодні постає питання виокремлення та цільового стимулювання різних способів сільськогосподарського виробництва (органічного, генетично модифікованого, традиційного), а не тільки загальне нарощування експорту товару. Враховуючи зростання побоювань щодо зміни клімату та збільшення рівня сільської бідності, постає гостра необхідність рухатись в бік сталого розвитку та екологічних методів у сільському господарстві, які є більш еластичними та менш енергомісткими [2, с. 110-116].

З'являється все більше доказів, що органічне сільське господарство сприяє адаптації до змін клімату, не завдає шкоди навколишньому середовищу, при цьому збільшуючи ефективність виробництва (рис. 3.1).

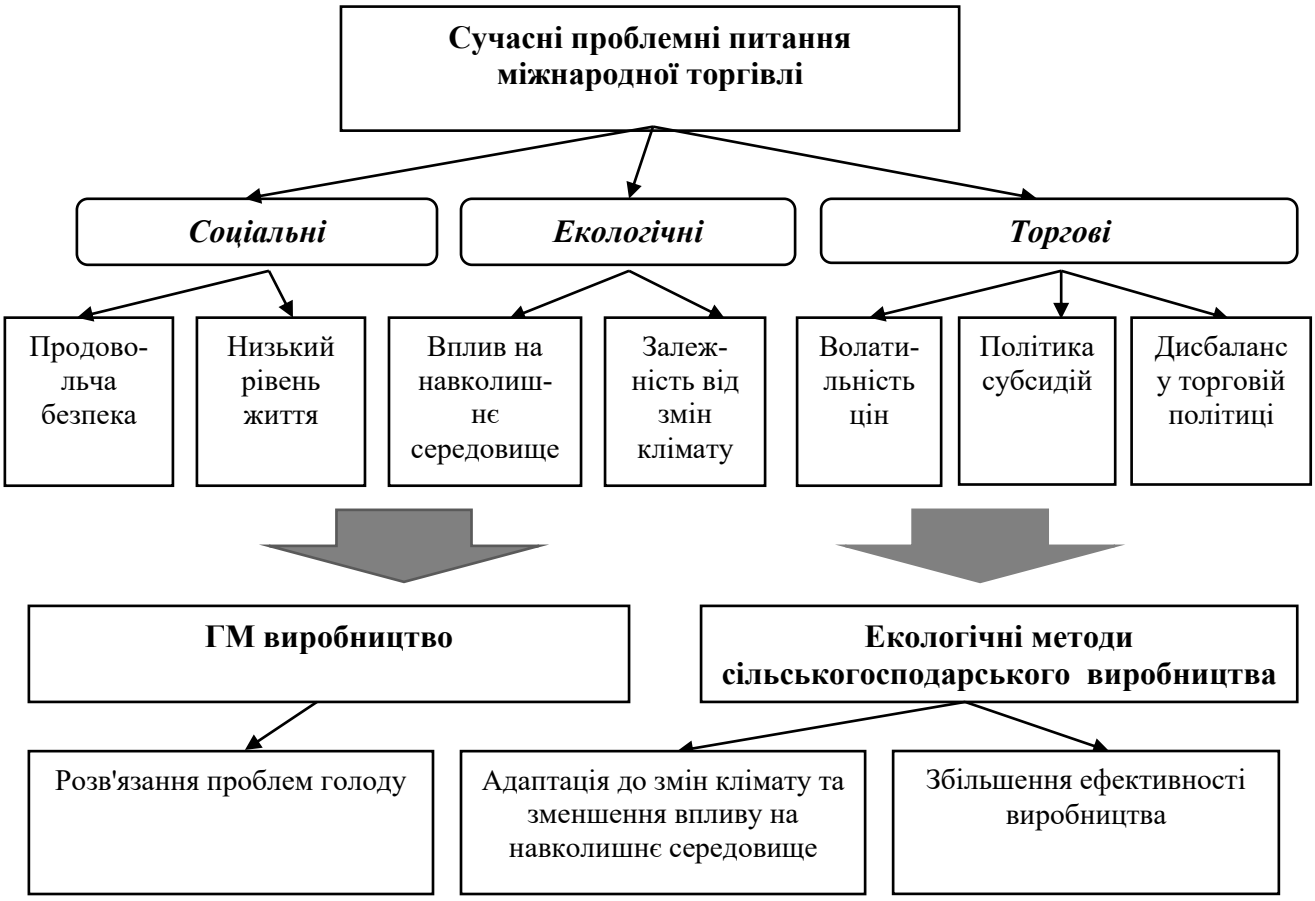

Рис. 3.1. Сучасні проблемні питання міжнародної торгівлі сільськосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку

Джерело: розроблено автором.

Але політика субсидій, волатильність цін, яка відлякує інвесторів від довгострокового інвестування в органічне сільське господарство, та дисбаланси

у міжнародній торговій політиці перешкоджають досягненню цілей сталого розвитку [3].

Наприклад, навряд чи великі господарства, які покладаються на значні субсидії, щоб бути прибутковими, зроблять істотний вклад в екологізацію сільського господарства, якщо не буде всеосяжної реформи системи субсидій, у тому числі зниження або усунення деяких субсидій «зеленої скриньки». Але, щоб створити більший простір для формування політики країн, що розвиваються, важливо підтримувати саме «озеленення» - фермерам слід надавати адекватну підтримку щодо ведення органічного сільського господарства.

Багато урядів, як в розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються, оголосили про плани щодо збільшення обсягу органічного сільського господарства. Та уряди розвинених країн пропонують значні субсидії для органічного виробництва. Наприклад, державні субсидії та дотації в Німеччині складають близько 40% у структурі доходу органічних фермерів. У деяких країнах виділяються субсидії і дотації в процесі переходу на органічне сільськогосподарське виробництво (США), а в більшості країн - господарствам, які вже займаються органічним виробництвом в розрахунку на 1 га земельної площі залежно від призначення сільськогосподарських земель (Польща, Німеччина, Франція, Чехія, Швейцарія). В Нідерландах державну допомогу виділяють для компенсації витрат на сертифікацію й інспектування, також сільськогосподарські виробники мають доступ до спеціальних пільг щодо оподаткування та фінансування, підтримуваних урядом. В Молдові, крім субсидій в розрахунку на 1 га земельної площі (в перехідний період), було запроваджено програму субсидій, розмір якої для органічної продукції, призначеної на експорт, дорівнює 40% ціни традиційної і 20% - для продукції, що реалізується на внутрішньому ринку [4, с.31-32, 34, 39, 42, 122]. Виробники також можуть отримати пільгове кредитування.

Більшість розвинених країн використовують нетарифні («дорогі») заходи торговельної політики для сільськогосподарських товарів, що справляють

найбільший вплив на торговельних партнерів, які повинні конкурувати з субсидованим виробництвом. У країнах, що розвиваються, фінансування недостатньо. Тому в них використовують тарифні («дешеві») заходи торговельної політики для сільськогосподарських товарів. В Україні при міжнародній торгівлі сільськогосподарськими товарами використовують тарифні, а також нетарифні заходи, які вимагають значних коштів з боку держави та сприятимуть розвитку органічного сільського господарства й сталої міжнародної торгівлі.

Також важливим чинником є труднощі, з якими стикаються виробники країн, що розвиваються, в дотриманні стандартів органічного сільського господарства. Ця проблема не національного рівня, але є серйозною для потенціальних експортерів, яким потрібно дотримуватися безлічі технічних регламентів, стандартів та систем сертифікації [5, с. 298]. Крім того, повна й ефективна участь країн, що розвиваються, у розробці міжнародних стандартів повинна супроводжуватись допомогою, особливо дрібним фермерам, для забезпечення можливості відповідати стандартам [6].

Згідно з позицією ЮНКТАД, важливо знайти баланс між необхідністю гармонізації торгівлі та чесної конкуренції і необхідністю брати до уваги місцеві й регіональні умови та вимоги. Для подолання проблеми дорогої сертифікації, з якою стикаються дрібні фермери у країнах, що розвиваються, були розроблені різні схеми, такі, наприклад, як участь у гарантійних системах і групові сертифікації. Ці альтернативи, які є більш доступними для дрібних фермерів та надають гарантію якості, необхідної споживачам, повинні стимулюватися урядами країн, що розвиваються [5, с. 299].

Сприятливі умови міжнародної торгівлі можуть надати агровиробникам суттєву допомогу в переході до органічного сільського господарства. Фермери, що використовують підходи розвитку органічного сільського господарства, потребують підтримки ініціативами держави. Державні програми повинні бути спрямовані на екологічну реабілітацію, виробництво органічного насіння, кредитування та маркетингову підтримку. Одночасно, внутрішня митна

політика повинна забезпечувати дрібним фермерам належні умови для гідної конкуренції з імпортними товарами [6].

Формуючи зміни у регулюванні міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами, не слід також нехтувати увагою до виробництва та торгівлі ГМ товарами, оскільки в певних регіонах саме вони здатні розв’язати проблему голоду [7].

Незважаючи на те, що підписання угоди СОТ мало усунути усі можливі труднощі у торгівлі сільськогосподарськими товарами, на практиці внутрішня недосконаліть цього документа спричинила значні труднощі. Різне відношення країн до форм виробництва сільськогосподарських товарів, а саме до генетично модифікованих, дозволяє скористатись загальною угодою для перешкоджання торгівлі сільськогосподарськими товарами. З моменту свого створення ГМ товари є об'єктом не тільки наукових досліджень, але й палких соціальних і політичних дискусій. Поширеною є думка, що рослини, чиї гени були змінені, є небезпечними для вживання в їжу і загрожують незворотними змінами на генетичному рівні.

Незважаючи на те, що численні дослідження безпечності ГМ товарів показали, що в більшості випадків дані рослини і вироблені з них продукти не більш небезпечні, ніж будь-які інші, остаточну відповідь на дане питання все ще не отримано. І оскільки прихильники теорії небезпечності товарів, що містять в собі ГМО, наполягають на тому, що основна шкода проявиться в наступних поколіннях, слід визнати, що в даному питанні наука не може сьогодні довести безпеку ГМ товарів, рівно як і її небезпеку, а в міжнародній торгівлі сільськогосподарською продукцією існує «презумпція винуватості» [2, с. 110-116].

Отже, оскільки товари, що містять ГМО, визнані безпечними більшістю країн, то ніяких загальних обмежень, які б могли перешкоджати торгівлі ними в рамках СОТ, встановлювати не можна. Зрозуміло, що такі товари повинні вільно проникати на ринки країн-учасниць нарівні з будь-якими іншими. У той же час, окремі країни, виходячи з внутрішньополітичних, а іноді й економічних

інтересів, обмежують ввезення продуктів, що містять ГМО, на свою територію, або ж пред'являють до виробників ряд вимог. Внутрішнє протиріччя деяких основоположних документів СОТ та прагнень окремих країн-членів, породжує ряд складностей та невизначеностей у механізмах СОТ, що призводить до відсутності чітких правил торгівлі саме ГМ товарами [8].

У сфері споживання генетично модифікованих товарів, саме в контексті міжнародної торгівлі, проблема пов’язана з такими нетарифними обмеженнями, як маркування і сертифікація. Ці заходи підвищують інформативну базу вибору покупця та безпечність споживання, а також обмежують продавця. Згідно з даними соціологічних досліджень, 53% опитаних респондентів у США і Європі вважають продукти з вмістом ГМО небезпечними, 13% важко відповісти і решта 34% вважають, що такі продукти безпечні. Більше половини споживачів не схвалюють генетично модифіковані товари і розглядають маркування як спосіб захистити себе від невірного вибору, що в свою чергу позбавляє виробника значної частки попиту на товар, а як наслідок - прибутку. Для кращого розуміння картини відношення різних країн до товарів, що містять ГМО, представлені в додатку Т.

Зараз вже 64 країни прийняли на рівні національного законодавства закони про обов'язковість такого маркування, причому значна частина цих країн, а саме 61 країна, є членами СОТ. Крім того, в 42 країнах - членах СОТ існує процедура обов'язкової сертифікації продуктів харчування. Для продуктів же, що містять ГМО, ця процедура особливо важка. Дана проблема дуже складна, оскільки формально вимога сертифікації не порушує принципи національного режиму та найбільшого сприяння СОТ, але, завдяки внутрішньому законодавству деяких країн по відношенню до ГМО, може бути прирівняна до заборони ввозу таких товарів [8].

У сфері виробництва сільськогосподарських товарів, що містять ГМО, проблема пов’язана з таким нетарифним обмеженням, як законодавча заборона на виробництво ГМО культур (наприклад, Австралія, Данія, Великобританія, Італія, Нідерланди, Польща і ще близько 20 країн). Формально ця заборона ніяк

не стосується торгівлі, адже ці країни не забороняють ввозити на їх територію товари з ГМО і продавати їх. Проте ж, якщо взяти до уваги, що значну частину товарів генної інженерії, а саме до 10%, складає насіння, то це фактично означає заборону торгувати ними [9].

Беручи до уваги усі вищенаведені факти, можна зробити висновок, що основними проблемами регулювання торгівлі генетично модифікованими товарами є:

1) Різна оцінка шкоди, яку чинять генетично модифіковані товари в країнах - членах СОТ;

2) Різне ставлення до необхідності маркування генетично модифікованих товарів у нормативних документах СОТ та національних законодавствах окремих країн;

3) Створення адміністративних бар'єрів у торгівлі генетично модифікованими товарами у вигляді надмірних вимог до сертифікації;

4) Заборона на вирощування генетично модифікованих рослин на території ряду країн, що додатково обмежує торгівлю товарами, що містять ГМО [2 , с. 110-116].

Найбільш простий і надійний спосіб вирішення зазначених проблем і протиріч - це отримати наукову та достовірну відповідь на питання шкідливості продуктів, що містять ГМО. Але найближчим часом це неможливо, тому розв'язати проблему міжнародної торгівлі цими продуктами необхідно у стані невизначеності по відношенню до характеру такого роду рослин.

На наш погляд, необхідно:

- ліквідувати внутрішнє протиріччя в правилах СОТ, яке дозволяє, використовуючи пункт про захист ринків від неякісних або ж шкідливих товарів, обмежувати або забороняти ввезення товарів, що містять ГМО, але цим порушується базове правило про недопущення бар'єрів у торгівлі. Для цього слід внести доповнення, до основної «Угоди», яке б конкретизувало, що будь-які обмеження можна вводити тільки в разі доведеної на міжнародному рівні шкоди того чи іншого товару, або ж групи товарів. По суті, така практика вже

зараз простежується у вирішенні суперечок між країнами-членами СОТ, проте зараз це правило є неписаним, що тягне за собою постійні спроби створити нові бар'єри і наступні за ними багаторічні судові тяжби;

- створити єдину систему стандартів якості продовольчих товарів у рамках СОТ. В рамках інших економічних організацій та спілок, таких як Європейський митний союз, подібні стандарти вже існують і дозволяють уникнути додаткових труднощів, пов'язаних з сертифікацією;

- запровадити єдині правила щодо маркування товарів, які містять ГМО, та встановити порядок і обов'язковість їх нанесення, а також концентрацію ГМО, при якій можна цього не робити.

Таке рішення необхідно з огляду на зростаючий соціальний запит на таке маркування, що робить подальше дотримання принципу «Маркування за бажанням» неможливим, оскільки ряд виробників змушені робити це під тиском покупців і відсутність єдиних вимог веде лише до ескалації проблеми;

- застосувати практику окремого статистичного обліку міжнародної торгівлі генетично модифікованими та органічними товарами з метою створення достовірної бази даних для аналізу товаропотоків і подальшого прогнозування розвитку такої торгівлі за регіонами світу [2, с. 110-116].

Зміна інструментів міжнародної торгівлі для забезпечення цілей сталого розвитку повинна також зосередитись на підтримці дрібних фермерів у країнах, що розвиваються, для стимулювання національного виробництва. Така ціль може бути досягнута створенням більш сприятливих умов для дрібних фермерів, які допоможуть підвищити продуктивність праці. Необхідна підтримка органічних методів виробництва у сільському господарстві і розширення доступу дрібних фермерів до місцевих ринків. У той же час, є необхідним їх захист від негативного впливу надмірно субсидованого імпорту [2, с. 110-116].

Головною лазівкою у питанні субсидій в угоді СОТ про сільське господарство є те, що країни зобов’язані скоротити рівень підтримки, яка спотворює торгівлю, але немає ніяких обмежень на обсяг субсидій. Деякі

заходи «зеленої скриньки» також спотворюють торгівлю, оскільки вони мають значний вплив на ринок.

Таким чином, країни, що найбільше субсидують сільське господарство, можуть скоротити свої прямі субсидії, ефективно забезпечуючи такий самий рівень підтримки або навіть збільшуючи його за рахунок інших дозволених заходів. Переговори у рамках Дохійського раунду навряд чи введуть нові ефективні механізми регулювання заходів «зеленої скриньки», оскільки розвинені країни не зацікавлені в їх обмеженні. Нинішні питання, що обговорюються в рамках раунду, включають в себе проблему перегляду заходів «зеленої скриньки», проте це не вплине на ситуацію в цілому, оскільки не йде мова про кількісні обмеження. Таким чином, державна підтримка може зростати у майбутньому [6].

Країнам, що розвиваються, необхідно для збільшення ефективності власного захисту використовувати два інструмента: спеціальні товари (special product (SP)) та спеціальний механізм захисту (special safeguard mechanism (SSM)) в рамках переговорів Дохійського раунду. Метою обох інструментів є сприяння діяльності дрібних фермерів, продовольчій безпеці та розвитку сільської місцевості. Така гнучкість політики є важливою так як буде захищати країни від конкуренції з боку фермерів з розвинених країн та сприяти досягнення цілей сталого розвитку [10, с. 251-260].

Відповідно до концепції SP країни, що розвиваються, матимуть право на зменшення сільськогосподарських тарифів або навіть збереження їх на поточному рівні на певний відсоток своїх сільськогосподарських тарифних ліній у рамках умов Дохійського раунду переговорів. Під концепцією SSM розуміють, що країни, які розвиваються, матимуть право на збільшення тарифів у ситуаціях, коли імпортні ціни зменшуються або обсяги імпорту зростають. Таким чином, дрібні фермери у цих країнах будуть захищені від стрибків цін та можливих змін виробничих можливостей.

Для прийняття цих двох інструментів були оформлені документи у Міністерській декларації СОТ у Гонконзі в 2005 р. Згідно до них члени СОТ

матимуть гнучкі можливості на самостійне визначення кількості тарифних ліній у якості механізму SP з метою продовольчої безпеки, безпеки дрібних фермерів та забезпечення розвитку сільської місцевості. Країни, що розвиваються, також матимуть право на застосування механізму SSM на основі обсягу імпорту та рівня цін з подальшими точними домовленостями [10, с. 251-262].

Підтвердження цих інструментів було значним кроком вперед у визнанні з боку СОТ прав урядів країн, що розвиваються. Тим не менш, існує значна опозиція з країн, які є експортерами сільськогосподарської продукції, в тому числі кілька розвинених країн, які побоюються, що механізм SSM може призвести до значних втрат експорту. Але пропозиції, які вони внесли, запобігали б нормальній та простій роботі механізму SSM.

Таким чином, концепція SSM, якщо й буде реалізована, матиме дуже обмежене застосування в країнах, що розвиваються, для забезпечення захисту своїх фермерів від стрибків імпортних цін. У будь-якому випадку, переговори у рамках Дохійського раунду зайшли у глухий кут і, малоймовірно, що механізм SSM буде прийнято найближчим часом.

В рамках СОТ вже існує механізм захисту сільськогосподарської галузі, відомий як special agriculture safeguard (SSG). Проте більшість країн, що розвиваються, не підпали під критерії, необхідні для впровадження цього механізму, в результаті чого лише 20 країн можуть користуватись їм. Таким чином, у більшості країн, що розвиваються, немає належного інструменту боротьби з різким зростанням імпорту. Для того, щоб виправити дисбаланс і дозволити країнам, що розвиваються, забезпечити продовольчу безпеку та належні умови для фермерів, необхідно збільшити кількість країн, які можуть користуватись цим механізмом [10, с. 251-262].

Розвинені та найменш розвинені країни світу в СОТ мають майже повну протилежність цілей у зміні регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами. Так, розвинені, відповідно, багаті країни, прагнуть до покращення рівня внутрішнього захисту виробництва, а найменш

розвинені країни, що вбачають у збільшенні сільськогосподарського експорту єдиний можливий поштовх до економічного розвитку, прагнуть рівних умов торгівлі для всіх (жодних субсидій) [2, с. 110-116].

Право сильного (багатшого) поки що виграє: на папері рівні правила торгівлі є правилами для багатих. Відсутність можливостей для субсидування та інвестицій у власне сільське господарство бідних країн є їх власною (вже не світовою) проблемою і замикає коло неможливості і розвитку в майбутньому. Це коло необхідно розірвати. Оскільки, без усвідомлення необхідності, сильні країни не можуть позбавитись частини свого багатства на користь слабких, то неможливе формування ефективних правил торгівлі сільськогосподарськими товарами [2, с. 110-116].

Вплив сільського господарства на навколишнє середовище і здоров'я людини та залежність між сільським господарством і зміною клімату, зазвичай ігноруються в міжнародних торгових переговорах, незважаючи на важливі наслідки [11]**.** В той же час, експортно-орієнтоване традиційне та інтенсивне сільське господарство зростає під впливом лібералізації торгівлі й спричиняє негативні наслідки, такі, як зміна клімату, забруднення ґрунтів, води, втрата біорізноманіття та екосистемних можливостей, викиди парникових газів й недостатньо ефективне управління земельними ресурсами, що підриває ресурсну базу [12].

Розвиток міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в контексті цілей сталого розвитку потребує вдосконалення торговельних інструментів, які дозволять досягти соціально-економічних цілей сталого розвитку та екологізувати міжнародну торгівлю сільськогосподарськими товарами. Переговори з питань торгівлі сільськогосподарськими товарами СОТ можуть рушити з мертвої точки за умови взаємних поступок.

Залежно від рівня розвитку країн доцільно використовувати: у розвинених країнах – екологічні стандарти, «зелені» субсидії; у країнах, що розвиваються, та найменш розвинених країнах - зниження (заборону) експортного стимулювання у розвинених країнах та запровадження (поширення) у правилах

СОТ спеціальних товарів (SP) та спеціального захисного механізму (SSM); найменш розвинені країни повинні бути більш захищеними сільськогосподарськими тарифами. Країнам, незалежно від рівня розвитку, необхідно гармонізувати стандарти відповідно до цілей сталого розвитку (рис. 3.2).

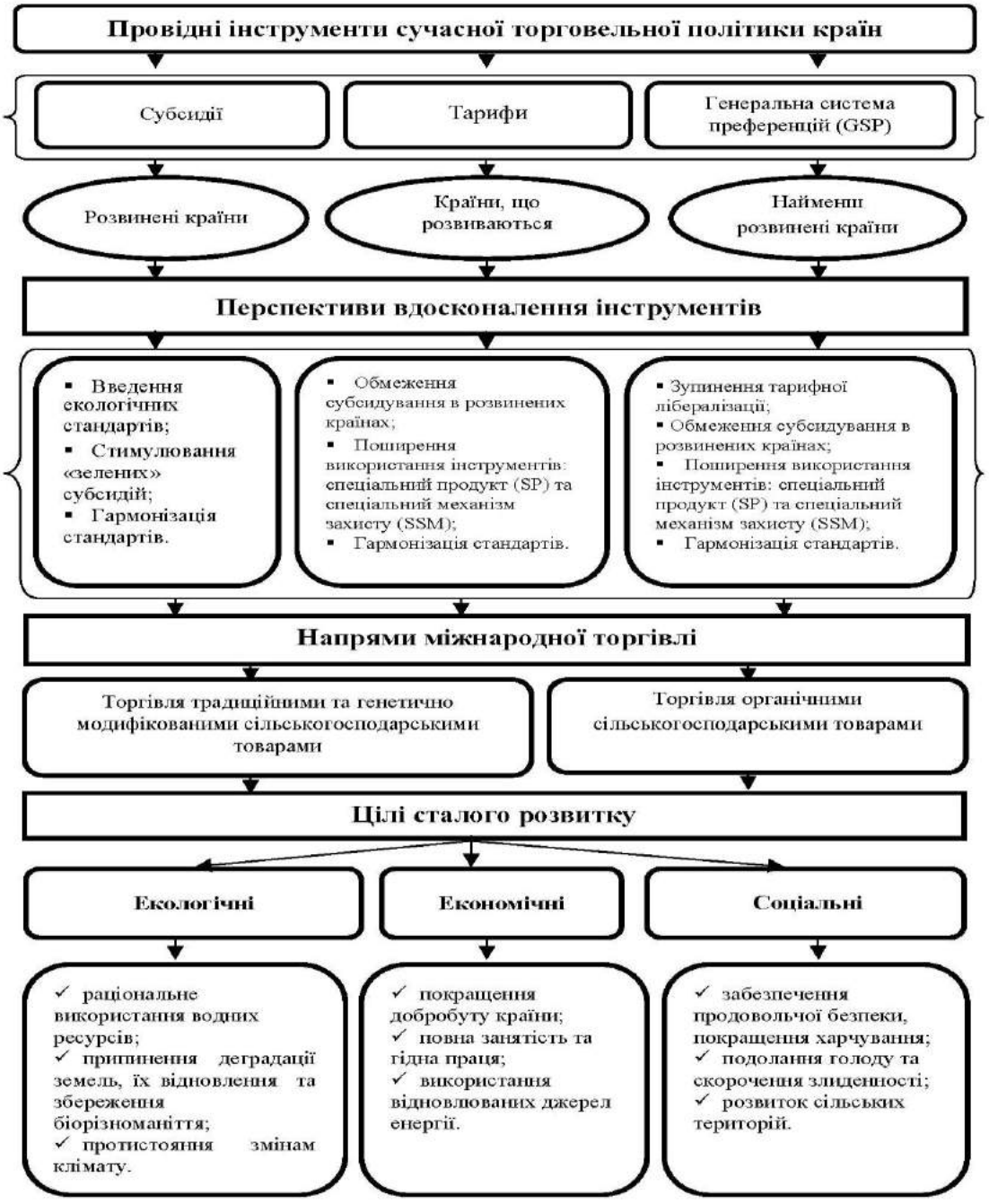

Рис. 3.2. Перспективи вдосконалення інструментів міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами, що сприяють досягненню цілей сталого розвитку

Джерело: розроблено автором.

На основі проведеного дисертаційного дослідження нами запропонована концепція посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку (рис. 3.3), яка базується на концептуалізації міжнародної торгівлі як фактору й механізму соціально-економічного розвитку та обміну, що опосередковує виробництво та споживання і розвиває торгівлю як форму міжнародних економічних відносин між суб'єктами виробничо-торговельної діяльності у певному економічному, соціальному, екологічному та інституційному середовищах; передбачено врахування переваг різних видів сільськогосподарських товарів, у першу чергу, органічних, та використання вдосконалених інструментів міжнародної торговельної політики, які сприятимуть досягненню соціально-економічних цілей сталого розвитку та екологізації міжнародної торгівлі; доведено, що міжнародний обмін органічними сільськогосподарськими товарами, у порівнянні з іншими видами сільськогосподарських товарів, стає домінантним у досягненні цілей сталого розвитку.

3.2 Рейтинг та національні стратегії країн на ринку органічних сільськогосподарських товарів

Екологізація сільськогосподарського виробництва та міжнародної торгівлі набуває все більшого значення. Традиційна модель зробила значний внесок у виробництво сільськосподарської продукції та торгівлю в другій половині XX століття завдяки інтенсифікації. Однак сьогодні вона викликає все більший скептицизм. Просте її перенесення в XXI століття «не є вдалим рішенням в глобальному масштабі» [13]. Відповідь, з точки зору досягнення ЦСР, може лежати в області органічного виробництва та торгівлі, що обумовлено саме глобальним характером органічного методу.

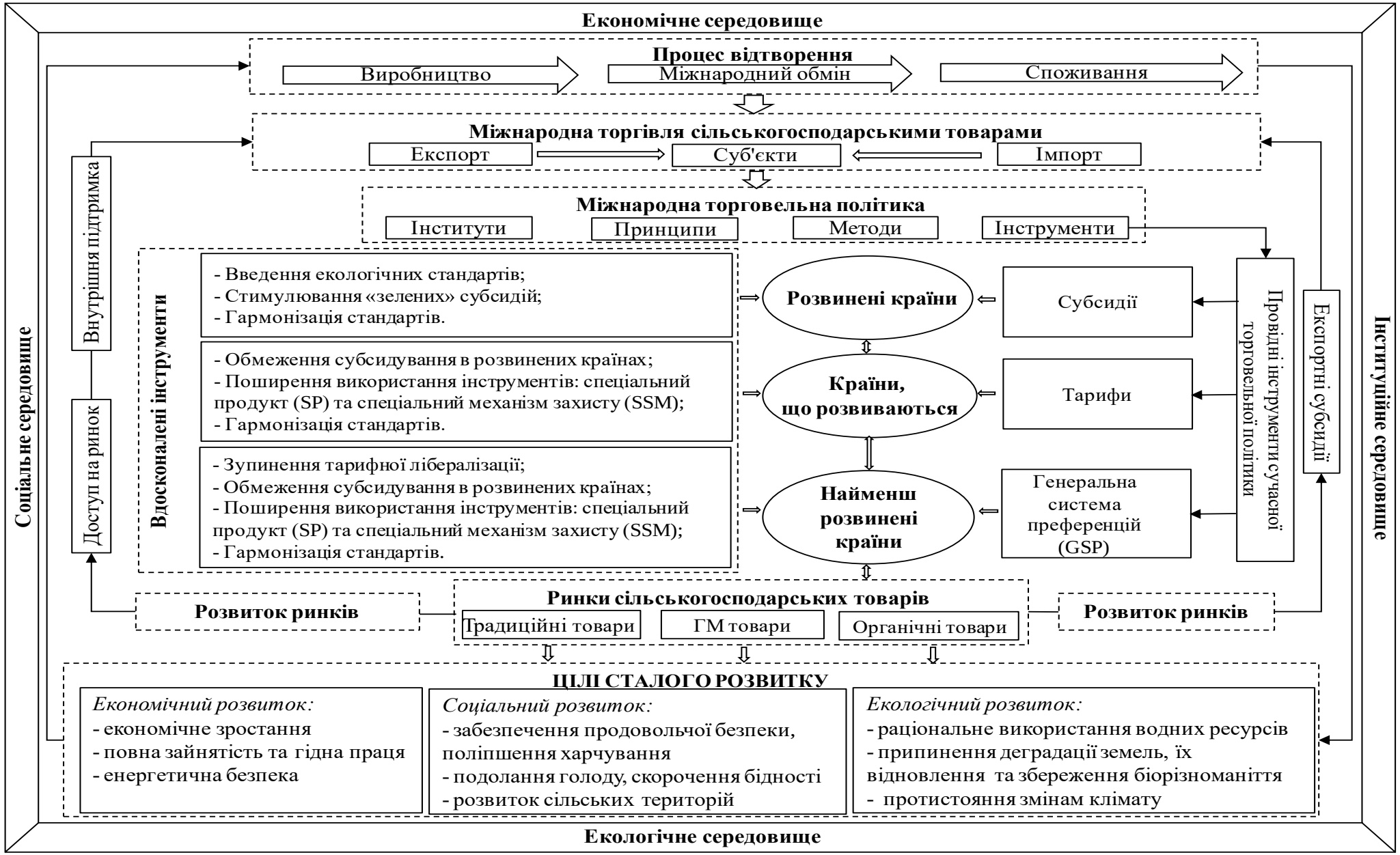

Рис. 3.3. Концепція посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку

Джерело: розроблено автором.

Органічний підхід дозволяє збільшувати доступність продовольства за рахунок комплексної дії. Він здатний привести до зміцнення продовольчої безпеки на місцевому рівні та відкриває більше можливостей для торгівлі та зростання добробуту. У той час, як несертифіковане органічне виробництво дозволяє підвищити врожайність і забезпечити більшу стабільність екосистем в умовах більш частих екстремальних погодних явищ, що природним чином зміцнює добробут дрібних фермерів, сертифікація органічних господарств дозволяє виходити на нові ринки і отримувати вигоду з більш високої ціни на товари [13].

В ряді випадків більш висока додана вартість органічних товарів стимулює національні уряди більш активно сприяти виходу підприємств на зовнішні ринки. Це призводить до поступового поліпшення інфраструктури, а потім і до активізації торгівлі на зовнішніх і внутрішніх ринках, сприяючи зростанню добробуту фермерів і зміцненню продовольчої безпеки як у країнах-виробниках, так і в країнах-споживачах продовольства.

При цьому зростає значення регіональних ринків: поліпшення інфраструктури відкриває нові можливості для торгівлі на регіональному рівні, що є вкрай важливим для невеликих країн, що розвиваються, які страждають через високі бар'єри на розвинених ринках. Таким чином, зростання торгівлі сертифікованою продукцією за рахунок позитивних інфраструктурних ефектів може також сприяти зростанню торгівлі несертифікованою продукцією, відкриваючи нові можливості для збільшення доходів і підвищення продовольчої забезпеченості. Однак важливо відзначити, що у випадку з сертифікованою продукцією, через складність і високу ціну сертифікаційних процедур та необхідності науково-консультаційної підтримки, критичне значення має доступ на ринки та підтримка з боку держави або великих збутових мереж, принаймні, на початковому етапі.

Переробка органічної продукції являє собою наступний щабель для зростання добробуту фермерів, особливо орієнтованих на зовнішні ринки. Розглянуті комплексні позитивні ефекти в цілому дозволяють вважати

органічний підхід більш відповідним принципам сталого розвитку, ніж традиційні системи. Важливо відзначити, що це справедливо і для найменш розвинених країн і, для країн, що розвиваються, де використання органічних методів може закласти основу для довгострокового розвитку сільського господарства. Роль урядів у забезпеченні переходу до органічних методів ведення сільського господарства є ключовою. Необхідно переключити увагу від стимулювання високозатратних та екологічно незбалансованих форм виробництва сільськогосподарської продукції до органічних, які найбільш підходять до умов і потреб країн, а також здатні запропонувати нові рішення економікам, що розвиваються.

Для оцінки розвитку світового ринку органічних сільськогосподарських товарів та виокремлення національних стратегій країн, визначення напрямів посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в контексті досягнення цілей сталого розвитку, переважно, через вплив на виробництво – пропозицію, споживання – попит або через міжнародний обмін, був розрахований інтегральний показник. Для розрахунку використано метод бальних оцінок, заснований на методиці розрахунку середньої багатовимірної. У науковій літературі існують роботи, в яких аналогічним методом проводиться порівняння внутрішніх ринків [14].

Для кожної групи показників (виробництва, споживання та просування на світовий ринок), які відповідають трьом сферам (пропозиції, попиту та міжнародного обміну) розраховувався загальний показник за допомогою розрахунку середньої багатовимірної за формулою:

$$\overline{p_i} = \frac{\sum_{j=1}^{k} \frac{x_{ij}}{\overline{x_j}}}{k} \qquad (3.1)$$

де $\overline{p_i}$ – середня багатовимірна для і-країни; і – порядковий номер країни; j – номер показника; k – кількість показників у сфері; x_{ij} – значення j-показника для і-країни; $\overline{x_j}$ – середнє значення за j-показником.

На основі цього показника розраховувався бальний показник за пропорційним методом, згідно з яким 1 місце отримує 10000 балів, а інші країни – пропорційно до долі їх показника $\bar{p}_i$ у показнику 1 місця за формулою:

$$p_{in} = \frac{\bar{p}_{in}}{\max \bar{p}_{in}} * 10000 \quad (3.2)$$

де p_{in} – значення бального показника за n-сферою для і-країни; $\bar{p}_{in}$ – середня багатовимірна для і-країни за n-сферою показників; $\max\bar{p}_{in}$ – значення найбільшого показника середньої багатовимірної для n-сфери показників.

Інтегральний показник за трьома групами показників розраховувався як середнє арифметичне бальних показників для і-країни за формулою:

$$K_i = \frac{\sum_{n=1}^{m} p_{in}}{m} \quad (3.3)$$

де K_i – інтегральний бальний показник для і-країни; і – порядковий номер країни; n – номер сфери показників; m – кількість сфер показників; p_{in} – значення бального показника за n-сферою для і-країни.

Рейтинг країн було побудовано відповідно до отриманого значення інтегрального бального показника K_i для кожної країни у порядку спадання: 1 місцю відповідає найбільше значення показника K_i.

Для розрахунку показників за формулами (3.1), (3.2) та (3.3) була побудована програмна модель за допомогою Microsoft Excel.

Також визначена національна стратегія країн на ринку органічних сільськогосподарських товарів на основі рейтингу країни у окремій сфері (пропозиції, попиту, міжнародного обміну) (табл. 3.4).

Для дослідження було обрано 30 країн (Додаток Ж), які виробляють, споживають та реалізують органічні сільськогосподарські товари. Саме ці країни, які є членами однієї з двох груп, створених у межах Світової організації торгівлі, головним завданням якої є лібералізація світової торгівлі. Одна з груп – це країни, що недавно приєднались до СОТ, в цю групу входить Україна за 2008 роком приєднання. Країнам цієї групи довелось виконати більш жорсткі вимоги стосовно лібералізації торгівлі, особливо для сільського господарства,

тому вони є більш уразливими серед країн СОТ. Друга група – це група країн експортерів сільськогосподарських товарів. Оскільки, розглядається саме експорт органічних сільськогосподарських товарів, то доречно зосередити увагу на тих країнах, які мають активну позицію в СОТ по відстоюванню власної позиції та формуванню нових правил торгівлі. Також, були взяті розвинені країни, які є членами СОТ та провідними експортерами органічних сільськогосподарських товарів. Площі органічних сільськогосподарських земель цих країн представлені в Додатку У.

Для розрахунку інтегрального показника розвитку світового ринку органічних сільськогосподарських товарів, на основі даних Дослідного інституту органічного сільського господарства (FIBL) та Міжнародної Федерації органічного сільськогосподарського руху (IFOAM), показники розділено на 3 групи: виробництва, споживання та міжнародного обміну. Кожна група включає в себе два показника, які характеризують становище ринку органічних сільськогосподарських товарів. Збільшення показника показує покращення умов ринку країни і формує можливості участі в міжнародному обміні органічними сільськогосподарськими товарами.

Група показників виробництва включає:

B1 – частка органічних сільськогосподарських земель у загальній площі сільськогосподарських земель (%), що показує наскільки розвинений ринок органічних сільськогосподарських товарів відносно традиційних;

B2 – питома вага органічного сільськогосподарського виробництва на душу населення (га/1000 чол.), розрахується як відношення площі органічних земель в країні до чисельності населення країни.

Показник B2 є відносним, оскільки дозволяє порівняти країни за площею органічних земель на душу населення. Найбільший показник B2 в Австралії (954 га/1000 чол.) при B1 (5,6%). Це пояснюється тим, що країна має найбільшу площу земель, зайнятих під органічне сільське господарство (22,7 млн. га, 97% яких використовуються як пасовища). І тільки 5,6% під органічні сільськогосподарські угіддя від загальної площі земель країни (Додаток Х).

Також суттєвіші розбіжності в двох показниках спостерігаються в Швейцарії В1=13,1%, В2=16,56 га/1000 чол., Італії, де при В1=11,7%, В2= 24,55 га/1000 чол., Аргентині, де при В1=2,1%, В2=70,79 га/1000 чол. та Канаді при В1=1,4%, В2=26,36 га/1000 чол. (Додаток Х). В цих країнах невелика площа органічних земель, але значна кількість населення.

До групи показників споживання відносяться:

С1– середній обсяг споживання органічних продовольчих товарів на 1 людину (євро/чол.);

С2 – питома вага грошових витрат на органічні продовольчі товари в продовольчому бюджеті середньостатистичного жителя (%), який показує рівень культури споживання органічних товарів в країні.

До групи показників просування на світовий ринок входять:

М1 – кількість експортерів органічних сільськогосподарських товарів (од.);

М2 – об'єм експорту органічних сільськогосподарських товарів (євро).

На основі розрахунків (Додаток Х) розглянемо рівень розвитку ринку органічних сільськогосподарських товарів у деяких в країнах світу, по-перше за показниками групи виробництва (табл. 3.1).

З представлених країн, за показниками, які формують пропозицію органічних сільськогосподарських товарів, лідером є Австралія, з найбільшою площею земель (табл. 3.1). За часткою органічних сільськогосподарських угідь у загальній площі земель (В1) лідерами є Австрія – 21,3%, Швеція – 16,9%, Швейцарія – 13,1%. На душу населення органічного сільськогосподарського виробництва (В2) в цих країнах припадає відповідно 64,08 га/чол., 52,96 га/чол., 16,56 га/чол. (Додаток Х). Далі у рейтингу розташувались переважно країни Європи з високою часткою органічних угідь (5-12%). Ці країни мають більш розвинене виробництво органічних товарів. У кінці рейтингу, в основному, знаходяться країни Азії, Африки, Латинської Америки та Російська Федерація, які мають частку органічних сільськогосподарських угідь у загальній площі земель від 0,1 до 0,7% та питома вага органічного сільськогосподарського виробництва становить - 0,67-6,5 га/1000 чол. (Додаток Х). Ці країни поки що

частково формують пропозицію органічних сільськогосподарських товарів на світовому ринку (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Рейтинг країн за показниками групи виробництва органічних сільськогосподарських товарів

Рейтинг	Країни	Бальний показник	Рейтинг	
			Частка органічних сільськогосподарських земель у загальній площі земель, %	Питома вага органічного сільськогосподарського виробництва, га/1000 чол.
1	2	3	4	5
1	Австралія	10000	11	1
2	Австрія	2874	1	3
3	Швеція	2361	2	4
4	Швейцарія	1542	3	13
5	Італія	1474	4	10
6	Фінляндія	1458	5	6
7	Словаччина	1341	6	7
8	Іспанія	1250	8	5
9	Словенія	1159	7	12
10	Данія	953	10	8
11	Аргентина	919	15	2
12	Німеччина	816	9	16
13	Франція	729	12	11
14	Польща	551	13	15
15	Канада	407	16	9
16	Нідерланди	302	14	23
17	Перу	240	17	17
18	Нова Зеландія	233	21	14
19	Україна	195	18	19
20	Парагвай	127	25	18
21	Сполучені Штати Америки	125	22	20
22	Мексика	198	23	21
23	Індія	83	20	28
24	В'єтнам	82	19	29
25	Ефіопія	71	24	25
26	Бразилія	65	26	22
27	Російська Федерація	47	29	24
28	Китай	43	27	26
29	Таїланд	28	28	30
30	Чилі	21	30	27

Джерело: розраховано за даними додатка Х.

За регіонами світу основним джерелом формування пропозиції органічних сільськогосподарських товарів на світовому ринку є Океанія. Світовим лідером серед країн світу за площею земель, зайнятих під органічним виробництвом, є Австралія та Європа, зокрема, такі країни, як Австрія, Швейцарія та Швеція, що мають понад 10% земель сільськогосподарського призначення знаходиться під органічним сільськогосподарським виробництвом (Додаток Ф). Третє місце посідають країни Латинської Америки. Основними країнами в цьому регіоні, що займаються органічним виробництвом, є Аргентина, Бразилія, Уругвай та Домініканська Республіка. Розвитку органічного виробництва в цих країнах сприяє державна підтримка, зокрема ефективно діючі законодавство та стандарти для органічного сектору економіки. На четвертому та п'ятому місці знаходяться країни Північної Америки та Африки. Найбільші виробники органічної продукції в Азії – Китай та Індія. В Китаї важливим напрямком органічного виробництва є аквакультура, а в Індії важливу роль відіграють органічні площі дикорослих рослин. Більшість сертифікованих органічних товарів в цих країнах призначена на експорт [15, с. 162].

Попит на органічні продовольчі товари у різних країнах знаходиться не на однаковому рівні. Найбільше формується у країнах, які досягли певного рівня економічного розвитку, освіти, населення має високу купівельну спроможність та загальну поінформованість. Споживачі вважають, що ці товари мають кращу якість, корисні для здоров'я, екологічно безпечні, мають вищі смакові якості, не містять генетично модифікованих організмів, токсичних та шкідливих речовин. Споживання органічних продовольчих товарів в країнах, що розвиваються, знаходиться на низькому рівні, так як переважна більшість населення перебуває за межею бідності та є екологічно неграмотним.

В таблиці 3.2 наведено рейтинг країн за показниками групи споживання органічних продовольчих товарів. На початку рейтингу розташувались переважно країни Європи та США. Лідером є Швейцарія, де обсяг споживання органічних товарів на 1 людину (С1) дорівнює 262 євро, далі йдуть Данія – 191 євро, Швеція – 177 євро, Австрія - 127 євро, США – 111 євро (Додаток Х).

Таблиця 3.2

Рейтинг країн за показниками групи споживання органічних продовольчих товарів

Рейтинг	Країни	Бальний показник	Рейтинг	
			Середній обсяг споживання органічних продовольчих товарів на 1 людину, євро/чол.	Питома вага грошових витрат на органічні продовольчі товари у в продовольчому бюджеті середньостатистичного жителя, %
1	**2**	**3**	**4**	**5**
1	Швейцарія	10000	1	2
2	Данія	8412	2	1
3	Швеція	7706	3	3
4	Австрія	5982	4	4
5.	Німеччина	5244	6	5
6.	Сполучені Штати Америки	5236	5	6
7	Канада	3820	8	7
8	Франція	3709	7	8
9	Нідерланди	3069	9	9
10	Фінляндія	1777	11	12
11	Австралія	1762	10	14
12	Італія	1702	12	11
13	Іспанія	1658	13	10
14	Словенія	1442	14	13
15	Нова Зеландія	1106	15	15
16	Китай	337	20	16
17	Бразилія	319	17	17
18	Польща	308	16	18
19	Україна	113	18	20
20	Російська Федерація	60	21	21
21	Ефіопія	58	27	19
22	Словаччина	51	21	22
23	Перу	30	22	24
24	Індія	21	25	23
25	Таїланд	16	23	25
26	В'єтнам	8	28	26
27	Мексика	7	24	27
28	Чилі	7	26	28
29	Парагвай	1	29	29
30	Аргентина	1	30	30

Джерело: розраховано за даними додатка Х.

За показником питомої ваги грошових витрат на органічні продовольчі товари у продовольчому бюджеті середньостатистичного жителя (С2) лідером є

Данія, кожен житель якої у середньому витрачає майже 7% свого продовольчого бюджету. Далі в рейтингу розташовані Швейцарія 6,33%, Швеція – 6,33%, Австрія - 5,31%, США – 4,65%. Розвинені країни з високим рівнем доходу та культурою споживання розташувались далі у рейтингу, де обсяг споживання органічних товарів на 1 чоловіка 30-106 євро. А питома вага грошових витрат на органічні продовольчі товари у продовольчому бюджеті (С2) складає від 1,5 - 4,5% (Додаток Х).

Нижче у рейтингу, в основному, знаходяться країни, які мають низький продовольчий бюджет (315 – 860 євро), де відповідно обсяг споживання органічної продукції на 1 людину (С1) незначний. Наприклад, Бразилія – 3,37 євро/чол., Китай – 3 євро/чол., Перу – 0,5 євро/чол., Мексика – 0,11 євро/чол., Індія – 0,10 євро/чол., В'єтнам – 0,05 євро/чол. (Додаток Х).

В цих країнах показник питомої ваги грошових витрат на органічні продовольчі товари у продовольчому бюджеті середньостатистичного жителя (С2) дорівнює 0,01-0,46%. Ці країни мають невелику частку органічних сільськогосподарських угідь у загальній площі земель та майже вся органічна продукція, яку виробляють в цих країнах, спрямована на експорт.

Середній показник за регіонами світу показує загальний низький рівень споживання органічних товарів у Азії, Латинській Америці та Африці (Додаток Ф). Споживачами, в основному, є країни з високим рівнем доходу на душу населення.

За показниками групи просування на світовий ринок органічних сільськогосподарських товарів на першому місці Сполучені Штати Америки (табл. 3.3), де найбільший обсяг експорту органічних сільськогосподарських товарів (М2) – 2409 млн євро; США є другою країною за кількістю експортерів органічних товарів (М1) – 800 (Додаток Х). Відзначимо, що в лідерах опинились відразу дві країни: Італія та Китай (2 - 3 місця відповідно). Італія є другою країною у світі за обсягом експорту органічних сільськогосподарських товарів (М1) – 1650 млн євро та 5 країною за кількістю експортерів (М1) – 641. Китай займає 1 місце в світі за кількістю експортерів органічних

сільськогосподарської товарів - 1198 і 6 місце за обсягами експорту органічних сільськогосподарських товарів – 467 млн євро.

Таблиця 3.3

Рейтинг країн групи просування на світовий ринок органічних сільськогосподарських товарів

Рейтинг	Країни	Бальний показник	Рейтинг	
			Кількість експортерів органічних сільськогосподар-ських товарів, шт.	Обсяг експорту органічних сільськогосподарських товарів, євро
1	2	3	4	5
1	Сполучені Штати Америки	10000	2	1
2	Італія	7304	5	2
3	Китай	7035	1	6
4	Індія	3949	4	10
5	Німеччина	3787	3	28
6	Нідерланди	2703	12	3
7	Іспанія	2319	13	5
8	В'єтнам	2066	26	4
9	Перу	1392	6	12
10	Мексика	1158	15	9
11	Франція	1100	28	7
12	Данія	1063	11	11
13	Канада	1062	27	8
14	Аргентина	919	7	18
15	Чилі	814	9	16
16	Нова Зеландія	812	10	17
17	Ефіопія	653	16	15
18	Австралія	627	29	13
19	Бразилія	626	18	14
20	Польща	523	8	29
21	Таїланд	320	14	22
22	Парагвай	292	20	20
23	Україна	273	19	21
24	Австрія	241	23	19
25	Швеція	156	17	30
26	Фінляндія	89	21	23
27	Російська Федерація	64	22	24
28	Швейцарія	29	24	25
29	Словенія	10	25	27
30	Словаччина	1	30	26

Джерело: розраховано за даними додатка Х.

Також серед лідерів переважно країни зі значною площею органічних земель: Італія, Іспанія, Данія, Німеччина, Франція (Додаток Т), великою концентрацією експортерів органічних товарів (М1) та значними обсягами експорту органічних сільськогосподарської товарів (М2). Наприклад, це Ефіопія М1 = 40, М2 = 181 млн євро, Мексика М1= 44, М2 = 373 млн євро, Чилі М1= 88, М2 = 152 млн євро, Аргентина М1 =125, М2 = 122 млн євро, Перу М1 = 153, М2 = 255 млн євро, Індія М1= 669, М2 = 269 млн євро. Саме ці країни мають дуже низькі показники споживання (С1 та С2), тому що органічна сільськогосподарська продукція виробляються виключно на експорт.

В кінці рейтингу, в основному, знаходяться країни, які мають значну частку органічних сільськогосподарських земель у загальній площі земель (В1), достатній рівень добробуту та високу культуру споживання сільськогосподарських продовольчих товарів (С1та С2), а саме це Словаччина, Словенія, Швейцарія, Швеція, Фінляндія, Австрія, Польща (Додаток У, Х).

За регіонами світу (Додаток Ф) найбільш перспективними регіонами для просування на світовий ринок органічних сільськогосподарських товарів є Північна Америка (США, Мексика, Канада), Азія (Китай, Індія, В'єтнам) та Європа (Італія, Німеччина, Нідерланди, Іспанія, Франція). На четвертому місці в рейтингу знаходяться країни Латинської Америки (Бразилія, Чилі, Аргентина, Перу). Океанія значно відстає в цих показниках та займає п’яте місце, тому що майже всі органічні угіддя у цьому регіоні займають луки та пасовища, а частка органічних сільськогосподарських угідь у загальній площі угідь є відносно низькою. Останнє місце займають країни Африки (Ефіопія), що відстають за всіма макроекономічними показниками від інших регіонів, та на даний час цей регіон є найменш перспективним у міжнародній торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами.

Рейтинг країн за рівнем розвитку світового ринку органічних сільськогосподарських товарів, розрахований на основі інтегрального бального показника (табл. 3.4), показує, що найбільшого рівня розвитку ринок товарів органічного сільського господарства досяг в Сполучених Штатах Америки, де

найбільший обсяг експорту органічних сільськогосподарських товарів (М2) – 2409 млн. євро і велика кількість експортерів цих товарів (М1) – 800.

Таблиця 3.4

Рейтинг країн за рівнем розвитку світового ринку органічних сільськогосподарських товарів

Рейтинг	Країни	Інтегральний бальний показник	Рейтинг у окремій сфері		
			Сфера пропозиції	Сфера попиту	Сфера міжнародного обміну
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**
1	Сполучені Штати Америки	5120	21	**6**	**1**
2	Австралія	4130	**1**	11	18
3	Швейцарія	3857	**4**	**1**	28
4	Італія	3493	**5**	12	**2**
5	Данія	3476	10	**2**	12
6	Швеція	3388	**3**	**3**	25
7	Німеччина	3282	12	**6**	**5**
8	Австрія	3032	**2**	**4**	24
9	Китай	2472	28	16	**3**
10	Нідерланди	2025	16	**9**	**6**
11	Франція	1846	13	**8**	11
12	Канада	1763	15	**7**	13
13	Іспанія	1746	**8**	13	**7**
14	Індія	1351	23	24	**4**
15	Фінляндія	1108	**6**	10	26
16	Словенія	870	**9**	14	29
17	В'єтнам	719	24	26	**8**
18	Нова Зеландія	717	18	15	16
19	Аргентина	613	11	30	14
20	Перу	554	17	23	**9**
21	Словаччина	464	**7**	22	30
22	Польща	460	14	18	20
23	Мексика	421	22	27	**10**
24	Бразилія	336	26	17	19
25	Чилі	281	30	28	15
26	Ефіопія	261	25	21	17
27	Україна	194	19	19	23
28	Парагвай	140	20	29	22
29	Таїланд	121	29	25	21
30	Російська Федерація	57	27	20	27

Примітки: 1. *Джерело:* розраховано за даними додатка Х. 2. Всі вихідні показники за 2015 рік. Напівжирним кольором виділені місця, які займають країни в першій десятці в рамках розглянутих сфер.

Далі йде Австралія з найбільшою площею земель, зайнятих під органічне сільське господарство (22,7 млн га), потім Швейцарія, де найбільший обсяг споживання органічної продукції на 1 людину (С1): дорівнює 262 євро.

Далі в рейтингу розташувались, в основному, європейські країни, крім Китаю та Індії, з високою часткою органічних угідь (5-12%), які мають більш розвинене виробництво органічної продукції, населення має високу купівельну спроможність та великий попит на органічні продовольчі товари (Італія, Данія, Швеція, Німеччина, Австрія, Нідерланди, Франція, Іспанія, Канада, Фінляндія).

Китай та Індія опинилися в першій половині рейтингу (7 та 14 місця) за рахунок групи показників просування на світовий ринок органічних сільськогосподарських товарів. Китай займає 1 місце в світі за кількістю експортерів органічних сільськогосподарської товарів (М1) - 1198, а 4 місце Індія - 669. За обсягами експорту органічних сільськогосподарських товарів (М2) Китай займає 6 місце – 467 млн євро, а 10 місце Індія - 269 млн євро.

Країни з невеликою часткою органічних сільськогосподарських угідь у загальній площі земель (В1) та питомою вагою органічного сільськогосподарського виробництва на душу населення (В2) (крім Словаччини і Словенії), незначним обсягом споживання органічних продуктів (С1 та С2) посіли місця переважно у другій половині рейтингу (табл. 3.4), розмір їх ринку органічних сільськогосподарських товарів у загальному обсязі світового органічного сільськогосподарського ринку виявився недостатньо великим.

До країн, що розмістились у другій половині рейтингу (табл. 3.4), але увійшли в десятку лідерів за показниками групи просування на світовий ринок органічних сільськогосподарських товарів, належать В’єтнам – 8 місце, Перу – 9 місце, Мексика – 10 місце (табл. 3.3), і саме ці країни мають незначні площі органічних сільськогосподарських угідь та невеликий продовольчий бюджет для споживання органічних продовольчих товарів (Додаток У), тому органічна сільськогосподарська продукція виробляється виключно на експорт.

Для більшості країн не характерний збалансований розвиток трьох виділених сфер. Кожна країна має свої конкурентні переваги у розвитку світового ринку органічного сільського господарства.

Середній бальний показник рівня розвитку ринку органічних сільськогосподарських товарів за регіонами світу представлений в додатку Ф. На першому місці в рейтингу за рівнем розвитку ринку органічних сільськогосподарських товарів у регіонах світу знаходяться країни Північної Америки. За показниками групи просування на світовий ринок органічних сільськогосподарських товарів Північна Америка займає 1 місці за рахунок США, де найбільший обсяг експорту органічних товарів (М2) – 2409 млн. євро, це друга країна в світі за кількістю експортерів органічних сільськогосподарських товарів (М1) – 800, та 2 місце за показниками споживання органічних сільськогосподарських товарів відповідно, притому цей регіон має найвищий рівень споживання на душу населення органічних товарів - 107,7 євро/чол. (Додаток Ф). Друге місце займає Океанія, де розташовано 45% органічних сільськогосподарських земель у світі та частка органічних угідь у загальній площі сільськогосподарських земель – 5,4% (Додаток Ф). В цьому регіоні Австралія має найбільшу площу земель, зайнятих під органічне сільське господарство (22,7 млн. га, де 97% - це луки та пасовища), тому найбільша питома вага органічного сільськогосподарського виробництва (В2) – 954 га/1000 чол., а середній обсяг споживання органічної продукції на 1 людину (С1) - 42 євро/чол. На третьому місці у рейтингу розташувались переважно країни Європи, де питома вага органічних сільськогосподарських площ у загальній площі органічних сільськогосподарських земель складає 25%, частка органічних угідь у загальній площі сільськогосподарських земель – 2,5% (Додаток Ф). Європейські країни мають високу частку органічних угідь (В1) (5-12%) та рівень споживання органічних продовольчих товарів на 1 людину (С1) від 30 до 262 євро. Цей регіон світу є основним джерелом формування пропозиції та попиту органічних сільськогосподарських товарів на світовому ринку. Також країни цього регіону мають велику кількість експортерів

органічних товарів (М1) та значні обсяги експорту даного товару (М2) (Додаток Ф). На четвертому місці знаходяться країни Азії, у яких загальна площа органічних земель дуже мала відносно загальної площі угідь (В1) - від 0,2 до 0,7%, також значно нижчий показник В2 - від 0,67 до 1,17 га/1000 чол., та С1 - від 0,18 до 3,0 євро/чол. (Додаток Ф). Цей регіон поки що частково формує пропозицію та попит органічних сільськогосподарських товарів на світовому ринку, але є найбільш перспективними регіоном для просування на світовий ринок.

За рівнем розвитку ринку органічних сільськогосподарських товарів у регіонах світу значно відстають країни Латинської Америки та Африки, які мають невелику площу органічних сільськогосподарських угідь та низький рівень споживання органічної продукції. У багатьох частинах Азії, Латинській Америці та Африці органічну сільськогосподарську продукцію виробляють виключно на експорт (Додаток Ф).

Для розрахунку інтегрального показника можна використовувати будь-які групи країн з метою виявлення особливостей розвитку світового ринку органічних сільськогосподарських товарів. Можливе також розширення кількості та груп показників при наявності більш детальних та співвимірних даних за країнами світу.

Рейтинг за рівнем розвитку світового органічного ринку сільськогосподарських товарів показує проблемні зони для кожної країни та дозволяє визначити напрями посилення ролі міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку, переважно, через вплив на пропозицію – виробництво, споживання – попит або міжнародний обмін.

Міжнародна торгівля органічними сільськогосподарськими товарами супроводжується реалізацією країнами таких національних стратегій як: торговельно – споживчої (ТС), виробничо – споживчої (ВС), торговельно – виробничої (ТВ); (НС) – не сформованої (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Рейтинг країн за інтегральним показником розвитку світового ринку органічних сільськогосподарських товарів та національні стратегії міжнародної торгівлі

Рейтинг країн за інтегральним показником	Країни	Рейтинг у окремій сфері			Характер стратегії	Вид стратегії*
		Сфера пропозиції	Сфера попиту	Сфера міжнародного обміну		
1	США	21	6	1	зовнішня	ТС
2	Австралія	1	11	18	внутрішня	ВС
3	Швейцарія	4	1	28	внутрішня	ВС
4	Італія	5	12	2	зовнішня	ТВ
5	Данія	10	2	12	зовнішня	ВС
6	Швеція	3	3	25	внутрішня	ВС
7	Німеччина	12	5	5	зовнішня	ТС
8	Австрія	2	4	24	внутрішня	ВС
9	Китай	28	16	3	зовнішня	НС
10	Нідерланди	16	9	6	зовнішня	ТС
11	Франція	13	8	11	зовнішня	ТС
12	Канада	15	7	13	зовнішня	ТС
13	Іспанія	8	13	7	зовнішня	ТВ
14	Індія	23	24	4	зовнішня	НС
15	Фінляндія	6	10	26	внутрішня	ВС
16	Словенія	9	14	29	внутрішня	ВС
17	В'єтнам	24	26	8	зовнішня	НС
18	Нова Зеландія	18	15	16	зовнішня	ТС
19	Аргентина	11	30	14	зовнішня	ТВ
20	Перу	17	23	9	зовнішня	ТВ
21	Словаччина	7	22	30	-	НС
22	Польща	14	18	20	внутрішня	ВС
23	Мексика	22	27	10	-	НС
24	Бразилія	26	17	19	зовнішня	ТС
25	Чилі	30	28	15	-	НС
26	Ефіопія	25	21	17	-	НС
27	Україна	19	19	23	-	НС
28	Парагвай	20	29	22	-	НС
29	Таїланд	29	25	21	-	НС
30	Російська Федерація	27	20	27	-	НС

Примітки: 1: Джерело*:* розроблено автором. 2. ТС – торговельно-споживча; ВС – виробничо-споживча; ТВ – торговельно-виробнича; НС – не сформована. 3.Всі вихідні показники за 2015 рік.

З представленої таблиці 3.5 на основі рейтингу країни в сфері пропозиції, попиту по відношенню до сфери міжнародного обміну можна виділити спрямування національної стратегії країн міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами: внутрішня або зовнішня. Зауважимо, що на сьогоднішній день всі держави формують зовнішньоекономічну діяльність в межах відкритої економіки, тому, назви спрямувань стратегій мають умовний характер і означають при «зовнішній» – перевагу зовнішнього компонента стратегії над внутрішнім, а при «внутрішній» – перевагу внутрішнього компонента над зовнішнім. Тобто, внутрішня стратегія не означає, що країна відмовилась від міжнародної торгівлі відповідними товарами, а лише те, що вона на сьогоднішній день більшу увагу приділяє внутрішньому розвитку торгівлі та споживанню органічних товарів. Більше того, країна може змінити спрямування стратегії самостійно, якщо визначить таку необхідність.

На нашу думку, країни мають зовнішню стратегію якщо:

- рейтинг країни в сфері обміну перевищує рейтинг сфери пропозиції і попиту (США, Італія, Німеччина, Нідерланди, Іспанія, Перу);
- рейтинг країни в сфері міжнародного обміну майже співпадає чи перевищує одну зі сфер (Франція, Нова Зеландія, Аргентина, Бразилія).

Якщо перевищує сфера пропозиції та сфера попиту над сферою міжнародного обміну (Австралія, Швейцарія, Швеція, Австрія, Фінляндія, Словенія, Польща), то країни мають внутрішню стратегію.

Результати розрахунків показують, що більшість країн цілеспрямовано впливають на виробництво, споживання або міжнародний обмін органічних сільськогосподарських товарів, причому підсилюють свої позиції на світовому ринку в одній або декількох сферах одночасно.

Національні стратегії міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами доцільно поділити на 4 види: торговельно - споживчу (ТС), торговельно - виробничу (ТВ), виробничо - споживчу (ВС) та не сформовану (НС) [16, с. 33-38].

Торговельно - споживча (ТС) стратегія притаманна країнам з відносно високими рейтинговими показниками сфер попиту та міжнародного обміну порівняно з показником сфери пропозиції (США, Німеччина, Нідерланди, Франція). Це, в основному, розвинені країни з високою купівельною спроможністю та освіченістю населення. Ці країни мають виважену стратегію економічного розвитку країни в цілому, в якій уже сьогодні прописані перспективи та необхідність розвитку споживання та торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами [16, с. 33-38].

Виробничо-споживча (ВС) стратегія характерна для країн з відносно високими рейтинговими показниками сфер попиту та споживання порівняно з показником сфери міжнародного обміну (Австралія, Швейцарія, Данія, Швеція, Фінляндія, Словенія, Польща). До цієї групи входять країни з високим рівнем доходу, які не ведуть активної діяльності стосовно нав'язування власних правил життя світовій спільноті. Вони активно виробляють і активно споживають органічні сільськогосподарські товари. Крім того, тут знаходяться країни, які відносно недавно інтегрувались у ринкову економіку Європейського Союзу і вже змогли перейняти прогресивнішу структуру споживання та виробництва, але ще не виробили ефективної системи постачання органічних сільськогосподарських товарів на зовнішні ринки. Скоріш за все, останні країни з часом можуть змінити свою стратегію з внутрішньої на зовнішню.

Торговельно - виробничу (ТВ) стратегію сповідують країни з відносно високими рейтинговими показниками сфер пропозиції та міжнародного обміну порівняно з показником сфери попиту. Це країни з розвиненим сільським господарством, позиції якого країни активно відстоюють на національному та міжнародному рівні, з високим та вище середнього рівнем доходу на душу населення, але ще не достатньо розвиненим споживанням органічних сільськогосподарських товарів (Італія, Іспанія, Аргентина, Перу).

Країни, в яких два, або три показника знаходяться на низькому рівні, формують групу країн з не сформованою стратегією (НС). Такі країни не мають на сьогоднішній день чіткого усвідомлення власної ролі у міжнародній торгівлі

органічними сільськогосподарськими товарами, не мають внутрішньої/зовнішньої стратегії розвитку виробництва та стимулювання споживання таких товарів. До таких країн належать КНР, В'єтнам та Індія з стародавньою землеробською культурою, в яких рівень життя є досить низьким, але зовнішня торгівля є розвиненою та диверсифікованою. В них експортна орієнтація торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами є не результатом цілеспрямованої економічної політики, а скоріше тим зовнішнім фактором, що вже в другу чергу стимулює виробництво та торгівлю таких товарів.

Словаччина, Мексика, Чилі, Ефіопія, Таїланд, Парагвай, Чилі, Російська Федерація та Україна – країни, що знаходяться лише на стадії формування власної стратегії відносно органічних сільськогосподарських товарів [16, с. 33-38].

Отже, саме міжнародна торгівля органічними сільськогосподарськими товарами дозволить досягти цілей сталого розвитку, завдяки тому, що при органічному способі виробництва досягаються екологічні цілі сталого розвитку поряд з економічно-соціальними.

Автором визнано, що для посилення ролі міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку країнам необхідно:

✓ стимулювати виробників до переходу на органічне сільське господарство. При виробництві органічних сільськогосподарських товарів виробники, на сучасному етапі, повинні керуватися «Методичними вказівками з виробництва, переробки, маркування і збуту органічних продуктів харчування» розробленими «Codex Alimentarius», стандартами ISO, IFOAM, EU Organic, USDA NOP, санітарними і фітосанітарними нормами, відповідно до Угоди СОТ про СФЗ, а також отримувати державну підтримку згідно з Угодою СОТ про сільське господарство [17];

✓ формувати культуру споживання - посилювати свідомість населення стосовно переваг органічних сільськогосподарських товарів та поліпшення

іміджу органічного виробництва через усі наявні інформаційні канали (телебачення, Інтернет, газети, журнали, зовнішню рекламу, виставки, ярмарки);

✓ здійснювати міжнародну торговельну політику за допомогою вдосконалених інструментів торгівлі сільськогосподарськими товарами.

3.3 Стратегічні напрями посилення ролі міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами в Україні в контексті забезпечення сталого розвитку

В умовах сьогодення в Україні органічне сільське господарство не є пріоритетним і тому для формування стратегічних напрямів посилення ролі міжнародної торгівлі повинно відбуватися на національному рівні, використовуючи гіпотезу про те, що ідея екологічної безпеки України з виробництвом та споживанням органічних сільськогосподарських товарів має проходити у національному законодавстві «червоною ниткою», а також обов'язково відповідати міжнародним вимогам, тобто бути складовою інституційного середовища.

Складові такого середовища органічного сільськогосподарського виробництва повинні визначати «правила гри» в рамках триєдиної системи соціально-економічних та екологічних інституцій формального змісту.

Для визначення та регулювання різних параметрів органічного сільського господарства – територіальних, соціальних, виробничо-економічних, екологічних, нормативно-правових і організаційно-управлінських – необхідно сформувати упорядковану сукупність формальних і неформальних інституцій. Однак, крім інституційного забезпечення розвитку органічного сільського господарства, сучасність вимагає нових морально-етичних вимог, обмежень і правил, цінностей та інтересів, що обумовлюють основоположні принципи

економічної взаємодії державних інститутів, суб'єктів господарювання, споживачів тощо.

Окремою складовою інституційного середовища органічного виробництва в Україні повинна бути сукупність інститутів, які активно сприяють його розвитку та адаптації до міжнародних стандартів. На сьогодні найбільш впливовими та органічно зорієнтованими є такі: Міжнародна громадська асоціація учасників біовиробництва – «БІОЛан Україна», Спілка учасників органічного агровиробництва – «Натурпродукт». Активним учасником удосконалення є Федерація органічного руху України, що створена з метою активізації органічного виробництва у контексті консолідації зусиль наукових та бізнес-структур, зацікавлених у виробництві та поширенні екологічно безпечної продукції, вирощування та переробка якої здійснюється з дотриманням норм дбайливого ставлення людей до довкілля.

Для посилення ролі міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами в Україні в напряму виробництва та торгівлі важливими є державні цільові програми та державна фінансова підтримка, оскільки органічне сільське господарство впливає на забезпечення продовольчої безпеки держави, збереження навколишнього середовища, сприяє перетворенню аграрного сектору на високоефективний та конкурентоспроможний сектор економіки на внутрішньому та зовнішньому ринках, задовольняє потреби населення в якісних та безпечних сертифікованих продуктах харчування, забезпечує комплексний розвиток сільських територій та розв'язання соціальних проблем на селі, сприяє розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарськими органічними товарами [18].

В Україні була розроблена «Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року» від 19.09.2007 р. № 1158**,** де передбачалося довести обсяг частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства до 10 % [19, с.5].

«Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 р.», затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.10.13 р.

№ 806-р., також передбачає серед пріоритетних напрямів досягнення стратегічних цілей забезпечення продовольчої безпеки держави шляхом сприяння розвитку органічного сільського господарства, насамперед у селянських, фермерських господарствах [20].

В Плані пріоритетних дій Уряду на 2016 р. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.05.2016 р. № 418) стосовно розвитку органічного сільськогосподарського ринку було визначено: по-перше, удосконалення та адаптацію українського законодавства до вимог законодавства ЄС; по-друге, надання фінансової підтримки виробникам для проведення оцінки відповідності виробництва органічної продукції (сировини) на конкурсних засадах на поворотній основі у розмірі, який не перевищує 500 тис. грн. (на отримання фінансової підтримки, при тому перевага повинна була віддаватись фермерським господарствам, які подали заяву про перехід на виробництво органічної продукції (сировини) [21, с.95].

На нашу думку, окрім розробки напрямів і планів розвитку органічного сільського господарства й торгівлі такою продукцією, потрібні практичні дії щодо їх реалізації.

Так, виконання Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» від 03.09.2013 № 425-VII не було забезпечене впровадженням ефективних інструментів для функціонування органічного ринку.

Наступним кроком повинно було б стати прийняття Закону України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції» (реєстраційний № 5448 від 24.11.2016), в якому передбачені додаткові можливості для розвитку органічного виробництва, створення механізмів безпеки продовольства для населення, сприяння підвищенню конкурентоспроможності органічної сільськогосподарської продукції та розширенню внутрішніх і зовнішніх ринків збуту. Але проект закону й досі знаходиться на розгляді у Верховній Раді [22, с.95].

На наш погляд, необхідно сформувати інституціональне середовище та на державному рівні прийняти відповідні підзаконні акти, що дозволять виробникам проходити процедуру органічної сертифікації не тільки за діючими міжнародними, але й за національними стандартами.

Розроблена Міністерством аграрної політики і продовольства України спільно з місцевими учасниками органічного руху та міжнародними партнерами «Єдина комплексна стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015-2020 рр.» містить в собі загальні засади реформування та комплексну, реалістичну, неупереджену концепцію розвитку. Відповідно до Стратегії розвиток органічного сільського господарства (під назвою «3 + 5») має 3 напрями: реформа системи держпідтримки, особливо дрібних фермерів, завершення земельної реформи та реформа державних підприємств, а також 5 головних пріоритетів – розвиток ринків збуту; органічне виробництво і нішеві культури; розвиток сільських територій; зрошення, безпека харчової продукції; аграрна освіта, наука та дорадчі послуги. Джерела державної підтримки аграрного сектору відповідно плану - це кошти бюджету за загальним та спеціальним фондами, кредити Європейського банку реконструкції та розвитку, державні гарантії [23, 24].

Перша державна підтримка на національному рівні для українських органічних фермерів визначена в Постанові Кабінету Міністрів України від 08.09.2016 р. № 609. Очікується, що органічні виробники цю державну підтримку отримають у 2017 році [24].

Зараз, під впливом та активізацією децентралізації в багатьох областях України (Чернігівській, Полтавській, Львівській, Житомирській, Одеській, Херсонській, Вінницькій, Закарпатській, Тернопільській, Хмельницькій) господарства по виробництву органічної сільськогосподарської продукції отримують фінансову допомогу з місцевих бюджетів різних рівнів.

Як приклад можна навести існуючу в Чернігівській області «Програму фінансової підтримки органічного виробництва на 2015–2020 роки», яка передбачає 100 % компенсацію витрат виробника на проведення сертифікації

виробництва (сировини, продукції) та витрат під час перехідного періоду, незалежно від видів сільськогосподарської діяльності. Це зменшує собівартість виробництва органічної продукції і, таким чином, здешевлює вартість органічної продукції, що допоможе забезпечити її конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках. З обласного бюджету протягом 2015–2020 рр. планується виділити 1,5 млн грн. [25, с. 63]. На Чернігівщині виробниками органічної сільськогосподарської продукції є ПАФ «Тарасівське» (сертифікована органічна молочна продукція) та СОК «Надія» (сертифіковані органічні овочі) [26].

У Полтавській області «Програма розвитку та підтримки аграрного комплексу Полтавщини за пріоритетними напрямками на період до 2020 року» від 16.01.2015 р. одним з пріоритетних напрямків вважає розвиток органічного виробництва. Задля цього передбачено такі заходи: компенсація в розмірі 100% витрат у зв'язку із проведенням та підтвердженням відповідності виробництва органічної продукції (сировини) та отриманням сертифіката відповідності у рослинництві, тваринництві та переробці сільськогосподарської продукції, в тому числі у перехідний період. Загальна сума компенсації на 2016 р. становить орієнтовно 0,2 млн грн., до 2020 р. вона зросте до 0,35 млн. грн. Планується витратити 1,5 млн грн. за весь період дії програми.

Передбачена також компенсація в розмірі 20% вартості органічної продукції для дитячих садків, шкіл, державних закладів області на умовах державних закупівель, яка надається за умови співфінансування з місцевих бюджетів в обсязі не менше 10% вартості поставленої продукції. Орієнтовна сума на рік – 1,0 млн грн. На період дії програми – 5,0 млн грн. Загальний обсяг фінансування за даним напрямком складає 6,5 млн грн. [27, с. 29, 31].

Почалась розробка регіональних проектів. Так, на Полтавщині розроблено «Пілотний проект «Розвиток ринку органічної продукції», який є доповненням до регіональної Програми внутрішнього виробництва [26].

На Львівщині розроблена «Комплексна Програма підтримки та розвитку агропромислового виробництва Львівської області на 2016-2020 роки», де

також пріоритетним напрямом є розвиток органічного виробництва та торгівлі. Кошти обласного бюджету надаються на часткову компенсацію витрат з проведення сертифікації виробника органічної продукції в розмірі фактичних витрат, але не більше 10,0 тис. грн. на одне підприємство; на дотацію за посівну площу до 100 га під виробництво органічної продукції, але не більше ніж 500 грн. на 1 га. Також виділяються кошти обласного бюджету на фінансову підтримку у вигляді дотації на площу угідь, на яких проводитимуться заходи із збереження та відтворення родючості ґрунтів у розмірі 6,1 млн грн. [28, с. 7,8; 29, с.10].

На Закарпатті представниками органічного ринку є: ТМ «Пан Еко» - сертифіковані органічні соки, напої, мед, сиропи, м'ясо, сало, ковбаси, інші м’ясні вироби; ТОВ «Угочанський смак» - виробник сертифікованих ковбасних виробів; ФГ «Тізеш» - виробник сертифікованих соків, напоїв, сиропів, повидла, м'яса та м'ясних виробів [26].

В Житомирській області розроблена «Програма розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2016-2020 роки» від 19.03.15 № 1403, в якій основною складовою є «Комплексна програма підтримки розвитку органічного виробництва Житомирщини». Загальна вартість програми 171,9 млн грн. [30, с. 21], з яких на фінансову підтримку господарюючих суб’єктів у сфері органічного виробництва шляхом часткового відшкодування вартості витрат органічної продукції та часткового відшкодування вартості органічного насіннєвого матеріалу буде спрямовано 1,0 млн грн. на 2016 рік [31], [32, с. 44]. Розпочато пілотний проект щодо забезпечення органічною продукцією державних дитячих садочків та шкіл [26].

Недосконаліть законодавства у сфері органічного сільського господарства негативно впливає на функціонування вітчизняного органічного ринку, імідж країни на світовому органічному ринку, створює торгові бар’єри для виробників-експортерів. Оскільки при органічному виробництві здійснюється поєднання практики з науковими досягненнями, на нашу думку, потрібне більш активне залучення фермерів до участі у розробці програм та

підготовці змін до нормативно-правових актів, як це практикують в державах Європейського союзу [33, с. 18-23].

А головне – з кожним роком стає все гострішою необхідність державної підтримки цього перспективного напрямку виробництва й міжнародної торгівлі, і це повинно стати одним із сучасних завдань держави.

Для України одним з визначальних напрямків державної підтримки органічного сільського господарства є розробка і впровадження нових програм «зеленої скриньки». Аналіз структури бюджетних коштів програм «зеленої скриньки» свідчить про спрямування 95 % коштів на фінансування «загальних послуг», серед яких: науково-дослідні роботи, контроль та боротьба зі шкідниками, хворобами рослин і тварин, підготовка і перепідготовка кадрів, отримання професійної вищої та технічної освіти та матеріальне забезпечення навчального процесу, послуги з перевірок загального характеру, в т.ч. інспектування сільськогосподарської сировини і продуктів харчування. Доцільним є розвиток органічного рослинництва та тваринництва за допомогою бюджетних програм «зеленої скриньки», наприклад, через розробку і реалізацію таких програм, як інвестиційна фінансова допомога на структурну перебудову малого та середнього аграрного бізнесу, регіональна допомога сільськогосподарським виробникам, які ведуть свій бізнес у напрямку розвитку органічного виробництва тощо, а також одночасно можна розробити програми соціальної підтримки та перепідготовки їх працівників, які відносяться до заходів «зеленої скриньки» [34, с. 27].

З метою збільшення обсягів виробництва на рівні домогосподарств доцільною є адресна дотація населенню. Такі урядові заходи відповідно до положень СОТ включаються в категорію державної підтримки «зеленої скриньки», тому що, по суті, через видачу адресних дотацій населенню гарантують реалізацію певної частини сільськогосподарських товарів, що безумовно має ефект підтримки органічного сільськогосподарського виробництва [34, с. 29].

Стратегічним напрямом державної підтримки за рахунок бюджетних коштів для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва та зменшення антропогенного навантаження на агроландшафти можна розглянути здійснення трансформації окремих програм підтримки з «жовтої скриньки» у «блакитну скриньку», наприклад, шляхом переорієнтації бюджетних коштів на програми об'єднання неефективних невеликих земельних угідь або консервації частини сільськогосподарських угідь та формування «екомереж»[34, с. 28].

Кількісна оцінка нетарифного регулювання ускладнюється тим, що значна частка нетарифних інструментів не набуває розголосу й офіційно не реєструється як обмежувальні заходи в торгівлі, тобто має прихований характер [35].

З метою збереження природного потенціалу і поліпшення якості використання природних ресурсів сільськогосподарські виробники повинні отримувати бюджетну підтримку за умови відповідності визначеним екологічним стандартам та міжнародно-визнаним правилам і нормам. Слід стимулювати застосування ресурсозберігаючих й екологічно нешкідливих технологій виробництва в тваринництві, розширювати напрями бюджетної підтримки з охорони та підвищення родючості земель, розглянути можливість виведення сільськогосподарських земель з обробки в обмін на погектарні виплати на територіях з критичним екологічним станом [34, с. 27].

Динаміка світового економічного розвитку обумовлює необхідність побудови новітніх швидко адаптивних моделей національного економічного розвитку, які б забезпечували ефективну прибуткову інтеграцію її суб’єктів господарювання до СОТ. Особливо актуальними теоретико-прикладні здобутки даного спрямування є для країн з трансформаційною економікою [36, с. 50-56].

Впровадження міжнародних визнаних правил і норм, які використовують країни - члени СОТ, в Україні відбувається шляхом імплементації Протоколу про приєднання України до СОТ. Важливим надбанням членства країни є можливість участі в роботі органів Організації, різних комітетів, міністерських

конференціях і в багатосторонніх переговорах Раунду Доха – Розвиток з метою впливу на торговельну політику інших країн [34, с. 29].

Беручи участь у роботі комітету та інших органів СОТ, Україна може порушити питання і висловити позицію щодо окремих аспектів торгової політики інших країн. У зв'язку з цим необхідно активізувати співпрацю з галузевими асоціаціями з питань зовнішньої торгівлі. Важливо також залучати бізнес-організації до участі в заходах, що проводяться в СОТ, наприклад, Форум для громадськості. Неурядові організації можуть бути присутніми на пленарних засіданнях конференцій міністрів, які регулярно отримують коротку інформацію Секретаріату СОТ з робочих засідань конференцій [34, с. 30].

Досвід становлення органічного ринку сільськогосподарських товарів розвинених країн свідчить, що заходами підтримки органічного сільського господарства, що сприятимуть сталому розвитку, повинні бути:

- фінансова допомога виробникам під час перехідного періоду, або відміна податку для виробників під час перехідного періоду;

- часткова (повна) компенсація витрат на інспектування, сертифікацію, закупівлю насіннєвого матеріалу;

- часткова (повна) компенсація витрат на дорадчі послуги (надання фахової допомоги виробникам під час вибору спеціалізації господарства; організація та проведення їх навчання, тренінгів);

- часткова компенсація вартості поставленої сільськогосподарської органічної продукції для її виробників за умови укладання ними контрактів на поставку даної сертифікованої продукції медичним, соціальним, шкільним, дитячим дошкільним закладам на умовах державних закупівель;

- запровадження пільгової системи кредитування (кредити з низькими процентними ставками, на 3-5 років на придбання насіннєвого матеріалу та молодняка худоби, які відповідають вимогам, встановленим для органічної продукції);

- часткове (повне) відшкодування витрат на страхування сільськогосподарських ризиків;

- надання послуг з підготовки висококваліфікованого персоналу в сфері органічного виробництва, перепідготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів;

- сприяння залученню інвестицій у технології органічного виробництва міжнародних фінансових установ та країн – стратегічних партнерів України;

- підтримка науково - дослідних інститутів та наукових станцій для забезпечення якісної насіннєвої бази в органічному сільському господарстві;

- фінансова допомога для проведення лабораторних експертиз для органічних виробників (наприклад, вміст органічних і мінеральних речовин у ґрунті, їх хімічна та радіологічна чистота);

- проведення маркетингових досліджень та розробка рекомендацій щодо розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції;

- організація інформаційних кампаній для збільшення обізнаності та зацікавленості в органічному виробництві серед виробників та споживачів;

- посилення свідомості населення стосовно переваг органічних сільськогосподарських товарів та поліпшення іміджу сфери органічного виробництва через усі наявні інформаційні канали (телебачення, Інтернет, газети, журнали, зовнішню рекламу, виставки, ярмарки);

- підвищення рівня інформованості товаровиробників щодо переваг та можливостей розвитку органічного виробництва (безкоштовний доступ до семінарів, конференцій, круглих столів, презентацій, форумів; участь у виставках, ярмарках; проведення навчань, консультацій та тематичних зустрічей з питань виробництва, переробки та реалізації органічної продукції);

- забезпечення фінансової підтримки для участі виробників органічної продукції у міжнародних виставках для сприяння розвитку експорту;

- навчання та консультування виробників, зокрема фермерів, щодо організації органічного виробництва, правил сертифікації;

- включення дисциплін з питань органічного виробництва та торгівлі у навчальні програми вищих навчальних закладів, видання довідників і посібників з цієї тематики;

- залучення медичних закладів, установ і організацій до досліджень впливу органічної сільськогосподарської продукції на здоров'я населення, визначення її переваг над традиційним виробництвом;

- забезпечення державної підтримки у вирішенні питань екологічної безпеки сільських територій, забезпечення охорони земель, підвищення родючості ґрунтів [17, с. 36-40].

Вважаємо, вищезазначені заходи повинні стати «дорожньою картою» для вдосконалення аграрної політики України та будуть сприяти органічному виробництву, споживанню та розвитку міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами.

Необхідно наголосити, що заходи державної підтримки повинні бути сфокусовані на питанні ефективності бюджетних програм підтримки, чіткому визначенні показників для оцінки результативності кожної бюджетної програми, враховуючи вимоги СОТ щодо джерел державної фінансової підтримки [34, с. 27].

Отже, напрямами посилення ролі міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами в Україні для досягнення цілей сталого розвитку мають бути виробництво, споживання, міжнародний обмін. При виробництві необхідно керуватися «Методичними вказівками з виробництва, переробки, маркування і збуту органічних продуктів харчування», розробленими «Codex Alimentarius», стандартами ISO, IFOAM, EU Organic, санітарними і фітосанітарними нормами, відповідно до Угоди СОТ про СФЗ, а також отримувати державну підтримку згідно з Угодою СОТ про сільське господарство.

Крім того, формувати культуру споживання – посилювати свідомість населення стосовно переваг органічних сільськогосподарських товарів та поліпшення іміджу органічного виробництва через усі наявні інформаційні канали та здійснювати міжнародну торговельну політику за допомогою вдосконалених інструментів регулювання торгівлі сільськогосподарськими товарами.

Висновки до розділу 3

1. Концепція посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку базується на концептуалізації міжнародної торгівлі як фактору й механізму соціально-економічного розвитку та обміну, що опосередковує виробництво та споживання і розвиває торгівлю як форму міжнародних економічних відносин між суб'єктами виробничо-торговельної діяльності у певному економічному, соціальному, екологічному та інституційному середовищах; передбачено врахування переваг різних видів сільськогосподарських товарів, у першу чергу, органічних, та використання вдосконалених інструментів міжнародної торговельної політики, які сприятимуть досягненню соціально-економічних цілей сталого розвитку та екологізації міжнародної торгівлі; доведено, що міжнародний обмін органічними сільськогосподарськими товарами, у порівнянні з іншими видами сільськогосподарських товарів, стає домінантним у досягненні цілей сталого розвитку. Вдосконалення інструментів полягає в тому, що для розвинених країн доцільно введення екологічних стандартів, стимулювання «зелених» субсидій; для країн, що розвиваються, та найменш розвинених країн необхідно реальне зниження (заборона) експортного стимулювання у розвинених країнах та запровадження (поширення) у правилах СОТ спеціальних товарів (SP) і спеціального захисного механізму (SSM). Найменш розвинені країни повинні бути більш захищеними сільськогосподарськими тарифами. Усім країнам, незалежно від рівня розвитку, необхідно гармонізувати стандарти відповідно до цілей сталого розвитку, тому що з позицій міжнародної торгівлі множинність стандартів є шкідливою, оскільки призводить до збільшення вартості товарів та робить обмін неефективним.

2. Інтегральний показник, що базується на усереднених бальних оцінках розвитку сфер виробництва, споживання та міжнародного обміну, визначає розвиток світового ринку органічних сільськогосподарських товарів. На основі

рейтингу країни в сфері пропозиції, попиту та обміну визначено національні стратегії країн на ринку органічних товарів, які мають внутрішній або зовнішній характер. Становлення міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами супроводжується реалізацією країнами таких національних стратегій, як торговельно-споживча, виробничо-споживча, торговельно-виробнича, у деяких країнах стратегія не сформована. Для посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку країнам необхідно впливати на пропозицію – виробництво, споживання – попит та міжнародний обмін.

3. Напрямами посилення ролі міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами в Україні для досягнення цілей сталого розвитку мають бути виробництво, споживання, міжнародний обмін. При виробництві необхідно керуватися «Методичними вказівками з виробництва, переробки, маркування і збуту органічних продуктів харчування», розробленими «Codex Alimentarius», стандартами ISO, IFOAM, EU Organic, санітарними і фітосанітарними нормами, відповідно до Угоди СОТ про СФЗ, а також отримувати державну підтримку згідно з Угодою СОТ про сільське господарство. Формувати культуру споживання − посилювати свідомість населення стосовно переваг органічних товарів та поліпшення іміджу органічного виробництва через усі наявні інформаційні канали (телебачення, Інтернет, газети, журнали, зовнішню рекламу, виставки, ярмарки) та здійснювати міжнародну торговельну політику за допомогою вдосконалених інструментів регулювання торгівлі сільськогосподарськими товарами.

Основні результати дослідження, викладені в цьому розділі, відображено в працях: [2, 16, 17, 18].

Список використаних джерел до розділу 3

1. Офіційний сайт Всесвітньої організації торгівлі (WTO – World Trade Organization). URL: https://www.wto.org (дата звернення 13.03.2014).

2. Михайленко О. Г. Вплив змін правил міжнародної торгівлі в умовах сталості на розвиток сільського господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2015. Вип. 5. С. 110–116.

3. Lilliston B., Hansen-Kuhn K. From dumping to volatility: The lessons of trade liberalization for agriculture. *Trade and environment review of United Nations*. 2013. P. 276–279.

4. Чудовська В. А., Шкуратов О. І., Кипоренко В. В. Еколого економічний механізм розвитку органічного сільського господарства: теорія і практика: монографія. Київ: ТОВ «ДІА», 2016. 332 с.

5. Twarog S. Let the good products grow and flow. *Trade and environment review of United Nations*. 2013. P. 297–300.

6. Papers prepared for the FAO initiative, Greening the Economy with Agriculture. South Centre. – Geneva, 2011. 92 p.

7. GM crop use continues to benefit the environment and farmers. URL: http://www.pgeconomics.co.uk/page/36/-gm-crop-use-continues-to-benefit-the-environment-and-farmers (дата звернення 22.09.2014).

8. EU GMO ban was illegal, WTO rules. URL: http://www.euractiv.com/trade/eu-gmo-ban-illegal-wto-rules/article-155197 (дата звернення 27.11.2015).

9. Henkel C. GMOS in the WTO: A Critique of the panel's legal. Reasoning in EC. Melbourne Law School, 2012. 16 p.

10. Ching L.L., Khor M. The importance of international trade, trade rules and market structures. *Trade and environment review of United Nations*. 2013. P. 251–262.

11. Schütter O. Report of the Special Rapporteur on the right to food: Addendum, Mission to the World Trade Organization. Geneva, Human Rights Council, 2009. 34 p.

12. International Assessment of Agricultural Knowledge, Science and Technology for Development (IAASTD). *Agriculture at Crossroads: Global Report*.

Washington, DC, Island Press, 2009. URL: http://www.unep.org/dewa/agassessment/reports/IAASTD/EN/Agriculture%20at%20a%20Crossroads_Global%20Report%20%28English%29.pdf (дата звернення 11.06.2013).

13. Меньшикова М. Органічне сільське господарство – інструмент для вирішення продовольчої проблеми. *International Centre for Trade and Sustainable Development*. 2013. URL: http://www.ictsd.org/bridges-news/ (дата звернення 24.02.2014).

14. Соколова Ж. Е. Развитие мирового рынка продукции органического сельского хозяйства : автореф. дисс. на соискание наук. степени докт. экон. наук : спец. 08.00.14 «Мировая экономика». Москва, 2013. 46 с.

15. Томашевська О. А. Органічне виробництво в світі: реалії та перспективи. *Інноваційна економіка*. 2013. № 6. С. 161–164.

16. Михайленко О. Г. Аналіз розвитку міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2017. Т. 22. Вип. 5 (58). С. 33–38.

17. Михайленко О. Г. Державна підтримка органічного сільськогосподарського виробництва та торгівлі в Україні. *Міжнародний досвід інвестиційної діяльності та його адаптація в Україні*: *матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 травня 2017 р.).* Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2017. С. 36–40.

18. Михайленко О. Г. Роль державної фінансової підтримки у забезпеченні сталого розвитку сільського господарства. *Ефективна економіка*. 2014. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3108.

19. Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF (дата звернення 16.04.2016).

20. Прокопчук Н. Державна підтримка органічного сільськогосподарського виробництва. Розвиток органічного ринку в Україні: швейцарсько-український проект. URL: http://fruit-world.net/wp-content/uploads/derzh-pidrumka.pdf (дата звернення 17.03.2016).

21. Середньостроковий план пріоритетних дій уряду до 2020 року. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249634799&cat_ id=244828445 (дата звернення 23.09.2016).

22. Середньостроковий план пріоритетних дій уряду до 2020 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249634799&cat_id=244828445

23. Крутовий Т. «3+5» – проста арифметика стратегії розвитку АПК. *Дзеркало тижня. Україна*. 2016. № 32. URL: http://gazeta.dt.ua/ariculture/3-5-prosta-arifmetika-strategiyi-rozvitku-apk-_.html (дата звернення 10.02.2017).

24. Trofimtseva O. Organic in Ukraine. Ministry of Agrarian Policy and Food Ukraine. 2017. URL: http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/images-ukraine/Biofach_2017/Organic_in_Ukraine_abstract_Deputy_Minister_Olga_Trofimtseva_EN.pdf (дата звернення 13.03.2017).

25. Програма фінансової підтримки органічного виробництва в Чернігівській області на 2015–2020 роки. Офіційний сайт Департаменту агропромислового розвитку Чернігівської обласної державної адміністрації. URL: http://apk.cg.gov.ua/index.php?id=13389&tp=1&pg (дата звернення 21.11.2015).

26. Федерація органічного руху України. URL: http://organic.com.ua/uk/news/451-yarmarok (дата звернення 17.12.2015).

27. Програма розвитку та підтримки аграрного комплексу Полтавщини за пріоритетними напрямками на період до 2020 року. Департамент агропромислового розвитку Полтавської облдержадміністрації. URL: http://apk.adm-pl.gov.ua/ogoloshennya/programa-rozvitku-ta-pidtrimki-agrarnogo-kompleksu-poltavshchini-za-prioritetnimi (дата звернення 07.02.2017).

28. Комплексна програма підтримки та розвитку агропромислового комплексу Львівської області на 2013–2015 роки. Департамент агропромислового розвитку Львівської облдержадміністрації. URL: http://www.oblrada.lviv.ua/proekt/proektpr_947.doc (дата звернення 13.10.2013).

29. Комплексна програма підтримки та розвитку агропромислового комплексу Львівської області на 2016–2020 роки. Департамент агропромислового розвитку Львівської облдержадміністрації. URL: http://www.oblrada.lviv.ua/proekt/proektpr_106.doc (дата звернення 21.12.2016).

30. Комплексна програма підтримки розвитку органічного виробництва Житомирщини на 2016–2020 роки. URL: Органічне виробництво 2016–2020.pdf (дата звернення 21.12.2016).

31. Проект німецько-української співпраці в галузі органічного господарства у Житомирі. Прес-служба Житомирського національного агроекологічного університету. 2016. URL: http://www.1.zt.ua/news/osvita/u-zhitomiri-prezentuvali-proekt-nimetsko-ukrayinskoyi-spivpratsi-v-galuzi-organichnogo-gospodarstva.html (дата звернення 12.02.2017).

32. Програма Розвитку агропромислового комплексу Житомирської області на 2016–2020 роки. URL: http://agroprom.zt.gov.ua/images/pdf/proekt_prog.pdf (дата звернення 28.10.2016).

33. Артиш В. І. Стратегія розширення органічного ринку України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес»*. 2013. Вип. 181 (2). С. 18–23.

34. Кобута И., Жигадло В., Сикачина А. Аграрный сектор Украины после вступления в ВТО. *ФАО Региональное бюро по Европе и Центральной Азии*. 2015. 34 с.

35. Краснікова Н. О. Особливості аналізу сучасних обмежень світової торгівлі. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»*. 2016. Т. 24. Вип. 8. С. 41-51.

36. Іринчина І. Б. Пріоритети розвитку зовнішньої торгівлі України. *Сталий розвиток економіки.* 2015. № 2. С. 50-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2015_2_9 (дата звернення 18.10.2017).

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретико-методичне обґрунтування посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку та розробку практичних рекомендацій щодо її реалізації за допомогою інструментів міжнародної торговельної політики.

У результаті поведеного дослідження зроблено висновки.

1. Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами покликана не тільки стимулювати економічне зростання, вирішувати завдання продовольчої безпеки, сприяти ліквідації злиднів, бідності, а й формувати «здоровий спосіб життя» населення та раціональне ставлення до використання водних, земельних ресурсів, опосередковано гальмувати процес деградації земельних угідь, боротися з наслідками зміни клімату, тобто прямо або опосередковано сприяти досягненню не тільки економічних та соціальних цілей, а й екологічних цілей сталого розвитку. Вплив сільського господарства на навколишнє середовище, здоров'я людини, а також взаємовплив між сільським господарством та змінами клімату зазвичай ігноруються при формуванні міжнародної торговельної політики. Стала міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами – це торгівля, яка є фактором й механізмом соціально-економічного розвитку та обміну, що опосередковує виробництво та споживання; задовольняє, першочергово, екологічні потреби споживачів у сільськогосподарських товарах, вироблених та перероблених без шкоди навколишньому середовищу, не призводить до негативних соціальних наслідків, дозволяє розв'язувати сучасні проблеми суспільства з використанням інструментів міжнародної торговельної політики; враховує питання економічного, соціального та екологічного розвитку країн. Вона є «каталізатором» становлення та розвитку світового ринку органічних сільськогосподарських товарів.

2. Специфічними особливостями сільськогосподарських товарів є: сезонний характер виробництва, висока залежність від природно-кліматичних умов та наявність засобів виробництва у вигляді земельних угідь сільськогосподарського призначення. Класифікація сільськогосподарських

товарів за різними ознаками (за призначенням, походженням, волатильністю цін, відношенням до зовнішньоекономічної діяльності, видами товарів у міжнародній торгівлі, способом виробництва та наявністю екологічних властивостей) переконливо свідчить, що поділ за останньою ознакою дозволить посилити роль міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні екологічних цілей сталого розвитку. Поглиблена класифікація сільськогосподарських товарів за ознакою «види товарів у міжнародній торгівлі» дозволила виділити: традиційні, генетично модифіковані та сталі. До сталих у міжнародній торгівлі можна віднести: органічні; екологічні товари й послуги, пов'язані з захистом навколишнього середовища; біотовари; товари, вироблені за «кращими методами господарювання»; товари, які продаються за «справедливою ціною»; товари компаній, які дотримуються практики корпоративної соціальної відповідальності.

3. Інститути регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами представлені глобальними (Генеральна асамблея ООН, Асамблея ООН з навколишнього середовища (ЮНЕА), ФАО, ЮНЕП, ЮНКТАД, ЮНІДО), міжнародними (СОТ, Міжнародний фонд сільськогосподарського розвитку (МФСР), Міжнародний центр з питань торгівлі та сталого розвитку (МЦТР), Міжнародний Інститут Сталого розвитку (МІСР), Міжнародний інститут з навколишнього середовища та розвитку (МІНР) та іншими міжнародними організаціями, добровільними ініціативами. Системоутворюючим інститутом у глобальній торговельній системі виступає СОТ. Традиційні, генетично модифіковані та органічні товари у законодавстві СОТ не розмежовуються, тому на них поширюються єдині правила міжнародної торговельної політики. Першочергового значення для досягнення екологічних цілей набувають Угоди про санітарні та фітосанітарні заходи, технічні бар'єри. Для традиційних та генетично модифікованих товарів використовують тарифні та нетарифні інструменти регулювання, тоді як національні, добровільні стандарти застосовуються до органічних сільськогосподарських товарів.

4. Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами сприяє досягненню економіко-соціальних цілей сталого розвитку, тоді як екологічні цілі є поза пріоритету. Для усіх країн міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами протягом 2002-2008, 2010-2011 та у 2013 рр. виступає фактором економічного зростання (ЦСР 8); сприяє вирішенню питань подолання голоду (ЦСР 2); частково задовольняє попит на сировину для відновлюваних джерел енергії (ЦСР 7). У країнах з доходами нижче, вище середнього та середнім торгівля сприяє скороченню бідності (ЦСР 1), збереженню екосистеми завдяки торгівлі органічними товарами (ЦСР 6, 15), що має також наявний зв'язок із заходами по боротьбі зі зміною клімату та його наслідками (ЦСР 13).

5. Сучасна міжнародна торговельна політика негативно впливає на досягнення цілей сталого розвитку через застосування країнами, що розвиваються, тарифних та розвиненими країнами – нетарифних заходів торговельної політики для сільськогосподарських товарів. Використання розвиненими країнами експортних стимулів вказує на міжнародну торгівлю, яка не сприяє досягненню цілей сталого розвитку – «подолання голоду» в країнах, що розвиваються, та найменш розвинених країнах, призупиняє виробництво продовольства з власної сировини, скорочує зайнятість та національне виробництво в цілому, що потребує еквівалентних заходів для країн з різним рівнем доходів.

6. Науково-методичний підхід до формування критеріїв оцінки переваг органічних та генетично модифікованих сільськогосподарських товарів у порівнянні з традиційними дозволяє визначити переваги органічних сільськогосподарських товарів за економічним, екологічним, частково – за соціальним критеріями, а в міжнародній торгівлі за інституційно-організаційним, що дозволило сформувати гіпотезу про домінантну роль органічних товарів, у порівнянні з іншими видами сільськогосподарських товарів, у досягненні, в першу чергу, екологічних, а також економічних та

соціальних цілей сталого розвитку, а міжнародну торгівлю можна розглядати як сталу.

7. Концепція посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку базується на концептуалізації міжнародної торгівлі як фактору й механізму соціально-економічного розвитку та обміну, що опосередковує виробництво та споживання і розвиває торгівлю як форму міжнародних економічних відносин між суб'єктами виробничо-торговельної діяльності у певному економічному, соціальному, екологічному та інституційному середовищах; передбачено врахування переваг різних видів сільськогосподарських товарів, у першу чергу, органічних, та використання вдосконалених інструментів міжнародної торговельної політики, які сприятимуть досягненню соціально-економічних цілей сталого розвитку та екологізації міжнародної торгівлі; доведено, що міжнародний обмін органічними сільськогосподарськими товарами, у порівнянні з іншими видами сільськогосподарських товарів, стає домінантним у досягненні цілей сталого розвитку. Вдосконалення інструментів полягає в тому, що для розвинених країн доцільно введення екологічних стандартів, стимулювання «зелених» субсидій; для країн, що розвиваються, та найменш розвинених країн необхідно реальне зниження (заборона) експортного стимулювання у розвинених країнах та запровадження (поширення) у правилах СОТ спеціальних товарів (SP) і спеціального захисного механізму (SSM). Найменш розвинені країни повинні бути більш захищеними сільськогосподарськими тарифами. Усім країнам, незалежно від рівня розвитку, необхідно гармонізувати стандарти відповідно до цілей сталого розвитку, тому що з позицій міжнародної торгівлі множинність стандартів є шкідливою, оскільки призводить до збільшення вартості товарів та робить обмін неефективним.

8. Інтегральний показник, що базується на усереднених бальних оцінках розвитку сфер виробництва, споживання та просування на міжнародний ринок, визначає розвиток світового ринку органічних сільськогосподарських товарів.

На основі рейтингу країни в сфері пропозиції, попиту та просування на міжнародний ринок визначено національні стратегії країн на ринку органічних товарів, які мають внутрішній або зовнішній характер. Становлення міжнародної торгівлі органічними товарами супроводжується реалізацією країнами таких національних стратегій, як торговельно-споживча, виробничо-споживча, торговельно-виробнича, у деяких країнах стратегія не сформована. Для посилення ролі міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку країнам необхідно впливати на пропозицію – виробництво, споживання – попит та міжнародний обмін.

9. Напрямами посилення ролі міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами в Україні для досягнення цілей сталого розвитку мають бути виробництво, споживання, міжнародний обмін. При виробництві необхідно керуватися «Методичними вказівками з виробництва, переробки, маркування і збуту органічних продуктів харчування», розробленими «Codex Alimentarius», стандартами ISO, IFOAM, EU Organic, санітарними і фітосанітарними нормами, відповідно до Угоди СОТ про СФЗ, а також отримувати державну підтримку згідно з Угодою СОТ про сільське господарство. Формувати культуру споживання – посилювати свідомість населення стосовно переваг органічних товарів та поліпшення іміджу органічного виробництва через усі наявні інформаційні канали (телебачення, радіо, пресу, офіційні веб-сайти державних організацій, онлайн- ресурси, зовнішню рекламу, виставки, ярмарки) та здійснювати міжнародну торговельну політику за допомогою вдосконалених інструментів регулювання торгівлі сільськогосподарськими товарами.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А. 1

Цілі сталого розвитку 2016-2030

Ціль 1.	Подолання бідності у всьому світі та у всіх її проявах.
Ціль 2.	Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування, сприяння сталому розвитку сільського господарства.
Ціль 3.	Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь - якому віці.
Ціль 4.	Забезпечення всеохоплюючої та справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання для всіх протягом всього життя.
Ціль 5.	Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат.
Ціль 6.	Забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів і санітарії для всіх.
Ціль 7.	Забезпечення можливості використання доступної, надійної, безпечної та сталої енергії для всіх.
Ціль 8.	Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх.
Ціль 9.	Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям.
Ціль 10.	Скорочення нерівності всередині країн і між ними
Ціль 11.	Забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст і населених пунктів.
Ціль 12.	Забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва.
Ціль 13.	Вжиття негайних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками.
Ціль 14.	Збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку.
Ціль 15.	Захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття.
Ціль 16.	Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях.
Ціль 17.	Зміцнення механізмів здійснення та активізації глобального партнерства в цілях сталого розвитку.

Джерело: Цілі сталого розвитку 2016–2030. URL: http://www.un.org.ua/ua/ tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku (дата звернення 14.06.2016)

Додаток Б

МСТК, версія 4,0 (Standard International Trade Classification, Rev.4)

0 - Їжа та живі тварини
00 - Живі тварини, крім 03 (риби)
01 - М'ясо та м'ясопродукти
02 - Молочні продукти і яйця птахів
03 - Риба (не морські ссавці), ракоподібні, молюски та водяні безхребетні, заготовки для їх приготування
04 - Зернові та продукти їх переробки
05 - Овочі та фрукти
06 – Цукор, вироби з цукру та мед
07 - Кава, чай, какао, прянощі та продукти з них
08 – Корми для тварин (крім не мелених зернових)
09 - Різні харчові продукти і препарати
1 - Напої та тютюнові вироби
11 - Напої
12 - Тютюн та тютюнові вироби
2 – сирі неїстівні матеріали, крім палива
21 - Шкури, шкіряна сировина і хутро, необроблені
22 - Олійні насіння і плоди
23 - Натуральний каучук (включаючи синтетичний каучук і регенеровану гуму)
24 – Пробка і лісоматеріали
25 - Паперова маса і макулатура
26 - Текстильні волокна (крім топсу та іншої чесаної вовни) та їх відходи (не перероблені в пряжу або тканину)
27 - Сировина для добрив, крім тих, що не включені в 56, і мінеральна сировина (за винятком вугілля, нафти і дорогоцінного каміння)
28 - Металеві руди і металевий лом
29 - Сировинні тваринні та рослинні матеріали, не включені в інші категорії
3 - Мінеральне паливо, змащувальні масла та аналогічні матеріали
32 - Вугілля, кокс та брикети
33 - Нафта, нафтопродукти та подібні матеріали
34 - Газ, природний і штучний
35 - Електричний струм
4 - Тварини і рослинні масла, жири і віск
41 - Масла і жири тваринні
42 - Рослинні масла і жири, сирі, рафіновані або фракціоновані
43 - Тваринні або рослинні жири та масла для переробки ; віск тваринного або рослинного походження; технічні суміші або продукти з тваринних або рослинних жирів або масел,не включені в інші категорії

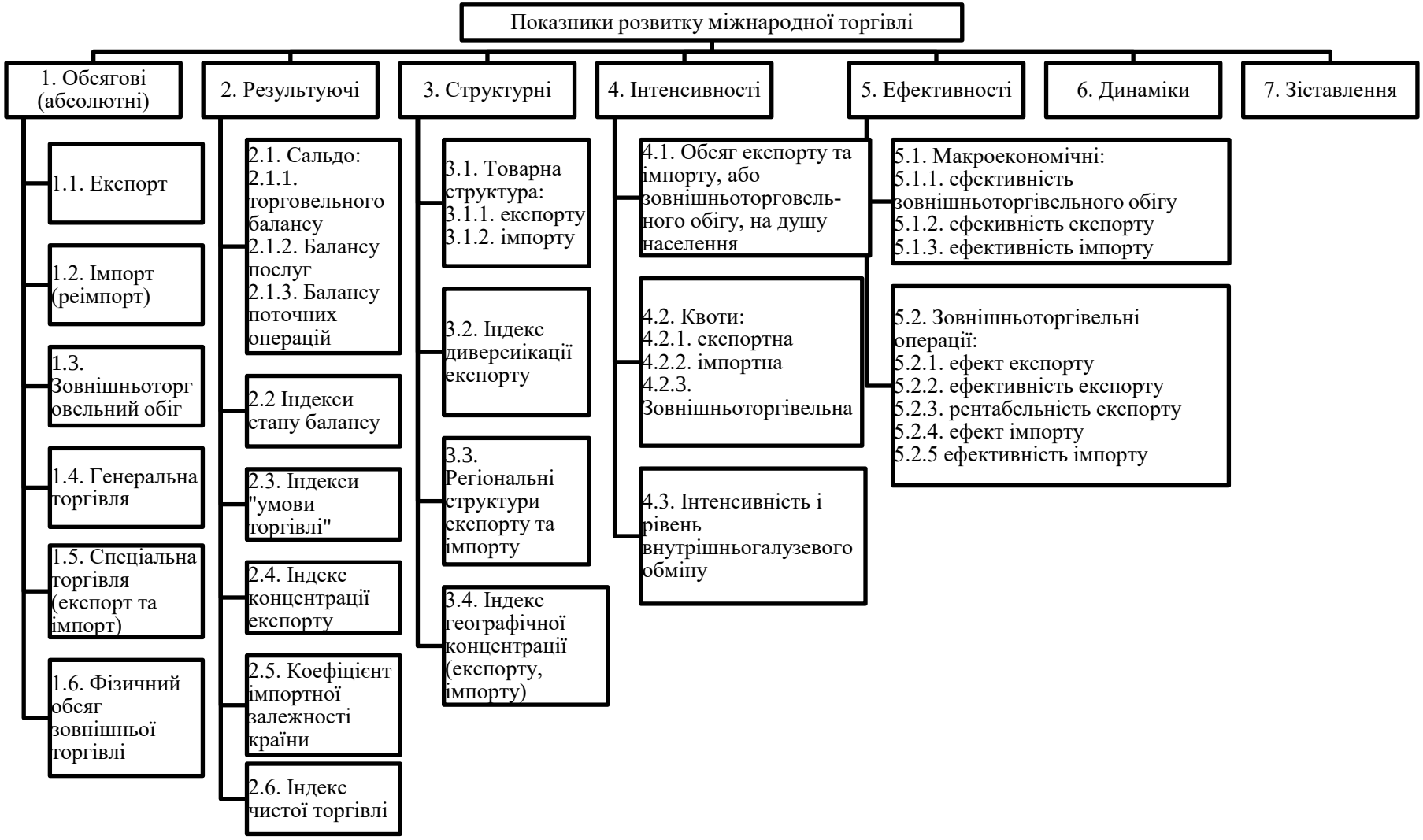
Сільськогосподарські товари: 0, 1, 2, 4 за вирахуванням 27,28.

Продовольчі товари: 0, 1, 4, 22

Джерело: Международная стандартная торговая классификация. Четвертый пересмотренный вариант. Организация Объединенных Наций. 2008.
URL: https://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesM/SeriesM_34rev4r.pdf (дата звернення 22.01.2014).

Додаток В

Система показників розвитку міжнародної торгівлі

Додаток Д

Таблиця Д. 1

Критерії, індекси та показники добровільних стандартів сталого розвитку в рамках сільського господарства

Критерії вимірювання	Індекс категорії	Показники
1	2	3
Соціальний	Права людини	1. Освіта 2. Медична допомога 3. Житло та санітарні умови
	Трудові права	4. Рівна винагорода 5. Свобода асоціацій 6. Колективні переговори 7. Відсутність дискримінації 8. Найгірші форми дитячої праці 9. Примусова праця 10. Мінімальний вік
	Стать	11. Стать в управлінні 12. Трудові права жінок 13. Здоров'я і безпека жінок
	Здоров'я та безпека	14. Безпека праці 15. Здорові умови праці 16. Доступ до безпечної питної води на роботі 17. Доступ до санітарних зручностей у роботі 18. Доступ до медичної допомоги на роботі 19. Доступ до професійної підготовки
	Умови праці	20. Лікування контрактних робочих 21. Прозорість практики зайнятості 22. Письмові договори для працівників 23. Своєчасна виплата заробітної плати 24. Максимальна кількість робочих годин
	Переваги з працевлаштування	25. Оплачувана відпустка (лікарняний / материнства та / або батьківства) 26. Пенсійні та переваги безпеки
	Участь громад	27. Консультації з місцевим населенням 28. Місцевий найм
	Гуманне ставлення до тварин	29. Гуманне поводження з тваринами

Продовження табл. Д.1

1	2	3
Екологічний	Ґрунти	1. Захист ґрунту (запобігання ерозії) 2. Підтримка якості ґрунту
	Біорізноманіття	3. Захист середовища проживання 4. Щільності / різноманітність флори 5. Заборона розорювання земель з високою цінністю збільшення вартості збереження землі
	Заборона ГМО	6. Заборона генетично модифікованих організмів
	Відходи	7. Утилізація відходів 8. Управління відходами 9. Забруднення
	Вода	10. Використання води за потребами 11. Використання води в плані управління 12. Критерії скорочення води 13. Утилізація стічних вод
	Енергія	14. Використання енергії та управління нею 15. Зниження використання енергії
	Парникові гази	16. Облік парникових газів 17. Скорочення викидів парникових газів 18. Поглинання вуглецю ґрунтом
	Синтетичні матеріали	19. Комплексна боротьба зі шкідниками 20. Дотримання забороненого списку 21. Повна заборона синтетики
Економічний	Економічна	1. Мінімальна заробітна плата 2. Прожитковий мінімум 3. Премії 4. Письмові договори між покупцями і продавцями 5. Вимоги до якості продукції

Джерело: Potts J., Lynch M., Wilkings A. The State of Sustainability Initiatives Review 2014. Standards and the Green Economy. International Institute for Sustainable Development and the International Institute for Environment and Development. 2014. 350 p. URL: https://www.iisd.org/pdf/2014/ssi_2014.pdf P. 69-79 (дата звернення 15.04.2015).

Додаток Е

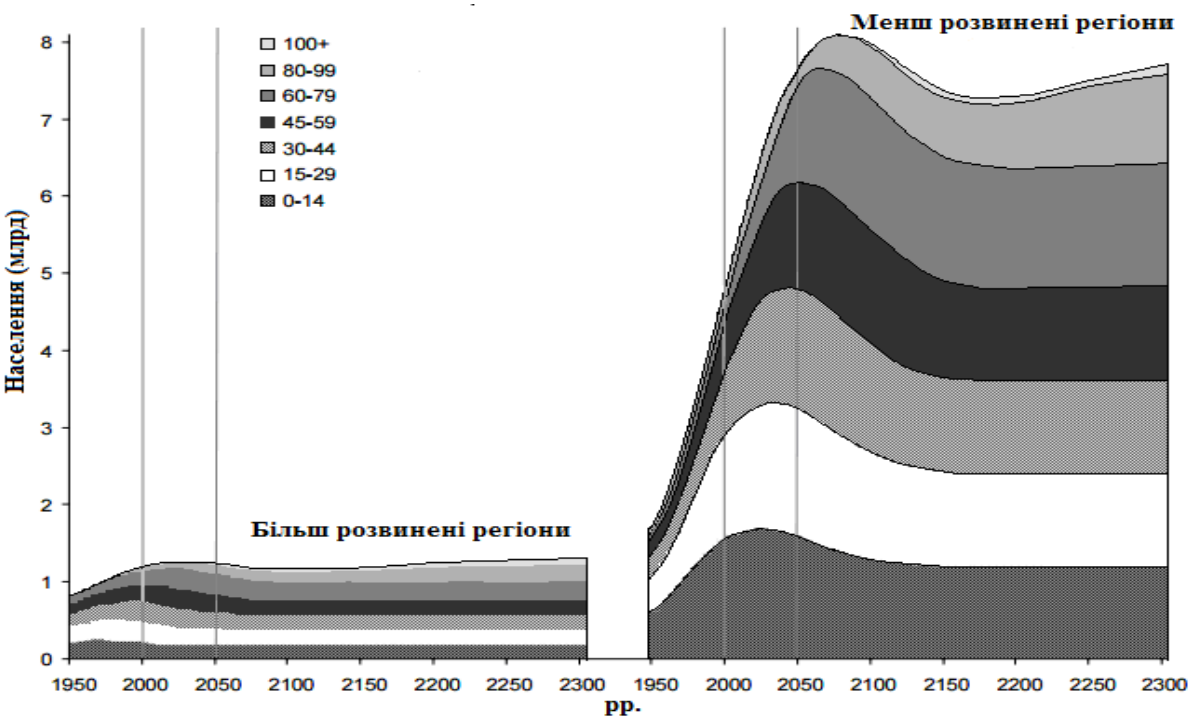

Рис. Е. 1. Віковий розподіл населення в більш розвинених і менш розвинених регіонах, 1950-2300 рр.

Джерело: World Population To 2300. United Nations, New York. 2004. P.68

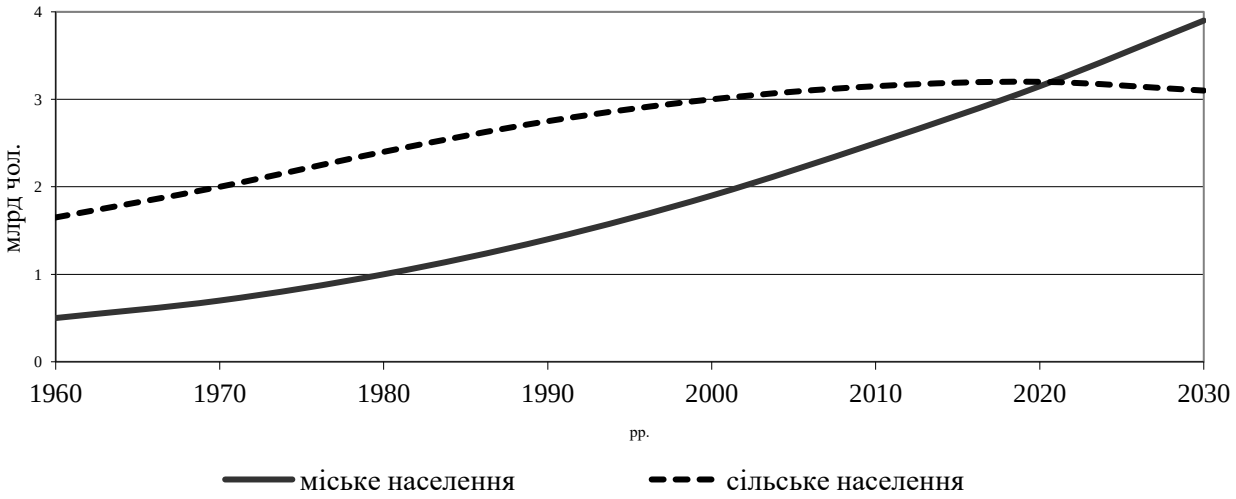

*Рис. Е. 2.*Тенденції зростання міського і сільського населення в країнах, що розвиваються, 1960-2030 рр.

Джерело: Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. 2011. 631 p. P. 51.

Додаток Ж

Таблиця Ж. 1

Групи	Причини об'єднання і лобійовані питання	Країни
G-20	Коаліція країн, що розвиваються та протистоять аграрній політиці, а саме наполягають на масштабних реформах сільського господарства в розвинених країнах з деякою гнучкістю для країн, що розвиваються (скасування або зменшення субсидій, відкриття ринків)	Аргентина, Болівія, Бразилія, Чилі, Китай, Куба, Еквадор, Єгипет, Гватемала, Індія, Індонезія, Мексика, Нігерія, Пакистан, Парагвай, Перу, Філіппіни, Південна Африка, Танзанія, Таїланд, Уругвай, Венесуела, Зімбабве
Recent new members (RAMs)	Країни, які вступили до СОТ після 1995 року, за винятком країн ЄС і найменш розвинених країн. Це країни-експортери сільськогосподарських товарів, які лобіюють інтереси: зниження зобов'язань, взятих на себе при вступі до СОТ.	Албанія, Вірменія, Кабо-Верде, Китай, Еквадор, Киргизька Республіка, Македонія, Грузія, Йорданія, Молдова, Монголія, Оман, Панама, Російська Федерація, Саудівська Аравія, Тонга, Україна, В'єтнам
Розвинені країни	Країни, які є провідними експортерами-імпортерами сільськогосподарських товарів	США, Канада, Японія, Німеччина, Польща, Франція, Італія, Австралія, Естонія

Джерело: Лоббистские объединения внутри ВТО. URL: http://problem-wto.ru/uchimsya-rabotat-v-vto/lobbistskie-obedineniya-vnutri-vto/ (дата звернення 12.07.2016).

Продовження дод. Ж

Таблиця Ж. 2

Перелік деяких країн згідно з класифікацією Світового банку за рівнем доходу на душу населення (станом на червень 2017 р.)

Країни з низьким рівнем доходу на душу населення ($1,005 і нижче)			
Танзанія			TZA
Зімбабве			ZWE
Країни з рівнем доходу нижче середнього на душу населення ($1,006 до $3,955)			
Кабо-Верде	CPV	Нігерія	NGA
Україна	UKR	Пакистан	PAK
В'єтнам	VNM	Філіппіни	PHL
Болівія	BOL	Вірменія	ARM
Єгипет	EGY	Грузія	GEO
Гватемала	GTM	Киргизька Республіка	KGZ
Індія	IND	Молдова	MDA
Індонезія	IDN	Монголія	MNG
Країни з рівнем доходу вище середнього на душу населення ($3,956 до $12,235)			
Аргентина	ARG	Македонія	MKD
Бразилія	BRA	Йорданія	JOR
Китай	CHN	Панама	PAN
Куба	CUB	Тонга	TON
Парагвай	PRY	Еквадор	ECU
Південна Африка	ZAF	Мексика	MEX
Таїланд	THA	Перу	PER
Венесуела	VEN	Російська Федерація	RUS
Албанія	ALB		
Країни з високим рівнем доходу на душу населення ($12,236 і більше)			
Чили	CHL	Канада	CAN
Уругвай	URY	Японія	JPN
Оман	OMN	Німеччина	DEU
Саудівська Аравія	SAU	Польща	POL
США	USA	Франція	FRA
Італія	ITA	Австралія	AUS
Естонія	EST		

Джерело: Офіційний сайт Світового банку. URL: http://www.worldbank.org/ en/where-we-work (дата звернення 17.01.2017).

Продовження дод. Ж

Таблиця Ж. 3

Список найменш розвинених країн згідно з класифікацією ООН

(станом на червень 2017 р.)

Афганістан (1971)
Ангола[1] (1994)
Бангладеш (1975)
Бенін (1971)
Бутан (1971)
Буркіна – Фасо (1971)
Бурунді (1971)
Камбоджа (1991)
Центральноафриканська Республіка (1975)
Республіка Чад (1971)
Союз Коморських Островів (1977)
Демократична Республіка Конго (1991)
Джибуті (1982)
Еритрея (1994)
Ефіопія (1971)
Гамбія (1975)
Гвінея (1971)
Гвінея – Бісау (1981)
Гаїті (1971)
Кірибаті (1986)
Лаос (1971)
Лесото (1971)
Ліберія (1990)

Замбія (1991)
Мадагаскар (1991)
Малаві (1971)
Малі (1971)
Мавританія (1986)
Мозамбік (Л)
М’янма (1987)
Непал (1971)
Нігер (1971)
Руанда (1971)
Сан Томе і Прінсіпі (1982)
Сенегал (2000)
Сьєрра – Леоне (1982)
Соломонові Острови (1991)
Сомалі (1971)
Південний Судан (2012)
Судан (1971)
Східний Тімор (2003)
Того (1982)
Тувалу (1986)
Уганда (1971)
Танзанія (1971)
Вануату[2] (1985)
Ємен (1971)

[1]Резолюцією Генеральної Асамблеї A/RES/70/253, прийнятою 12 лютого 2016, вирішено, що Ангола вийде з цього списку через п’ять років після прийняття цієї резолюції, тобто 12 лютого 2021 року.

[2]Резолюцією Генеральної Асамблеї A/RES/68/18, прийнятою 4 грудня 2013, вирішено, що Вануату вийде з цього списку через чотири роки після прийняття цієї резолюції, тобто 4 грудня 2017.

Джерело: Офіційний сайт ООН. URL: https://www.un.org/development/ desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/ldc_list.pdf (дата звернення 17.01.2017).

Додаток 3

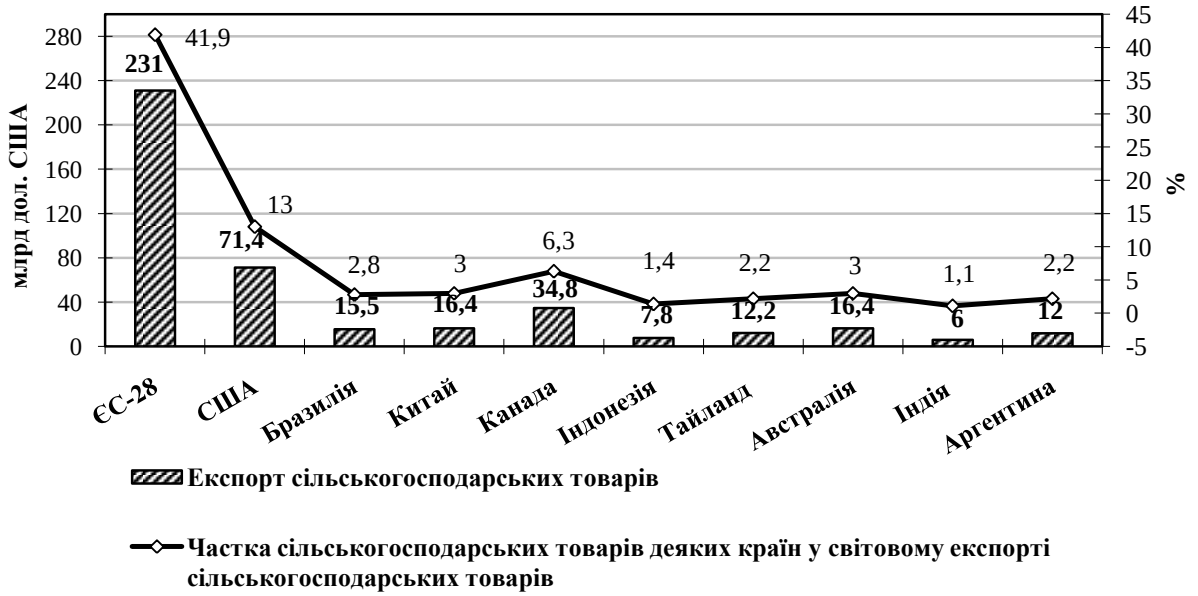

Рис. 3. 1. ТОП-10 країн-експортерів сільськогосподарських товарів, 2000 р.

Джерело: побудовано автором за даними Офіційного сайту Всесвітньої організації торгівлі (WTO – World Trade Organization). URL: https://www.wto.org (дата звернення 13.03.2014).

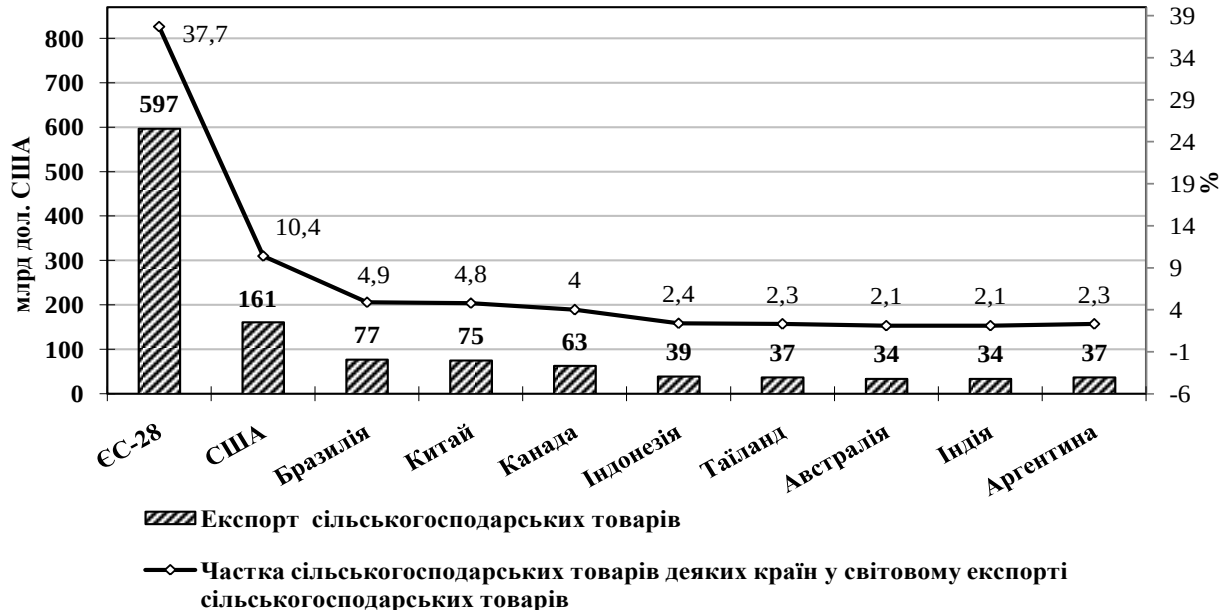

Рис. 3. 2. ТОП-10 країн-експортерів сільськогосподарських товарів, 2016 р.

Джерело: побудовано автором за даними Офіційного сайту Всесвітньої організації торгівлі (WTO – World Trade Organization). URL: https://www.wto.org (дата звернення 14.03.2017).

Додаток И

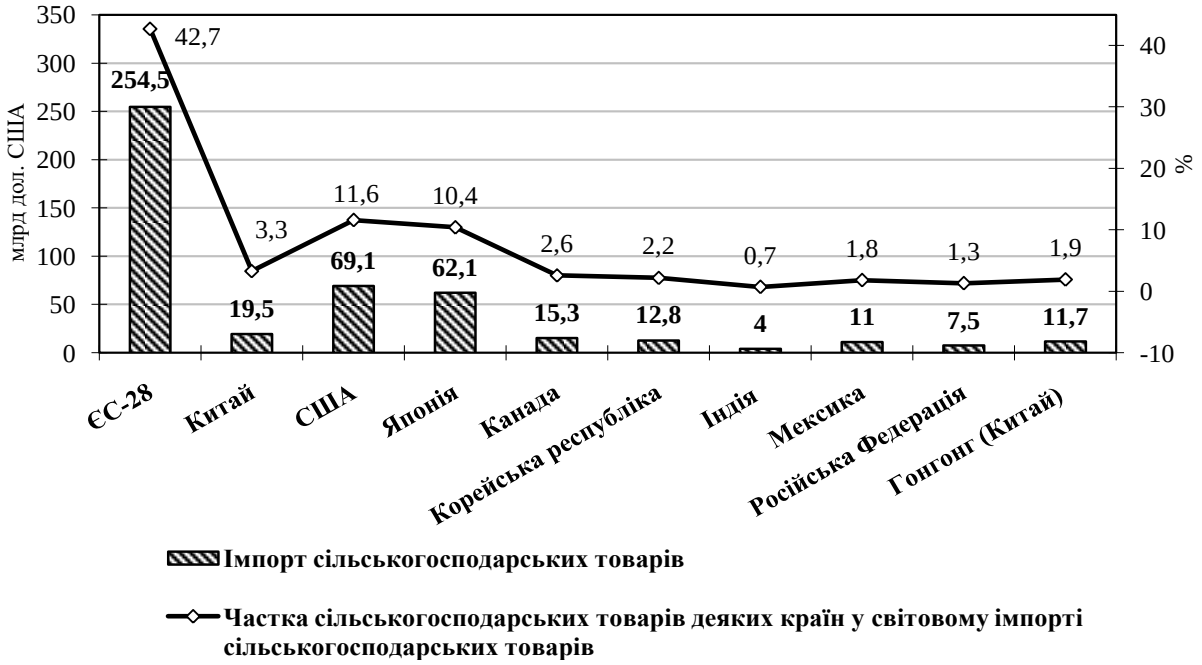

Рис. И. 1. ТОП-10 країн-імпортерів сільськогосподарських товарів, 2000 р.

Джерело: побудовано автором за даними Офіційного сайту Всесвітньої організації торгівлі (WTO – World Trade Organization). URL: https://www.wto.org (дата звернення 13.03.2014).

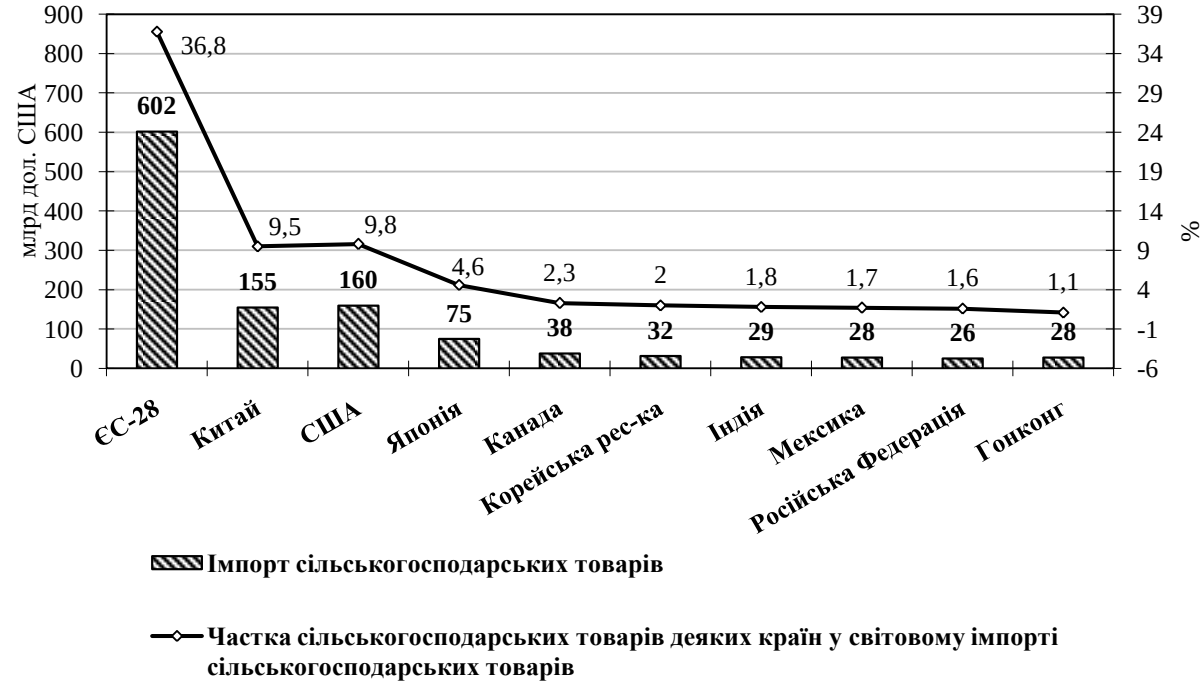

Рис. И. 2. ТОП-10 країн-імпортерів сільськогосподарських товарів, 2016 р.

Джерело: побудовано автором за даними [World Trade Statistical Review 2017. URL: wts2017_e.pdf P. 113 (дата звернення 14.03.2017).

Додаток К

Таблиця К.1

Показники експортної та імпортної квоти сільськогосподарських товарів

Країни	Експортна квота, % 2000 рік	Експортна квота, % 2008 рік	Експортна квота, % 2016 рік	Імпортна квота, % 2000 рік	Імпортна квота, % 2008 рік	Імпортна квота, % 2016 рік
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Країни з низьким рівнем доходу на душу населення						
Танзанія	4,2	5,3	4,0	2,7	3,3	2,0
Зімбабве	17,1	13,5	7,0	3,1	11,2	4,6
Країни з рівнем доходу нижче середнього на душу населення						
Кабо – Верде	0,1	1,0	3,0	14,6	13,5	13,7
Україна	5,1	6,3	17,1	3,5	3,9	4,6
В'єтнам	11,8	14,7	12,8	3,8	8,0	10,4
Болівія	4,9	6,2	4,3	3,3	3,1	2,3
Єгипет	0,6	1,9	1,4	4,2	6,5	3,7
Гватемала	8,4	8,3	7,2	3,5	5,1	4,1
Індія	1,2	1,7	1,5	0,8	1,0	1,3
Індонезія	4,7	6,4	4,2	3,5	2,6	2,1
Нігерія	0,1	0,9	0,5	2,6	3,1	1,1
Пакистан	1,7	2,3	1,4	2,5	4,2	2,7
Філіппіни	2,5	2,3	1,7	3,8	4,0	3,5
Вірменія	2,0	1,9	4,0	11,4	6,9	4,8
Грузія	3,3	2,1	4,9	5,6	7,5	7,6
Киргизька Республіка	7,6	4,3	2,6	6,2	11,2	8,1
Республіка Молдова	23,0	10,0	13,9	9,3	11,2	9,5
Монголія	13,0	4,5	3,3	9,3	7,8	4,6
Країни з рівнем доходу вище середнього на душу населення						
Аргентина	4,2	9,2	6,8	0,6	0,8	0,5
Бразилія	2,4	3,7	4,3	0,7	0,6	0,7
Китай	1,4	0,9	0,7	1,6	1,9	1,4
Куба	2,8	0,6	0,4 (2011)	2,7	2,3	1,8 (2011)
Еквадор	10,6	8,8	9,9	2,3	3,0	1,9
Мексика	1,3	1,6	2,8	1,6	2,4	2,6
Перу	3,7	4,3	4,1	2,0	2,8	2,4
Південна Африка	2,5	2,6	3,5	1,2	2,0	2,4
Таїланд	10,0	11,6	9,1	3,7	4,3	4,0
Венесуела	0,4	0,4	0,1	1,7	2,6	2,3
Албанія	0,9	0,8	1,8	6,7	7,0	5,9
Македонія	6,1	5,2	5,5	8,1	8,3	7,6
Йорданія	2,2	4,9	3,3	11,1	13,8	11,1
Панама	5,0	4,9	1,8	3,5	5,1	1,7
Парагвай	8,5	21,7	19,7	4,7	3,4	3,6
Тонга	2,4	1,9	4,1	8,7	14,6	19,2
Російська Федерація	2,9	1,5	1,9	2,9	2,1	2,0

Продовження табл. К.1

Країни з високим рівнем доходу на душу населення						
Країни	**Експортна квота, % 2000 рік**	**Експортна квота, % 2008 рік**	**Експортна квота, % 2016 рік**	**Імпортна квота, % 2000 рік**	**Імпортна квота, % 2008 рік**	**Імпортна квота, % 2016 рік**
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**
Чилі	8,1	9,2	8,3	1,8	2,6	2,4
Уругвай	5,6	13,6	10,4	2,1	3,0	2,4
Оман	2,1	1,6	2,1	5,9	4,3	5,6
Саудівська Аравія	0,3	0,1	0,4	3,0	2,5	3,7
США	0,7	1,0	0,9	0,7	0,8	0,9
Канада	4,7	3,5	4,1	2,1	2,0	2,5
Японія	0,1	0,2	0,2	1,3	1,7	1,5
Німеччина	1,5	2,3	3,0	2,3	2,8	3,1
Польща	1,8	3,5	6,1	2,3	3,3	4,5
Франція	2,7	2,6	2,8	2,2	2,2	2,6
Італія	1,4	1,7	2,4	2,6	2,5	2,9
Австралія	4,0	2,5	2,8	1,0	1,0	1,2
Естонія	9,0	7,6	10,5	8,3	8,2	8,7

Джерело: розраховано автором за даними

1. Офіційний сайт Всесвітньої організації торгівлі (WTO – World Trade Organization). URL: https://www.wto.org (дата звернення 13.03.2017).

2. Офіційний сайт Світового банку (World Bank). URL: http://data.worldbank.org/indicator (дата звернення 16.04.2017).

Додаток Л

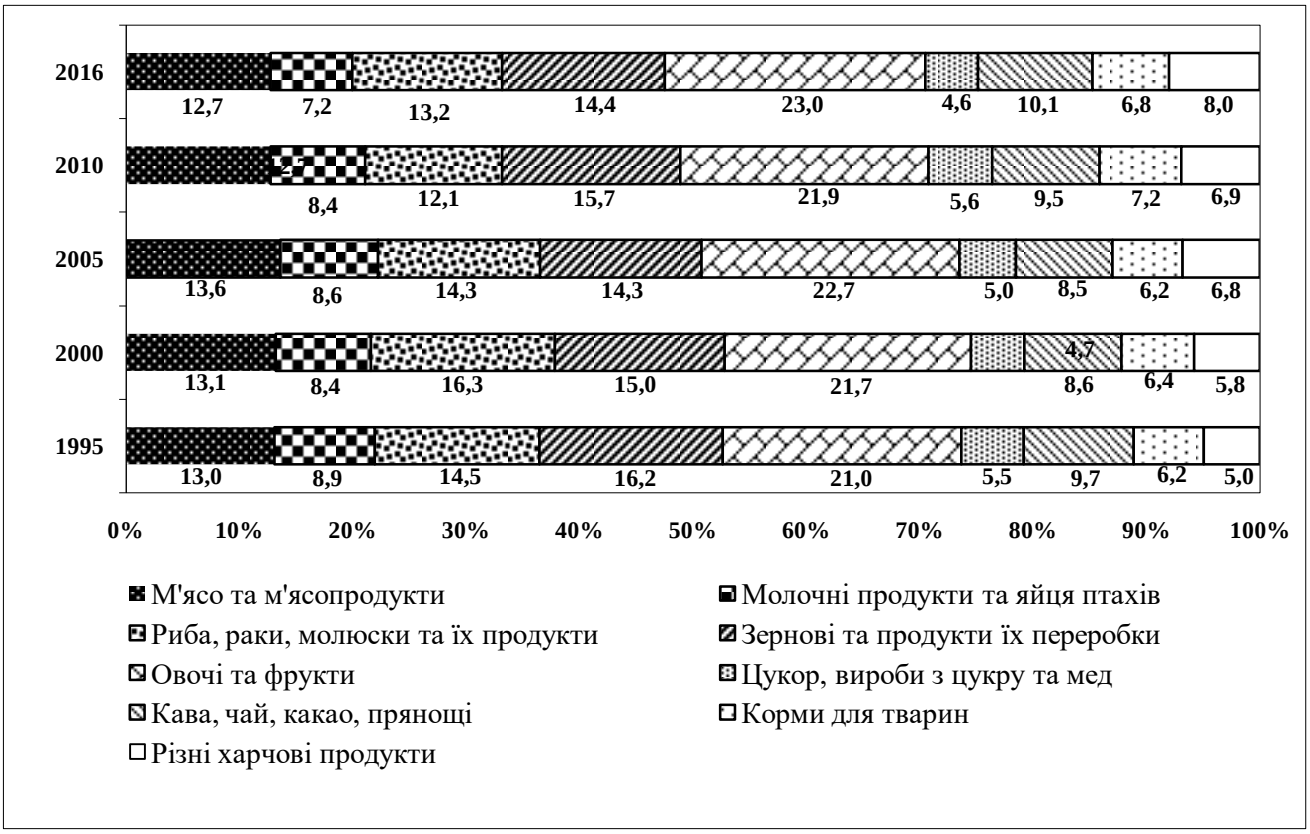

Рис. Л. 1. Структура експорту сільськогосподарських товарів протягом 1995-2016 рр.

Джерело: побудовано автором за даними KNOEMA: World Exports and Imports of Agricultural products. URL: http://knoema.ru/cduhihd/world-exports-and-imports-of-agricultural-products (дата звернення 22.04.2017).

Додаток М

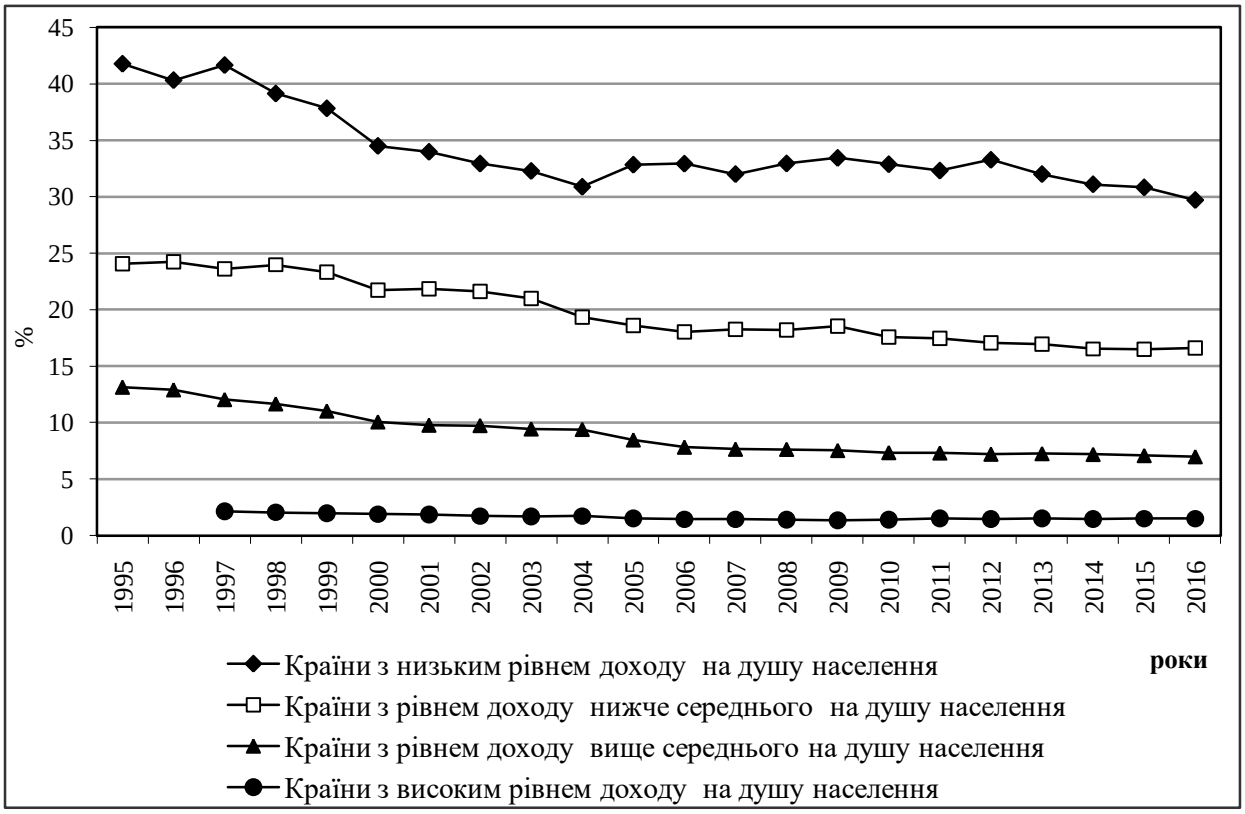
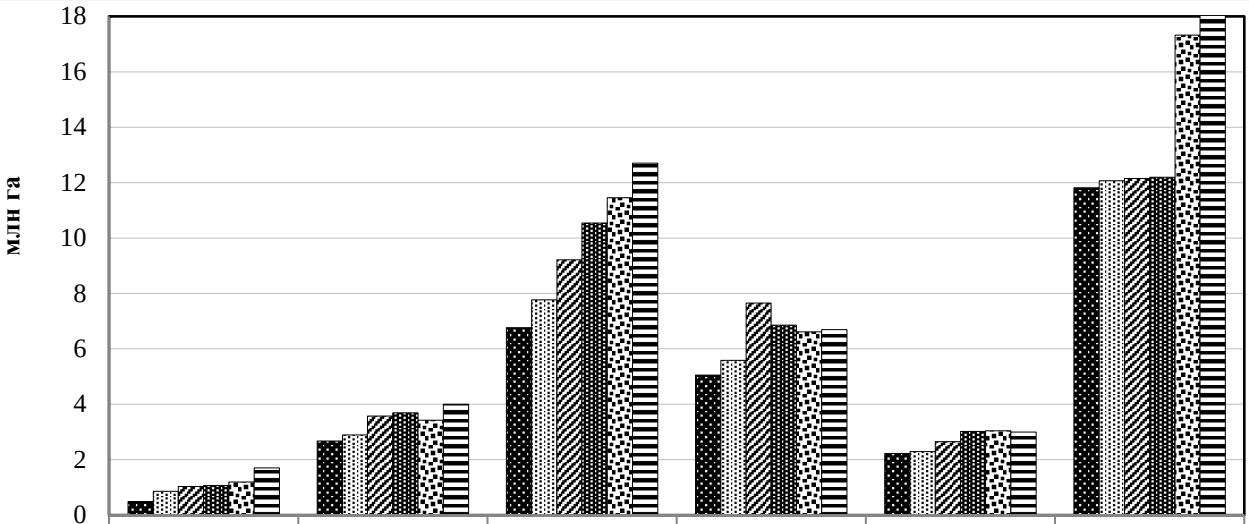

Рис. М. 1. Частка сільського господарства в країнах з різним рівнем доходу на душу населення в структурі їх ВВП

Джерело: побудовано автором за даними Офіційного сайту Світового банку (World Bank). URL: http://data.worldbank.org/indicator (дата звернення 16.04.2017).

Додаток Н

	Африка	Азія	Європа	Латинська Америка	Північна Америка	Океанія
2005	0.49	2.68	6.76	5.06	2.22	11.81
2007	0.86	2.90	7.77	5.59	2.29	12.07
2009	1.03	3.58	9.21	7.66	2.65	12.15
2011	1.07	3.69	10.54	6.86	3.02	12.19
2013	1.20	3.43	11.46	6.61	3.04	17.32
2015	1.70	4.00	12.70	6.70	3.00	22.80

Рис. Н.1. Площа земель, зайнятих під органічне сільське господарство

Джерело: побудовано автором за даними побудовано автором за да ними FIBL AND IFOAM. The World of organic agriculture. *Statistics & Emerging Trends*. 2017. P. 25. URL: https://www.fibl.org/fileadmin/ documents/ shop/ 3503-organic-world-2017.pdf (дата звернення 21.02.2017).

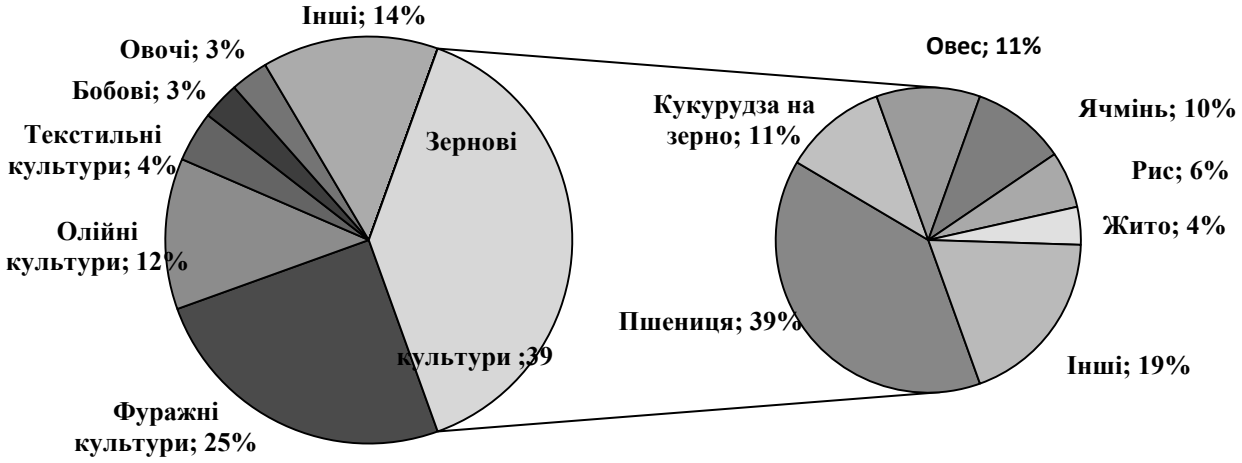

Рис. Н.2. Структура використання органічних орних земель групою культур, 2015 р.

Джерело: побудовано автором за даними FIBL AND IFOAM. The World of organic agriculture. *Statistics & Emerging Trends*. 2017. 340 p. URL: https://www.fibl.org/fileadmin/ documents/ shop/ 3503-organic-world-2017.pdf P. 83, 99 (дата звернення 21.02.2017).

Додаток П

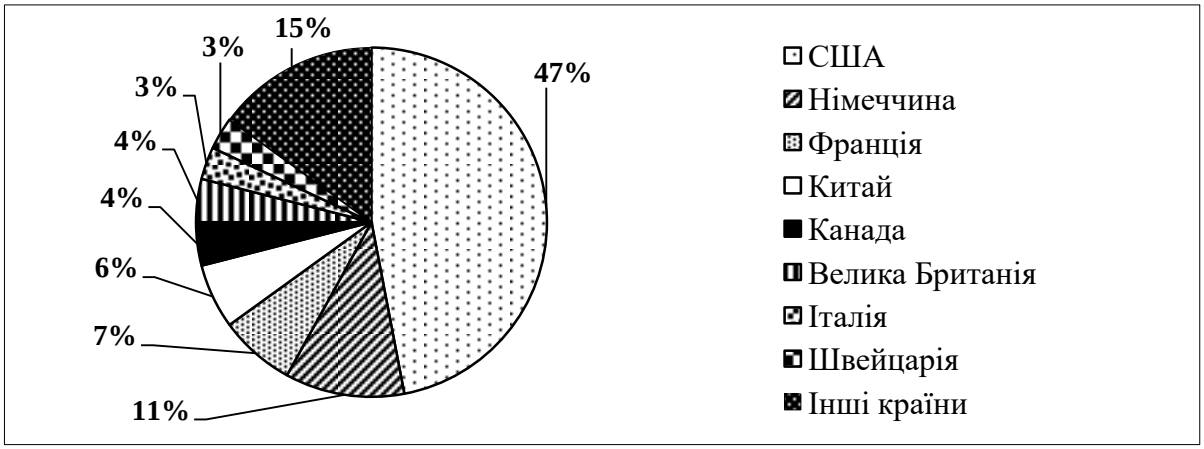

Рис. П.1. Країни з найбільшими ринками споживання органічних продовольчих товарів, 2015 р.

Джерело: побудовано автором за даними [FIBL AND IFOAM. The World of organic agriculture. *Statistics & Emerging Trends*. 2017. P. 70. URL: https://www.fibl.org/fileadmin/ documents/ shop/ 3503-organic-world-2017.pdf (дата звернення 21.02.2017).

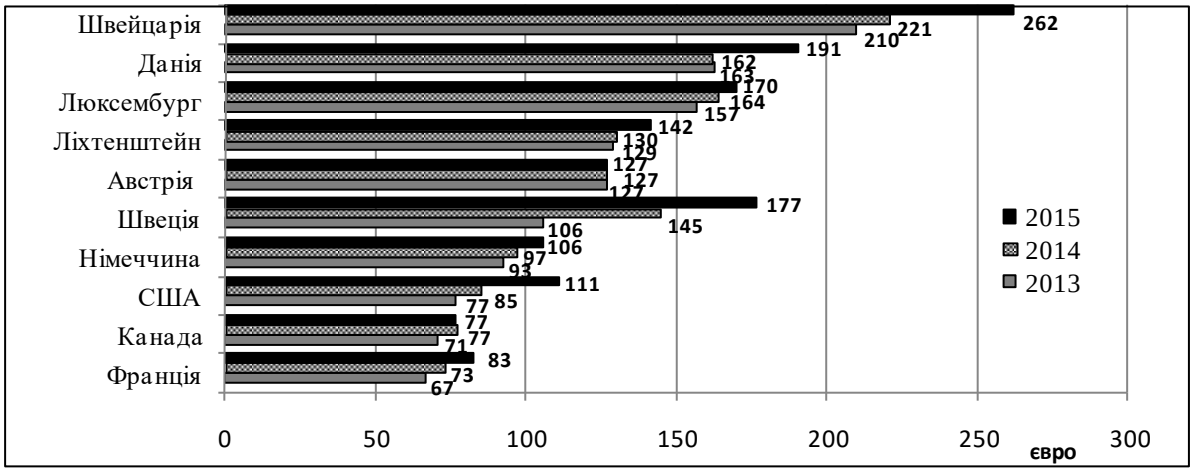

Рис. П. 2. Країни з найвищим рівнем споживання органічних продовольчих товарів на душу населення**,** євро/чол.

Джерело: побудовано автором за даними

1. FIBL AND IFOAM. The World of organic agriculture. *Statistics & Emerging Trends*. 2017. P. 71 URL: https://www.fibl.org/fileadmin/ documents/ shop/ 3503-organic-world-2017.pdf (дата звернення 21.02.2017).
2. FIBL AND IFOAM. The World of organic agriculture. *Statistics & Emerging Trends*. 2016. P. 66.
3. FIBL AND IFOAM. The World of organic agriculture. *Statistics & Emerging Trends*. 2015. P. 64

Додаток Р

Таблиця Р.1

Ключові показники органічного сільського господарства, 2015 р.

Регіон	Загальна площа органічних сільсько-господарських земель, га	Питома вага органічних сільськогос-подарських земель регіону від світових площ органічних сільськогос-подарських земель, %	Частка органічних сільськогоспо-дарських земель у загальній площі сільсько-господар-ських земель, %	Приріст органічних сільськогоспо-дарських земель у 2015р. відносно 2014 р., %	Кількість господарств з виробництва органічної сільськогоспо-дарської продукції у 2015 р.	Частка господарств з виробництва органічної сільськогоспо-дарської продукції регіону від господарств з виробництва органічної сільсько-господарської продукції в світі, %	Частка роздрібної торгівлі органічними сільсько-господарськими товарами у регіонах від світової роздрібної торгівлі органічними сільсько-господарськими товарами, %	Споживання органічних сільсько-господар-ських товарів на душу населення, євро
Африка	1 683 482	3	0,1	+33,5	719 720	30	0,02	-
Азія	3 965 289	8	0,2	+11,1	851 016	35	8	1,5
Європа	12 716 969	25	2,5	+8,2	349 261	15	39	36,4
Латинська Америка	6 744 722	13	0,9	-1,3	457 677	19	0,04	0,05
Північна Америка	2 973 886	6	0,7	+21,0	19 138	0,5	51	107,7
Океанія	22 838 513	45	5,4	+23,2	23 728	0,5	1,94	27,6
Всього	50 919 006	100	1,1	+14,7	2 420 540	100	100	10,3

Джерело: складено автором за даними FIBL AND IFOAM. The World of organic agriculture. *Statistics & Emerging Trends*. 2017. P. 40, 44, 62, 70. URL: https://www.fibl.org/fileadmin/ documents/ shop/ 3503-organic-world-2017.pdf (дата звернення 21.02.2017).

Додаток С

Таблиця С.1

Світове виробництво та експорт деяких товарів, які відповідають добровільним стандартам

Товари/ показники	Світове виробництво, 2012р., млн тонн	Світове виробництво, 2014р., млн тонн	Світовий експорт, 2012р., млн тонн	Світовий експорт, 2014р., млн тонн	% світового експорту від світового виробництва, 2012 р.	Виробництво, що відповідає добровільним стандартам, 2012р., млн тонн	Виробництво, що відповідає добровільним стандартам, 2014р., млн тонн	% виробництва, що відповідає добровільним стандартам від світового виробництва, 2012р.	% виробництва, що відповідає добровільним стандартам від світового виробництва, 2014р.	Експорт, що відповідає добровільлим стандартам, 2012р., млн тонн	% експорту, що відповідає добровільним стандартам від світового експорту, 2012р.
Банани	106,3	107,4	19,0	20,1	18,0	3,3	7,5	*3,1*	*7,0*	2,7	*14*
Кава	9,20	8,90	6,8	7,0	74,0	3,3	4,2	*36,0*	*47,0*	0,8	*12*
Какао	4,64	4,58	2,98	2,72	64,0	0,899	1,7	*19,0*	*37,0*	0,300	*10*
Чай	5,0	5,3	1,80	2,50	36	0,577	1,0	*12,0*	*19,0*	0,174	*9*
Пальмова олія	52,6	52,2	39,3	41,7	75,0	8,2	13,0	*16,0*	*24,0*	3,5	*8*
Бавовна	26,5	24,6	9,68	9,62	37,0	0,933	1,9	*3,5*	*7,7*	0,448	*4,8*
Соєві боби	241,0	308,4	97,0	106,2	40,0	4,97	4,4	*2,0*	*1,4*	2,1	*1,3*
Цукор	1838,0	1899,9	46,1	46,7	2,5	3,8	6,4	*0,2*	*0,33*	0,478	*1*

Джерело: складено автором за даними

1. The State of Sustainable Markets. Statistics and Emerging Trends 2015. URL: The-State-of-Sustainable-Markets-2015.pdf p. 123-138; (дата звернення 12.12.2016).
2. Potts J., Lynch M., Wilkings A. The State of Sustainability Initiatives Review 2014. Standards and the Green Economy. International Institute for Sustainable Development and the International Institute for Environment and Development. 2014. P. 88, 132, 159, 190, 238, 249, 269, 300. URL: https://www.iisd.org/pdf/2014/ssi_2014.pdf (дата звернення 15.04.2016).

Додаток Т

Таблиця Т.1

Вимоги щодо генетично модифікованих товарів

Країна	Ставлення до ГМО
Австралія	Необхідна сертифікація
Австрія	Торгівля ГМО під забороною
Великобританія	Необхідна сертифікація
Угорщина	Торгівля ГМО під забороною
Німеччина	Торгівля ГМО під забороною
Греція	Маркування товарів з вмістом ГМО
Данія	Необхідна сертифікація
Індія	Торгівля ГМО під забороною
Індонезія	Маркування товарів з вмістом ГМО
Ірландія	Торгівля ГМО під забороною
Іспанія	Маркування товарів з вмістом ГМО
Італія	Необхідна сертифікація
Китай	Маркування товарів з вмістом ГМО
Латвія	Маркування товарів з вмістом ГМО
Нідерланди	Необхідна сертифікація
Нова Зеландія	Торгівля ГМО під забороною
Норвегія	Маркування товарів з вмістом ГМО
Польща	Маркування товарів з вмістом ГМО
Саудівська Аравія	Торгівля ГМО під забороною
Словаччина	Маркування товарів з вмістом ГМО
Словенія	Маркування товарів з вмістом ГМО
Туреччина	Маркування товарів з вмістом ГМО
Фінляндія	Необхідна сертифікація
Франція	Торгівля ГМО під забороною
Хорватія	Маркування товарів з вмістом ГМО
Швейцарія	Торгівля ГМО під забороною
Японія	Маркування товарів з вмістом ГМО

Джерело: складено автором за даними

1.GM crop use continues to benefit the environment and farmers. URL: http://www.pgeconomics.co.uk/page/36/-gm-crop-use-continues-to-benefit-the-environment-and-farmers (дата звернення 22.09.2014).
2.Europe's rules on GMOs and the WTO. Communication department of the European Commission. 2006. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-06-61_en.htm?locale=en (дата звернення 07.06.2017).

Додаток У

Таблиця У.1

Країни з найбільшою площею органічних сільськогосподарських земель

№ з/п	Країна	Площа органічних сільськогосподарських земель, га
1	Австралія	22690000
2	Аргентина	3073412
3	США	2029327
4	Іспанія	1968570
5	Китай	1609928
6	Італія	1492579
7	Франція	1375328
8	Індія	1180000
9	Німеччина	1088838
10	Канада	944558
11	Бразилія	750000
12	Мексика	584093
13	Польща	580731
14	Австрія	553570
15	Швеція	518983
16	Україна	410550
17	Російська Федерація	385140
18	Перу	327245
19	Фінляндія	225235
20	Ефіопія	186155
21	Словаччина	181882
22	Данія	166788
23	Швейцарія	137234
24	В'єтнам	76666
25	Нова Зеландія	74134
26	Парагвай	64097
27	Нідерланди	49273
28	Таїланд	45587
29	Словенія	42188
30	Чилі	19932

Джерело: FIBL AND IFOAM. The World of organic agriculture. *Statistics & Emerging Trends*. 2017. 340 с. URL: https://www.fibl.org/fileadmin/ documents/ shop/ 3503-organic-world-2017.pdf P. 42 (дата звернення 21.02.2017).

Додаток Ф

Таблиця Ф.1

Середній бальний показник групи виробництва органічних сільськогосподарських товарів у регіонах світу

Рейтинг	Регіон світу	Середній бальний показник
1	Океанія	5116
2	Європа	1133
3	Латинська Америка	274
4	Північна Америка	210
5	Африка	71
6	Азія	59

Джерело: розраховано за даними [Додаток Х].

Таблиця Ф.2

Середній бальний показник групи споживання органічних продовольчих товарів у регіонах світу

Рейтинг	Регіон світу	Середній бальний показник
1	Європа	3416
2	Північна Америка	3021
3	Океанія	1434
4	Азія	95
5	Латинська Америка	71
6	Африка	58

Джерело: розраховано за даними [Додаток Х].

Таблиця Ф.3

Середній бальний показник групи просування на світовий ринок органічних сільськогосподарських товарів у регіонах світу

Рейтинг	Регіон світу	Середній бальний показник
1	Північна Америка	4073
2	Азія	3342
3	Європа	1311
4	Латинська Америка	809
5	Океанія	719
6	Африка	653

Джерело: розраховано за даними [Додаток Х].

Таблиця Ф.4

Середній бальний показник рівня розвитку ринку органічних сільськогосподарських товарів у регіонах світу

Рейтинг	Регіон світу	Середній бальний показник
1	Північна Америка	2435
2	Океанія	2423
3	Європа	1953
4	Азія	1166
5	Латинська Америка	385
6	Африка	261

Джерело: розраховано за даними [Додаток Х].

Додаток Х

Показники групи виробництва органічних сільськогосподарських товарів

Назва країни	Площа органічних земель, га	Населення, чол.	Частка органічних сільськогосподарських земель у загальній площі земель (у %) *B1*	Питома вага органічного сільськогосподарського виробництва (га/1000 чол.) *B2*	Сфера пропозиції	Бальний показник *Pin*	Місце у рейтингу
Україна	410550	45154029	1	9,09	0,1980021328	195	19
В'єтнам	76666	91713300	0,7	0,84	0,083214226	82	24
Індія	1180000	1311050527	0,7	0,90	0,0838565032	83	23
Парагвай	64097	6639123	0,3	9,65	0,128795043	127	20
Аргентина	3073412	43416755	2,1	70,79	0,9336994684	919	11
Бразилія	750000	207847528	0,3	3,39	0,0660664757	65	26
Китай	1609928	1371220000	0,3	1,17	0,0438364398	43	28
Таїланд	45587	705233	0,2	0,67	0,028102997	28	29
Мексика	584093	1609928	0,5	4,60	0,0995263052	98	22
Перу	327245	31376670	1,3	10,43	0,2434742389	240	17
Чилі	19932	17948140	0,1	1,11	0,0218170115	21	30
Російська Федерація	385140	144096810	0,2	2,67	0,0481594894	47	27
Сполучені Штати	2029327	321418820	0,6	6,31	0,1274002365	125	21
Канада	944558	35851770	1,4	26,35	0,4136230447	407	15
Німеччина	1088838	81413150	6,5	13,37	0,828926249	816	12
Польща	580731	37999490	3,8	15,28	0,5593777253	551	14
Франція	1375328	66808380	5	20,59	0,7408068136	729	13
Італія	1492579	60802080	11,7	24,55	1,4968213974	1474	5
Австралія	22690000	23781170	5,6	954,12	10,1573259107	10000	1
Австрія	553570	8638366	21,3	64,08	2,9192620176	2874	2
Швеція	518983	9798870	16,9	52,96	2,3374465164	2301	3
Словаччина	181882	5424050	9,6	33,53	1,3623103054	1341	7
Словенія	42188	2063770	9,1	20,44	1,1777109862	1159	9
Данія	166788	5676000	6,3	29,38	0,9679417658	953	10
Ефіопія	186155	99390750	0,5	1,87	0,0722207367	71	25
Нова Зеландія	74134	4595700	0,7	16,13	0,23644626	233	18
Іспанія	1968570	46418270	7,9	42,41	1,2694879486	1250	8
Нідерланди	49273	16939923	2,6	2,91	0,3071158628	302	16
Фінляндія	225235	5482010	10	41,09	1,4807509269	1458	6
Швейцарія	137234	8286980	13,1	16,56	1,5664749658	1542	4
Середнє значення			4,68	49,91			

Продовження дод. Х

Показники групи споживання органічних продовольчих товарів

Назва країни	Населення, чол.	Обсяг внутрішніх продажів, євро	Продовольчий бюджет, дол.	Середній обсяг споживання органічних продовольчих товарів на 1 людину, євро/чол. *C1*	Питома вага грошових витрат на органічні продовольчі товари в продовольчому бюджеті середньостатистичного жителя, у % *C2*	Сфера попиту	Бальний показник *Pin*	Місце у рейтингу
Україна	45154029	18000000	513	3,00	0,08	0,053105461	113	19
В'єтнам	91713300	5000000	460	0,05	0,01	0,0037970418	8	26
Індія	1311050527	130000000	315	0,10	0,03	0,0097387864	21	24
Парагвай	6639123	0	1033	0,04	0,00	0,0004222751	1	29
Аргентина	43416755	0	1737	0,03	0,00	0,0003167063	1	30
Бразилія	207847528	700000000	815	3,37	0,41	0,1495414389	319	17
Китай	1371220000	4712000000	750	3,00	0,46	0,1580564226	337	16
Таїланд	67959359	12000000	862	0,18	0,02	0,007514582	16	25
Мексика	127017220	14000000	1421	0,11	0,01	0,0033031932	7	27
Перу	31376670	14000000	1432	0,5	0,03	0,0138733133	30	23
Чилі	17948140	2000000	1293	0,1	0,01	0,0034329297	7	28
Російська Федерація	144096810	120000000	1319	1	0,06	0,0279726786	60	20
Сполучені Штати	321418820	35782000000	2392	111	4,65	2,4556019856	5236	6
Канада	35851770	2757000000	2168	77	3,55	1,7913061901	3820	7
Німеччина	81413150	8620000000	2179	106	4,86	2,4593747958	5244	5
Польща	37999490	167000000	1188	4	0,37	0,1442706074	308	18
Франція	66808380	5534000000	2647	83	3,13	1,7394292151	3709	8
Італія	60802080	2317000000	2646	38	1,44	0,7984252744	1702	12
Австралія	23781170	962000000	2915	42	1,39	0,8261824598	1762	11
Австрія	8638366	1065000000	2322	127	5,31	2,8053171606	5982	4
Швеція	9798870	1726000000	2784	177	6,33	3,6138144839	7706	3
Словаччина	5424050	4000000	1545	1	0,05	0,0237233428	51	22
Словенія	2063770	49000000	1675	27	1,42	0,6760398247	1442	14
Данія	5676000	1079000000	2719	191	6,99	3,9449150421	8412	2
Ефіопія	99390750	13000000	139	0,1	0,09	0,0270120574	58	21
Нова Зеландія	4595700	124000000	3188	27	0,85	0,5184960145	1106	15
Іспанія	46418270	1498000000	2002	32	1,61	0,7824719915	1668	13
Нідерланди	16939923	1072000000	2255	63	2,81	1,4391852692	3069	9
Фінляндія	5482010	225000000	2848	41,3	1,44	0,833523712	1777	10
Швейцарія	8286980	2175000000	3763	262	6,97	4,6898357441	10000	1
Середнє значення				47,36	0,02			

Продовження дод. Х

Показники групи просування на світовий ринок органічних сільськогосподарських товарів

Назва країни	Кількість експортерів органічних сільськогосподарських товарів, шт. *M1*	Об'єм експорту органічних сільськогосподарських товарів, євро *M2*	Сфера міжнародного обміну	Бальний показник *Pin*	Місце у рейтингу
Україна	30	50000000	0,1407907606	273	23
В'єтнам	0	817000000	1,0652816412	2066	8
Індія	669	269000000	2,0365393862	3949	4
Парагвай	23	71000000	0,1505334635	292	22
Аргентина	125	122000000	0,4740586283	919	14
Бразилія	31	187500000	0,3225960947	626	19
Китай	1198	467000000	3,6277207304	7035	3
Таїланд	51	28000000	0,1650223181	320	21
Мексика	44	373000000	0,5972267734	1158	10
Перу	153	255000000	0,7180328792	1392	9
Чилі	88	152000000	0,4199403341	814	15
Російська Федерація	11	4000000	0,0329341273	64	27
Сполучені Штати	800	2409000000	5,1569759162	10000	1
Канада	-	420000000	0,547635605	1062	13
Німеччина	775	-	1,9528978484	3787	5
Польща	107	-	0,2696258965	523	20
Франція	-	435000000	0,5671940195	1100	11
Італія	641	1650000000	3,7666611019	7304	2
Австралія	-	248000000	0,3233657858	627	18
Австрія	8	80000000	0,1244704893	241	24
Швеція	32	-	0,0806357821	156	25
Словаччина	-	200000	0,0002607789	1	30
Словенія	2	100000	0,0051701258	10	29
Данія	80	266000000	0,5484253385	1063	12
Ефіопія	40	181000000	0,3367995955	653	17
Нова Зеландія	88	151000000	0,4186364398	812	16
Іспанія	72	778000000	1,1958602733	2319	7
Нідерланди	73	928000000	1,3939642862	2703	6
Фінляндія	13	10000000	0,0457972295	89	26
Швейцарія	5	1800000	0,0149463507	29	28
Середнє значення	198,42	383466666,67			

Продовження дод. Х

Показники для розрахунку інтегрального бального показника

Назва країни	Бальний показник сфери пропозиції *Pin*	Бальний показник сфери попиту *Pin*	Бальний показник сфери міжнародного обміну *Pin*	Інтегральний показник *Ki*	Місце у рейтингу
Україна	195	113	273	194	27
В'єтнам	82	8	2066	719	17
Індія	83	21	3949	1351	14
Парагвай	127	1	292	140	28
Аргентина	919	1	919	613	19
Бразилія	65	319	626	336	24
Китай	43	337	7035	2472	9
Таїланд	28	16	320	121	29
Мексика	98	7	1158	421	23
Перу	240	30	1392	554	20
Чилі	21	7	814	281	25
Російська Федерація	47	60	64	57	30
Сполучені Штати	125	5236	10000	5120	1
Канада	407	3820	1062	1763	12
Германія	816	5244	3787	3282	7
Польща	551	308	523	460	22
Франція	729	3709	1100	1846	11
Італія	1474	1702	7304	3493	4
Австралія	10000	1762	627	4130	2
Австрія	2874	5982	241	3032	8
Швеція	2301	7706	156	3388	6
Словаччина	1341	51	1	464	21
Словенія	1159	1442	10	870	16
Данія	953	8412	1063	3476	5
Ефіопія	71	58	653	261	26
Нова Зеландія	233	1106	812	717	18
Іспанія	1250	1668	2319	1746	13
Нідерланди	302	3069	2703	2025	10
Фінляндія	1458	1777	89	1108	15
Швейцарія	1542	10000	29	3857	3

Джерело: FIBL AND IFOAM. The World of organic agriculture. *Statistics & Emerging Trends*. 2017. 340 с. URL: https://www.fibl.org/fileadmin/ documents/ shop/ 3503-organic-world-2017.pdf (дата звернення 21.02.2017).

Додаток Ц

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Монографії, розділи в колективних монографіях:

1. Михайленко О. Г. Глобалізаційні чинники формування стратегії управління зовнішньоекономічною діяльністю агропромислового комплексу. *Глобалізація світогосподарського розвитку: Cui Bono?: колективна монографія.* Дніпропетровськ: Інновація, 2013. С. 267–289. (20,25 д.а., особисто автора 1,4 д. а.).

2. Михайленко О. Г. Регулювання міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією у контексті цілей сталого розвитку. *Сучасна Україна в глобальному середовищі: стратегічні орієнтири економічного розвитку: колективна монографія.* Дніпропетровськ: Інновація, 2015. С. 52–68. (31,8 д. а., особисто автора 1,0 д. а.).

Статті у наукових фахових виданнях:

3. Михайленко О. Г. Державне регулювання сільського господарства в умовах глобалізації. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»*. 2014. Т. 22. № 10/2. Вип. 6. С. 31–39. (0,5 д. а.).

4. Михайленко О. Г. Місце і роль сільського господарства в національній економіці. *Економічний простір: зб. наук. праць*. 2014. № 82. С. 104–115. (0,75д. а.).

5. Михайленко О. Г. Розвиток органічного сільського господарства в системі євроінтеграційних процесів в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 6. Ч. 3. С. 40–45. (0,4 д. а.).

6. Михайленко О. Г. Роль державної фінансової підтримки у забезпеченні сталого розвитку сільського господарства. *Ефективна*

економіка. 2014. № 6. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3108 (0,4 д. а.).

7. Михайленко О. Г. Розвиток світового ринку продукції органічного сільського господарства. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2014. Т. 19. Вип. 3/1. С. 87–91. (0,3 д. а.).

8. Михайленко О. Г. Особливості міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами у контексті сталого розвитку. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. Вип. 122. Ч. 1. С. 165–177. (0,75 д. а.).

9. Михайленко О. Г. Визначення підходів до трактування сутності сталого розвитку. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки».* 2014. Вип. 37. Ч. 1. С. 124-129. (0,3 д. а.).

10. Михайленко О. Г. Сучасні тенденції та проблеми розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією в контексті сталого розвитку. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2015. Т. 20. Вип. 5. С. 29–35. (0,44 д. а.).

11. Михайленко О. Г. Вплив змін правил міжнародної торгівлі в умовах сталості на розвиток сільського господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2015. Вип. 5. С. 110–116. (0,44 д. а.).

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз:

12. Михайленко О. Г. Сталий розвиток сільського господарства: теоретичні аспекти. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»*. 2015. Т. 23. № 10/2. Вип. 7. С. 48–59. (0,7 д. а.).

13. Михайленко О. Г. Аналіз світового ринку сільськогосподарської продукції різних видів виробництва в контексті вимог концепції сталого розвитку. *Агросвіт.* 2016. № 4. С. 43–52. (0,6 д. а.).

14. Михайленко О. Г. Генно-модифікована і органічна продукція сільського господарства: аналіз світових тенденцій у виробництві, торгівлі та споживанні. *Економічний простір: зб. наук. праць.* 2016. № 115. С. 18–31. (0,9 д. а.).

15. Михайленко О. Г. Стандартизація як фактор розвитку міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією в сучасному суспільстві. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2017. Вип. 1(49). Т. 1. С. 26–32. (0,4 д. а.).

16. Михайленко О. Г. Аналіз розвитку міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2017. Т. 22. Вип. 5 (58). С. 33–38 (0,4 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

17. Михайленко О. Г. Вплив санітарних та фітосанітарних норм на торгівлю сільськогосподарською продукцією з країнами ЄС. *Проблеми розвитку економіки: оцінка та перспективи вирішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 11–12 липня 2014 р).* Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2014. С. 35–38. (0,25 д. а.).

18. Михайленко О. Г. Стан та світові тенденції розвитку виробництва біоенергії. *Розвиток бухгалтерського обліку, аналізу і контролю в умовах інтеграційних процесів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1–2 серпня 2014 р).* Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. С. 99–102. (0,25 д. а.).

19. Михайленко О. Г. Аналіз цін на сільськогосподарську продукцію на міжнародних ринках. *Проблеми фінансово-економічного та соціального розвитку країн: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5–6 вересня*

2014 р.). Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2014. С. 106–109. (0,25 д. а.).

20. Михайленко О. Г. Вплив сільського господарства на економіко-екологічний стан країн в умовах сталого розвитку. *Теорія і практика сучасної економіки: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 19 листопада 2014 р.).* Черкаси: ЧДТУ, 2014. С. 153–155. (0,2 д. а.).

21. Михайленко О. Г. Показники та методика оцінки експортноорієнтованої сільськогосподарської галузі. *Стратегії економічного розвитку країн в умовах глобалізації: матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 26–27 березня 2015 р.)*. Дніпропетровськ: ТОВ «ДГТ», 2015. С. 90–93. (0,2 д. а.).

22. Михайленко О. Г. Вплив сільського господарства на навколишнє середовище. *Фактори сталого розвитку сучасної держави в умовах інноваційної економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 4–5 грудня 2015 р.).* Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2015. С. 27–30. (0,25 д. а.).

23. Михайленко О. Г. Аналіз соціальних, екологічних та економічних критеріїв добровільних стандартів, що сприяють сталому розвитку сільського господарства. *Наука та інновації як основні шляхи вирішення проблем модернізації економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18–19 грудня 2015 р.).* Одеса: ГО «Центр економічних досліджень та розвитку», 2015. С. 16–19. (0,25 д. а.).

24. Михайленко О. Г. Сучасний стан та проблеми розвитку світового ринку органічних продуктів харчування. *Глобальні детермінанти світогосподарського розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 14 квітня 2016 р.).* Дніпропетровськ: Друкарня «Сова», 2016. С. 81–86. (0,3 д. а.).

25. Михайленко О. Г. Інституціоналізація регулювання сталої міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами. *Економічні підсумки 2016 року: досягнення, тенденції та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-*

практ. конф. (м. Одеса, 18–19 листопада 2016 р.). Одеса: ОНУ імені І. І. Мечникова, 2016. С. 18–23. (0,4 д. а.).

26. Михайленко О. Г. Світовий ринок сільськогосподарської продукції: стан, тенденції, перспективи. *Integrated business structures: models, processes, technologies: materials of the International Scientific Conference. (Chisinau, Republic of Moldova, 25 November 2016).* Chisinau, Republic of Moldova: Baltija Publishing, 2016. P. 28–31. (0,25 д. а.).

27. Михайленко О. Г. Державна підтримка органічного сільськогосподарського виробництва та торгівлі в Україні. *Міжнародний досвід інвестиційної діяльності та його адаптація в Україні: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 травня 2017 р.).* Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2017. С. 36–40. (0,3 д. а.).

28. Михайленко О. Г. Місце міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку. *Економіка, фінанси та управління: оцінка та перспективи розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (*м. Полтава, 8 вересня 2017 р.).* Полтава: «Центр фінансово-економічних наукових досліджень», 2017. С. 9–11. (0,25 д. а.).

Додаток Ш

Матеріали, що підтверджують практичне значення результатів дисертації

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

пр. Олександра Поля, 1, м. Дніпро, 49004 тел. (056) 742-84-53, 742-86-83, 742-80-82,
факс 732-49-93 e-mail: uzed@adm.dp.gov.ua, http://www.adm.dp.gov.ua, код ЄДРПОУ 33717270

22 вересня 2017 р.
Вих.№ 11-726/0/98-17

Спеціалізованій вченій раді
Д 08.051.03 по захисту дисертацій на здобуття
наукового ступеня доктора (кандидата)
економічних наук при Дніпровському
національному університеті імені
Олеся Гончара

ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційної роботи
здобувача кафедри міжнародної економки і світових фінансів
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Михайленко Ольги Геннадіївни
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
в практичну діяльність
Управління зовнішньоекономічної діяльності
Дніпропетровської обласної державної адміністрації

Основні положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження Михайленко Ольги Геннадіївни «Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку» на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук в частині теоретико – практичного обгрунтування негативного впливу сучасної міжнародної торговельної політики в досягненні цілей сталого розвитку через застосування країнами, що розвиваються, тарифних та розвиненими країнами – нетарифних заходів торговельної політики для сільськогосподарських товарів були використані Управлінням зовнішньоекономічної діяльності Дніпропетровської обласної державної адміністрації в процесі розробки проектів регіонального розвитку на 2018-2020 роки на виконання Комплексної стратегії розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 роки (Стратегічна ціль 1. Зменшення економічних дисбалансів, ціль 2 – Розвиток сільських територій).

Апробація положень дисертаційної роботи продовжується у зв'язку з необхідністю внесення змін і уточнення планів й прогнозів розвитку Дніпропетровської області, виходячи з коректив механізму державного регулювання та стимулювання соціально-економічного розвитку для виконання ключових завдань Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року.

Начальник управління О.В.РАКША

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
Управління зовнішньоекономічної діяльності
код в ЄДРПОУ 33717270
УКРАЇНА
Дніпропетровська обласна державна адміністрація
Управління зовнішньоекономічної діяльності
Вих.№ 11-726/0/98-17 від 22.09.2017

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

УПРАВЛІННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ

вул. Старокозацька, 52, м. Дніпро, 49600 тел. (056) 742-90-44, факс (056) 742-80-44,
e-mail: dniproagro@adm.dp.ua, Код ЄДРПОУ 25927353

Спеціалізованій вченій раді
Д 08.051.03 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) економічних наук при Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри міжнародної економіки і світових фінансів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара Михайленко Ольги Геннадіївни
«Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 - світове господарство і міжнародні економічні відносини в практичну діяльність управління агропромислового розвитку Дніпропетровської облдержадміністрації

Засвідчуємо, що управлінням агропромислового розвитку Дніпропетровської облдержадміністрації розглянуті основні результати дисертаційного дослідження здобувача Михайленко Ольги Геннадіївни на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Для створення умов конкурентоспроможності аграрного сектору України на засадах сталого розвитку було прийнято до уваги авторську методику, визначені позиції та потенціал національного ринку органічних товарів у міжнародному рейтингу. За результатами обговорення висновків щодо державної підтримки виробників із застосуванням дозволених у міжнародній практиці інструментів торговельної політики прийнято рішення щодо удосконалення заходів фінансової підтримки фермерських господарств, малих та середніх виробників органічної сільгосппродукції в Дніпропетровській області на 2017-2021 рр. (від 02 грудня 2016 р. № 120-7/VII) «Про Програму підтримки агропромислового комплексу Дніпропетровської області у 2017–2021 роках».

Начальник управління
агропромислового розвитку
облдержадміністрації В. О. УДОВИЦЬКИЙ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ Управління агропромислового розвитку Код в ЄДРПОУ 25927353 УКРАЇНА

Вих.№ 544/0/119-17 від 03.05.2017

Ректору Дніпропетровського
національного університету
імені Олеся Гончара
проф. Полякову М. В.

№ 785/23-17 від 17.07.17

ДОВІДКА

про впровадження основних результатів дисертаційної роботи
здобувача наукового ступеня кандидата економічних наук спеціальності
08.00.02 – «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»
Михайленко Ольги Геннадіївни

Керівництво відділу фінансового моніторингу східного регіону Департаменту фінансового моніторингу Національного банку України підтверджує, що у своїй діяльності використовує результати дисертаційного дослідження здобувача наукового ступеня кандидата економічних наук Михайленко Ольги Геннадіївни.

Вважаємо, що варто брати до уваги та впроваджувати рекомендації щодо розвитку системи фінансово-кредитної підтримки банками товаровиробників у контексті переходу сільського господарства України на засади сталого розвитку. Особливої уваги заслуговують рекомендації щодо вдосконалення механізму доступу до фінансових ресурсів товаровиробників органічної продукції рослинництва, які були надані на основі аналізу фінансових заходів підтримки у міжнародній торгівлі відповідно до вимог «зеленої скриньки» СОТ.

Також підтверджуємо практичну обґрунтованість надання інформаційно-аналітичних послуг товаровиробникам сільськогосподарських товарів (з питань макроекономічних прогнозів, оцінки фінансово-кредитних ризиків та можливостей банківської системи, динаміки валютного курсу) як одного з напрямів інформаційної підтримки експортерів, що через скорочення їх ризиків сприятиме фінансовій стійкості банківської системи в цілому.

Вважаю, що наукові розробки Михайленко Ольги Геннадіївни мають наукову та практичну цінність, потребують подальшого розвитку та практичного використання банками.

Заступник начальника відділу фінансового моніторингу
східного регіону Департаменту фінансового
моніторингу Національного банку України,
доктор економічних наук Заруцька О.П.

Національний банк України
Для кадрових документів

ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВА ПАЛАТА УКРАЇНИ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ТОРГОВО-ПРОМИСЛОВА ПАЛАТА

DNIPROPETROVSK CHAMBER OF COMMERCE AND INDUSTRY

код ЄДРПОУ 02944828 п/р 26002000029235 в АТ «Укрексімбанк» МФО 322313
вул. Шевченка, 4 , м. Дніпро, Україна, 49044
телефон: (0562) 36-22-58, телефакс: (0562) 36-22-59
www.cci.dp.ua

vul. Shevchenka, 4, Dnipro, Ukraine, 49044
tel.: +038 (0562) 36-22-58. fax: +038 (0562) 36-22-59
e-mail: dcci@dcci.org.ua

Система управління якістю перевірена сертифікаційним органом

1307 10.04.18 № 686/03-194-Н

на № _____

Спеціалізованій вченій раді Д 08.051.03 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) економічних наук при Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
здобувача кафедри міжнародної економіки і світових фінансів
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Михайленко Ольги Геннадіївни
«Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.02 - світове господарство і міжнародні економічні відносини

Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження в частині теоретико-методологічних основ сталої міжнародної торгівлі та міжнародної торгівлі сталими сільськогосподарськими товарами використовуються Дніпропетровською торгово-промисловою палатою для надання практичної допомоги підприємцям під час здійснення ними торговельно-економічних операцій на внутрішньому та зовнішньому ринках в контексті ефективного використання Україною наявних конкурентних переваг у сільському господарстві.

Апробація положень дисертаційної роботи продовжується в зв'язку з необхідністю врахування сучасних змін у міжнародній торгівлі сільськогосподарськими товарами, які впливають на діяльність національних підприємців.

Віце-президент, начальник управління
експертиз, сертифікації та декларування
Дніпропетровської
торгово-промислової палати Л.Г. Нестерова

Дніпропетровська обласна організація
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЛІГИ

ВСЕУКРАЇНСЬКА ЕКОЛОГІЧНА ЛІГА

Україна,49600, м. Дніпропетровськ, вул.Сергія Єфремова (Ворошилова) 25, к. 121
тел/факс (056) 745-53-76, (050) 451-20-21 E-mail: gritsan@i.ua

Пот. рах. № 2600104270374 в АКБ «Правекс-Банк» МФО 321983 Код ЄДРПОУ 25542297 (ДОО ВЕЛ)

Вих. № 76
від "13 "жовтня 2017 р.

Спеціалізованій вченій раді

ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційної роботи
здобувача кафедри міжнародної економки і світових фінансів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Михайленко Ольги Геннадіївни
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
в практичну діяльність
Дніпропетровської обласної організації Всеукраїнської екологічної ліги

Дніпропетровська обласна організація Всеукраїнської екологічної ліги розглянула результати дисертаційної роботи Михайленко Ольги Геннадіївни «Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку», підготовленої на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

В контексті забезпечення продовольчої безпеки держави, сприяння добробуту країни, збереження навколишнього середовища, перетворення сільського господарства на конкурентоспроможний сектор економіки надзвичайно своєчасною та актуальною є аргументована оцінка внеску міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку

За результатами обговорення пропозицій автора щодо визначення рейтингу країни за допомогою запропонованого інтегрального показника рівня розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції країни з метою розроблення або вдосконалення національних стратегій міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами було прийнято рішення щодо вдосконалення Стратегії розвитку Дніпропетровської області до 2020 та проекту Національного плану дій на 2017-2020 роки із впровадження Стратегії сталого розвитку України до 2030 року.

Голова
ДОО ВЕЛ **Ю. Грицан**

ПрАТ «ЗАВОД «ФРЕГАТ»
ФРЕГАТ

ПрАТ «ЗАВОД «ФРЕГАТ»
55210, Україна, Миколаївська обл., м. Первомайськ, вул. Корабельна, 50
Відділ відвантажень: +38 050 421 14 54
ВМТЗ: +38 050 421 13 48
www.fregat.mk.ua

10.07.2017 № 491-Д

Спеціалізованій вченій раді
Д 08.051.03 по захисту
дисертацій на здобуття
наукового ступеня
доктора (кандидата)
економічних наук при
Дніпровському
національному університеті
імені Олеся Гончара

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційної роботи
Михайленко Ольги Генадіївни

«Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.02 - світове господарство і міжнародні економічні відносини

Основні положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження в частині обґрунтування перспективних напрямків участі фірми у створенні умов для виробництва органічної сільськогосподарської продукції і сприянню загальному сталому розвитку держави використані підприємством для розробки стратегії розвитку економічної діяльності фірми на 2017-2020 рр. Сільськогосподарська техніка, вироблена на ПрАТ «ЗАВОД «ФРЕГАТ», використовується для зрошування земель, що є необхідною умовою для ефективного виробництва сільськогосподарських культур півдня України, покращення економічного стану сільськогосподарських підприємств і, відповідно, підвищення соціально-економічних показників регіону.

Результати апробації положень дисертаційної роботи певною мірою розширили розуміння змін зовнішнього середовища підприємницької діяльності в контексті міжнародної торгівлі сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку.

Директор
Дніпровской філії
ПрАТ «ЗАВОД «ФРЕГАТ» О.Ю.Чайка

ПП ВКФ «ІМПТОРГСЕРВІС»
Україна, вул. Наримська, 33-35, Дніпро, 49008,
тел. (0562) 31 16 62; (056) 374-54-11
E-mail: imptorgservis@ukr.net

Вих. № 12-б від 10.05.2017 р.

Спеціалізованій вченій раді
Д 08.051.03 по захисту
дисертацій на здобуття
наукового ступеня
доктора (кандидата)
економічних наук при
Дніпровському
національному університеті
імені Олеся Гончара

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
здобувача кафедри міжнародної економіки і світових фінансів
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Михайленко Ольги Геннадіївни
«Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами
в досягненні цілей сталого розвитку»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.02 - світове господарство і міжнародні економічні
відносини в практичну діяльність ПП ВКФ «Імпторгсервіс»

Засвідчуємо, що в ПП ВКФ «Імпторгсервіс» було розглянуло основні результати дисертаційного дослідження здобувача Михайленко Ольги Геннадіївни на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Для зростання конкурентоспроможності сільськогосподарських товарів та розширення ринків збуту підприємством було прийнято до уваги висновки автора щодо переваг органічних сільськогосподарських товарів над традиційними за економічними, соціальними, екологічними критеріями та можливостей подолання нетарифних бар'єрів при виході підприємства на зовнішні ринки.

Розроблені рекомендації щодо розвитку міжнародної торгівлі органічними сільськогосподарськими товарами, вважаємо вчасними та доречними при розробці Стратегії розвитку підприємства на період до 2021 року.

Директор ПП ВКФ «Імпторгсервіс» О. М. Заславський

ПП ВКФ «ІТС» І. К. 21857880

Україна

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

49010, м. Дніпро, 10, пр. Гагаріна, 72, телефон (056) 374-98-01, факс (056) 374-98-41 E-mail: ep@mail.dnu.dp.ua

"04" вересня 2017 р. № 88-532-278

на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Михайленко Ольги Геннадіївни
«Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами в
досягненні цілей сталого розвитку»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.02 - світове господарство і міжнародні економічні відносини

Основні теоретико-методологічні положення, висновки і результати дисертаційної роботи в частині обґрунтування необхідності розвитку сталої міжнародної торгівлі як більш перспективної в контексті стимулювання економічного розвитку країн та міжнародної торгівлі сталими сільськогосподарськими товарами використовуються в навчальному процесі кафедри міжнародної економіки і світових фінансів під час формування робочих програм, методичних розробок, проведення лекцій, практичних та семінарських занять із дисциплін «Міжнародна економічна діяльність», «Міжнародна торгівля», «Міжнародний бізнес».

Також результати дисертаційного дослідження використовуються під час науково-дослідної роботи кафедри міжнародної економіки і світових фінансів Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара за темами «Сучасні детермінанти світогосподарського розвитку» (№ 0113U000601), «Глобальні виклики сталого розвитку світового господарства» (№0116U00335) та виконання держбюджетної теми факультету «Концептуальні основи економічної політики країн світу в контексті досягнення цілей розвитку тисячоліття» (номер державної реєстрації 0115U002391).

РЕКТОР М. В. ПОЛЯКОВ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ * Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара * 02066747 *